T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

Doktora Tezi

İSLÂM TARİHİNDE MÜSÂDERE UYGULAMALARI (HZ. PEYGAMBER (SAS) DÖNEMİNDEN EMEVİLERİN SONUNA KADAR)

Ömer GÜNAN
14936307

Danışman
Doç. Dr. Hatip YILDIZ

Diyarbakır 2021

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

Doktora Tezi

İSLÂM TARİHİNDE MÜSÂDERE UYGULAMALARI (HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDEN EMEVİLERİN SONUNA KADAR)

Ömer GÜNAN
14936307

Danışman
Doç. Dr. Hatip YILDIZ

Diyarbakır 2021

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "İslâm Tarihinde Müsâdere Uygulamaları (Hz. Peygamber Döneminden Emevilerin Sonuna Kadar)" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

24/06/2021

Ömer GÜNAN

ÖN SÖZ

İnsanın temel ihtiyaçlarının karşılanması ve hayatının idamesi için önemli olan araçlardan biri de sahip olduğu maldır. Mal sahibi olma, başka bir deyişle özel mülkiyet hakkı toplumun gelişmesinde büyük rol oynar. Devletler de malî kaynaklarının zenginliği ve iyi bir malî idareyle güç kazanırlar. Bununla birlikte yöneticilerin ve zengin tabakanın mal varlıklarının sıkı bir denetim ve kontrole tabi tutulması gerekir. Bu yapılmadığı takdirde ülkede sosyo-ekonomik problemler ve siyasi kargaşalar ortaya çıkabilir. Bu durumun yaşanmaması için devlet yönetimi, gerekli gördüğü durumlarda kişilerin mallarına el koyma ihtiyacı duyar. Nitekim İslâm tarihi boyunca bunun birçok örneğine rastlanmaktadır.

Araştırmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Girişte araştırmanın amacına, yöntemine ve kaynaklarına kısaca değinildikten sonra Kur'an ve sünnete göre mal ve mülkiyet kavramı üzerinde durulmuştur. Daha sonra müsâderenin tanımı, kapsamı, çeşitleri, İslam hukukundaki yeri ve İslam öncesi toplumlardaki müsâdere uygulamalarına yer verilmiştir.

Birinci bölümde Hz. Peygamber dönemi müsâdere uygulamaları ele alınmış, bu dönemdeki müsâderelerin hangi gerekçelerle meydana geldiği izah edilmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde Hulefâ-i Râşidîn dönemi müsâdere uygulamaları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde ise Emevi dönemindeki müsâdere uygulamalarına değinilmiştir.

Bu çalışma, pek çok kişinin katkısı ile ortaya çıkmıştır. Öncelikle danışmanım Doç. Dr. Hatip Yıldız'a teşekkürü bir borç bilirim. Bununla beraber akademik birikim ve tecrübesiyle bu çalışmaya yön veren ve çalışmanın son halini almasını sağlayan kıymetli hocam Prof. Dr. Abdurrahman Acar'a ve araştırma konumuzun seçilme ve yazılma sürecinde yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr.

Adnan DEMİRCAN’a ve tezime önemli katkılarda bulunan Doç. Dr. İbrahim BARCA, Öğr. Gör. Ömer YILDIZ, Arş. Gör. Dr. Fatih ÖZKAN, Arş. Gör. Dr. M. Nuri GÜZEL, Arş. Gör. Dr. Ömer TAYLAN ve Arş. Gör. Dr. Abdullah CENGİZ’e de müteşekkirim.

Ömer GÜNAN

Diyarbakır-2021

ÖZET

İslâm dini, mal-mülk edinmeye izin vermiş; başka bir deyişle kişilere özel mülkiyet hakkı tanımıştır. Ancak bu hakkın ülke ve toplum zararına kullanılmasını engellemek amacıyla bazı tedbirlere başvurulmasını da uygun görmüştür. Bu tedbirler bağlamında malî bir ceza olarak kabul edilen müsâdere de devreye konulmuş ve İslâm tarihi boyunca birçok yöneticinin ve zengin şahsın malları müsâdere edilmiştir. Bu çalışma, Hz. Peygamber, Hulefâ-i Râşidîn ve Emeviler dönemindeki müsâdere uygulamalarını ele almaktadır. Çalışma giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Girişte müsâderenin kavramsal çerçevesi çizildikten sonra müsâdere benzeri uygulamalara değinilmiş ve İslâm öncesi dönemlerdeki müsâdere uygulamalarından bahsedilmiştir. Birinci bölümde Hz. Peygamber dönemindeki müsâdere uygulamaları ele alınmıştır. Hz. Peygamber'in 622-632 yıllarını kapsayan Medine İslâm Devlet başkanlığı süresince gerçekleşen müsâdereler, İslâm şeriatının tatbik edilmesi, adaletin sağlanması, güvenliğin tesis edilmesi ve genel ahlakın korunması amacıyla yapılmıştır. İkinci bölümde, 632-661 yıllarını kapsayan Hulefâ-i Râşidîn dönemindeki müsâdere uygulamaları incelenmiştir. Bu dönemde özellikle Hz. Ömer'in (634-644) müsâdere uygulamaları dikkat çekicidir. Hz. Ömer'in otoriter ve hassas yönetim anlayışı, müsâdere uygulamalarının sık görülmesine neden olmuştur. Üçüncü bölümde 661-750 yılları arasında İslâm dünyasının liderliğini yapan Emevilerin uyguladıkları müsâdereler ele alınmıştır. Emevi halifeleri arasında Ömer b. Abdülaziz, adil yönetimi ile Emevi yönetim tarzının dışına çıkmış ve daha önce haksız şekilde müsâdere edilen malları sahiplerine iade etmiştir.

Anahtar Sözcükler

Mal, Müsâdere, Malî Cezalar, Hz. Muhammed, Hulefâ-i Râşidîn, Hz. Ömer, Emeviler,

ABSTRACT

The religion of Islam has allowed the acquisition of property, in other words, it has gave people private property rights. However, it has also deemed appropriate to take some measures to prevent this right from being used to the detriment of the country and society. In the context of these measures, confiscation, which was accepted as a financial punishment, was put into effect and the properties of many rulers and rich people were seized throughout the history of Islam. This study deals with the confiscation practices in the time of the Hz. Muhammed, Hulefâ-i Râşidîn and the Umayyads. The study consists of introduction and three parts. After drawing the conceptual framework of confiscation at the entrance, applications similar to confiscation and the practices of confiscation in pre-Islamic periods are mentioned. In the first chapter, confiscation practices in the period of Hz. Muhammed were mentioned. The confiscations that took place during the Hz. Muhammed 's presidency in Medina, which covers the years 622-632, were made for the purpose of implementing Islamic Sharia, ensuring justice, establishing security and protecting general morality. In the second chapter, confiscation practices in the period of Hulefâ-i Râşidîn covering the years 632-661 are examined. During this period, especially Hz. Omar's (634-644) practices for confiscation are striking. Hz. Omar's authoritarian and sensitive management approach caused frequent confiscation practices. In the third chapter, confiscation practices of Umayyads, who led the Islamic world between 661-750, were discussed. Among the Umayyad caliphs, Omar b. Abdulaziz went beyond the Umayyad management style with his fair management and returned the properties to their owners previously unjustly confiscated.

Keywords

Property, Confiscation, Financial Penalties, Hz. Muhammed, Hulefâ-i Râşidîn, Hz. Omar, Umayyads.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖN SÖZ ..... **I**
ÖZET ..... **III**
ABSTRACT ..... **IV**
İÇİNDEKİLER ..... **V**
KISALTMALAR ..... **XII**
GİRİŞ **1**
A. ARAŞTIRMANIN AMACI, YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI **1**
B. KUR'AN VE SÜNNETE GÖRE MAL VE MÜLKİYET **2**
C. MÜSÂDERENİN TANIMI, KAPSAMI VE ÇEŞİTLERİ **7**
D. İSLÂM HUKUKUNDA MÜSÂDERE VE BENZERİ UYGULAMALAR **12**
E. MÜSÂDERENİN TARİHÇESİ **19**
BİRİNCİ BÖLÜM
HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE (622-632) MÜSÂDERE UYGULAMALARI
1.1. HZ. PEYGAMBER'İN YÖNETİM ANLAYIŞI **32**
1.2. HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDEKİ (622-632) MÜSÂDERELER **34**
1.2.1. Kamu Menfaati Gözetilerek Yapılan Müsâdereler 35
1.2.1.1. Münafıkların Hücre Evi Olarak Kullandığı Yahudi Süveylim'e Ait Evin Yakılması 35
1.2.1.2. Münafıkların Üs Haline Getirdikleri Mescid-i Dırâr'ın Yıkılması 35
1.2.1.3. İbn El-Lutbiye Adındaki Vergi Memurunun Aldığı Hediyelere El Konulması 37

1.2.1.4. Ganimet Mallarını Çalan Kişiye Uygulanan Müsâdere 38
1.2.2. Şer'î Kurallara Uymayanlara Yapılan Müsâdereler 39
1.2.2.1. Yetimlerin Miras Aldığı İçkinin Dökülmesi ve İçki Küplerinin İmha Edilmesi 39
1.2.2.2. Abdullah b. Ömer'in Boyalı Elbisesinin Yakılması 40
1.2.2.3. Üvey Annesi ile Evlenen Kişinin Malına El Konulması 41
1.2.2.4. Zinbâ' Ebû Ravh'ın Kölesinin Elinden Alınması 42
1.2.2.5. Hz. Abbas'ın İhtiyaç Fazlası Odasının Yıkılması 42
1.2.2.6. Komşusunun Hane Mahremiyetini İhlal Eden Semüre b. Cündeb'e Ait Hurma Ağacının Sökülmesi 43
1.2.2.7. Muâz b. Cebel'in Mallarına El Konulması 44
1.2.3. Hâlid b. Velîd'in Yaptığı Müsâdereler 48
1.2.3.1. Hâlid b. Velîd'in Cezîmeoğullarının Mallarına El Koyması 48
1.2.3.2. Hâlid b. Velîd'in Savaşta Bir Mücahidin Selebine El Koyması 49

İKİNCİ BÖLÜM

HULEFÂ-İ RÂŞİDÎN DÖNEMİNDE MÜSÂDERE UYGULAMALARI

2.1. HZ. EBÛBEKİR DÖNEMİNDE (632-634) MÜSÂDERE 53
2.2. HZ. ÖMER DÖNEMİNDE (634-644) MÜSÂDERE 55
2.2.1. Valilerin ve Diğer Görevlilerin Mallarının Müsâderesi 56
2.2.1.1. Mısır Valisi Amr b. Âs'ın Malının Müsâderesi 56
2.2.1.2. Bahreyn Valisi Ebû Hüreyre'nin Malının Müsâderesi 57
2.2.1.3. Basra Valisi Muğîre b. Şube'nin Malının Müsâderesi 57
2.2.1.4. Taif Valisi Utbe b. Ebû Süfyân'nın Malının Müsâderesi 59
2.2.1.5. Basra Valisi Ebû Musa el-Eşarî'nin Malının Müsâderesi 59
2.2.1.6. Hâlid b. Velîd'e Yapılan Müsâdereler 60
2.2.1.7. Hâris b. Vehb'in Mallarının Müsâderesi 61
2.2.1.8. Malı Müsâdere Edilen Diğer Görevliler 61
2.2.2. Şer'î Kurallara Uymayanlara Yapılan Müsâdereler 66
2.2.2.1. Ruveyşid es-Sakafî'nin Meyhaneye Çevirdiği Evinin Yakılması 66

2.2.2.2 Sevâd'da Şarap Ticareti Yapanların Kap Kacağının Kırılması 67
2.2.2.3. Abdullah b. Zübeyr'e Ait İpek Elbisenin Yırtılması 67
2.2.2.4. Kûfe Valisi Sa'd b. Ebi Vakkas'ın Yaptırdığı Köşkün Kapısının Yakılması 68
2.2.2.5. Amr b. Âs'ın Hz. Ömer İçin Mısır'da Yaptırdığı Evin Dükkâna Dönüştürülmesi 68
2.2.2.6. Komşularının Mahremiyetini İhlal Eden Yapıların Yıktırılması 69
2.2.2.7. Basralı Hadra Adlı Kadının Evindeki Perdelerinin Yırttırılması 70
2.2.2.8. Aile Bireylerinin Mallarının Müsâderesi 71
2.2.3. Rebeze'deki Meranın Himâ Haline Getirilmesi 75
2.3. HZ. OSMAN DÖNEMİNDE (644-656) MÜSÂDERE 76
2.3.1. Yemen Valisi Ya'lâ b. Ümeyye'nin Malının Müsâderesi 77
2.3.2. Şarap Kaplarının İmha Edilmesi 78
2.4. HZ. ALİ DÖNEMİNDE (656-661) MÜSÂDERE 78
2.4.1. Basra Valisi Abdullah b. Abbas'ın Malının Müsâderesi 79
2.4.2. Hz. Ali'nin Kızının Beytülmâlden Aldığı İnci Gerdanlığa El Konulması 81
2.4.3. Zekât Memuru Dubay'a b. Züheyr'e (Züheyr b. Dubay'a) Verilen Hediyelerin Müsâderesi 82
2.4.4. Hz. Ali'nin Kölesi Kanber'in Kendisinden Habersiz Biriktirdiği Malları Dağıtması 82
2.4.5. Erdeşîr-i Hurre Valisi Maskala b. Hübeyre eş-Şeybânî'nin Evinin Yıktırılması 83
2.4.6. Cerîr b. Abdullah el-Becelî ve Destekçisi Sevber b. Âmir'in Evinin Yakılması 84
2.4.7. Bir Tefecinin Malının Yaktırılması 85
2.4.8. Sevâd'da Bir Karaborsacının Malının Yakılması 86
2.4.9. Sevâd'da Şarap Ticareti Yapan Bir Zimmi Köyün Bağlarının Yakılması 88

2.4.10. Talha b. Ubeydullah'ın Mallarına İhtiyati Tedbir Konulması... 88
2.4.11. Müsâdere Girişimleri 89
2.4.11.1. Rey Valisi Yezîd b. Hüceyye et-Temimî'nin Sorgulanması 89
2.4.11.2. Yemen Valisi Ya'lâ b. Ümeyye'nin Sorgulanması 90
2.4.11.3. İstahr Valisi Münzir b. Cârûd Hakkında Yapılan Tahkikat 91
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
EMEVİLER DÖNEMİNDE MÜSÂDERE UYGULAMALARI
3.1. EMEVİ DEVLETİ'NE GENEL BİR BAKIŞ 95
3.2. MUÂVİYE b. EBÛ SÜFYÂN DÖNEMİNDE (661-680) MÜSÂDERE 97
3.2.1. Irak Valisi Ziyâd b. Ebîh'in Mallarının Müsâderesi..... 98
3.2.2. Bûşenc Valisi Nâfi'nin Malının Müsâderesi 100
3.2.3. Amr b. Âs'ın Ölümünün Ardından Mallarına El Konulması 100
3.2.4. Horasan Valisi Saîd b. Osman b. Affan'ın Malının Müsâderesi 101
3.2.5. Halkın Bir Kesiminin Mallarının Müsâderesi 102
3.2.6. Bazı Müsâdere Girişimleri..... 102
3.2.7. Nevrûz ve Mihrican Bayramlarında Zorla Hediye Alınması 104
3.2.8. Basra Valisi Abdullah b. Âmir'in Müsâdereden Kurtulmak İçin Halife ile Anlaşması 104
3.3. YEZÎD b. MUÂVİYE DÖNEMİNDE (680-683) MÜSÂDERE.. 106
3.3.1. Vali Yardımcısı Abdurrahman b. Ümmü Bürsün'ün Malının Müsâderesi..... 107
3.3.2. Muâviye'nin Kendi Malının Yarısına El Konulmasını İstemesi 108
3.3.3. Sicistân Valisi Abbâd b. Ziyâd'ın Müsâdere Edilmemek İçin Mallarını Dağıtması..... 109
3.4. ABDÜLMELİK b. MERVAN DÖNEMİNDE (685-705) MÜSÂDERE 109
3.4.1. Umeyr b. Dabi' el-Hanzalî'nin Malının Müsâderesi..... 110
3.4.2. Enes b. Mâlik'in Malının Müsâderesi 111
3.4.3. Nîşâbur Valisi Humrân b. Ebân'ın Malının Müsâderesi 112

3.4.4. Haccâc'ın Kardeşi Yemen Valisi Muhammed b. Yûsuf'un Yaptığı Müsâdereler 113
3.4.5. Abdülaziz b. Mervan'ın Malının Müsâderesi 114
3.4.6. Abdullah b. Zübeyr'in Mallarının Müsâderesi 115
3.4.7. Sabit ve Hureys'in Mallarının Müsâderesi 115
3.4.8. Müsâdere ile İlişkili Kurumlar 116
3.4.8.1. Divân-ı Mezâlim 116
3.4.8.2. Dâru'l-İstihrâc 117
3.4.8.3. Divânü'z-Zimâm (Divânü'l-Ezimme) 119
3.5. VELÎD b. ABDÜLMELİK DÖNEMİNDE (705-715) MÜSÂDERE 120
3.5.1. Bedevilerin Toprağına El konulması 120
3.5.2. Medine Valisi İbn Hazm ve Yakınlarının Mallarının Müsâderesi 121
3.5.3. Haccâc'ın Vali Azar Merd b. el-Hürbüzî'nin Malını Müsâderesi 122
3.5.4. Abdullah b. Abdülmelik'in Mallarının Müsâderesi 124
3.5.5. Horasan Valisi Mufaddal b. Mühelleb ve Yakınlarının Mallarının Müsâderesi 124
3.5.6. Aziz Yuhannâ Kilisesi Arazisinin Müsâderesi ve Yerine Ümeyye Camii'nin İnşası 125
3.6. SÜLEYMAN b. ABDÜLMELİK DÖNEMİNDE (715-717) MÜSÂDERE 126
3.6.1. Ifrikiyye Valisi Musa b. Nusayr'ın Mallarının Müsâderesi 127
3.6.2. Ebû Âkiloğullarının Mallarının Müsâderesi 128
3.7. ÖMER b. ABDÜLAZİZ DÖNEMİNDE (717-720) MÜSÂDERELER VE DAHA ÖNCE MÜSÂDERE EDİLMİŞ MALLARIN İADESİ 129
3.7.1. Müsâdere Uygulamaları 130
3.7.1.1. Süleyman b. Abdülmelik'in Mallarının Müsâderesi 130
3.7.1.2. Ümeyyeoğullarından Bazılarının Mallarının Müsâderesi .. 130
3.7.1.3. Süleyman b. Abdülmelik'in Oğlunun Malının Müsâderesi 131

3.7.2. Müsâdere Benzeri Uygulama 132
3.7.2.1. Ömer b. Abdülaziz'in Eşinin Lüks Kategorisindeki Mallarına Karşı Tutumu 133
3.7.3. Müsâdere Girişimleri 133
3.7.3.1. Basra Valisi Adî b. Ertât'ın Müsâdere İçin Halifeden İzin İstemesi 134
3.7.3.2. İbn Mühelleb'in Mallarının Müsâdere Edilme Girişimi 134
3.7.4. Daha Önce Müsâdere Edilmiş Malların İadesi 135
3.7.4.1. Alioğullarının Müsâdere Edilen Mallarının İadesi 135
3.7.4.2. Rakkalı Ebû Aişe Adındaki Bir Adamın Müsâdere Edilen Malının İadesi 136
3.7.4.3. Basralı Bir Vatandaşın Müsâdere Edilen Malının İadesi ... 137
3.7.4.4. Müsâdereye Uğrayan Bir Kişinin Malının İade Edilmesi .. 138
3.8. YEZÎD b. ABDÜLMELİK (II. YEZÎD) DÖNEMİNDE (720-724) MÜSÂDERE 139
3.8.1. Halifeliğini İstemeyenlerin Mallarının Müsâderesi 140
3.8.2. Ifrikiyye Valisi Muhammed b. Yezîd'in Malının Müsâderesi .. 140
3.8.3. Mühelleboğullarının Mallarının Müsâderesi 141
3.8.4. Horasan Valisi Saîd Hareşî ve Horasan Eşrafının Mallarının Müsâderesi 142
3.9. HİŞAM b. ABDÜLMELİK DÖNEMİNDE (724-743) MÜSÂDERE 143
3.9.1. Horasan Valisi Âsım b. Abdullah'ın Mallarının Müsâderesi 144
3.9.2. Irak Valisi Hâlid b. Abdullah el-Kasrî ve Adamlarının Mallarının Müsâderesi 144
3.9.3. Kadın Gibi Davranan Erkek Şarkıcıların Mallarına El Konulması 145
3.9.4. Kureyşli İbrahim b. Muhammed'in Malının Müsâderesi 146
3.10. VELÎD b. YEZÎD (II. VELÎD) DÖNEMİNDE (743-744) MÜSÂDERE 147
3.10.1. Hişâm b. Abdülmelik'in Yakınlarının ve Valilerinin Mallarının Müsâderesi 148

SONUÇ 152
KAYNAKÇA..... 157
EKLER 183

KISALTMALAR

a.s.	Aleyhi's-selâm
AÜHF	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
AÜHFD	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜİFD	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
bkz.	Bakınız
b.	Bin/ibn
bnt.	Binti
C.	Cilt numarası
CMK	Ceza muhakemesi Kanunu
ç.	Çoğul
çev.	Çeviren
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
drl.	Derleyen
Ed.	Editör
EKEV	Erzurum Kültür Eğitim Vakfı
GÜHFD	Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
h.	Hicri
haz.	Hazırlayan
Hz.	Hazreti
IntJCSS	International Journal of Cultural and Social Studies
İA	Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
İSTEM	İslâm, San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi,
İÜHFM	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
KADER	Kelam Araştırmaları Dergisi
mad.	Maddesi
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
M. Ü.	Marmara Üniversitesi
m.	Miladi
M.	Madde
M. Ö.	Milattan Önce
M. S.	Milattan Sonra
NAUSS	Naif Arab University for Security Sciences
Nşr.	Naşir, neşreden
OSAV	Osmanlı Araştırmaları Vakfı
ö.	Ölümü
sas	Sallallāhü Aleyhi ve Sellem
s.	Sayfa
S.	Sayı

SAMER Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

TAD Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Arastırmaları Dergisi

TCK Türk Ceza Kanunu

TDV Türkiye Diyanet Vakfı

TDK Türk Dil Kurumu

Thk. Tahkik

t.y. Tarihsiz

TTK Türk Tarih Kurumu

vb. Ve benzeri

vd. Ve devamı, ve diğerleri

vr. Varak

vs. Vesaire

y.y. Yayın yeri yok

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN AMACI, YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI

Özel mülkiyete müdahale anlamı taşıyan müsâderenin İslâm tarihindeki uygulamaları hakkında, tespit edebildiğimiz kadarıyla, incelediğimiz dönem (622-750) ile ilgili müstakil bilimsel bir araştırma yapılmamıştır. Bundan dolayı bu konuyu araştırmaya karar verdik. Araştırmamızı Hz. Peygamber dönemi, Hulefâ-i Râşidîn dönemi ve Emeviler dönemiyle sınırlandırdık.

Bu çalışmanın temel amacı; Hz. Peygamber, Hulefâ-i Râşidîn ve Emeviler dönemlerinde ahz, şâtara, kabz, kâsem, istesfâ, mütâlebe, münâzara, mürâfa'a olarak adlandırılan müsâdere uygulamalarını tespit etmektir. Bunun ardından müsâderenin hangi durumlarda, neden ve nasıl uygulandığını göstermek ve son olarak da devlet idaresinde ve toplum hayatında ne gibi sonuçlara yol açtığını ortaya koymaktır. Bunu yaparken de malları müsâdere edilen kişi veya müsâdere eden kişiyi yargılamak gibi bir amaç hedeflenmemiştir. Ancak yanlış anlaşılmaya sebep olacak olaylarla ilgili ilave açıklamalar yapılmış ve müsâdere uygulamaları ile ilgili değerlendirmeler genellikle bölümlerin sonunda yapılmıştır. Ayrıca meydana gelen müsâdere uygulamalarını toplu halde gösteren tablolar ekler kısmına konulmuştur. Bu çalışmanın müsâdere uygulamaları konusunda yapılacak araştırmalara katkı sunmasını umuyoruz.

Devlet veya bir organı tarafından vatandaşlarının (teba'asının) mallarının bedel ödemeksizin cebren (baskıyla) alınması olan müsâdere, ülkemizde genellikle hukukçular tarafından araştırılmıştır. Hukuk alanında 2 doktora tezi bulunmaktadır. Bunlar, Mualla Buket Soygüt Arslan'ın, Türk Ceza Hukukunda Müsadere ve Hüseyin Acar'ın, Türk Ceza Hukukunda Müsadere Kurumu tezleridir. Çok sayıdaki yüksek lisans tezine de şunları örnek verebiliriz: Kemal İbişoğlu, Teori ve Uygulama Çerçevesinde Müsadere; Selda Binboğa, Müsadere

ve Müsadere Muhakemesi; Doğan Gedik, Türk Ceza Hukukunda Müsadere; Mahmud Esad Kalıpçı, Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Müsadere Kurumu; Abdullah Dölen, Müsadere Hukuku ve Mülkiyet Hakkı. Bu çalışmalara ilave olarak Hüseyin Esen'in "İslâm Hukuku Açısından Müsâdere" adlı makalesi de zikredilebilir. Müsâdere konusunda tarih alanında yapılan başlıca bilimsel çalışmalar ise şunlardır: Esra Çıplak, Burcî Memlûkler Döneminde (1382-1517) Müsâdere, Mensure Öztürk, XIX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Müsâdere Usulünde: Alemdâr Mustafa Paşa Örneği.

Bu araştırmamızı yaparken en çok yararlandığımız Umumi İslâm tarihi kaynakları şunlardır: Yâ'kûbî'nin (ö. 292/905), et-Târîh, Taberî'nin (ö. 310/923) Târîhu'l-Ümem ve'l-Mulûk ve İbnü'l-Esîr'in (ö. 630/1233) el-Kâmil fi't-Târîh' adlı eserleri. Ayrıca, tabakat kitaplarından ilki kabul edilen İbn Sa'd'ın (230/845) Kitâbü't- Tabakâti'l-Kebîr, adlı eserinden de önemli ölçüde istifade ettik. Belâzurî'nin (279/892) Fütûhu'l-Büldân'ı, Ebû Ubeyd Kâsım b. es-Sellâm'ın (771/838) Kitâbu'l-Emvâl'i yararlandığımız diğer önemli kaynaklardandır. En çok yararlandığımız modern çalışmalar ise şunlardır: Cengiz Kallek, Asr-ı Saâdet'te Yönetim Piyasa İlişkisi, Mahmud Esad Kalıpçı, Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Müsadere Kurumu (Yüksek Lisans Tezi, 2013, Halil Muhammed Kanen, Musâderetü'l-Emvâl fi'l-Fikhi'l-İslâmî (Yüksek Lisans Tezi, Gazze 2003), Muhammed Türkî, Müsâdere fi'l-Asri'l-Abbâsî (Yüksek Lisans Tezi, Yermük 1994).

B. KUR'AN VE SÜNNETE GÖRE MAL VE MÜLKİYET

Müsâdere uygulamalarının daha iyi anlaşılabilmesi için İslâm'ın mala verdiği değerin ve mülkiyet anlayışının bilinmesi gerekir. Bunun için de önce mal ve mülkiyet kavramlarına göz atalım.

Mal Kavramı: Mâl kelimesi (çoğulu emvâl) Arap dilinde "sahip (mâlik) olunan her türlü şey" anlamındadır.[1] Bununla birlikte kelime, süreç içinde bazı özel anlamlar kazanmıştır. Meselâ göçebe toplumlarda mal denince hayvanlar,

[1] Muhammed b. Yakub el-Fîrûzâbâdî, **el-Kâmûsu'l-Muhît**, "المال", el-Heyetu'l-Misriyyetu'l-Ammetu li'l-Kitâb, Kahire 1979, C. 4, s. 48.

Câhiliye Araplarında ise deve ya da altın ve gümüş anlaşılmakta idi.[2] Bu da bu tür malların mâlik olunanlar arasındaki önemi ve önceliği sebebiyledir.

Hukuk terimi olarak ise mal, aynî haklara ve hukukî işleme konu olabilen nesne demektir.[3] Mal terimi için fıkıh mezheplerinin farklı tanımları vardır. Hanefî mezhebinde "elde etmek üzere kendisine meyledilen ve ihtiyaç anında kullanmak üzere biriktirilip saklanabilen menkul veya gayrimenkul her türlü şey" mal olarak tanımlanmıştır.[4] Şafii mezhebinde ise malın tanımı şöyledir: "Mal, insanlar arasında maddi bir kıymeti olup kendisinden hukuki bir menfaat sağlanabilen şeydir."[5]

Mülkiyet Kavramı: Mülk veya milk sözlükte "bir şeyi kuşatma ve onu kullanıp harcama yetkisine sahip olma" olarak açıklanmıştır.[6] Mülkiyet ise 'sahiplik' demektir. Bir fıkıh terimi olarak milkiyyet/mülkiyet, "insanoğlunun bir maldan veya bir menfaatten doğrudan yararlanmasına imkân tanıyan bir hak ve özellik" olarak tanımlanmaktadır.[7]

Mülkiyet Hakkı ve Mal Dokunulmazlığı: Günümüz hukuk sistemlerinde haklar; "aynî haklar", "şahsî haklar" ve "manevî haklar" olmak üzere üç başlık altında tasnif edilmiştir. Mülkiyet hakkı, aynî haklardan sayılmaktadır.[8]

---

[2] İbnü'l-Esîr, **en-Nihâye fi Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser**, "المال (m-v-l)", Ali b. Hasan b. Ali b. Abdülhamid el-Halebî (Thk.), Dâr-u İbnü'l-Cevzî, Riyad 2000, s. 887; Mücahit Turgut, **İslâm Hukukuna Göre İhtiyaç Fazlası Malların Biriktirilmesi** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019), s. 4.

[3] Mehmet Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, Ensar Neşriyat, İstanbul 2015, s. 340; Hasan Hacak, "Mal", **DİA,** Ankara 2003, C. 27, s. 461.

[4] İbn Âbidîn, Muhammed Emin, **Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr Şerhu Tenvîri'l-Ebsâr,** Adil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvaz (Thk.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, C. 7, 235; Turgut, **İslâm Hukukuna Göre İhtiyaç Fazlası Malların Biriktirilmesi,** s. 4.

[5] Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân, **el-Eşbâh ve'n-Nezâir fî Kavâid ve Furû' Fıkhı'ş-Şâfiî,** Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1983, s. 327; Turgut, **İslâm Hukukuna Göre İhtiyaç Fazlası Malların Biriktirilmesi,** s. 5.

[6] Mahmud Abdurrahman Abdü'lmünim, **Mucemu'l-Mustalahât ve'l-Elfâzi'l-Fıkhıyye,** Dâru'l-Fâzile, Kahire, t.y., C. 3, s. 351; Turgut, **İslâm Hukukuna Göre İhtiyaç Fazlası Malların Biriktirilmesi,** s. 6.

[7] Refîk Yunus el-Mısrî, **Fıkhu'l-Muâmelâti'l-Mâliyye**, Dâru'l-Kalem, Dımaşk 2005, s. 51; Turgut, **İslâm Hukukuna Göre İhtiyaç Fazlası Malların Biriktirilmes**i, s. 6.

[8] Ali el-Hafîf, **el-Milkiyye fi'ş-Şerî'ati'l-İslâmiyye,** Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Nasr 1996, s. 14; Turgut, **İslâm Hukukuna Göre İhtiyaç Fazlası Malların Biriktirilmesi,** s. 6.

İnsan hayatının devamı, maddi ihtiyaçlarının karşılanmasına bağlıdır. Bu da insanoğlunun mülk edinmesiyle ancak mümkündür. İslâm, meşru yollardan kazanç elde etmek şartıyla insana mülk edinme hakkı vermiş ve kişisel mülkiyetine dokunulmazlık getirmiştir. İslâm'da dokunulmaz olan yani korunması gereken beş esastan (zarûriyyât)[9] birisi de maldır.[10]

Kur'an-ı Kerim'de dokuz ayette kişilerin mallarına haksız yere el konulmasının yasaklandığı görülmektedir. Bu ayetlerden ilki olan Bakara Sûresi 188. ayet mealen şöyledir: "Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin. Bile bile, günaha saparak, insanların mallarından bir kısmını yemeniz için onun bir parçasını yetkililere aktarmayın." Bu ayet herhangi bir kişi veya kurumun başka kişilerin malını rızası olmadan, haksız şekilde almasını haram kılmıştır. Yine yöneticilerin haksız kazanç, menfaat elde etmek için mal (veya para) almasını veya yöneticilere mal ve para verilmesini de yasaklamıştır.[11]

Nisâ Sûresi'nin 29. ayetinde ise "Ey iman edenler! Karşılıklı rızâya dayanan ticaret dışında mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin. Kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir." buyrulmaktadır. Burada malların haksız yollardan elde edilmemesi ve bu mallardan menfaat elde edecek şekilde tasarrufta bulunulması emredilmektedir.[12] Bu ayetlerde İslâm şeriatının önem verdiği ve korunmasını istediği temel beş şeyden biri olan toplum hayatının düzenini tesis eden/sağlayan malın korunmasının ehemmiyeti vurgulanmaktadır.

Şuayb'ın (a.s.) kıssasının anlatıldığı ayetlerden biri olan Şu'arâ Sûresi 183. ayette "İnsanların mallarını ve haklarını eksiltmeyin. Yeryüzünde bozgunculuk

---

[9] İslâm Şeriatının muhafazasını istediği diğer dört şey: Din, nefis, akıl ve nesildir. Halil Muhammed Kanen, **Musâderetü'l-Emvâl fi'l-Fikhi'l-İslâmî** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Câmi'ati'l-İslâmiyye, Gazze 2003), s. ج.

[10] Turgut, **İslâm Hukukuna Göre İhtiyaç Fazlası Malların Biriktirilmesi,** s. 6.

[11] Râzî, **Mefâtîhu'l- Gayb, Tefsîr-i Kebîr**, C. 4, s. 408-412; İbn Kesîr, **Hadislerle Kur'an-ı Kerîm Tefsîri,** C. 3, s. 741-745; Kanen, **Musâderetü'l-Emvâl fi'l-Fikhi'l-İslâmî,** s. 46; Komisyon, **Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir,** C. 1, s. 288-290.

[12] Taberî, **Taberî Tefsîri,** C. 2, s. 498-500; Râzî, **Mefâtîhu'l- Gayb, Tefsîr-i Kebîr**, C. 7, s. 532-539; İbn Kesîr, **Hadislerle Kur'an-ı Kerîm Tefsîri**, C. 4, s. 1654-1657; Kanen, **Musâderetü'l-Emvâl fi'l-Fikhi'l-İslâmî,** s. 46; Komisyon, **Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir**, C. 2, s. 50-51.

yaparak karışıklık çıkarmayın."[13] buyrularak, Nisâ Sûresi'nin 29. ayetinde olduğu gibi adil olunması, mallara haksız yollardan el konulmaması gerektiği emredilmektedir.

Mâide Sûresi 38. ayette malın korunmasına yönelik olarak mala karşı işlenen suçlara ağır cezalar öngörülmektedir. Ayette "Yaptıklarına bir karşılık ve Allah'tan caydırıcı bir müeyyide olmak üzere hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir." buyrulmaktadır.[14]

En'âm Sûresi'nin 152. ayetinde, Nisâ Sûresi'nin 2. ve 10. ayetlerinde yetimlerin mallarının korunması, gözetilmesi ve bu mallara haksız yere el konulmaması emredilmektedir. Nisâ Sûresi'nin 2. ayetinde yetim mallarına haksız yere el konulmasının büyük günahlardan olduğu belirtilip,[15] Nisâ Sûresi 10. ayette yetim malını yiyenlerin karınlarını ateşle doldurulacağından, bu kişilerin cehenneme gireceklerinden bahsedilmekte ve yetim malından uzak durulması öğütlenmektedir.[16] Aynı şekilde En'âm Sûresi 152. ayette yetim malına yaklaşılmaması, yetimler rüşd çağına varıncaya kadar vasilerinin onların mallarını en güzel şekilde korumaları emredilmektedir.[17]

Nisâ Sûresi'nin 4. ve 19. ayetlerinde kadınların mallarına haksız yollarla el konulmaması emredilmektedir. Nisâ Sûresi 4. ayette kadınların mehirlerinin gönül hoşluğuyla verilmesi, kadınların istekleri dışında mehirlerine dokunulmaması gerektiği buyrulmaktadır.[18] Nisâ Sûresi 19. ayette de kadınlara verilen mehir ve

---

[13] Râzî, **Mefâtîhu'l- Gayb, Tefsîr-i Kebîr**, C. 17, s. 369-373; İbn Kesîr, **Hadislerle Kur'an-ı Kerîm Tefsîri,** C. 11, s. 6094; Komisyon, **Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir,** C. 4, s. 169-170.

[14] Râzî, **Mefâtîhu'l- Gayb, Tefsîr-i Kebîr,** C. 9, s. 57; İbn Kesîr, **Hadislerle Kur'an-ı Kerîm Tefsîri,** C. 5, s. 2272-2278; Komisyon, **Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir,** C. 2, s. 264.

[15] Râzî, **Mefâtîhu'l- Gayb, Tefsîr-i Kebîr,** C. 7, s. 320-326; İbn Kesîr, **Hadislerle Kur'an-ı Kerîm Tefsîri,** C. 4, s. 1544-1546.

[16] Râzî, **Mefâtîhu'l- Gayb, Tefsîr-i Kebîr,** C. 7, s. 372-376; İbn Kesîr, **Hadislerle Kur'an-ı Kerîm Tefsîri,** C. 4, s. 1575-1580.

[17] Râzî, **Mefâtîhu'l- Gayb, Tefsîr-i Kebîr,** C. 10, s. 247-249; İbn Kesîr, **Hadislerle Kur'an-ı Kerîm Tefsîri,** C. 6, s. 2865-2867.

[18] Râzî, **Mefâtîhu'l- Gayb, Tefsîr-i Kebîr**, C. 7, s. 339-346; İbn Kesîr, **Hadislerle Kur'an-ı Kerîm Tefsîri,** C. 4, s. 1544-1546.

malların zorla alınmamasından bahsedilip, kadınlara zorla mirasçı olunmasının helal olmadığı belirtilmektedir.[19]

Hz. Peygamber de sahibinin izni ve rızası olmadan bir kimsenin malına el uzatılmaması gerektiğini sıkça dile getirmiştir.[20] Veda Haccı sırasında Mina'da iken de, "Canlarınız, mallarınız ve ırzlarınız sizin için dokunulmazdır"[21] buyurmuştur. Böylece mal dokunulmazlığı, can dokunulmazlığı gibi görülmüştür. Bir başka hadiste de, meşrû müdafaa şartları içinde malını korumaya çalışırken öldürülenin şehid mertebesinde olduğu bildirilmiştir.[22]

İslâm dini, mülkiyeti güvence altına almak için bazı cezaî yaptırımlar getirmiştir. Mesela bazı şartlara bağlı olarak hırsızın elinin kesilmesi[23] öngörülmüştür. Bu da mülkiyet dokunulmazlığının ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla sahibinin rızası olmadan hiç kimsenin malı elinden alınamaz. Ancak kamu yararı gerektirirse bir kişinin arazi veya benzeri bir malı bedeli ödenmek şartıyla istimlâk edilebilir.[24]

Ali el-Hafîf, "el-Milkiyye fi'ş-Şerî'ati'l-İslâmiyye" adlı eserinde kamu yararı gerektirdiği takdirde devlet idaresinin mülkiyet hakkına müdahale edebileceği görüşünü savunmaktadır. Bu görüşünü Haşr Sûresi'nin 7-8. ayetlerine[25] ve Hz. Ömer'in Rebeze'deki bir araziyi sahiplerinden alarak zekât

---

[19] Râzî, **Mefâtîhu'l- Gayb, Tefsîr-i Kebîr,** C. 7, s. 439-444; İbn Kesîr, **Hadislerle Kur'an-ı Kerîm Tefsîri,** C. 4, s. 1603-1613.

[20] Ahmed b. Hanbel, **el-Müsned**, Ahmed Muhammed Şâkir (Thk.), Dâru'l-Hadis, Kahire 1995, C. 4, s. 95.

[21] Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, **el-Câmiʿu'ş-Saḥîḥ,** Dâru İbn Kesir, Dımaşk 2002, s. 419 (Buhârî, **Hac,** 132).

[22] Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, **Sahîh-i Müslim,** Dâru Tayyibe, Riyad 2006, C. 1, s. 75 (Müslim, **Îmân,** 226).

[23] Mâide, 5/38.

[24] Ahmed Zerkâ, **Şerhu'l-Kavâidi'l Fıkhiyye,** Abdüssettâr Ebû Gudde (Thk.), Dâru'l-Kalem, Dımaşk 1989, s. 179; Turgut, **İslâm Hukukuna Göre İhtiyaç Fazlası Malların Biriktirilmesi,** s. 7.

[25] Allah'ın (başka) beldeler halkından alıp Resûlü'ne fey' olarak verdikleri, Allah'a, Peygamber'e, yakınlara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir; (servet) içinizden sadece zenginler arasında dönüp dolaşan bir şey olmasın diye böyle hükmedilmiştir. Peygamber size ne vermişse onu alın ve size neyi yasaklamışsa ondan kaçının. Allah'a karşı saygısızlık etmekten sakının. Kuşkusuz Allah cezalandırmada çok çetindir. (Bu gelirler) Allah'ın lütuf ve rızâsının peşine düşerek Allah'a ve Resûlü'ne yardım ederlerken yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılmış olan yoksul muhacirlerin hakkıdır. İşte onlar dosdoğru kimselerdir. Haşr, 59/7-8.

develerine tahsisi uygulamasına[26] dayandırmaktadır.[27] Bu müdahale, malın bedeli ödenmek suretiyle (istimlâk) veya müsâdere şeklinde olabilir. Aynı şekilde devlet, tekelleşmeyi önlemek için mülkiyet hakkını sınırlandırabilir.[28] Normal şartlarda mal biriktirmek mübah olsa da, kamu yararı gerektirdiğinde mülkiyet hakkına sınırlama getirilebilir.[29]

Kur'an ve Sünnet'te özel mülkiyet hakkı tanınmış, malın ve mülkiyetin korunmasına büyük önem verilmiş olmakla birlikte, İslâm'ın özel mülkiyet için bir sınırlandırma getirip getirmediği konusunda farklı görüşler mevcuttur. İslâm'ın ihtiyaçtan fazla mal biriktirilmesine izin verip vermediği, araştırma konumuz olan müsâdere ile yakından ilgilidir. Şöyle ki Emeviler döneminden itibaren daha çok valiler ve diğer devlet görevlilerine yönelik olarak uygulanan müsâderelerde, müsâdere sebebi bu görevlilerin çeşitli yollarla elde etmiş oldukları büyük miktarlardaki mallardır. Bundan dolayı Kur'an ve hadislerde bu konunun ne şekilde ele alındığına bakmakta fayda vardır.

C. MÜSÂDERENİN TANIMI, KAPSAMI VE ÇEŞİTLERİ

Müsâderenin Sözlük Anlamı: Arapça'da ortaya çıkma ve zahir olma anlamlarına gelen S-D-R (صدر) fiilinden[30] türetilen bir kelime olan müsâdere (مصادرة), sözlüklerde birisinden mal, borç vs. ısrarla istemek,[31] birisinin malını ceza olarak elinden çekip almak,[32] haciz,[33] el koymak, zorla almak,[34] zorla alım,[35] anlamlarında kullanılmaktadır.

---

[26] Ebû İshak eş-Şîrâzî, **el-Mühezzeb fi Fıkhi'l-İmâm eş-Şâfiî**, Muhammed ez-Zuhaylî (Thk.), Dâru'l-Kalem, Dımaşk 1996, C. 3, s. 625.

[27] Ali el-Hafîf, **el-Milkiyye fi'ş-Şerî'ati'l-İslâmiyye**, s. 85, 86; Turgut, **İslâm Hukukuna Göre İhtiyaç Fazlası Malların Biriktirilmesi,** s. 7.

[28] Ali el-Hafîf, **el-Milkiyye fi'ş-Şerî'ati'l-İslâmiyye**, s. 85, 86; Turgut, **İslâm Hukukuna Göre İhtiyaç Fazlası Malların Biriktirilmesi,** s. 7.

[29] Turgut, **İslâm Hukukuna Göre İhtiyaç Fazlası Malların Biriktirilmesi,** s. 7.

[30] Mecme'u'l-Lugati'l-Arabiyye, **el-Mu'cemu'l-Vasît**, "صدر", Mektebetu'ş-Şurûki'd-Devliyye, Mısır 2004, s. 509; Cubrân Mesûd**, er-Râid-Mu'cemu'l-Luğaviyyûn ve'l-Asriyyûn**, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut 1992, s. 487.

[31] Cubrân Mesûd, **er-Râid**, s. 487; Abdulganî Ebû'l-Azm, **el-Mu'cemu'l-Ganî ez-Zâhir**, "صادر, Muessesetu'l-Ganî li'n-Neşr, Rabat 2013, C. 3, s. 2019.

[32] Cubrân Mesûd**, er-Râid**, s. 487.

[33] Serdar Mutçalı, **el-Mu'cemu'l-Arabiyyu'l-Hadîs**, Dağarcık Yayınları, İstanbul 2014, s. 516.

[34] İlyas Karslı, **el-Mu'cemu'l-Cedîd**, Ensar Neşriyat, İstanbul 2013, s. 1400.

[35] Mevlüt Sarı, **Türkçe-Arapça Sözlük**, İzmir t. y., s. 1093.

Müsâdere (ç. Müsâderat) kelimesi çeşitli alanlarda farklı anlamlarda kullanılmakla birlikte, araştırma konumuzla (müsâderetü'l-emvâl) ilgili olarak devletin birisinin malına el koyması, malını zorla elinden alması[36] demektir.

Yaptığımız araştırmada en eski sözlüklerden biri sayılan *Kitâbu'l-'Ayn'da*[37], sâdere (صادر) veya müsâdere (مصادرة) kelimelerinin yer almadığı görülmüştür. *es-Sihâh,*[38] *Lisânu'l-Arab*[39] *ve el-Kâmûsu'l-Muhît*[40] sözlüklerinde müsâdere kelimesi yer almamakla birlikte (صادره على كذا) kullanılmış ve buna 'bir şeyi istemek' anlamı verilmiştir. Zebîdî'nin *Tâcü'l-ʿArûs*'unda ise birisinin malını istemek anlamında "صادره على كذا) من المال)" cümlesi kullanılmıştır.[41] Aynı sözlükte "صدر", maddesinde müsâdere kelimesi yer almamakla birlikte başka bir maddedeHz. Peygamber'in Necran Hristiyanlarının malının müsâdere edilmesiyle ilgili hadise atıfta bulunmaktadır.[42] Zebîdî her ne kadar bu şekilde kaydetmişse de hadis kaynaklarında böyle bir hadis bulunmamaktadır.

İlk dönem İslâm tarihi kaynaklarında da müsâdere kelimesi yerine ahz (اخذ),[43] şâtara (شاطر),[44] kabz (قبض),[45] kâseme (قاسم),[46] istesfâ(استصفى),[47] mütâlebe, münâzara, mürâfa'a kelimelerinin kullanıldığı görülmektedir.[48]

---

[36] Cubrân Mesûd**, er-Râid**, s. 487; Abdulganî Ebû'l-Azm, **el-Mu'cemu'l-Ganî ez-Zâhir**, "صدر", C. 4, s. 3047-3048. Müsâderenin diğer alanlardaki anlamlarına örnek olarak şunları verebiliriz: **Müsâderetü'l-cerîde:** Bir gazetenin haczedilmesi ve yayından alıkonması, **Müsâderetü'l-kelam:** Birisini konuşmaktan alıkoymak, **Müsâderetü'l ala'l-matlûb**: Görüşünü kanıtlamak amacıyla İspatlanmamış bir önermeyi ispatlanmış gibi delil göstermek. Bir şeyi gene kendisiyle kanıtlamaya kalkma işi.

[37] Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, **Kitâbu'l-'Ayn,** "صدر", Abdulhamid Hendâvî (Thk.), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, C. 2, s. 383.

[38] İsmail b. Hammad el-Cevherî, **es-Sihâh**, **Tâcü'l-luġa ve Sıḥâḥu'l-ʿArabiyye,** "صدر", Ahmed Abdulğafur Attar (Thk.), Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrut 1990, C. 2, s. 709-710.

[39] İbn Manzûr, **Lisânu'l-Arab**, "صدر", Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1999, C. 7, s. 299-302.

[40] Fîrûzâbâdî, **el-Kâmûsu'l-Muhît,** "صدر", C. 2, s. 67.

[41] Zebîdî, Muhammed Murtazâ el-Hüseynî, **Tâcü'l-ʿArûs min Cevâhiri'l-Ḳāmûs,** "صدر", Mustafa Hicazî (Thk.), Matbaatü'l-Hükümetü'l-Kuveyt, Kuveyt 1973, C. 12, s. 293-301.

[42] Zebîdî, **Tâcü'l-ʿArûs,** "سقف", C. 23, s. 446.

[43] Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir, **Fütûhu'l-Büldân,** Abdullah Enis et-Tabba'- Ömer Enis et-Tabba' (Thk. ve Nşr.), Mektebetu'l-Maarif, Beyrut 1987, s. 99; İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, **el-Kâmil fi't-Târîh,** Ebû'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî (Thk.), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1987, C. 4, s. 147.

[44] Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as el-Ezdî es-Sicistânî, **Sünen-i Ebû Dâvûd**, Şuayb el-Arnaût-Muhammed Kâmil Karabelli (Thk.), Dâru'r-Risâle el-Alemiye, Dımaşk 2009, C. 3, s. 26(Ebû Dâvûd, **Zekât**, 4, (1575)); İbn Abdirabbih, Ahmed b. Muhammed b. Abdirabbih b. Habîb el-Kurtubî el-Endelüsî, **el-ʿİḳdü'l-Ferîd,** Müfîd Muhammed Kumeyhe (Thk.), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1983, C. 1, s. 46.

[45] Belâzurî, **Fütûhu'l-Büldân,** s. 230; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh**, C. 3, s. 344.

Müsâderenin Osmanlıca sözlüklerdeki tanımlarına bakıldığında, Vankulu Mehmet Efendiye göre: "Bir kimseyi zorlamak" anlamına gelmektedir.[49] Mustafa Nihat Özön ise müsâdereyi şöyle tanımlamaktadır: "Tanzimat'tan önce herhangi bir kimsenin malının padişah adına zaptıdır. Yasak bir şeyin kanuna uygun olarak alınmasıdır."[50] M. Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*'nde müsâdereyi şöyle tanımlamaktadır: "Vezirlerle devlet erkânının ve memleket zenginleri ile tanınmış adamların ecelleriyle öldüklerinde yahut herhangi bir sebeple idamlarında metrûkâtın ve bazan da sağlıklarında mallarının hükümet namına zaptedilmesi yerinde kullanılır bir tabirdir."[51] Mehmet Kanar'a göre ise müsâdere: "Yasadışı bir şeye el konulması, bir kimsenin malına el konulması"dır.[52]

Müsâderenin modern Türkçe sözlüklerdeki kullanımına dair de birkaç örnek verilebilir. Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğüne göre müsâdere 'zor alım'[53], İlhan Ayverdi'ye göre: "Bir suçluya âit mal ve mülkün bir kısmına veya tamamına devletin el koyması. Kanunen yasak olan bir şeye resmen el koyma."[54], Mehmet Doğan'a göre ise "Bir suçtan ötürü bir şahıs veya kuruluşa ait mal üzerindeki hakların sona erdirilip bu malın kamuya mal edilmesi, zor alımı. Osmanlı Devleti'nin Tanzimat öncesinde, mülkiyet anlayışının bir neticesi olarak, şahsa memuriyet vb. sebeplerle geçmiş malların padişah adına devletleştirilmesi"[55]dir.

---

[46] Belâzurî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 112; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh**, C. 2, s. 277.

[47] Yâ'kûbî Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ebû Ya'kūb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzıh, **et-Târîh**, Abdülemir Minhâ (Thk.), Şeriketü'l-A'lemî li'l-Matbu'ât, Beyrut 2010, C. 2, s. 130.

[48] Corcî Zeydân, **Târihu't-Temeddünni'l-İslâmî,** Müessesetü'l Hindâvî li'l-Ta'lîm ve's-Sekâfe, Kahire 2012, C. 2, s. 165; Corcî Zeydân, **İslâm Uygarlık Tarihi**, Nejdet Gök (çev.), İletişim Yayınları, İstanbul 2012, C. 1, s. 519; Cengiz Tomar, "Müsâdere", **DİA,** İstanbul 2006, C. 32, s. 65.

[49] Vankulu Mehmed Efendi, Mehmed b. Mustafâ el-Vânî, **Vankulu Lügati**, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2014, C. 1, s. 809.

[50] Mustafa Nihat Özön, **Osmanlıca-Türkçe Sözlük**, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1973, s. 489; Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,** Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2002, s. 737.

[51] Mehmet Zeki Pakalın, **Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971, C. 2, s. 624-625.

[52] Mehmet Kanar, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü,** Derin Yayınları, İstanbul 2003, s.1037.

[53] Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, **"Müsâdere",** TDK Yayınları, Ankara 2005.

[54] İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2006, C. 2, s. 2228.

[55] D. Mehmet Doğan, **Büyük Türkçe Sözlük,** Rehber Yayınları, Ankara 1990, s. 822.

Hukuki Bir Terim Olarak Müsâdere: Müsâdere, hukuki bir terim olarak da farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Abdü'lmünim'in *Mu'cemü'l-Mustalahât ve'l-Elfâzi'l-Fıkhıyye* eserine göre müsâdere; "Devlet başkanının belli kişilerden belirli bir eşyanın mülkiyetini beytülmâle aktarması için verdiği hükmüdür." [56] Hüseyin Özcan, *Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü'*nde müsâdereyi şöyle tanımlamaktadır: "Zor alım. Bir kimsenin menkul veya gayrimenkul bir malının kendi rızası olmaksızın hükümet kuvvetleri tarafından elinden alınmasıdır."[57] Ejder Yılmaz'ın *Hukuk Sözlüğü'*ndeki müsâdere tanımı şöyledir: "Zor alım. Bir kimsenin taşınır veya taşınmaz bir malının, kendi isteği olmaksızın devlet tarafından elinden alınması."[58] Mehmet Erdoğan ise *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*'nde müsâdereyi, "devlet başkanının, teba'adan birinin mallarına herhangi bir bedel ödemeksizin el koyması. Bu genelde, devlet memurlarının aşırı zenginleşmesine karşı bir müeyyide olarak kullanılırdı"[59] şeklinde tanımlamıştır. Baysun'a göre ise müsâdere: "Arazi ve toprak geliri ile ilgili olup, divânü'l-harâc kayıtlarında kullanılan bir tabirdir."[60] Müsâderenin en geniş tanımı Tomar tarafından şöyle yapılmıştır: "Devlet tarafından hazineye irâd kaydetmek veya bir süre koruma altına almak üzere ceza veya tedbir olarak bir mala el konulması tasarrufudur. Özellikle kamu görevlilerinin haksız yollarla elde ettikleri gelir veya emlâkin tamamına ya da bir kısmına devletin el koymasını ifade eder."[61]

Türkçede müsâdere yerine el koyma ifadesi kullanılmakla beraber, Türk ceza hukukunda iki kavram farklı manaları ifade etmektedir. Müsâdere, Türk Ceza Yasası'nda yaptırım olarak düzenlenmişken (TCK mad. 54, 55); el koyma ise ceza muhakemesi sırasında başvurulan koruma tedbiridir (CMK mad. 123 vd.). Müsâdere, kişinin mülkiyet hakkını sona erdirirken; el koyma ise mülkiyet

[56] Abdü'lmünim, **Mu'cemü'l-Mustalahât ve'l-Elfâzi'l-Fıkhıyye**, C. 3, s. 295.
[57] Hüseyin Özcan, **Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü**, Alfa Yayınevi, İstanbul 1993, s. 566-567.
[58] Ejder Yılmaz, **Hukuk Sözlüğü,** Yetkin Yayınları, Ankara 1992, s. 1010.
[59] Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, s. 400.
[60] M. Cavid Baysun, "Musâdere", **İA,** MEB, İstanbul 1971, C. 8, s. 669; Fıkhi mezheplerde açık ve ortak tanımının olmadığıyla ilgili bakınız: Kanen, **Musâderetü'l-Emvâl fi'l-Fikhi'l-İslâmî**, s. 34.
[61] Tomar, "Müsâdere", **DİA**, s. 65.

üzerinde tasarruf yetkisini sınırlandırır. Bu bakımdan el koyma, geçici bir durumu ifade ederken müsâdere, kesinleşmiş ve sürekli bir durumu ifade eder.[62]

Yukardaki anlatımlardan da anlaşıldığı üzere, müsâderenin birçok tanımı olduğu görülmektedir. Ancak genel kabul görmüş ortak bir tanımı bulunmamaktadır. Bu nedenle konunun daha iyi anlaşılabilmesi için uzmanların müsâderenin mahiyeti ve kapsamına dair yazdıklarına da yer verilmiştir.

Müsâderenin Kapsamı ve Mahiyeti:

a) Müsâderenin olabilmesi için uygulamanın devlet veya bir yönetim birimi tarafından yapılması gerekir.[63] Devlet veya herhangi bir yönetim biriminin iradesi dışında yapılan işlemler; gasp, yağma vb. müsâdereye benzeyen uygulamalardır. Bu bakımdan mala el koyma eyleminin mutlaka yönetici sınıf tarafından uygulanması gerekmektedir.

b) Müsâderenin yapılabilmesi için ortada bir mal varlığının bulunması gerekir.[64] Bu mal varlığı para gibi taşınabilir olabileceği gibi; ev, arsa gibi taşınmaz mallardan da meydana gelebilir.

c) Devlet veya yönetim biriminin kendi vatandaşlarının (teba‘asının) mallarını zorla alması her zaman müsâdere uygulaması olarak kabul edilmez. Cemel olayı, Sıffîn olayı, Harici ayaklanmaları, Hz. Ebûbekir döneminde grup halinde dinden dönme (ridde) olaylarında[65] ve Emevi devletinin yıkılışı esnasında her ne kadar yöneticiler teba‘anın mallarını ele geçirmişlerse de bunları müsâsedere olarak kabul etmedik.

---

[62] Nur Centel, Hamide Zafer, Özlem Çakmut, **Türk Ceza Hukukuna Giriş**, Beta yayıncılık, İstanbul 2001, s. 726-727; Mustafa Tünay, **Müsâdere ve Müsâdere Muhakemesi** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014) s. 21.

[63] Kanen**, Musâderetü’l-Emvâl fi’l-Fikhi’l-İslâmî,** s. 35.

[64] Kanen, **Musâderetü’l-Emvâl fi’l-Fikhi’l-İslâmî,** s. 35.

[65] İbn Hibbân, Hz. Ebûbekir döneminde meydana gelen irtidat olaylarını iç savaş olarak ve alınan malları da ganimet olarak değerlendirilmiştir. İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, **es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ**, Sa’d Kerim el-Fekî (Thk.), Dâr'ul İbn Haldûn, İskenderiye t.y., s. 254.

d) Müsâdere malî bir cezadır. Bu bakımdan müsâdere uygulamalarında halk malını gönüllü bir şekilde teslim etmemiştir. Müsâderede cebr, baskı, zorla alım gibi durumlar söz konusudur.[66]

e) Müsâdereyi devlet veya onun bir birimi herhangi bir bedel ödemeksizin uygulamıştır.[67] Eğer malın alınması sırasında kişiye herhangi bir mal veya para veriliyorsa bu müsâdere olarak değerlendirilemez.

f) Müsâdere uygulamalarının genellikle bürokrasideki azil olaylarıyla beraber veya sonrasında gerçekleştirildiği görülmektedir. Fakat her azil olayından sonra müsâderenin gerçekleştirildiği söylenemez.

g) Yönetici sınıf tarafından yapılan her türlü zorla alım, ister hukuki olsun isterse de gayri hukuki (zorbalıkla)[68] olsun müsâdere olarak kabul edilmiştir.

h) Müsâdere, devlet veya herhangi bir biriminin kendi vatandaşlarına yaptığı bir uygulamadır. Yani farklı devletlerdeki teba'anın mallarının zorla alınması müsâdere olarak kabul edilemez. Bu uygulamalar duruma göre ganimet, fey[69] veya yağma olarak değerlendirilebilir.

Yukarıdaki bilgiler çerçevesinde müsâdere, "devlet veya bir organı tarafından vatandaşlarının (teba'asının) mallarının bedel ödemeksizin cebren (baskıyla) alınması" şeklinde tanımlanabilir.

D. İSLÂM HUKUKUNDA MÜSÂDERE VE BENZERİ UYGULAMALAR

Bu başlık altında müsâderenin İslâm Hukuku'ndaki yeri kısaca belirtilecek ardından da müsâdereye benzeyen bazı uygulamalardan bahsedilecektir.

---

[66] Kanen, **Musâderetü'l-Emvâl fi'l-Fikhi'l-İslâmî**, s. 35.
[67] Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, s. 400.
[68] Haccâc b. Yusuf'un kardeşi Muhammed b. Yusuf Yemen Valisi iken insanların topraklarını haksız yere almıştır. Belâzurî**, Fütûhu'l-Büldân**, s. 99.
[69] "Fey, İslâm devletinin gayri müslim teba'adan aldığı cizye, haraç ve ticaret malları vergilerinin ortak adıdır." Detaylı bilgi için bkz. Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, s. 143; Mustafa Fayda, "Fey", **DİA**, İstanbul 1995, C. 12, s. 511-513.

Müsâderenin İslâm Hukukundaki Yeri: Müsâderenin hangi tür cezalardan olduğunu bilmek için diğer ceza türlerinden kısmen bahsedilecektir. Böylelikle müsâdere ve diğer ceza türleri arasındaki fark daha iyi anlaşılmış olacaktır.

İslâm hukukuna göre cezaları birkaç açıdan tasnif etmek mümkündür. Bunlardan ilki cezanın uygulanışına göre tasnifidir. Bu tür cezalar; bedensel, nefsi (psikolojik) ve malî cezalar olarak sınıflandırılır. Bedeni cezalar insan vücuduna uygulanan dövme(k), öldürme, hapis cezası gibi cezalar iken; nefsi cezalar ise kişinin manevî kişiliğine uygulanan öğüt verme, azarlama, tehdit gibi cezalardır.[70] Müsâdere cezasının da içinde bulunduğu malî cezalar ise kişinin malıyla ilişkili cezalardır. Bu cezalar, diyet, imha, malî mahrumiyetler, garâmet ve müsâdere cezalarıdır.[71]

Başka bir tasnife göre cezalar, miktarları belirlenmiş cezalar ve miktarı belirlenmemiş cezalar olarak ikiye ayrılmaktadır. Miktarı belirlenmiş cezalar, suçun cezasının ayet ve hadislerle belirlendiği cezalar olup; had, kısas ve diyet, keffaret cezaları olarak üç başlık altında tasnif edilmektedir. Miktarı belirlenmiş cezalara örnek olarak zina, kâzif (iftira), hırsızlık yapmak, içki içmek, adam öldürmek vs. suçlar gösterilebilir.[72] Miktarı belirlenmemiş cezalar ise ta‘zîr cezaları olarak adlandırılır. Bu cezalar şâri' (kanun koyucu) tarafından miktarı belirlenmemiş olup, çeşit ve miktarı tamamen hâkim veya yöneticilerin takdirine bırakılmıştır. Ta‘zîr ile amaçlanan suçlunun haline göre caydırıcı bir ceza vermek olup, aynı suçu işleyen farklı kişilere farklı ta‘zîr cezaları uygulanabilir.[73] Müsâdere cezası da ta‘zîr cezaları kapsamında olup hâkimin veya yöneticilerin takdirine göre farklılık arz etmektedir.

---

[70] Abdülkâdir Ûdeh, **Seküler Ceza Hukuku Kurumlarıyla Mukayeseli İslâm Ceza Hukuku**, Ali Şafak (çev.), Kayıhan Yayınları, İstanbul 2012, C. 1, s. 645; İbrahim Çalışkan, İslâm Hukukunda Ceza Kavramı ve Hadd Cezaları, **AÜİFD,** Ankara 1990, S. 1, C. 31, s. 372.

[71] Ûdeh, **Mukayeseli İslâm Ceza Hukuku,** C. 1, s. 645; Esen, **İslâm Hukukunda Malî Cezalar,** s. 133-160.

[72] Ûdeh, **Mukayeseli İslâm Ceza Hukuku**, C. 1, s. 645-693; Abdülkerim Ünalan, **İslâm Ceza Hukukunda Kısas ve Kısas Felsefesi,** Dicle Üniversitesi Basımevi, Diyarbakır 1999, s. 58-81.

[73] Ünalan, **İslâm Ceza Hukukunda Kısas ve Kısas Felsefesi,** s. 82-83; Ertuğrul Gazi Tuncay, "İslâm Hukukunda Sınırı Belirlenmemiş Cezalar", **İslâm Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Samsun 2017, S. 3, s. 85

Cezalar başka bir açıdan ana (aslî) cezalar veya tâlî cezalar (tamamlayıcı veya ikinci derece cezalar) olarak sınıflandırılabilir. Ana ceza bir suç için belirlenmiş ceza olup, tâlî cezalar ana cezayı tamamlayan ikincil cezalardır. Örneğin bir kişinin sürgün edilmesi ana cezayken, sürgün cezasının yanında malının müsâdere edilmesi ikincil tamamlayıcı ceza olarak uygulanmıştır. Müsâdere bazen ana ceza olarak uygulanmakla beraber genellikle tâlî ceza olarak uygulanmıştır.[74]

İslâm hukukunda zararlı durumlara neden olan veya olacak durumlarda tedbiren müsâderenin uygulanabileceği belirtilmektedir. *Zarar izâle olunur*[75] külli kaidesinde *Bühûsün fi'l-Fıkhi'l-Mukâren'*in müelliflerinden Şurunbâsi şöyle demektedir: "*Devlet başkanı bazı zenginlerin fısk içine girdiklerini, mallarını fitne ve kargaşa çıkarmak veya şer'an (dinen) caiz olmayan birtakım işlere sarf ettiklerini görürse, bunları izale veya müsâdere hakkına sahiptir. Yapılan bu işlem zararın izalesi kabilindendir."* [76]

İslâm Hukukunda müsâdere edilen malların akıbeti üç şekildedir. Bunlar; beytülmâle aktarma, imha ve tasadduktur. Beytülmâle aktarma genellikle valiler ve diğer devlet görevlilerinin konumlarından dolayı aldıkları hediyeler, usulsüz şekilde sahip oldukları mallar ve öldükten sonra geride bıraktıkları mallarda görülmektedir. Müsâderenin imha olarak sonuçlanması ise zararlı mekânlar veya maddelerin ortadan kaldırılmasında görülmektedir. İçki kaplarının imha edilmesi ve bozgunculuk amacıyla oluşturulan yapıların yok edilmesi imha şeklindeki müsâdereye örnek olarak gösterilebilir. Müsâdere edilen mal, beytülmâle aktarılamayan bir türden kısa süreli tüketim mallarından ise bu mallar ihtiyaç sahiplerine tasadduk olarak verilebilir. İçerisine su katılmış süt, müsâdere edildiğinde ihtiyaç sahiplerine verilebilir.[77]

---

[74] Ûdeh, **Mukayeseli İslâm Ceza Hukuku,** C. 1, s. 643-644; Ünalan, **İslâm Ceza Hukukunda Kısas ve Kısas Felsefesi,** s. 56-58.

[75] Zerkā, Ahmed b. Muhammed b. Osmân ez-Zerkā el-Halebî, **Şerhu'l-Kavâidi'l-Fıkhiyye**, Abdüssettâr Ebû Gudde (Thk.), Dâru'l-Kalem, Dımaşk 2012, s. 179-183.

[76] Şurunbâsî, Ramazan Ali Seyyid, **et-Ta'zîr bi'l-Mâl**(el-Fıkhu'l-Mukâren içinde), Mektebetu'l-Fellâh, Kuveyt 1989, s. 364-365; Esen, **İslâm Hukukunda Malî Cezalar,** s. 90.

[77] Hüseyin Esen, "İslâm Hukuku Açısından Müsâdere", **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** 2002, S. 15, s. 216-218.

Müsâdereye Benzeyen Uygulamalar: Çeşitli İslâm devletlerindeki bazı malî cezalar bir yönüyle müsâdereyi akla getirmekteyse de bu uygulamalar başka isimlerle anılmaktadır. Müsâdereye benzeyen veya onunla ilgisi bulunan bu uygulamalar; istimlâk, garâmet ve gasptır.

İstimlâk (الاستملاك): Sözlükte "mülk edinmek, mâlik olmak, mülk satın alma, mülkiyeti altına alma" anlamlarına gelmektedir.[78] Bir Hukuk terimi olarak ise "özel mülkiyet altındaki taşınmazın kamu yararı amacıyla bedeli ödenerek kamu malı haline getirilmesi" demektir.[79]

İncelenen dönemde istimlâk (الاستملاك) kelimesinin kaynaklarda kullanılmadığı ve bunun yerine satın almak, satmak veya ödemek manalarında ibtâ'a (ابتاع),[80] bâ'a(باع),[81] defe'a (دفع),[82] işterâ (اشترى),[83] kelimelerinin kullanıldığı görülmektedir.

Devlet veya yönetimin özel mülkiyete el koyması bakımından istimlâk ve müsâdere benzerlik gösterse de birkaç açıdan farklılık arz etmektedir. Müsâdere cebren yapılırken, istimlâk bazen cebren, bazen de mülk sahiplerinin rızası gözetilerek yapılmaktadır.[84] Yine istimlâkta el konulan malların bedeli sahiplerine ödenirken, müsâdere uygulamalarında herhangi bir bedel ödenmemektedir. Bir diğer farklılık ise müsâdere cezai yaptırım olarak uygulanırken, istimlâk taşınır veya taşınmaz malların bedelleri ödenerek ve kamu yararı gözetilerek yönetime veya devlete ait hale getirilmesidir.

---

[78] Dursun Aygün, **İslâm Hukukunda İstimlâk** (Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1998), s. 53; Hamza Aktan, "İstimlâk", **DİA**, İstanbul 2001, C. 23, s. 364; Dursun Aygün, **İslâm Hukukunda İstimlâk** (Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1998), s. 53.

[79] Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, s. 267; Aktan, "İstimlâk", **DİA**, s. 364.

[80] İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî ez-Zührî, **Kitâbü't- Tabakâti'l-Kebîr,** Ali Muhammed Ömer (Thk.), Mektebetü'l-Hâncî, Kahire t.y., C.1, s. 205, 435; Belâzurî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 62.

[81] İbn Sa'd, **Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr**, C. 4, s. 21; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh**, C. 2, s. 382.

[82] Vâkıdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî, **Kitâbu'l-Megâzî,** Marsden Jones (Thk.), Oxford University Press, Londra 1966, C. 2, s. 707.

[83] İbn Sa'd, **Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr**, C. 7, s. 52.

[84] Hz. Peygamber'in Mescid-i Nebî'nin yerinin alınması olayında Sehl ve Süheyl adındaki iki yetime ait olan arsayı onların rızasını gözeterek alması, sahiblerinin rızası gözetilerek istimlâk yapmaya örnek iken; Hz. Ömer döneminde Yahudilerin Arap yarımadasından çıkarılması cebren istimlâka örnektir.

İslâm tarihinde ulaşılan ilk istimlâk uygulamasının Medine'de Sehl ve Süheyl adındaki iki yetime ait develerin dinlendiği arsanın Mescid-i Nebi'nin inşaatı için kullanılması olduğu söylenmektedir.[85] Ensardan bazı sahâbîler arsayı satın alıp Hz. Peygamber'e hediye etmek istedilerse de Hz. Peygamber bunu kabul etmeyerek bedelini Hz. Ebûbekir vasıtasıyla Neccaroğullarına ödemiştir.[86]

Müzeyne kabilesinden bir adama ait olan Rûme kuyusunun Hz. Osman tarafından parası ödenerek alınması ve vakfedilmesi,[87] Mescid-i Nebi'yi genişletmek için yanındaki arsanın Hz. Osman tarafından bedeli ödenerek alınması,[88] Medine'de Müslümanlara pazar yeri kurulması için Saîdeoğulları kabilesine ait mezarlığın pazara dönüştürülmesi, Hz. Peygamber dönemindeki diğer istimlâk örnekleridir.[89]

Garâmet (الغرامة): Garâmet, sözlükte zarar, ceza olarak malda ödenmesi gereken şey anlamındaki gurm (غرم)[90] kökünden türemiş olup borç-borçlu, alacaklı-borçlu arasındaki sıkı bağla ilişkili olarak "borcu ödeme veya ödenmesi gereken borç" manasında kullanılmaktadır. Gârim, zıt manaları içinde barındıran bir kelime olup hem "borçlu" hem de "alacaklı" manalarına gelmektedir.[91] Garâmet terim olarak ise hükümlü veya suçlunun malından (suçun bedeli veya cezası olarak) belirlenen bir miktarın devlet hazinesine ödeme zorunluluğuna denir.[92]

---

[85] Abdü'l-Aziz b. Muhammed el-Abdü'l Münim, "İslâm'da Kamu Yararına İstimlâkın Meşruiyyeti", **Diyanet Dergisi**, C. 20, S. 2, Seyyid Ali Toprak (ter.), Ankara 1984, s. 60.

[86] İbn Sa'd, **Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr**, C. 1, s. 205; Aygün, **İslâm Hukukunda İstimlâk**, s. 60.

[87] İbn Sa'd, **Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr**, C. 1, s. 435; Aygün, **İslâm Hukukunda İstimlâk**, s. 61.

[88] Aygün, **İslâm Hukukunda İstimlâk,** s. 61.

[89] Aygün, **İslâm Hukukunda İstimlâk,** s. 62-63.

[90] Ferâhîdî, **Kitâbu'l-'Ayn**, "غرم", C. 3, s. 276-277; Cevherî, **es-Sihâh**, "غرم", C. 5, s. 1996; Fîrûzâbâdî, **el-Kâmûsu'l-Muhît,** "غرم", C. 4, s. 154.

[91] Hüseyin Esen, **İslâm Hukukunda Mâlî Cezalar,** Yeni Akademi Yayınları, İzmir 2006, s. 155-156; Ali Bardakoğlu, "Garâmet", **DİA,** İstanbul 1996, C. 13, s. 359.

[92] Esen, **İslâm Hukukunda Mâlî Cezalar**, s. 155-156; Bardakoğlu, "Garâmet", **DİA**, s. 359; Abduh Abdullah Abdullah Savmaâ, **el-Ukûbâtu'l-Mâliye fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye ve'l-Kânûni'l-Yemenî ve Tatbikâtuha'l-Kadâiyye** (Basılmamış Doktora Tezi, Malaya Üniversitesi, Kuala Lumpur 2015), s. 64; Suleıman Shareef Ali, **İslâm Hukukunda Gecikmeli Borçlarla İlgili Ceza Hükümleri** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2016), s. 3-5.

İncelenen dönemle ilgili ilk dönem İslâm tarihi kaynaklarında para cezası vermek, borçlandırmak anlamında eğreme (اغرم) kelimesinin kullanıldığı görülmektedir.[93]

Müsâdere ve garâmet, suçlu veya hükümlüye uygulanan malî cezalar kapsamında olmalarından dolayı benzerlik gösterse de farklılaştıkları birçok nokta vardır. Farklılıklarından biri müsâdere genellikle kişinin sahip olduğu malın yarısına bazı durumlarda da tamamına uygulanırken, garâmette ise suçun bedeli veya cezası olarak bir miktar belirlenir ve o uygulanır. Bir diğer husus müsâdere kasıtlı suçlarda uygulanırken, garâmet hem kasıtlı hem de kasıtsız suçlarda uygulanmaktadır. Yine garâmet para cezası olarak uygulanırken, müsâdere hem paraya el koyma, hem de taşınır veya taşınmaz mallara el koyma şeklinde uygulanabilmektedir.[94]

Kaynaklarda Hz. Peygamber döneminde garâmet cezasının uygulandığına dair somut bir örnek bulunmamaktadır. Ancak bir rivayette ağaç dalındaki meyvenin çalınmasıyla ilgili sorulan soruda, Resûlullah'ın garâmet, yani para cezası öngördüğü görülmektedir. Hadiste ağaçtaki meyveyi yiyen kişinin yiyebileceği kadarına herhangi bir ceza öngörülmezken, beraberinde götüreceği meyveler için ceza verileceği belirtilmiştir. Beraberinde götürdüğü meyvenin miktarı bir kalkan değerine ulaşırsa bu kişinin eli kesilir, eğer ulaşmazsa çaldığının iki mislini para cezası olarak öder ve ayrıca hırsızlık cezasıyla yargılanır.[95]

---

[93] İbn Sa'd, **Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr**, C. 10, s. 440; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh**, C. 4, s. 271.

[94] Esen, **İslâm Hukukunda Mâlî Cezalar,** s. 144-456; Abdürrezzak b. Muhammed Süleyman el-Bedr, **Ukûbâtu'l-Müsâdere fi'ş-Şerîat ve'n-Nizâm ve Tatbîkâtuhâ fi'l-Memleketi'l-Arabiyyeti's-Suûdiyye** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Naif Arap Güvenlik Bilimleri Üniversitesi, Riyad 2000), s. 73.

[95] Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî, **Sünen-i Nesâî,** Beytü'l-Efkâr ed-Devleviyye, Riyad t. y. , s. 509 (Nesâî, **Kat'u's-Sârik,** 12); Ebû Dâvûd, **Sünen-i Ebû Dâvûd,** C. 3, s. 135 (Ebû Dâvûd, **Lukata**, 1710); Rifat Uslu, **İslâm Hukukunda Devlet Başkanının Suç Ve Ceza Belirleme Yetkisi** (Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1998), s. 104.

Gasp (الغصب): Sözlükte bir şeyi zorla alma, bir kimseye üstün gelmek anlamlarına gelen gasp,[96] terim olarak ise başkasının malını hukuka aykırı bir şekilde almak, başkasının malına haksız yere el koymak, bir malı sahibinin veya yetkili kişinin izni olmaksızın açıkça ve zorla alıp sahiplenmek demektir.[97]

Müsâdere ve gasp, mala el konulması ve bu el koyma işleminin zor kullanarak yapılması açısından benzerlik göstermektedir. Farklılaştıkları noktalar ise şunlardır: a) Müsâderede el koyma; devlet veya yönetim tarafından yapılırken, gasp ise yönetimde olmayan kişiler tarafından uygulanmaktadır. b) Müsâdere malî bir ceza uygulamasıyken, gasp kişilerin mallarına gayri hukuki bir şekilde el koymaktır.

İncelenen dönemle ilgili ilk dönem İslâm tarihi kaynaklarında gasb olayları için ikteta'a (اقتطع),[98] ehaze (اخذ)[99] ve istâka (استاق)[100] kelimelerinin kullanıldığını görülmektedir.

Hz. Peygamber döneminde yaşanan gasp eylemlerinin failleri müşriklerdir. Hz. Peygamber ve Mekkeli Müslümanlar hicret ederken Medine'ye götüremedikleri taşınır veya taşınmaz malları Mekkeli müşrikler tarafından gasp edilmiştir. Hz. Peygamber'in evinin de aralarında bulunduğu birçok ev Mekkeli müşrikler tarafından gasp edilerek kullanılmış, hatta bu evlerin bazıları satılmıştır.[101] Müslümanlar da müşriklerin bu yaptıklarına karşılık olarak Mekkelilerin ticaret kervanlarına el koymayı planlamışlardır. Nitekim Bedir

---

[96] Ferâhîdî, **Kitâbu'l-'Ayn**, "غصب", C. 2, s. 281; Cevherî, **es-Sihâh**, "غصب", C. 1, s. 194; Zebîdî, **Tâcu'l-Arûs**, "غصب", C. 3, s. 484; Mehmet Âkif Aydın, "Gasp", **DİA**, İstanbul 1996, C. 13, s. 387.

[97] Mehmet Âkif Aydın, "İslâm Hukukunda Gasp", **İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1995, C. 9, S. : [Prof. Dr. Nihad M. Çetin Hatıra Sayısı], s. 164-165; Aydın, "Gasp", **DİA,** s. 387.

[98] Belâzurî, **Fütûhu'l-Büldân,** s. 183.

[99] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh,** C. 3, s. 68.

[100] İbn Hibbân, **es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ**, s. 83. Bu kelime sürü veya hayvanları önüne sürüp götürmek manasında kullanılmıştır.

[101] Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm**, Kitâbu'l-Emvâl,** s. 304; İbn Sa'd, **Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr**, C. 4, s. 96; Muhammed Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, Mehmet Yazgan (çev.), Beyan Yayınları, İstanbul 2009, s. 183, 867; Kasım Şulul, **İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber (a.s.) Devri Kronolojisi,** İnsan Yayınları, İstanbul 2011, s. 452; İrfan Aycan, **Saltanata Giden Yolda Muâviye b. Ebî Süfyân**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2010, s. 27.

Gazvesi'nin sebeplerinden biri de Müslümanların Mekke'deki mallarına el konulması olmuştur.[102]

Yine Hz. Peygamber döneminde Medinelilerin merada otlayan sürü ve davarlarına Mekke müşriklerinden Kürz b. Câbir el- Fihrî (ö.8/629) tarafından el konulmuştur. Kürz, otlaktaki sürüleri önüne katıp götürünce Resûlullah onu yakalamak için Hz. Ali sancaktarlığında Bedir'e kadar gitmiş, ancak Kürz yakalanamamıştır. Bu olay, I. Bedir Harbi veya Sefevân Gazvesi olarak adlandırılmıştır.[103]

E. MÜSÂDERENİN TARİHÇESİ

Müsâdere, suçluların para ve mallarını almak suretiyle tarihin hemen her devrinde farklı neden ve biçimlerle tek başına veya diğer cezalarla birlikte uygulana gelmiştir.[104] Yapılan araştırmalar en eski devletlerden itibaren müsâdere cezasının uygulandığını göstermektedir.[105]

Burada Babil, Hint, Asur, Antik Yunan, Roma, İran, Mısır, Eski Türk ve Cahiliye dönemleri ceza kanunlarında müsâderenin yeri ve müsâdere uygulamaları hakkında kısaca bilgi verilecektir.

Babil İmparatorluğunda Müsâdere: Dünyanın en eski kanunlarından biri olan Hammurabi kanunlarında[106] müsâdere uygulamaları temel cezalar arasında değil, tâlî cezalar kısmında görülmektedir. Örneğin başkasına haksız yere bir suç isnad eden yani iftirada bulunan kişinin aslî cezası o kişinin

---

[102] Hakkı Dursun Yıldız, **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, Çağ Yayınları, İstanbul 1993, C. 1, s. 445.

[103] İbn Hibbân, **es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ**, s. 83.

[104] Baysun, "Musâdere", **İA,** C. 8, s. 669.

[105] Sevgi Gül Akyılmaz, "Osmanlı Devleti'nde Yönetici Sınıf Açısından Müsâdere Uygulaması", **GÜHFD,** C. 12, S. 1-2, Ankara 2008, s. 391; Mahmud Esad Kalıpçı, **Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Müsadere Kurumu** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2013), s. 14.

[106] M. Ö. yaklaşık 2000 yıllarında Hamurabi tarafından oluşturulan takriben 250 maddelik bir kanundur. Mahmud Esad Seydişehrî (Efendi), **Tarih-i İlm-i Hukuk**, Yetkin Yayınları, Fethi Gedikli (Ed.), haz. Komisyon, Ankara 2012, s. 71-72; Mebrure Tosun, Kadriye Yalvaç, **Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Saduqa Fermanı**, TTK Yayınları, Ankara 1989, s. 15.

öldürülmesidir. Bu cezanın yanında bu kişinin mallarının müsâdere edilmesi de tâlî ceza olarak uygulanmıştır.[107]

Hammurabi kanunlarında askerlerin veya eşlerinin mallarının korunmasıyla ilgili hükümler bulunmaktadır.[108] Bununla birlikte askerlerin savaş zamanı kendi yerlerine başkasını göndermesi yani askerlik görevinden kaçması durumunda, kaçan kişiyi ihbar edene verilmek üzere, o kişinin malı müsâdere edilmiş ve öldürülmüştür.[109]

Kadim Hint Toplumunda Müsâdere: Eski Hint toplumundaki hukuk sistemi, Hint itikadına göre ilahi sayılan Manu Kanunlarını[110] ve kast sistemini esas almıştır.[111] Cezalar da kast sistemine göre uygulanır ve cezanın şiddeti kasta göre değişirdi.[112] Örneğin Vaysya sınıfından biri kendi sınıfından yüksek olan birini öldürmesi durumunda cezası idamdı. Bu cezanın yanında malları müsâdere

---

[107] Avram Galanti, **Hammurabi Kanunu**, Kâğıtçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi, İstanbul 1925, s. 14; Recai G. Okandan, "Hamurabi Mecellesi", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 17, S. 1-2, İstanbul 1951, s. 313; Abdullah Batuhan Baytaz, **Türk Ceza Hukukunda Müsâdere (TCK M. 54-55) (**Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009), s. 9; Kalıpçı, **Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Müsadere Kurumu,** s. 15; Mualla Buket Soygüt Arslan, **Türk Ceza Hukukunda Müsadere** (Basılmamış Doktora Tezi, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014), s. 14.

[108] Elif Genca, **Eski Mezopotam'da Hukuk Hareketleri ve Düzenlemeler (Sümer, Babil ve Eski İsrail Hukuku)** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009), s. 31-32.

[109] Okandan, **Hamurabi Mecellesi**, s. 313; Kalıpçı**, Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Müsadere Kurumu,** s. 15; Genca, **Eski Mezopotam'da Hukuk Hareketleri ve Düzenlemeler (Sümer, Babil ve Eski İsrail Hukuku),** s. 107; Baytaz, **Türk Ceza Hukukunda Müsâdere**, s. 9; Sinan Genç, **5327 Sayılı Türk Ceza Kanununda Müsadere** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2009), s. 14.

[110] Manu Kanunları (Yasaları), Hint toplumunun sosyal yaşamı dizayn eden ve tüm gurular için bağlayıcılığı olan ilahi bir metindir. Yasalar ismini Hint mitolojisine göre insanlığın atası kabul edilen Manu adındaki bir hükümdardan alır. Manu döneminde bu yasaların oluşturulduğuna inanılır. M. Hadi Tezokur, "Manu Yasalarında Kadın", **Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 8, S. 1, Diyarbakır 2006, s. 84-85; Emine Ersöz, **Manu Kanunnamesi'ne Göre Hinduizm** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2007), s. xix-xx.

[111] Kast sisteminde başlıca dört sınıf vardır. Bunlar sırasıyla: 1- Brahmanlar: Kast sisteminin en yüksek sınıfı olup dini otoriteleri sayesinde diğer gruplardan daha imtiyazlı olan gruptur. 2- Kşatryalar askeri ve idari sınıf olup Kast sisteminde Brahmanlardan sonra gelirler, 3- Vaysyalar: Ziraat ve ticaretle uğraşan bu grubun içerisinde zenginler çoktur. 4-Sudralar: Toplumda en ağır işleri yapmakla yükümlü tutulan ve diğer üç grub için çalışmak zorunda olan sınıftır. Bu dört grup dışında toplumun en düşük ve en mağdur sınıfı olan Paryalar hukukça tanınmayan bir gruptur. Sadri Maksudi Arsal, **Umumî Hukuk Tarihi**, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1944, s. 42-44.

[112] Ersöz, **Manu Kanunnamesi'ne Göre Hinduizm**, s. 102.

edilir, bu mal öldürülen kişinin yakınlarına verilirdi. Brahmanlar sınıfından biri, bir başkasını öldürdüğünde ise idam cezası uygulanmaz, sadece cüz'î bir para cezası öderdi.[113]

Hint toplumunda bireyler mensup olduğu kasta uygun bir işle meşgul olmak zorundaydı. Alt kasttan biri üst kastakilere özenip onların yapacağı işi (onların doğuştan kazandıkları işi) yapmaya kalkışırsa kral onun malına el koyar ve onu sürgün ederdi.[114] Müsâdere, kadim Hint toplumunda en fazla uygulanan cezalar arasında bulunmaktaydı.[115]

Manu kanununda ülke dışına çıkarılması yasaklanmış veya kralın tekelinde olan malları ülke dışına çıkaran tüccarların tüm varlığına el konurdu. Müsâdere edilen bu mallar Brahmanlara verilirdi. Manu kanunlarında devlet görevlilerine yönelik müsâdere uygulamaları da görülmekteydi. Haksız kazanç sağlayan kötü niyetli memurların tüm varlığına el konulur ve bu kişiler sürgün edilirlerdi.[116]

Asur Devletinde Müsâdere: Yukarı Mezopotamya'da ortaya çıkan Asur Medeniyeti'nde[117] M. Ö. 13. asırda veya daha öncesinde oluşturulduğu düşünülen Asur kanunlarında[118] o dönemde birtakım müsâdere uygulamaları görülmektedir.[119]

Özel mülkiyetin korunmasına önem veren Asur kanunlarında başkasına ait olan bir arazide mülk sahibinin yolunu kapatan veya oradaki toprağı kullanarak tuğla yapan kişiye suçlu olduğunun ispatlanması durumunda çeşitli cezalar

---

[113] Arsal, **Umumî Hukuk Tarihi**, s. 47-48; Kalıpçı, **Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Müsadere Kurumu,** s. 15-16.

[114] Ersöz, **Manu Kanunnamesi'ne Göre Hinduizm**, s. 71.

[115] Eski Hindistan'da müsâdere dışında en fazla tatbik edilen cezalar idam, sakatlama, hapis, sürgün, kasttan ihraç ve nakdi cezalardır. Arsal, **Umumî Hukuk Tarihi**, s. 48.

[116] Kalıpçı, **Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Müsadere Kurumu,** s. 16.

[117] Ali Narçın, **A'dan Z'ye Asur**, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 5, 11; Hakan Erol, Asur Ticaret Kolonileri Devrinde Anadolu Şehir Devletlerinin İdari Yapısı, **Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi,** C. 3, Ankara 2012, s. 1306.

[118] Kil tabletler üzerine oyularak yazılan bu kanunlar (yasalar) öncelikle özel mülkiyetin korunmasına yönelikti. Bu yasalar zamanın şartlarına göre yeniden düzenlenip tekrardan yazılmıştır. Bu yasaların bir bölümü Asur toplumundaki kadın, erkek ve aile ilişkilerini ele alır. Avram Galanti, **Asur Kanunu**, Bankalar Matbaası, İstanbul 1933, s. 3; Erol Sever, **Asur Tarihi**, Kaynak Yayınları, İstanbul 1993, s. 74.

[119] Galanti, **Asur Kanunu**, s. 28; Kalıpçı, **Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Müsadere Kurumu**, s. 17.

öngörülmüştü.[120] Ceza olarak bu kişilerin yaptığı tuğlaların müsâderesine, kullandığı toprağın üç mislinin ödetilmesine, değnek cezasıyla cezalandırılmasına ve belli bir süre kralın yanında ücret almadan çalıştırılmasına hüküm veren maddeler mevcuttu.[121]

Asur kanunlarında görülen bir diğer müsâdere uygulaması da başörtüsüyle ilgiliydi. Asur toplumunda fahişeler ve tek başlarına sokağa çıkan cariyeler başörtüsü takamazlardı. Eğer bu kişiler başörtülü bir şekilde sokağa çıkarlarsa bu kişileri ihbar edene verilmek üzere bu kişilerin üzerindeki elbiselere el konulurdu. Bu kişilerin sokakta başörtülü şekilde gezdiğini görüp de ihbar etmeyen veya bu kişileri yakalayıp saray mahkemesine götürmeyen kişilerin de ihbar edene verilmek üzere elbiselerine el konurdu.[122]

Antik Yunan'da Müsâdere: Antik Yunan'da müsâdere, asıl cezanın yanında tâlî bir ceza olarak uygulanmaktaydı. Örneğin ceza olarak sürgün veya idama mahkûm edilen kişilerin bu cezasına ek olarak bütün servetleri de devlet tarafından müsâdere edilirdi. Bu uygulama ceza alan kişinin ailesini de mağdur ettiğinden fiiliyatta devlet, mahkûmun mallarından bir kısmını karısı ve çocuklarına bırakırdı. Ceza alan kişinin hanımına ait mallara ise dokunulmazdı.[123]

Antik Yunan'da suç oluşturan fiiller ve bunlara uygulanacak cezalar sitelere[124] göre değişmekteydi. Fakat genel olarak müsâdere toplumca kutsal sayılan değerleri aşağılamak, vatana ihanet etmek, rüşvet almak veya vermek, adam yaralamak, öldürmek veya öldürmeye teşvik etmek gibi suçları işleyenlere uygulanırdı. Boğdurularak, taşlanarak, uçurumdan atılarak, başı kesilerek, zehir

---

[120] Tosun, Yalvaç, **Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Saduqa Fermanı,** s. 258.

[121] Galanti, **Asur Kanunu,** s. 28; Tosun, Yalvaç, **Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Saduqa Fermanı**, s. 258; Kalıpçı**, Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Müsadere Kurumu**, s. 17.

[122] Tosun, Yalvaç, **Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Saduqa Fermanı**, s. 252; **Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Müsadere Kurumu**, s. 17; Yusuf Kılıç, Suzan Akkuş Mutlu, "Çivi Yazılı Hukukta Kölelere Verilen Cezalar", **Journal of Turkish Studies(Türk Çalışmaları Dergisi)** C. 8, S. 7, Ankara 2013, s. 288. Elbiseye el konulması ilgili benzer bir uygulamanın Hz. Ömer döneminde meralara zarar verenlere uygulandığını ileriki kısımlarda göreceğiz. Belâzurî, **Fütûhu'l- Büldân,** s. 16-17.

[123] Arsal, **Umumî Hukuk Tarihi,** s. 119, 125; Kalıpçı, **Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Müsadere Kurumu,** s. 18; Aysun Dalkılıç, **Türk Ceza Hukukunda Müsadere** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011), s. 20.

[124] "İlkçağda, bir ya da birkaç kentten oluşan ve kendi yasalarıyla yönetilen devlet(çik)", Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, **"Site",** TDK Yayınları, Ankara 2005.

içirilerek ölüm cezasına çarptırılan veya sürgüne yollanan mahkûmlara bu cezaya ek olarak müsâdere de uygulanırdı.[125]

Antik Yunan'da müsâdere, siyasi bir silah olarak da kullanılmaktaydı. M. Ö. 7. ve 6. yüzyıllarda zaman zaman muhafazakâr aristokrasi partisinin, zaman zaman da demokrasi partisinin iktidarı ele geçirmesiyle şiddetli çarpışmalar meydana gelmekteydi. İktidarı ele geçiren grup diğer grubu güçsüz kılmak amacıyla müsâdere uygulamaktaydı.[126]

Roma Hukukunda Müsâdere: Romanın ilk yazılı kanunu olan ve M. Ö. 451-449 yılları arasında hazırlandığı kabul edilen XII Levha Kanunları, Roma halkının örf ve adetlerinin yazılı hukuka dönüşmüş Hâlidir.[127] Roma'da ilk defa XII Levha Kanunlarında izlerine rastlanan müsâdere cezası sürgün, vatana ihanet, devlet başkanına karşı işlenen suçlar, kundakçılık, yalancı tanıklık, rüşvet, kale duvarlarının taşlarını çalma suçlarına verilen ölüm cezasının yanında tâlî bir ceza olarak uygulanmaktaydı.[128]

Roma İmparatorluğunda müsâdere bazen malın tamamına bazen de bir kısmına el konulmak suretiyle tatbik edilmekteydi. İmparatorluğun ilk zamanlarında malları müsâdere edilen suçlunun ailesine hiçbir şey bırakılmazken, daha sonraki dönemlerde suçlunun ailesine müsâdere edilen malın yarısı veya belli bir kısmı bırakılmaktaydı.[129] İmparatorluğun son dönemlerinde malların

---

[125] Arsal, **Umumî Hukuk Tarihi,** s. 119; Recai G. Okandan, "Kadîm Yunanda Husûsî Hukuk, Ceza Hukuku, Adlî Teşkilât ve Muhakeme Usulü", **İÜHFM,** C. 17, S. 3-4, İstanbul 1951, s. 805-807; Ekrem Buğra Ekinci, **Hukukun Serüveni**, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2011, s. 129, 130, 132; Kalıpçı, **Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Müsadere Kurumu**, s. 18; Soygüt Arslan, **Türk Ceza Hukukunda Müsadere** s. 15; Baytaz, **Türk Ceza Hukukunda Müsâdere(TCK M. 54-55),** s. 9-10.

[126] Gaetano Mosca, "Eski Yunanistan'da Siyasî Müessese ve Doktrinler", Mukbil Özyörük (çev.), **AÜHFD**, C. 2, S. 4, Ankara 1945, s. 236; Kalıpçı, **Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Müsadere Kurumu**, s. 18-19; Soygüt Arslan, **Türk Ceza Hukukunda Müsadere** s. 16.

[127] Özcan Karadeniz-Çelebican, **Roma Hukuku**, AÜHF Yayınları, Ankara 2000, s. 38, 61-62.

[128] Recai G. Okandan, **Umumî Hukuk Tarihi Dersleri**, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1952, s. 501; Sevgi Kayak, Roma Ceza Yargılama Hukukunda Sorgulama ve Cezalandırma Yöntemleri, **Prof. Dr. Belgin Erdoğmuş'a Armağan,** M. Murat İnceoğlu (drl.), Der Yayınları, İstanbul 2011, s. 157-158; Kalıpçı, **Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Müsadere Kurumu**, s. 24-25.

[129] Okandan, **Umumî Hukuk Tarihi Dersleri,** s. 501; Esra Çıplak, **Burcî Memlûkler Döneminde (1382-1517) Müsâdere** (Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015), s. 20.

tamamına müsâdere uygulanması sadece imparatora karşı işlenen suçlarla sınırlandırılmıştır.[130]

Roma'da müsâdere; idam ve sürgüne ilaveten tâlî ceza olarak uygulanmakla beraber, aslî ceza olarak da uygulanmıştır. Her iki tarafın rızasıyla gerçekleşen livâta (eşcinsel ilişki) suçunda livâta edenin öldürülmesi, livâta ettirenin de mallarının yarısının müsâderesi aslî ceza olarak müsâdereye örnektir.[131] İmparatorluğun son dönemlerinde Hristiyanlığı kabul etmemek suç olmamakla beraber eski dinler üzere kalanların ayin ve merasimlerini kendi arazilerinin üzerinde yapmaları suç sayılmıştı. Bu kişilerin mallarına din aleyhine işlenen suçlar kapsamında el konulmuş yani aslî ceza olarak müsâdere uygulanmıştı.[132]

Roma'da devlet görevlilerinin mal varlığına yönelik müsâdere uygulamaları da görülmekteydi. Komutanların yetkilerini aşarak harbe girişmesi, sorumluluklarını yerine getirmemesi, valilerin yetkilerini aşmaları, vazifelerinde ihmal göstermeleri, haksız kazanç elde etmeleri, askerlerin görev yerinden kaçmaları devlete karşı işlenen suçlar kapsamında değerlendirilmekteydi. Bunun cezası olarak suçun mahiyetine göre suçlunun gömülmemesi, hatırasını lekeleme, yakınlarına matem yasağı ve mallarının müsâderesi de tâlî ceza olarak uygulanmaktaydı.[133]

Hristiyanlığın başlangıç aşamasında Roma İmparatorluğunda bu yeni dine inananlar ve bu dinin ayinlerine katılanlar suçlu sayılmaktaydılar. Zamanla bu dine rağbetin artması ve nihayetinde 375 senesinde Roma İmparatorluğunun resmi dini haline gelmesinin ardından Hristiyanlık dışındaki bazı inançlar ve

---

[130] Okandan, **Umumî Hukuk Tarihi Dersleri**, s. 501-502.

[131] "İmparator Constance zamanında her iki tarafa da ölüm cezası verilmekteydi." Recai G. Okandan, "Romalıların Suç Telâkki Ettikleri Fiiller ve Bunlara Terettüp Eyleyen Cezalar", **Tahir Taner'e Armağan**, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1956, s. 338; Kalıpçı, **Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Müsadere Kurumu,** s. 26.

[132] Okandan, **Umumî Hukuk Tarihi Dersleri**, s. 470; Kalıpçı, **Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Müsadere Kurumu**, s. 27.

[133] Okandan, **Umumî Hukuk Tarihi Dersleri**, s. 468-469; Okandan, **"Romalıların Suç Telâkki Ettikleri Fiiller ve Bunlara Terettüp Eyleyen Cezalar",** s. 327-329; Kalıpçı**, Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Müsadere Kurumu,** s. 28; Kadir Gürten, "Roma'da Devlete Karşı işlenen Bazı Suçlar ve Cezaları", **Ankara Barosu Dergisi**, Ankara 2017, S. 2017/3, s. 56.

Hristiyanlığın bazı mezhepleri sapkın olarak kabul edilmişti.[134] Sapkın olarak nitelendirilen bazı Hristiyan mezhepleri, Paganlar (Putperestler), Sâmirîler, Maniciler ve Yahudilere yönelik bir takım müsâdere uygulamaları olmuş ve bu grupların kiliseleri, tapınakları, tapınaklarındaki altınları, değerli taşları hazineye aktarılmak üzere müsâdere edilmişti.[135]

Müsâdere Roma İmparatorluğunda uzun yıllar gelir sağlama aracı olarak da uygulanmıştır. Valilerin eyaletlerde yaşayan halkı, İmparatorların da senatörleri çeşitli suçlarla itham ederek müsâdereye mahkûm ettikleri ve bu yolla hazinelerini doldurdukları görülmekteydi.[136]

Antik İran'da Müsâdere: Sâsânîler dönemi (226-651) hariç, Kadim İran[137] hukukundan günümüze yazılı bir kanun mecmuası ulaşmamıştır. Fakat Hindistan'daki yazılı kaynaklara göre kadim İran'da on dokuzuncu cildi ceza hukukuyla ilgili olmak üzere toplam yirmi ciltten oluşan dini kanunlar mevcuttu.[138]

Sâsânî Devleti'nin sonlarına doğru (M. S. VII. Yüzyılın ikinci çeyreği) tamamlandığı sanılan Pehlevice yazılmış *Mâtîkân ê Hazâr Dâtastân* adlı hukuk metinlerinde müsâdereyle ilgili bilgilere ulaşılmıştır.[139] Bu hukuk külliyatında çeşitli suçların cezaları belirtilmiştir. Bu cezalar arasında en ağırının idam olduğu görülmektedir. Bu metinlerde idam cezası almış mahkûmun ailesi ve mülkiyeti üzerinde her türlü hakkını yitireceği belirtilmiştir.[140]

---

[134] Okandan, **Umumî Hukuk Tarihi Dersleri**, s. 470.

[135] Tolga Ersoy, "Justinianus Döneminde Müsadere Uygulamaları", **Prof. Dr. Belgin Erdoğmus'a Armağan,** M. Murat İnceoğlu (drl.), Der Yayınları, İstanbul 2011, s. 94-100; Kalıpçı, **Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Müsadere Kurumu**, s. 30,32-33; Çıplak, **Burcî Memlûkler Döneminde (1382-1517) Müsâdere**, s. 20.

[136] Halil Demircioğlu, "Roma Devleti'nin Eyalet (Provincia) Sistemi Hakkında ", **TAD**, C. 5, S. 8, 1967, s. 456; Kalıpçı, **Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Müsadere Kurumu**, s. 30.

[137] İslâmiyet'ten önce İran'da egemen olan hanedanlar sırayla şunlardır: Persler (Ahamenişler) (M.Ö. 550-331), İskender (M. Ö. 330-323), Selevkolar (M. Ö. 312-129), Partlar (M. Ö. 247-M. S. 224), Sasaniler (204-651) Gene R. Garthwaıte, **İran Tarihi**, Fethi Aytuna (çev.), İnklâp Yayınları, İstanbul 2016, s. 20-80.

[138] Arsal, **Umumî Hukuk Tarihi**, s. 69.

[139] Tolga Ersoy, "Antik İran Medeniyetinin Hukukî Temelleri: Mâtîkân ê Hazâr Dâtastân ve Sâsânî Yasama Faaliyeti", **Tarih ve Uygarlık İstanbul Dergisi**, S. 7, İstanbul 2015, s. 44, 51, 52.

[140] Ersoy, **Antik İran Medeniyetinin Hukukî Temelleri: Mâtîkân ê Hazâr Dâtastân ve Sâsânî Yasama Faaliyeti,** s. 51.

Sâsânî Devleti'nde müsâdere, çeşitli suçlarda ana cezanın yanında tâlî bir ceza olarak uygulanıyordu. Ülkeye ihanet suçundan mahkûm olanlar başta olmak üzere, katillere, sapkınlara ve büyücülere ait mallar suçun çeşidine göre dinî ve adlî mahkemelerin kararlarıyla müsâdere ediliyordu. Adlî mahkemelerin verdikleri kararlar neticesinde müsâdere edilen mallar devlet hazinesine, dinî mahkemelerin kararları neticesinde müsâdere edilen mallar ise tapınak ve dinî kurumlara aktarılıyordu. Büyücülük suçundan hüküm giymiş kişinin malları eğer hayattaysa bu suçtan mağdur olana veya vârislerine verilmek üzere mahkemeler tarafından müsâdere ediliyordu. Eğer bu mağdur olan kişi veya vârisleri müsâdere edilen malı almak istemezseler bu mal, tanıklık eden kişilere veriliyordu.[141]

Eski Mısır'da Müsâdere: Mısır'da Firavunlar Hanedanı (M. Ö. 3200-M. Ö. 332), Ptolemaios Krallığı (M. Ö. 323-M. S. 30) ve Roma-Bizans İmparatorluğu (30-641) dönemlerinde müsâdere gerek aslî ceza olarak gerekse de ana cezanın yanında tâlî bir ceza olarak uygulanıyordu. Müsâdere cezası suçlunun sahip olduğu malın tamamına veya bir bölümüne uygulanırdı.[142]

Mısır'da firavunlar döneminde ağır cezalar uygulanıyordu. Verdiği sözden dönmek, antlaşmayı bozmak, iftira atmak, yalancı şahitlik yapmak ve adam öldürmeye teşebbüs gibi suçların cezası idamdı. Anne babasını öldüren kişi dikenlerin içine atılarak ateşte yakılır ve malları müsâdere edilirdi. Ayrıca evladını öldüren anne baba da evladıyla beraber bağlanır ve idam edilirdi. Bu kişilerin mallarına da müsâdere uygulanırdı.[143]

Ptolemaios Krallığı döneminde müsâdere cezasının krallığa ait olan mallarla ilgili olarak uygulandığı görülmektedir. Krallığa ait arazilerden elde edilen mahsulün yakılması, bunları toplayan görevlilerin ihmali veya Krallığa ait hayvanların çalınması gibi suçların cezası müsâdere veya para cezasıydı.[144]

---

[141] Ersoy, **Antik İran Medeniyetinin Hukukî Temelleri: Mâtîkân ê Hazâr Dâtastân ve Sâsânî Yasama Faaliyeti,** s. 52.

[142] Fevde el-Bağdâdî, Seyyid Abdülhamid Ahmed Muhammed el-Bağdâdî, **Mu'cezü Târîhi'l-Kânûni'l-Mısrî**, t. y. , y. y. s. 97.

[143] Seydişehrî, **Tarih-i İlm-i Hukuk**, s. 62; Fevde el-Bağdâdî, **Mu'cezü Târîhi'l-Kânûni'l-Mısrî,** s. 47, 96; Ekinci, **Hukukun Serüveni**, s. 39.

[144] Fevde el-Bağdâdî**, Mu'cezü Târîhi'l-Kânûni'l-Mısrî**, s. 95.

Bu dönemde zeytin üretimi krallığın tekelinde olup bununla ilgili bir takım yasaklar getirilmiştir. Kişilerin zeytin üretimiyle ilgili kurallara muhalefet etmesi, krallığın izni olmadan zeytin yetiştirmesi, izinsiz olarak birbirine zeytin satmaları, zeytinin ülke dışına çıkarılması, zeytin işiyle ilgilenen işçilerin iş yerlerinden ayrılmaları suç olup bu kişilere meydana gelen zararın iki ile beş katı para cezası uygulanır ve bu kişilerden yasaklanan eşyalar da müsâdere edilirdi.[145]

Ptolemaios Krallığı döneminde kralın şahsına karşı işlenen suçlarla krallığa karşı işlenen suçlar aynı sayılıyordu. Kral'a veya krallığa hıyanet etmek, komplo kurmak, krallığı karalamak, krallığın emirlerine uymamak, kralıkla ilgili konularda yalancı şahitlik yapmanın cezası idam veya para cezasıydı. Bu cezaların yanında tâlî ceza olarak çoğunlukla müsâdere cezası da uygulanıyordu.[146]

Aynı dönemde dolandırıcılık veya evraklarda sahtecilik yapanlara da ağır cezalar uygulanıyordu. Kişilerin ismini, lakabını, ırkını değiştirmesi veya krallık nüfus defterlerine ismini yazdırmaması ve böylelikle yapması gereken sorumluluklardan kaçınması krallığın genel güvenliğiyle ilgili suçlardan sayılıyordu. Bu suçlara iştirak eden krallık görevlisine idam cezası verilirdi. Görevli olmayan kişinin de malının dörtte biri müsâdere edilirdi.[147]

Kadim Mısır'da vatandaşların şahsına ve mallarına karşı işlenen suçlarda da müsâdere cezası uygulanıyordu. Adam öldürmenin cezası suçun işlendiği şartlar dikkate alınarak verilirdi. Katilin kasıtlı veya kasıtsız öldürmesine, olayın gece veya gündüz meydana gelmesine, öldürmenin ibadet mekânlarında gerçekleşmesine ve öldürülen kişilerin sayısına göre suçun cezası değişmekteydi. Adam öldürenin cezası malının müsâdere edilmesiydi. Mala karşı işlenen suçlar kapsamında değerlendirilen hırsızlığın cezası da mağdura verilmek üzere malının müsâderesiydi.[148]

---

[145] Fevde el-Bağdâdî**, Mu'cezü Târîhi'l-Kânûni'l-Mısrî**, s. 95.
[146] Fevde el-Bağdâdî**, Mu'cezü Târîhi'l-Kânûni'l-Mısrî,** s. 95.
[147] Fevde el-Bağdâdî, **Mu'cezü Târîhi'l-Kânûni'l-Mısrî**, s. 96.
[148] Fevde el-Bağdâdî, **Mu'cezü Târîhi'l-Kânûni'l-Mısrî,** s. 96-97.

Eski Türk Medeniyetinde Müsâdere: Eski Türklerde müsâdere, cezai hükümler arasında kabul edilmekle beraber,[149] literatürde konuyla ilgili yeterli bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte, geç dönem kaynaklarında dağınık olarak yer alan bazı bilgiler, bu hususta az çok bir fikir vermektedir.[150]

Eski Türklerde başlıca cezalar; bedenî, malî, manevî ve özgürlüğü kısıtlayıcı olarak tasnif edilebilir. Bedenî cezalar; dayak, işkence, organ kesimi, sakatlama, ölüm ve benzeri cezalardı. Malî cezalar; tazminat ve müsâdere gibi mal ile ilgiliydi. Manevî cezalar; ihtar, tekdir (azarlama) ve tahkir-teşhirdi. Özgürlüğü kısıtlayanlar cezalar ise hapis ve sürgündü.[151]

Hunlarda hırsızlık yapan kişinin suçu ispatlandığında ailesinin mallarına müsâdere uygulanırdı. Yine müessir bir fiil[152] neticesinde birinin gözünü çıkarıp kör eden kişi, bu cezasının karşılığı olarak gözünü kör ettiği kişiye kızını verirdi. Veya bu cezanın karşılığında kişinin kendisinin veya hanımının mal varlığına el konurdu. Bu cezayla göz gibi temel bir organından mahrum edilmiş mağdura hayatını sürdürmesi için ihtiyacı olan yardımcı kişi veya malın temini amaçlanmaktaydı.[153]

Câhiliye Araplarında Müsâdere: Câhiliye, m. 610 yılında vahyin inmeye başlamasından önceki Arap toplumunun tutum, davranış ve inançlarını İslâm

---

[149] Sadri Maksudi Arsal**, Türk Tarihi ve Hukuk**, İÜHF Yayınları, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1947, s. 286; Feda Şamil Arık**,** "Eski Türk Ceza Hukukuna Dair Notlar", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi,** C. 17, S. 28, s. 13.

[150] Arık, **"Eski Türk Ceza Hukukuna Dair Notlar",** s. 13; M. Âkif Aydın, **Türk Hukuk Tarihi,** Beta Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 15; Kalıpçı, **Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Müsadere Kurumu**, s. 21.

[151] Arık**, "Eski Türk Ceza Hukukuna Dair Notlar"**, s. 13; Coşkun Üçok, Ahmet Mumcu, **Türk Hukuk Tarihi**, AÜHF Yayınları, Ankara 1982, s. 15, 23; Halil Cin, Ahmet Akgündüz, **Türk Hukuk Tarihi**, OSAV Yayınları, İstanbul 1995, s. 62, 71; Ekinci, **Hukukun Serüveni**, s. 95.

[152] Müessir fiil: Öldürme kastı olmaksızın bedene acı veren, sıhhatinin bozulmasına neden olan yahut akli meleklerinde bozukluk meydana getiren fiillere denir. Emin Hüseynov**, Türk ve Azerbaycan Hukukunda Taksirli Müessir Fiil** (Basılmamış Yüksek lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004), s. 6; **Erdoğan**, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü,** s. 414.

[153] Arsal**, Türk Tarihi ve Hukuk,** s. 286; Kalıpçı, **Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Müsadere Kurumu**, s. 21.

döneminden ayırt etmek için kullanılan bir kavramdır. Bu sebeple çoğunlukla Arapların İslâm'dan önceki dönemine "Câhiliye" veya "Câhiliye Çağı" denilir.[154]

İslâm öncesi Arap toplumunda özellikle Mekke, Güney ve Kuzey Arabistan'da devlet geleneğinin işaretleri görülmekle beraber, genel olarak Arabistan'da kabile birliğine dayalı bir yönetim hâkimdi. Arabistan'da merkezi otoritenin bulunmayışının doğal bir sonucu olarak suçların belirlenmesi ve cezalandırılmasında örf, adet, geleneklerin, kabile yöneticilerinin ve hakemlerin etkili olduğu görülmekteydi.[155]

İslâm öncesi Arabistan'da Bizans ve Sasani devletlerinde olduğu gibi, yöneticilerle halk arasında veya halkın kendi içerisindeki ilişkilerini düzenleyen anayasa veya sistematik yazılı kanunların varlığından söz edemeyiz. Ancak bu durum, toplumsal kuralları ihlal edip suç işleyenlere yönelik caydırıcı tedbirlerin veya toplumdaki ilişkileri düzenleyen uygulamaların olmadığı anlamına gelmez.[156]

Cahiliye döneminde yaygın suçlar adam öldürme, yol kesme, eşkıyalık, yağma, hırsızlık ve zina idi. Başlıca cezalar şunlardı: Ölüm, hapis, diyet, sürgün ve dayak. Ancak gerek insanların hür ve köle gibi sınıflara ayrılmaları gerekse kabilelerin veya şahısların farklı statülere sahip olmaları cezalandırmada eşitsizlik, aşırılık ve düzensizliğe neden olmaktaydı. Köleler ve kadınlar, efendileri ve kocaları yerine, suçsuz kimseler de kabileleri adına cezalandırılmaktaydı.[157]

İslâm öncesi Arap toplumunda hukuk sistemi ve uygulamaları hakkında çok az bilgi mevcuttur. Bu dönemle ilgili temel kaynaklar cahiliye dönemine ait

---

[154] Mustafa Fayda, "Câhiliye", **DİA**, İstanbul 1993, C. 7, s. 17.

[155] Yaşar Çelikkol, **Cahiliye Döneminde Mekke (M. 400-600 Yılları Arası Mekke'nin Fizikî, Etnik, Dinî ve İdarî Yapısı)** (Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2002) s. 210-211; Hayrettin Karaman, **İslâm Hukuk Tarihi,** İz Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 42-43; Ali Bardakoğlu, "Ceza", **DİA,** İstanbul 1993, C. 7, s. 471.

[156] Cevâd Ali, **el-Mufassal fî Târîhi'l-Arab Kable'l-İslâm,** Bağdat 1993**,** C. 5, s. 470-471; Karaman, **İslâm Hukuk Tarihi**, s. 42-43.

[157] Ali Bardakoğlu, "Toplum-Hukuk İlişkisi Açısından Cahiliyye Hukuku Örneği" **Dünden Bugüne İslâm Dünyasında Zihniyet Değişiklikleri ve Çağdaşlaşma Problemleri Sempozyumu**, Bursa 1990. s. 101; Bardakoğlu, "Ceza", **DİA**, s. 471-472.

olduğuna inanılan şiir, edebiyat eserleri ile İslâm döneminde yazılmış siyer, hadis, tefsir ve fıkıh kitaplarının cahiliye ile ilgili kısımlarıdır.[158]

Araştırmalar cahiliye döneminde müsâdere cezasının nadir olarak uygulandığını, ancak müsâdere benzeri cezaların yaygın olduğunu göstermektedir. Cahiliye dönemiyle ilgili olarak tespit edilen tek müsâdere örneği ünlü Arap şairi İmruülkays'ın[159] babası Hucr'un, Esedoğullarının mallarına uyguladığı müsâderedir.

Esedoğulları kabilesinin lideri olan Hucr, kabilesinden yıllık bir takım vergiler ve hediyeler alıyordu. Hucr, vergileri toplaması için birini görevlendirdi. Esedoğulları bir müddet düzenli bir şekilde vergilerini ödedikten sonra bir defasında Hucr tarafından vergi toplamak için gönderilen kişiye vergi vermek istemediler ve onu dövdükten sonra kovdular. Bunu öğrenen Hucr topladığı askeri birlikle vergi vermek istemeyen kişilerin üzerine yürüdü. Bu grubun seçkin ve ileri gelenlerini toplayıp bir kısmını sopayla döverek öldürttü ve mallarına el koydu. Grubundan ileri gelen diğer kısmını hapsettirdi ve kalan kişileri de Tihâme'ye sürgüne yolladı.[160]

Cahiliye Arapları arasında, tıpkı Yahudi, Roma ve eski Mısır hukuk sistemlerinde öngörüldüğü gibi, hırsızlık suçu işlendiğinde ceza olarak mağdura verilmek üzere hırsızdan çaldığı malın birkaç katı alınırdı. Ancak bu uygulama İslâm'a yakın dönemlerde değişikliğe uğramış ve ceza olarak hırsızın eli kesilmeye başlanmıştır. Bu cezayı ilk uygulayanın Velîd b. Muğîre veya Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmutalib olduğu rivayet edilmektedir.[161]

Cahiliye döneminde müsâdereye benzeyen bazı uygulamalar ise şunlardır: Bir kimsenin herhangi birine ait kuyuya düşerek ölmesi durumunda bu kuyunun mülkiyeti ölen kişinin yakınlarına tahsis edilirdi. Şayet bir hayvan birinin ölümüne neden olmuşsa bu hayvan da ölen kişinin yakınlarının olurdu. Bunun gibi eğer bir maden ocağı kişinin ölümüne neden olmuşsa yine bu maden ocağı

[158] Bardakoğlu, **Toplum-Hukuk İlişkisi Açısından Cahiliyye Hukuku Örneği,** s. 93-94.
[159] Câhiliye devrinde şiirleri Kâbe duvarına asılmaya layık görülen tanınmış Arap şairi. Detaylı bilgi için bkz. Ahmet Savran, "İmruülkays", **DİA,** İstanbul 2000, C. 22, s. 237-238.
[160] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh**, C. 1, s. 400.
[161] Bardakoğlu, **Toplum-Hukuk İlişkisi Açısından Cahiliyye Hukuku Örneği,** s. 103.

ölenin yakınlarına verilirdi. Ancak bu uygulamalar, Hz. Peygamber döneminde kaldırılmıştır.[162]

[162] Muhammed Hamidullah, **İslâm Peygamberi,** C. 1-2, s. 771.

BİRİNCİ BÖLÜM
HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE (622-632) MÜSÂDERE UYGULAMALARI

1.1. HZ. PEYGAMBER'İN YÖNETİM ANLAYIŞI

Hz. Peygamber döneminde meydana gelen müsâdere uygulamalarını daha iyi anlayabilmek için Resûlullah'ın yönetim anlayışının bilinmesi önem arz eder. Öncelikle şunun bilinmesi gerekir ki Hz. Muhammed, Allah tarafından gönderilen bir peygamberdir. Devlet başkanlığı görevi ise peygamberlik görevinin yanında ek bir sıfat ve vazifedir. Bu vazife her peygambere verilmemiş, bazı peygamberler sadece kendilerine verilen tebliğ görevini icra etmişlerdir. Hz. Muhammed ise risâlet vazifesinin yanı sıra devlet başkanlığı sıfatıyla halkı idare etmek, onların yararına olan işleri düzenlemek, toplumda adaleti sağlamak, zararlı oluşumları engellemek ve devleti dış saldırılara karşı korumak gibi görevleri de üstlenmiştir.[163] Resûlullah'ın bu vazifeyi yürütürken asıl gayesi, İslâm'ın daha fazla insana ulaşmasıydı. Yürüttüğü devlet başkanlığı da bu gaye için sadece bir vasıtaydı.[164]

Hz. Peygamber, devlet başkanlığı görevini icra ederken adalet, istişare ve ehliyet gibi önemli ilkelere dayalı bir yönetim anlayışı sergilemiştir. Resûlullah, insanlar arasında fark gözetmeden herkese adil davranmış, kişiler arasında davalarda Kur'an'ı referans alarak hüküm vermiştir. Kur'an'da bulunmayan hükümler için ise kendisi hüküm koymuştur.[165] Hz. Peygamber döneminde adalet

[163] Hayrettin Karaman, "Asr-ı Saadet Rasulullah'ın Davranışlarının Bağlayıcılığı", (283-302), **Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm,** Vecdi Akyüz (Ed.), Beyan Yayınları, İstanbul 2006, C.1, s. 294.
[164] İbrahim Sarıçam, **Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı,** Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007, s. 295.
[165] Sarıçam, **Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı**, s. 294, 296, 300.

ilgili çapıcı bir örneğe hırsızlık yapan soylu bir kadının cezalandırılması olayında rastlamaktayız. Resûlullah, hırsızlık yapan kadının affedilmesini için kendisine gelen kişilere; "geçmiş toplumlar soylu kişileri cezalandırmayıp güçsüz kişileri cezalandırdıkları için yıkıldılar" diyerek onların isteklerini reddetmiş ve kadını işlediği suç dolayısıyla cezalandırmıştır.[166]

Hz. Peygamber'in yönetim anlayışındaki önemli prensiplerden biri de istişare olmuştur. O, önemli kararlar alacağı zaman sahâbînin ileri gelenlerinin fikirlerini almış, hatta Uhud Savaşı'nda kendi kanaatine uygun olmamasına rağmen istişare kararına göre hareket etmiştir. Hz. Peygamber, başta Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer olmak üzere birçok sahâbîyle istişare etmiş, onların görüşlerine önem vermişti.[167]

Hz. Peygamber'in görevlendirdiği kimselerde aradığı temel özellik o kişinin işe layık ve ehil olmasıydı. Bu açıdan bir işin üstesinden gelemeyeceğini düşündüğü kişilerin yerine yeni görevliler tayin etmekte tereddüt etmezdi.[168] Resûlullah, memur veya yönetici atarken bir işi isteyene veya hırs edene vermez,[169] o işe liyakatli kişileri o görevlere atardı. Nitekim kendisinden memuriyet vazifesi isteyen Ebû Zer Gıfârî'ye; "ey Ebû Zer sen zayıfsın, bu vazifenin hakkını eda edemezsen kıyamet günü sonun rüsva ve pişmanlık olur"[170] diyerek ona talep ettiği görevi vermemiştir. Aynı şekilde kendisinden görev isteyen Abdurrahman b. Semüre'ye de istediği şeyin sorumluluğunun ağır olduğunu belirterek onun isteğini de yerine getirmemiştir.[171]

Resûlullah döneminde gerçekleştirilen fetihlerle birçok şehir ve bölge İslâm topraklarına katılmıştır. Hz. Peygamber, buralara yeni valiler atadığı gibi oranın eski yöneticileri Müslüman olduklarında onları kendi valisi olarak da

---

[166] Mehmet Özdemir, "Hz. Peygamber (sas) ve Temel İnsanî Değerler", (695-740), **İslâm Tarihi ve Medeniyeti 1 (Hz. Peygamber Dönemi),** Siyer Yayınları, İstanbul 2018, C.1, 711-712.

[167] Ahmet Özel, "Hz. Peygamber'in (sas) Yöneticilik Misyonu, (671-694), **İslâm Tarihi ve Medeniyeti 1 (Hz. Peygamber Dönemi),** Siyer Yayınları, İstanbul 2018, C.1, s. 679.

[168] Özel, "Hz. Peygamber'in (sas) Yöneticilik Misyonu, (671-694), **İslâm Tarihi ve Medeniyeti 1 (Hz. Peygamber Dönemi**), C.1, s. 678.

[169] Buhârî, **el-Câmiʿu'ş-Saḥîḥ**, s. 1766 (Buhârî, **Ahkâm,** 7).

[170] Müslim, **Sahîh-i Müslim**, C. 2, s. 885 (Müslim, **İmâret,** 17); Ebû Dâvûd, **Sünen-i Ebû Dâvûd**, C. 4, s. 490-491 (Ebû Dâvûd, **Vesâyâ**, 4 (2868))

[171] Buhârî, **el-Câmiʿu'ş-Saḥîḥ**, s. 1765-1766 (Buhârî, **Ahkâm**, 5-6);

görevlerinde bırakmıştır. Hz. Peygamber'in vali tayin ettiği şehir ve bölgeler Mekke, Taif, Umman, Yemen, Bahreyn ve Necran'dı. Buralara atanan valilerin aldıkları maaşlar Hz. Peygamber tarafından belirlenmiş, valiler idari ve malî açıdan denetime tabi tutulmuşlardır.[172]

Güvenilir hadis kaynaklarının naklettikleri hadislere göre Hz. Peygamber, Allah'ın idarecilerden emri altında çalışanların hukukunu soracağını,[173] emri altındaki kişilere hile yapan yöneticilere cennetini haram kılacağını,[174] ifade etmiştir. Haksız bir sûrette elde edilen malın kıyâmet günü ateşten başka bir şey olmayacağını,[175] memurların bir iğne veya ondan daha küçük bir şeyi bile gizlemesinin hıyanet olduğunu ve kıyamet gününde bu kişilerin rezil, rüsva edileceğini[176] buyurarak yönetim anlayışındaki önemli ilkeleri ve kendinden sonraki yöneticilerin uymaları gereken temel prensipleri belirlemiştir.

1.2. HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDEKİ (622-632) MÜSÂDERELER

Hz. Peygamber dönemi müsâdere uygulamaları, Resûlullah'ın 622 senesinde Mekke'den Medine'ye hicretinin ardından kurulan Medine İslâm Devleti ile başlayıp Resûlullah'ın vefatına kadarki dönemi kapsar. Bu da yaklaşık on yıllık bir süredir. Bu dönemde görülen müsâdere uygulamalarını üç kısımda tasnif etmeyi uygun gördük. Bunlar kamu menfaati gözetilerek yapılan müsâdereler, şer'î kurallara uymayanlara yönelik müsâdereler ve Hâlid b. Velîd'in yaptığı müsâderelerdir.

Hz. Peygamber döneminde on üç müsâdere uygulaması tespit ettik. Bunun yanında bu dönemde meydana gelen müsâdere benzeri olaylar da görülmektedir. Bunlar aşağıdaki başlıklarda detaylı şekilde ele alınmıştır.

---

[172] Sarıçam, **Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı**, s. 297-299.
[173] Buhârî, **el-Câmiʿu'ş-Saḥîḥ,** s. 856 (Buhârî, **Enbiyâ,** 50); Müslim, **Sahîh-i Müslim**, C. 2, s. 894 (Müslim, **İmâret,** 44).
[174] Buhârî, **el-Câmiʿu'ş-Saḥîḥ**, s. 1766 (Buhârî, **Ahkâm,** 8).
[175] Buhârî, **el-Câmiʿu'ş-Saḥîḥ**, s. 768-769 (Buhârî, **Humus,** 7).
[176] Müslim, **Sahîh-i Müslim,** C. 2, s. 890 (Müslim, **İmâret,** 30).

1.2.1. Kamu Menfaati Gözetilerek Yapılan Müsâdereler

1.2.1.1. Münafıkların Hücre Evi Olarak Kullandığı Yahudi Süveylim'e Ait Evin Yakılması

Münafıklar, Müslümanların Tebûk seferine hazırlandıkları bir sırada onların sefere katılımını azaltmak ve morallerini bozmak amacıyla Yahudi Süveylim'in evinde toplandılar. Durumdan haberdar olan Allah Resûlü, Talha b. Ubeydullah ve bazı sahâbîleri Süveylim'in İslâm düşmanlığı için kullandığı evini yakmaları için görevlendirdi. Yahudi Süveylim'in evi Medine'de Casum denilen yerdeydi. Talha ve beraberindeki bir grup sahâbî, Yahudi Süveylim'in evini ateşe verdiler. Evin içinde bulunan münafıklardan Dahhâk b. Halife ve arkadaşları evin damına çıktılar ve oradan atlayarak kaçtılar. Dahhâk, atlama esnasında ayağını kırdı.[177] Bu olay hicretin dokuzuncu senesinde Recep ayında meydan gelmiştir.[178]

Yahudi Süveylim'in evinin ve bir sonraki başlıkta da anlatılacağı üzere Mescid-i Dırâr'ın yakılması fitne ve bozgunculuk amacıyla kullanılan yapıların devlet başkanı tarafından imha edilebileceğini göstermektedir. Her iki yapı da Müslümanları zayıflatmak, Müslümanlar arasındaki birlik ve beraberliği bozmak, İslâm düşmanlarına yardım etmek amacıyla kullanılmıştır.

1.2.1.2. Münafıkların Üs Haline Getirdikleri Mescid-i Dırâr'ın Yıkılması

Münafıkların Medine'nin biraz dışında üs haline getirdiği Mescid-i Dırâr, Ebû Âmir'in Medine'deki münafıklara gönderdiği mektuplar vesilesiyle inşa edilmişti. Hazrec kabilesine mensup olan Ebû Âmir, cahiliye döneminde Hristiyan olmuştu ve kutsal metinler hakkında bilgisi olan biriydi. O, Resûlullah hicret edip Müslümanlar onun etrafında toplanınca ve Bedir Savaşı kazanılınca düşmanlığını izhar edip, Medine'yi terk ederek Mekke müşriklerine sığındı. İslâmiyet'e zarar vermek ve Resûlullah'a karşı tahrik etmek için çeşitli kabileleri ziyaret etti. Huneyn Savaşı'na kadar İslâmiyet'e karşı bütün faaliyetlerde müşriklere destek

[177] İbn Hişâm, **es-Sîretü'n-Nebeviyye,** C. 4, s. 157; Uslu, **İslâm Hukukunda Devlet Başkanının Suç ve Ceza Belirleme Yetkisi,** s. 110-111; Metin Yılmaz, **Hz. Peygamber (sas) Döneminde İstihbarat,** Siyer Yayınları, İstanbul 2007, s. 191.
[178] İbn Hişâm, **es-Sîretü'n-Nebeviyye,** C. 4, s. 155.

oldu. En sonunda İslâmiyet Arabistan'da yayılınca Bizans İmparatoru'nu Müslümanlara karşı kışkırtmak amacıyla onun yanına gitti. Resûlullah'ın düzenlediği Tebûk Seferi'ne karşılık İmparator'un Arabistan'ı istila etmek için hazırlıklar yapması yine onun teşvikleriyle olmuştur.[179]

Münafıklar, Mescid-i Dırâr'ı inşa etme amaçlarını görünüşte sağlık özrü olanlara kolaylık sağlamak ve zor hava koşullarından korunmak olarak ifade etmişlerdi. Çünkü gerçek bir neden göstermeksizin Mescid-i Kubâ'dan[180] ayrılamazlardı. Mescid-i Kubâ'nın varlığı ise onların kontrol altında olması demekti. Münafıkların bu yapıyı oluşturmalarındaki gerçek amaçları ise müminleri bölmek, toplanma yeri oluşturmak, silahlanmak, Hz. Peygamberi ayıplamak, kınamak ve burayı amaçları için üs olarak kullanmaktı.[181]

Münafıklar, mescidi inşa edip tamamlandıktan sonra Hz. Peygamber'e giderek mescid yaptıklarını söylediler ve Resûlullah'tan kendilerine namaz kıldırmasını istediler. Bu mescidi sadece içlerindeki zayıf ve hasta kişilerin soğuk ve yağmurlu günlerde namaz kılmaları için yaptıklarını belirttiler. Allah Resûlü, Tebûk seferinin hazırlıklarıyla meşgul olduğunu belirterek isteklerini sefer dönüşüne erteledi.[182]

Resûlullah, Tebûk'te on günden fazla kaldı ve Tebûk'ten öteye geçmedi. Bizanslılar ve Hristiyan Araplar da onun bulunduğu yere gelmedikleri için

---

[179] Taberî, **Taberî Tefsîri**, C. 4, s. 358-360; İbn Kesîr, **Hadislerle Kur'an-ı Kerîm Tefsîri,** C. 7, s. 3652; Mevdûdî, Ebû'l-Ala, **Tefhimu'l-Kur'an**, Heyet (çev.) İnsan Yayınları, İstanbul 1996, C. 2, s. 271-272.

[180] Resûlullah'ın hicret esnasında Medine'ye ulaşmadan önceki son durağı olan Kubâ'da yaptırdığı mescittir. Kubâlıların isteği üzere inşa edilen Mescid-i Kubâ, Müslümanların hür ve güvenli bir ortamda yaptırdıkları ilk mescid olması bakımından önem arz eder. Tevbe Sûresi 108. ayette bu mescidin ilk günden beri takva üzere inşa edildiği belirtilmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Tevbe, 9/108; Hüseyin Algül, "Mescid-i Kubâ", **DİA**, Ankara 2004, C. 29, s. 279-280.

[181] İbn Kesîr, **Hadislerle Kur'an-ı Kerîm Tefsîri**, C. 7, s. 3653-3654; Abdurrahman Demirci, **Toplumsal Barışa Katkısı Yönüyle Asr-ı Saadette Mescid (Mescdi-i Kubâ ve Mescid-i Dırar Kıyası),** V. Ulusal Din Görevlileri Sempozyum Bildirileri: Toplumsal Barışa Katkısı Açısından Cami ve Din Görevlileri, Mardin 2014, s. 267-269; Osman Zümrüt, "İslâm Tarihinde Zararlı Mescid (Mescid-i Dırar) Olayı ve Günümüze Anımsattıkları", **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 17, s. 15-17.

[182] İbn Kesîr, **Hadislerle Kur'an-ı Kerîm Tefsîri**, C. 7, s. 3653; Mevdûdî, **Tefhimu'l-Kur'an**, C. 2, s. 273; Hüseyin Algül, "Mescid-i Dırâr", **DİA,** Ankara 2004**,** C. 29, s. 272-273; Şinasi Kuş, **Kur'an-ı Kerim ve Tefsir'e Göre Bütün Yönleriyle Münafık** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1996) s. 39-41.

Resûlullah Medine'ye geri döndü.[183] Hz. Peygamber'in Medine'ye dönüşüne bir günlük mesafe veya daha az bir süre kalmışken Mescid-i Dırâr ile ilgili Tevbe Sûresi'nin 107-110. ayetleri nazil oldu. Ayetlerde bu mescidin münafıklar tarafından inşa edildiği ve Hz. Peygamber'in orada asla namaz kıldırmaması gerektiği belirtilmekteydi. Ayrıca ilk günden beri takva üzere kurulduğu bildirilen Kubâ mescidiyle Mescid-i Dırâr karşılaştırılıp, bu mescidin zararlı bir yapı olduğu buyrulmaktaydı.[184]

Resûlullah bu ayetler üzerine Medine'ye yaklaştığında şehre girmeden önce Ma'n b. Adî, Âsım b. Adî ve Mâlik b. Duhşum'u çağırdı ve onlara: "Müdavimleri zalim olan bu mescidi yakıp yıkın; ortadan kaldırın." diye emretti. Adı geçen sahâbîler, süratle Mescid-i Dırâr'a yöneldiler ve içerisinde münafıklar olduğu halde tutuşturdukları hurma dallarıyla mescidi yaktılar. İçerdekiler hızla orayı terk ettiler. Sahâbîler, onlara inen ayetleri ve Resûlullah'ın emrini bildirdi. Rivayet edildiğine göre Mescid-i Dırâr yıkılıp yakıldıktan sonra çöplük olarak kullanılmıştır.[185]

1.2.1.3. İbn El-Lutbiye Adındaki Vergi Memurunun Aldığı Hediyelere El Konulması

Hz. Peygamber'in görevlendirdiği İbn el-Lutbiye el-Ezdî vergi tahsildarlığı görevini tamamlayıp Medine'ye döndü. Resûlullah'a beraberindeki malların bir kısmını verip bunların topladığı vergiler olduğunu belirtti. Getirdiği diğer malların da görevini yaparken verilen hediyeler olduğunu, dolayısıyla kendisine ait olduğunu söyledi. Resûlullah bu duruma çok kızdı. Daha sonra minbere çıkan Hz. Peygamber, Allah'a hamd ü sena etti ve ardından cemaate seslendi. Görevlendirdiğim vergi tahsildarına ne oluyor ki geldiğinde bu benim, bu da senin malındır diyebiliyor. Bu kişi babasının veya annesinin evinde otursaydı ona bu hediyeler verilecek miydi? Allah'a yemin olsun ki hakkı

[183] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh,** C. 2, s. 152-153

[184] Taberî, **Taberî Tefsîri**, C. 4, s. 358-360; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh,** C. 2, s. 152-153; İbn Kesîr, **Hadislerle Kur'an-ı Kerîm Tefsîri,** C. 7, s. 3653; Mustafa Avcı, "İslâmın Ceza Hukukuna Katkısı", **İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi,** S. 8, Konya 2006, s. 142.

[185] İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Galib el-Endelüsî, **el-Muharrerü'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz,** Abdüsselam Abdüşşâfî Muhammed (Thk.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2001, C. 3, s. 82.

olmayan malı alan kişi boynuna asılı bir şekilde bu mal ile birlikte kıyamet günü Allah'ın huzuruna gelecektir. Haksız yere aldığı mal deveyse deve sesi, inekse inek sesi, koyunsa koyun sesi işitilecek. Sonra ellerini yukarı kaldırdı ve üç defa sizi bu konuda uyardım mı? diye seslendi.[186]

Hadislerde ve hadislerin şerhlerinde Resûlullah'ın bu kişinin malını aldığı açıkça ifade edilmese de Hz. Peygamber'in bu konudaki hassasiyetinden ve bu konuyu minderde sahâbîlerle paylaşmasından hareketle bu malların alınıp devlet hazinesine aktarıldığı söylenebilir. Bunun yanında Resûlullah'ın sözünün Müslümanlar üzerindeki bağlayıcılığı göz önüne alındığında herhangi bir görevlinin vazifesi sırasında halktan bu şekilde hediye alamayacağı veya almışsa bile herhangi bir şekilde kendi şahsi harcamaları için kullanamayacağı açıktır.

Bu hadisten de anlaşıldığı üzere, Allah Resûlü devlet görevlilerinin hediye almasını onaylamamaktadır. Hz. Peygamber'in ihdas ettiği bu kural daha sonraki dönemlerde, özellikle Hz. Ömer döneminde sert bir şekilde uygulanacaktır.

1.2.1.4. Ganimet Mallarını Çalan Kişiye Uygulanan Müsâdere

Hadis kaynaklarında yer alan rivayetlere göre Hz. Peygamber, ganimet malını çalan bir kişinin malına ve çaldığı ganimet malına müsâdere uygulamıştır. Ebû Dâvûd'un naklettiği bir rivâyette; Resûlullah'ın, ganimet malını çalan kişinin malının yakılması ve şahsın dövülmesi emrini verdiği belirtilmektedir.[187] Bu uygulamanın Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer dönemlerinde de devam ettiğine dair rivayetler aktarılmaktadır.[188] Ali el-Kârî'nin naklettiğine göre bazı fukaha, hadisin zahirini esas alarak hayvan yahut Mushaf olmadığı sürece kişinin malının yakılması gerektiğine hükmetmişlerdir. Kimi âlimler ise ganimet malının savaşa katılanlara ait bir hak olduğu ve yakılmaması; malın kullanılmış olması halinde ise bedelinin tahsil edilmesi gerektiği görüşünü savunmuşlardır. Mâlikî, Şafiî ve

[186] Buhârî'deki bir rivayette bu isim İbn El-Utbiyye (Buhârî, **el-Câmiʿu'ş-Saḥîḥ,** s. 1773, Buhârî, **Ahkâm**, 24) şeklinde geçerken; Buhârî'deki diğer rivayette, Müslim ve Ebû Dâvûd'da İbn el-Lutbiye şeklinde geçmektedir. Buhârî, **el-Câmiʿu'ş-Saḥîḥ,** s. 1773,1779 (Buhârî, **Ahkâm**, 24, 41); Müslim, **Sahîh-i Müslim,** C. 2, s. 889-890 (Müslim, **İmâret,** 27-28); Ebû Dâvûd, **Sünen-i Ebû Dâvûd,** C. 4, s. 567-568 (Ebû Dâvûd, **İmâret,** 11 (2946)).

[187] Ebû Dâvûd, **Sünen-i Ebû Dâvûd,** C. 4, s. 348 (Ebû Dâvûd, **Cihad,** 143 (2715)); Uslu, **İslâm Hukukunda Devlet Başkanının Suç ve Ceza Belirleme Yetkisi**, s. 107; Esen, **İslâm Hukukunda Malî Cezalar,** s. 80.

[188] Ebû Dâvûd, **Sünen-i Ebû Dâvûd,** C. 4, s. 346-347 (Ebû Dâvûd, **Cihad,** 143 (2713)).

Hanefî bazı âlimler ise ganimet malını çalan kişinin bineğinin, silahının, elbisesinin ve yanındaki yüklerin yakılmayıp bu kişiye ta'zîr cezası uygulanması gerektiği ve emrin bir tehdit ve zecr anlamı taşıdığı görüşündedir.[189]

1.2.2. Şer'î Kurallara Uymayanlara Yapılan Müsâdereler

1.2.2.1. Yetimlerin Miras Aldığı İçkinin Dökülmesi ve İçki Küplerinin İmha Edilmesi

İslâm öncesi dönemde Arabistan'da zevk ve eğlenceye düşkünlüğün neticesi olarak içki tüketiminin ve ticaretinin yaygın olduğu görülmektedir. İslâm dini birçok hüküm gibi içkinin haram kılınmasında da ikna edici ve aşamalı bir yöntem[190] takip edip daha sonra içkiyi kesin olarak yasaklamıştır.[191] İçkinin tamamen yasaklanmasının ardından Hz. Peygamber, yanında içki olanların onu ne içmek için ne de satmak için bulundurmamasını emretmiştir. Bunun üzerine sahâbîler evlerindeki şarapları Medine sokaklarına dökmüş ve içki kaplarını imha etmişlerdir.[192]

---

[189] Ali el-Kârî, **Mirkatü'l-Mefatih**, C. 7, s. 530.

[190] İçkiyi haram kılan ayetler nuzül sırasına göre şöyledir: İçkiyle ilgili inen ilk ayet olan **Nahl Sûresi 67. ayette,** "Hurma ağaçlarının meyvelerinden ve üzümlerden içki ve güzel rızık elde edersiniz. Şüphesiz bunda aklını kullanan bir toplum için ibret vardır" ikinci ayet olan **Bakara Sûresi 219. Ayette**, "Onlarda hem büyük günah, hem de insanlar için (bazı zahiri) yararlar vardır. Ama günahları yararlarından büyüktür" üçüncü olarak **Nisa Sûresi 43. Ayette,** "Siz sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın" ve en son ayetler olan **Mâide Sûresi 90 ve 91. ayetlerde**, "Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar, fal okları şeytan işi iğrenç şeylerden ibarettir. Bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz. Şüphesiz şeytan içki ve kumar yoluyla aranıza düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçtiniz değil mi?" emriyle içkiden vazgeçilmesi gerektiği belirtilmektedir. **Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir,** C. 2, s. 69-73, 336-340; C. 1, 345-348; C. 3, s. 76; Necdet Ünal, "Kur'an'ın İçki Yasağı Tedriciliği Üzerine Bir Araştırma", **KADER**, 2011, C. 9, S. 2, s. 157-165.

[191] Ünal, **Kur'an'ın İçki Yasağı Tedriciliği Üzerine Bir Araştırma**, s. 156; Mustafa Baktır, "İçki", **DİA,** İstanbul 2000, C. 21, s. 458; Ayzada Taştanova, **İslâm Ceza Hukukunda İçki İçme ve Sarhoşluk Haddi (Haddü'ş-Şürb ve Haddü's-Sükr) Ayrımı ve Hukukî Sonuçları** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2012), s. 25-27.

[192] Müslim, **Sahîh-i Müslim,** C. 2, s. 741 (Müslim, **Müsâḳāt**, 67); Baktır, "İçki", **DİA**, s. 459. Resûlullah'ın içkiyi yasaklayan diğer hadisleri için bkz. Ebû Dâvûd, **Sünen-i Ebû Dâvûd**, C. 5, s. 517 (Ebû Dâvûd, **Eşribe,** 2 (3674)); Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ**, el-Câmiu'l-Kebîr,** Beşşâr Avad Ma'rûf (Thk.), Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1996, C. 3, s. 439-440 (Tirmizî, **Eşribe**, 1); İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, **Sünen-i İbn Mâce,** Muhammed Nasreddin el-Elbânî (Thk.), Mektebetü'l-Maarif, Riyad t. y**.,** s. 566-569 (İbn Mâce, **Eşribe,** 1-10); Nesâî, **Sünen-i Nesâî**, s. 571 (Nesâî, **Eşribe**, 44).

Bir rivayette Enes b. Mâlik'in üvey babası Ebû Talha içki yasağından önce sorumluluğundaki yetimler için aldığı içkinin durumunu Resûlullah'a sordu. Resûlullah, içkinin dökülmesini, kapların da parçalanmasını emretti. Enes b. Mâlik'ten nakledilen başka bir rivayette ise Ebû Talha içkilerin yetimlere miras kaldığını belirtmektedir. Ebû Talha bunun üzerine içkiyi sirkeye dönüştürüp dönüştüremeyeceğini sormuş, Resûlullah ise içkinin sirkeye dönüştürülmesini kabul etmemiştir. Bu olayla ilgili Tirmizî'deki rivayette şarap küplerininin kırılmasından bahsedilirken, Ebû Dâvûd'daki rivayette şarabın sirke yapılmasıyla ilgili soruya olumsuz cevap verilmesinden bahsedilmiş, içki küplerinin kırılmasından bahsedilmemiştir.[193]

1.2.2.2. Abdullah b. Ömer'in Boyalı Elbisesinin Yakılması

Kur'an-ı Kerim'de elbiseyle ilgili ayetlerde, onun insanların örtünmesi, süs ve güzellik amacıyla verildiği ifade edilmekte; bunun yanında çıplaklığın hayâ ve takvayı zedeleyeceğinden bahsedilmektedir.[194] Hz. Peygamber de örtünmenin önemini vurgulamış,[195] kadınların erkekler gibi ve erkeklerin de kadınlar gibi giyinmesini yasaklayıp bu durumu lanetlemiştir.[196]

İmha etme yoluyla malın müsâderesine Hz. Ömer'in oğlu Abdullah'ın elbisenin yakılma olayında rastlamaktayız. Müslim'in naklettiği bir rivayete göre Resûlullah, Abdullah b. Ömer'in üzerinde boyalı elbise gördüğünde bunun bayanlara has bir elbise olduğunu ve onu giymemesini istemiştir. Resûlullah'a yıkansın mı diye sorulduğunda ise O, hayır diye cevap vererek bu elbisenin yakılmasını emretmiştir.[197]

---

[193] Ebû Dâvûd, **Sünen-i Ebû Dâvûd**, C. 5, s. 518 (Ebû Dâvûd, **Eşribe**, 3 (3675)); Tirmizî, **el-Câmiu'l-Kebîr,** C. 2, s. 566 (Tirmizî, **Buyû',** 58); Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, **Kitâbu'l-Emvâl**, s. 184; İbn Teymiyye, **el-Hisbe**, s. 49. Kanen, **Musâderetü'l-Emvâl fi'l-Fikhi'l-İslâmî,** s. 80.

[194] A'râf, 7/26-27, 31; Ahzâb, 33/59; Nûr, 24/31; Nebi Bozkurt, "Kıyafet", **DİA**, Ankara 2002, C. 25, s. 508.

[195] Tirmizî, **el-Câmiu'l-Kebîr**, C. 2, s. 463 (Tirmizî, **Radâ,** 18); İbn Mâce, **Sünen-i İbn Mâce**, s. 126 (İbn Mâce, **Tahâre,** 132).

[196] Ebû Dâvûd, **Sünen-i Ebû Dâvûd,** C. 6, s. 194-195 (Ebû Dâvûd, **Libâs,** 31 (4097)); İsmail Yalçın, "İslâm Hukukunda Karşı Cinse Benzeme Yasağının Kılık Kıyafetle İlgili Sınırları", **International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS**), Denizli 2016, C. 2, s. 374.

[197] Müslim, **Sahîh-i Müslim,** C. 2, s. 1000-1001 (Müslim, **Libâs**, 28); İbn Teymiyye, **el-Hisbe,** s. 49-52; Kanen, **Musâderetü'l-Emvâl fi'l-Fikhi'l-İslâmî,** s. 52; Uslu, **İslâm Hukukunda Devlet Başkanının Suç ve Ceza Belirleme Yetkisi**, s. 122-123; Esen, **İslâm Hukukunda Malî Cezalar**, s. 83.

Yukarıda verilen iki örnekten de anlaşıldığı gibi Resûlullah, boyalı elbisenin yakılması, içki ve içki kaplarının kırılması uygulamalarıyla malların imha edilmesi yoluna giderek kişilere malî bir ceza uygulamıştır. Bunlardan maksad haram olan maddelerin ortadan kaldırılmasıdır. Bunun yanında kendisi haram olmamakla beraber, haram maddelerin içinde bulunduğu kapların kırılması ve parçalanması ise suçlunun cezasını ağırlaştırmak için yapılan bir uygulanmadır.[198]

1.2.2.3. Üvey Annesi ile Evlenen Kişinin Malına El Konulması

İslâm dini, toplumun ahlakını bozacak davranış ve tutumlara karşı çeşitli cezalar öngörmüştür. Allah-u Teâlâ, Kur'an'ın birçok ayetinde bu tutum ve davranışları yasaklamış[199], insan fıtratına ve toplumsal yapıya uygun olan meşru ilişkiyi[200] de teşvik etmiştir. Hz. Peygamber de toplumsal yapıyı bozacak cinsel suçlar ve sapkın tutumları cezalandırmıştır. Nitekim Hz. Peygamber döneminde gayri ahlaki davranışlar sergileyen bir kişiye müsâdere cezası uygulandığı görülmektedir. Buna örnek olarak üvey annesi ile evlenen birinin malının müsâderesine ve öldürülmesine hükmedilmesi gösterilebilir. Yezîd b. el-Berâ'nın babasından nakledilen rivayette Allah Resûlü'nün, üvey annesi ile evlenen birisinin öldürülmesi ve malına el konulması için bir grup asker gönderdiği aktarılmaktadır.[201] Rivayete yer veren Molla Ali el-Kârî, bahsi geçen kişinin üvey annesi ile evlenmeyi helal kabul ettiği için öldürüldüğünü belirtir. Çünkü bu kişi haram olan şeyi helal olarak kabul ederek mürted olmuştur. Ali el-Kârî, Allah Resûlü'nün bu kişiye mürtede uygulanan öldürülme ve malına el konma hükmünü bu sebeple verdiğini ifade etmektedir.[202]

---

[198] Esen, **İslâm Hukukunda Malî Cezalar**, s. 76.

[199] Kur'an'da meşru olmayan ilişkileri yasaklayan bazı ayetler için bkz. Nisâ, 4/15-16; A'râf, 7/80-84; Şu'arâ, 42/160-164; Ankebût, 29/28-29; Nûr, 24/2.

[200] Kur'an'da evliliği ve meşru ilişkiyi teşvik eden bazı ayetler için bkz. Bakara, 2/223; Hud, 11/78; Rûm, 30/21; Mü'minûn, 23/5-6.

[201] Nesâî, **Sünen-i Nesâî**, s. 351 (Nesâî, **Nikâh,** 58); Ukeyl b. Abdurrahman b. Muhammed b. Ukeyl, **et-Ta'zîr bi'l-Mâl,** s. 106. Nisâ Sûresi 22. ayette babalarının evlendiği kadınlarla evlenmenin haram kılındığından bahsedilmektedir.

[202] Ali el-Kârî, Ebû'l-Hasan Nureddin Ali b. Sultan Muhammed, **Mirkatü'l-Mefatih Şerhu Mişkati'l-Mesabih**, eş-Şeyh Cemal Aytânî (Thk.), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2001, C. 6, s. 302.

1.2.2.4. Zinbâ‘ Ebû Ravh'ın Kölesinin Elinden Alınması

Resûlullah, emri altındaki köleye kötü muamele yapan kişiye müsâdere cezası uygulamıştır. Sahâbîlerden Zinbâ‘ Ebû Ravh, Sender isimli kölesini ve cariyesini yan yana (oynaşırken) görünce bu duruma kızarak kölesi Sender'e işkence edip, burnunu kesmiştir. Bunun üzerine Sender olayı Resûlullah'a bildirmiş ve Allah Resûlü Zinbâ‘ı çağırtarak ona kölesine işkence edemeyeceğini, hukuki boyutu olan bu cezayı kendi başına veremeyeceğini, herhangi bir organını kesemeyeceğini (müsle) belirterek kölesi Sender'i onun elinden almıştır. Resûlullah, Sender'e sen artık hürsün demiş, Sender "ben kimin azatlısıyım" diye sorunca sen Allah ve Resûlü'nün azatlısısın demiştir. Sender hür bir şekilde yaşamış ve Hz. Peygamber, Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer döneminlerinde kendisine nafaka bağlanmıştır. Hz. Ömer ona ekip, biçmesi için Mısır'da toprak tahsis etmiştir.[203] Fakat Sender'e verilen araziye ve eve vefatından sonra Amr b. Âs tarafından el konulmuştur.[204]

1.2.2.5. Hz. Abbas'ın İhtiyaç Fazlası Odasının Yıkılması

Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın israf edenleri sevmediğinden,[205] israf yapanların şeytanların kardeşleri olduğundan,[206] ne israf edilmesi ne de cimrilik edilmesi bunun yerine ölçülü olunmasından,[207] vasisi oldukları malları ölçülü kullanıp israf edilmemesinden[208] bahsedilip israf kınanmıştır. Hz. Peygamber de nehrin kenarında abdest alsan dahi israf etmemelisin buyurmuş[209] ve birçok hadisinde[210] israfın yanlışlığından ve zararlarından bahsetmiştir.

---

[203] Ahmed b. Hanbel, **el-Müsned**, C. 6, s. 256-258; Ukeyl b. Abdurrahman b. Muhammed b. Ukeyl, **et-Ta‘zîr bi'l-Mâl,** s. 98; Mehmet Özşenel, "Sender", **DİA**, İstanbul 2009, C. 36, s. 512.

[204] İbn Sa‘d, **Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr,** C. 9, s. 511.

[205] En'âm, 6/141; A'râf, 7/31.

[206] İsra, 17/27.

[207] İsra, 17/26, 29; Tâhâ, 20/81; Furkan, 25/67.

[208] Nisâ, 4/6.

[209] İbn Mâce, **Sünen-i İbn Mâce**, s. 90 (İbn Mâce, **Tahâre,** 48);

[210] İsrafla ilgili diğer hadisler için bkz. Buhârî**, el-Câmiʿu'ş-Saḥîḥ**, s. 1598 (Buhârî, **Rikâk**, 1); Müslim, **Sahîh-i Müslim**, C. 2, s. 977, 990 (Müslim, **Eşribe,** 138, 180); Ebû Dâvûd, **Sünen-i Ebû Dâvûd,** C. 6, s. 238 (Ebû Dâvûd, **Tereccül,** 1 (4160)); Tirmizî, **el-Câmiu'l-Kebîr,** C. 4, s. 164 (Tirmizî, **Zühd,** 30); İbn Mâce, **Sünen-i İbn Mâce**, s. 563 (İbn Mâce, Et'ime, 51); Nesâî, **Sünen-i Nesâî**, s. 276 (Nesâî, Zekât, 66).

Resûlullah, israf konusunda sadece sözleriyle yetinmemiş, eylemleriyle de bunu göstermiştir. Bunun en çarpıcı örneği amcası Abbas'ın ihtiyaçtan fazla yaptırdığı odadan rahatsızlık duyup, odayı yıktırması olmuştur. Resûlullah, Hz. Abbas'ın fazladan yaptırdığı gurfeyi yıkmasını istediğinde, Hz. Abbas odasının yıkılmamasını, buna karşılık bedelince sadaka vermeyi teklif eder. Resûlullah bunu kabul etmez, odanın yıkılmasında ısrar eder ve "yık onu" der. Sonuçta inşaat halindeki oda yıktırılır. Resûlullah bu uygulamasıyla, yakını dahi olsa israfa ve lükse yönelmelerine kesin olarak izin verilmeyeceğini göstermiştir.[211]

1.2.2.6. Komşusunun Hane Mahremiyetini İhlal Eden Semüre b. Cündeb'e Ait Hurma Ağacının Sökülmesi

Ebû Saîd Semüre b. Cündeb b. Hilâl el-Fezârî (ö. 60/680) gençliğinde Hz. Peygamber'in yanında bulunmuş, Uhud Savaşı'na ve Rıdvan Beyatı'na katılmış ve Hz. Peygamber'den yüz yirmiden fazla hadis rivayet etmiş bir sahâbîdir.[212]

Ebû Dâvûd'da geçen bir rivayete göre Semüre'nin Medine'deki evinin bahçesindeki hurma ağacının dalları komşusunun duvarını aşarak ona rahatsızlık verecek bir seviyeye ulaşmış ve bu durumdan rahatsız olan komşusu Hz. Peygambere şikâyette bulunmuştur. Bunun üzerine Resûlullah, başkalarına zarar verdiği için Semüre'nin özel mülkiyetine müdahale etmiştir. Şöyle ki: Semüre'nin bahçesindeki hurma ağacının dalları aşırı uzayarak ensar komşusunun bahçe duvarını aşmış ve hane mahremiyetini ihlal etmeye başlamıştır. Ensari, Semüre'den bu ağacı kendisine satmasını veya onu başka bir yere nakletmesini istemiştir. Semüre bunu kabul etmeyince Ensari bu durumu Resûlullah'a bildirmiştir. Resûlullah da Semüre'ye başta hurma ağacını satmasını teklif etmiş, Semüre bunu kabul etmeyince ağacı başka yere nakletmesini istemiş, ama Semüre bu teklifi de kabul etmemiştir. Resûlullah, hurma ağacını Ensari'ye hibe etmesini, bunun karşılığında kendisine ahirette mükâfat verileceğini söylemiştir. Semüre,

---

[211] İbn Sa'd, **Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr,** C. 4, s. 25; Nevzat Aydın, "Hadislerde Mesken Mahremiyetini Tehdit Eden Unsurlara Karşı Alınan Önlemler", **EKEV Akademi Dergisi,** Erzurum 2015, S. 63, s. 300-301.

[212] Detaylı bilgi için bkz. İbn Sa'd, **Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr,** C. 8, s. 156-157; İbn Hacer, Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalâni, **el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe,** Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve Alî Muhammed Muavvad (Thk.), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1995, C. 3, s. 150; Bünyamin Erul, "Semüre b. Cündeb", **DİA**, İstanbul 2009, C. 36, s. 501-502.

Resûlullah'ın bu teklifine de olumsuz karşılık verince Resûlullah ona sen zararlı birisin diyerek Ensari'ye bu hurma ağacını sökmesini emretmiştir.[213]

Resûlullah'ın Semüre'nin hurma ağacını söktürmesi, bir malın özünde yasak olmamakla beraber kullanım yeri ve zamanının o malı başkalarına zarar verecek duruma getirdiğinde ona el konabileceğini göstermiştir. Çünkü Semüre hurma ağacına çıktığında komşusunun mahrem yaşantısını ihlal etmekte, bu da birtakım problemlerin ortaya çıkmasına neden olmaktaydı. Hz. Peygamber bu gibi malların özel mülkiyet dahi olsa kullanımını engellemiştir.

Semüre, ikinci bölümde anlatılacağı üzere, Hz. Ömer zamanında Ahvâz çarşısı sorumlusuyken bazı usulsüz işlemler yaptığı gerekçesiyle sorgulanmış ve malı bir kez daha müsâdere edilmiştir.

1.2.2.7. Muâz b. Cebel'in Mallarına El Konulması

Resûlullah döneminde yapılan müsâderelerden biri de Muâz b. Cebel'in tüm malına el konulmasıdır. Yumuşak huylu bir genç olan Muâz b. Cebel, harcamalarında ölçüyü kaçırmış ve yüksek miktarda borçlanmıştı. Alacaklıların borçlarını tahsil etmek için Muâz'a baskı yapmaları nedeniyle Muâz günlerce evinde gizlendi, alacaklılar bu durumu Hz. Peygamber'e şikâyet ettiler. Hz. Peygamber bunun üzerine Muâz'ı çağırmış ve alacaklıları da beraberinde gelmişti. Allah Resûlü'nün ricası üzerine bazıları alacaklarından vazgeçmiş, bazıları ise hak talebinde ısrarcı olmuşlardı.[214] Bunun üzerine Allah Resûlü alacaklılarına vermek üzere Muâz'ın tüm mal varlığına el koydu. Tahsil edilen miktar borçların 7'de 5'ine (5/7) karşılık geldi. Alacaklılar daha sonra kalan borçlarına karşılık Muâz'ın köle olarak satılmasını önerdiler; fakat Allah Resûlü buna karşı çıktı. Muâz, kabilesi Benî Selime'ye döndüğünde oradakiler: "Şimdi hiçbir şeyin yok mu? Neden Allah Resûlü'nden istemedin" diye sordurlar. Muâz da onlara: "Ben bunu

[213] Ebû Dâvûd, **Sünen-i Ebû Dâvûd,** C. 5, s. 478 (Ebû Dâvûd, **Akdıyye,** 31 (3636)); Kanen, **Musâderetü'l-Emvâl fi'l-Fikhi'l-İslâmî,** s. 125; Saffet Köse, **İslâm Hukunda Hakkın Kötüye Kullanılması,** M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları**,** İstanbul 1997, s. 156-157; Ahmad Al Saadi, "el-Mülkiyyetü'l-Âmme fi'l-İslâm Nazra Fıkhiyye Te'sîliyye", **Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** 2012, C. 1, S. 2, s. 272.

[214] Ebû Nuaym'ın aktardığına göre, Muaz'ın alacaklılarından bazıları Yahudi'ydi. Bu sebeple hak talebinden azaltmaya gitmemişlerdir. bkz. Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah b. İshak İsfahani, **Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ,** Dâru'l-Fikr, Beyrut 1996, C. 1, s. 232.

yapamam.” diye cevap verdi. Aradan bir kaç gün geçtikten sonra Allah Resûlü Muâz’ı çağırdı ve kalan borcunu ödemesi için onu Yemen’de görevlendirdi. Muâz’ı gönderirken de ona “Allah’tan ihtiyacını gidermeni ve borçlarını tahsil etmeni dilerim.” diye dua etti.[215]

Yukarıda sıralanan müsâdere uygulamalarının dışında Hz. Peygamber zamanında bazı müsâdere benzeri uygulamaların da olduğu görülmektedir.

Müsâdere benzeri bu uygulamalar malın kullanımından men etme şeklinde gerçekleşmiştir. Hz. Peygamber, bir defasında bir adamın parmağında altın yüzük görünce o kişinin parmağından yüzüğü çıkararak yere attı ve şöyle dedi: “Sizden biriniz ateşten bir koru parmağına takmaktadır.” Resûlullah gittikten sonra orada bulunanlar o yüzüğü geri alıp değerlendirmesini tavsiye ettiler. Fakat adam: “Vallahi Resûlullah’ın yere attığı bir yüzüğü asla alamam.” dedi.[216]

Malın kullanımından men etmenin başka bir örneği de şudur: Resûlullah bir sefer dönüşünde bir kadının bindiği devesine bağırıp lanet ettiğini gördü. Resûlullah bunu duyunca devenin lanetlenmiş olduğunu ve kadından alınıp serbest bırakılmasını istedi. Resûlullah’ın bu sözünün ardından devenin insanların arasında dolaştığı, kimsenin o deveye karışmadığı görülmüştür.[217]

Öte yandan Hz. Peygamber’in, İslâm’ın belli konulardaki emir ve yasaklarına uymayan kişilere müsâdere cezası vermek istediği çeşitli rivayetlerden anlaşılmaktadır.[218]

---

[215] İbn Sa‘d, **Kitâbü’t-Tabakâti’l-Kebîr,** C. 3, s. 540; Hâkim en-Nîsâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed**, el-Müstedrek ale's-Sahîhayn**, Mustafa Abdülkadir Atâ (Thk.), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2002, C. 3, s. 307-308; Ebû Nuaym, **Hilyetü’l-Evliyâ**, C. 1, s. 231-232; Muhammed Yusuf Kandehlevi, **Hayatü's-Sahâbe,** Beşşar Avvâd Ma‘rûf (Thk.), Müessesetu’r-Risâle, Beyrut 1999, C. 2, s. 402-403; Musa Güler, **Muaz Bin Cebel Hayatı, Kişiliği Ve İslâm Tarihi Ve Kültüründeki Yeri** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2001), s. 44-46.

[216] Müslim, **Sahîh-i Müslim,** C. 2, s. 1005 (Müslim, **Libâs**, 52); Esen, **İslâm Hukukunda Malî Cezalar**, s. 83.

[217] Müslim, **Sahîh-i Müslim,** C. 2, s. 1203 (Müslim, **Birr**, 80-82); Ebû Dâvûd, **Sünen-i Ebû Dâvûd,** C. 4, s. 208 (Ebû Dâvûd, **Cihad,** 53 (2561)); Uslu, **İslâm Hukukunda Devlet Başkanının Suç ve Ceza Belirleme Yetkisi,** s. 112-113.

[218] Buhârî, **el-Câmiʿu’ş-Saḥîḥ,** s. 162 (Buhârî, Ezan, 29); İbn Hişâm, **es-Sîretü'n-Nebeviyye,** C. 3, s. 278-279.

Resûlullah, İslâm'ın emir ve yasaklarına uymayanlara karşı bir takım malî cezalar öngörmüştür. Örneğin zekât genel olarak malın kırkta birinin (1/40) verilmesi şeklinde gerçekleşen bir ibadet olmasına rağmen Hz. Peygamber, zekât vermek istemeyen kişilere ceza olarak malının yarısına el konulmasını emretmiştir.[219]

Buhârî'de geçen bir rivayete göre Hz. Peygamber'in, cemaatle namaz kılmayanları ve cuma namazına gelmeyenleri ağır bir şekilde cezalandırma düşüncesi vardı. Resûlullah, bu düşüncesini şöyle dile getirmiştir: "Bir adama emredeyim cemaate namaz kıldırsın, sonra yanıma yanlarında odun demetleri olan bir grup alayım mazeretsiz namaza gelmeyenlerin evlerini yakayım." Burada Hz. Peygamber, mazaretsiz cemaatten geri kalmanın ne denli büyük bir cezayı gerektirdiğini vurgulamıştır.[220]

İbn Mâce'nin "Muhannesler"[221] babında yer verdiği bir rivâyette Amr b. Kurre isimli bir şahıs, Allah Resûlü'ne gelip Allah'ın kendisini talihsiz yarattığından bahsedip bir fuhşiyatı olmaksızın şarkıcılık yaparak geçimini sağlamak istediğini arz etmiştir. Bu talebi reddeden Allah Resûlü, Amr'a yalancı olduğunu, Allah kendisine helal bir rızk kapısı verdiği halde haram olan yolu tercih ettiğini söylemiştir. Devamında Allah Resûlü, Amr'dan tövbe etmesini, malum günahını tekrar işlerse dayakla cezalandıracağını, sürgüne yollayacağını, saçını kazıtacağını, malına Medineli gençlerin el koymasına izin vereceğini buyurmuştur.[222]

Öte yandan Hz. Peygamber, el kesme cezası gerektirmeyen hırsızlık suçlarına malî cezalar öngörmüştür. Nitekim bir hadis-i şerifte kaybolan bir

---

[219] Ebû Dâvûd, **Sünen-i Ebû Dâvûd,** C. 3, s. 26 (Ebû Dâvûd, **Zekât,** 4 (1575)); Nesâî, **Sünen-i Nesâî,** s. 264 (Nesâî, **Zekât**, 4); Kanen, **Musâderetü'l-Emvâl fi'l-Fikhi'l-İslâmî**, s. 40-41; Ukeyl b. Abdurrahman b. Muhammed b. Ukeyl, **et-Ta'zîr bi'l-Mâl,** s. 97; Uslu, **İslâm Hukukunda Devlet Başkanının Suç ve Ceza Belirleme Yetkisi**, s. 114; Esen, **İslâm Hukukunda Malî Cezalar**, s. 74; Süleyman el-Bedr, **Ukûbâtu'l-Müsâdere fi'ş-Şerîat ve'n-Nizâm ve Tatbîkâtuhâ fi'l-Memleketi'l- Arabiyyeti's-Suûdiyye**, s. 48.

[220] Buhârî, **el-Câmiʿu'ş-Saḥîḥ,** s. 162 (Buhârî, **Ezan,** 29); Uslu, **İslâm Hukukunda Devlet Başkanının Suç ve Ceza Belirleme Yetkisi**, s. 113-114; Esen, **İslâm Hukukunda Malî Cezalar**, s. 81.

[221] Muhannes; davranışlarıyla, konuşmalarıyla, kadınlara benzeyen erkeklere verilen addır. Zebîdî, **Tâcü'l-ʿArûs,** "خنث", C. 5, s. 241-242.

[222] İbn Mâce, **Sünen-i İbn Mâce,** s. 444 (İbn Mâce, **Atik,** 38); Uslu, **İslâm Hukukunda Devlet Başkanının Suç ve Ceza Belirleme Yetkisi**, s. 119-120.

deveyi saklayan kişiye, kayıp deveyi iade etmesi ve gizleme cezası olarak da sahibine onun gibi bir deve vermesi gerektiğini buyurmuştur.[223]

Hz. Peygamber'in haram kılınan yiyecek ve içeceklerin konulduğu kapkapacaklara da el koymak istediği görülmektedir. Şöyle ki Resûlullah, Hayber'in fethinin akşamında bazı sahâbîlerin ateş yaktıklarını gördü. Sahâbîlere neden ateşi yaktıklarını sorduğunda, sahâbîler ehlî (evcil) eşek etini pişirmek amacıyla yaktıklarını söylediler. Bu durumdan rahatsız olan Hz. Peygamber, eşek etinin dökülmesini ve içinde pişirildiği kazanların da kırılmasını emretti. Sahâbîler kapların yıkanması ile yetinilmesini rica etmeleri üzerine, Allah Resûlü bu öneriyi kabul etmiştir.[224]

Hz. Peygamber malın kullanımı konusunda ölçünün dışına çıkılmaması uyarısında bulunmuş ve israftan kaçınılmasını emretmiştir. Mesela evinin üstüne gösterişli bir kubbe yapan ensardan biri, Resûlullah'ın bu durumdan rahatsız olduğunu görünce o kubbeyi yıkmıştır. Bu konuyla ilgili rivayet şöyledir: Bir gün Hz. Peygamber yanında sahâbîlerle beraber Medine'de dolaşırken bir evin üstünde yüksekçe bir kubbe gördü. Yanındakilere "bu nedir?" diye sordu. Sahâbîler kubbenin ensardan birine ait olduğunu belirttiler. Resûlullah bu durumdan rahatsızlık duydu, fakat o an tepki vermedi. Daha sonra ensardan bu kişi, Hz. Peygamber'in kendisinden yüz çevirdiğini görünce nedenini öğrenmek için durumu sahâbîlere sordu. Sahâbîler: "Resûlullah ile gezinirken senin kubbeni gördü" dediler. Bunun üzerine bu sahâbî evine dönüp bu kubbeyi yerle bir etti. Resûlullah yine aynı yerden geçerken kubbeyi görmeyince ne olduğunu sordu. Sahâbîler, olanları Hz. Peygamber'e anlattı. Resûlullah: "Zaruri olmayan her bina sahibine vebaldir" buyurdu.[225]

---

[223] Ebû Dâvûd, **Sünen-i Ebû Dâvûd**, C. 3, s. 141 (Ebû Dâvûd, **Lukata,** 1718); Abdürrezzâk, **el-Musannef**, C. 10, s. 129; Uslu, **İslâm Hukukunda Devlet Başkanının Suç ve Ceza Belirleme Yetkisi**, s. 106; Esen, **İslâm Hukukunda Malî Cezalar**, s. 76.

[224] İbn Hişâm, **es-Sîretü'n-Nebeviyye,** C. 3, s. 278-279; İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim İbn Teymiyye**, el-Hisbe fî'l-İslâm Vazîfetü'l-Hukûmeti'l-İslâmiyye**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut t.y., s. 49; Esen, **İslâm Hukukunda Malî Cezalar**, s. 76-77; Uslu, **İslâm Hukukunda Devlet Başkanının Suç ve Ceza Belirleme Yetkisi,** s. 121-122.

[225] Ebû Dâvûd, **Sünen-i Ebû Dâvûd,** C. 7, s. 521-522 (Ebû Dâvûd, **Edeb,** 169 (5237)) Aydın, **Hadislerde Mesken Mahremiyetini Tehdit Eden Unsurlara Karşı Alınan Önlemler**, s. 300-301.

1.2.3. Hâlid b. Velîd'in Yaptığı Müsâdereler

Hz. Peygamber'in emri ve onayı ile yaptığı müsâderelere ek olarak Hâlid b. Velîd'in inisiyatifi ile tartışmalı iki müsâdere gerçekleşmiştir. İlk olayda, Cezîmeoğullarına İslâm'ı tebliğ için görevlendirilmiş olan Hâlid, bu kabileden bazı kişileri öldürmüş ve mallarına el koymuştur. İkincisinde ise, Hâlid Yemen'de yönetici olarak görevli iken savaşta seleb[226] elde eden birinin selebine el koymuştur.

1.2.3.1. Hâlid b. Velîd'in Cezîmeoğullarının Mallarına El Koyması

Hâlid'in yaptığı ilk müsâdere ile ilgili olarak kaynaklarda şu bilgiler nakledilmektedir: Hz. Peygamber, Hâlid b. Velîd'i bir grupla birlikte Mekke civarındaki kabilelere İslâm'ı anlatması için gönderdi ve onlara savaşmamalarını emretti. Fakat Cahiliye döneminde Cezîmeoğulları, Hâlid'in amcası el-Fâkih b. el-Mugîre'yi ve Abdurrahman b. Avf'ın babası Avf b. Abd'ı ticaret için gittikleri Yemen'den dönerken kendi topraklarında konakladıkları sırada öldürüp mallarını gasp etmişlerdi. Cezîmeoğulları Müslüman olduktan sonraki bir zamanda karşılarında Hâlid'i görünce, ondan çekinerek silahlarına davrandılar. Hâlid onlara "Silahlarınızı atın, çünkü Araplar Müslüman olmuştur." deyince silahlarını bıraktılar. Hâlid, silahlarını bırakan kişilerin ellerinin arkadan bağlanmasını emretti, ardından kafalarını kesti ve mallarına el koydu. Resûlullah bu haberi duyunca çok üzüldü ve ellerini semaya yükselterek "Allah'ım ben Hâlid'in yaptıklarından berîyim." dedi. Hz. Ali'yi durumu incelemesi için Cezîmeoğulları'na gönderdi. Hz. Ali, Cezîmeoğulları ile meselenin çözümü için görüştü. Öldürülenlerin diyetini ödedi ve bu kişilerin el konulan mallarının tamamını teslim etti. Ardından elinde kalan bir miktar malı da: "Peygamberin bilmediği veya sizin de farkına varmadığınız bir haksızlık olma ihtimaline karşı

[226] Seleb, "bir şeyi kapıp götürmek, güç kullanarak sahibinden almak", "zorla alınan şey (meslûb), kişinin üzerinde bulunan şeyler" gibi anlamlara gelmektedir. Fıkhi terim olarak ise "savaşta öldürülen düşman askerinin üzerinde veya yanında bulunan elbise, silâh vb." şeyler için kullanılmaktadır. Resûlullah'ın "Düşman askerlerini öldürdüğünü ispatlayan kişi onun selebine sahip olur." hadisi (Buhârî, **el-Câmiʿu'ş-Saḥîḥ**, s. 774-775 (Buhârî, **Humus**, 18), selebin hukuki dayanağını oluşturmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Erdoğan**, Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, s. 500-501; Ahmet Yaman, "Seleb", **DİA,** İstanbul 2009, C. 36, s. 398-399.

Resûlullah adına sizlere veriyorum." dedi. Hz. Ali, Resûlullah'ın yanına gelip durumu anlatınca Resûlullah: "İsabetli davranmışsın." dedi.[227]

1.2.3.2. Hâlid b. Velîd'in Savaşta Bir Mücahidin Selebine El Koyması

Müslim'de yer alan bir rivayete göre Resûlullah'ın Yemen civarına yönetici olarak görevlendirdiği Hâlid b. Velîd, Humeyr kabilesinden bir adamın savaşta seleb olarak kazandığı mala el koymuştur. Hâlid'in bu adamın elde ettiği selebe el koyma sebebi onu fazla bulmasıydı. Bu duruma şahit olan sahâbîden kahramanlığıyla meşhur Avf b. Mâlik[228], olayı Resûlullah'a bildirdi. Hz. Peygamber, "Ey Hâlid o kişinin kazandığı selebi ver." diye buyurdu. Daha sonra Resûlullah, Avf b. Mâlik'in Hâlid'in elbisesini çekiştirerek ağır sözler söylediğini işitince, Hâlid'e selebi vermemesini istedi. Bu olayda Resûlullah önce selebi elinden alınan kişiye selebinin iade edilmesine karar vermiş, fakat Hâlid'in saygınlığını zedeleyen davranışları ve ona yapılan hakaretleri görünce yöneticilerin otoritelerinin çiğnenmemesi ve bu tür davranışlara prim vermemek için kararından dönmüştür.[229]

Hz. Peygamber dönemi müsâdere uygulamalarının farklı gerekçeleri vardır. Bunlar; münafıkların ihanet etmesi, vergi memurunun görevini kötüye kullanması, ganimet malının çalınması, haram olan giyecek ve içeceklerin kullanılması, gayri ahlaki davranış sergilenmesi, emri altındaki köleye kötü muamele edilmesi, israf yapılması, komşusunun hane mahremiyetinin ihlal edilmesi ve alacaklıların borçlarının ödenmesi şeklinde sıralanabilir. Şimdi bu müsâdere uygulamalarını kısaca değerlendirelim.

---

[227] İbn İshak, **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, s. 541-542; Vâkıdî, **Kitâbu'l-Megâzî**, C. 3, s. 875-876; İbn Hişâm, **es-Sîretü'n-Nebeviyye,** C. 4, s. 71-73; İbn Hibbân, **es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ**, s. 189.

[228] Hayber, Mûte ve Tebûk gibi birçok önemli sefere katılan Avf b. Mâlik, cesareti ve kahramanlığıyla meşhur olmuştur. Hz. Peygamberden 67 hadis nakleden Avf, 692 yılında Abdülmelik b. Mervan'ın halifeliği döneminde Humus'ta vefat etmiştir. Detaylı bilgi için bkz. İbn Hacer, **el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe,** C. 4, s. 617; İsmail Lütfi Çakan, "Avf b. Mâlik", **DİA,** İstanbul 1991, C. 4, s. 115.

[229] Müslim, **Sahîh-i Müslim,** C. 2, s. 838 (Müslim, **Cihad**, 43); Ukeyl b. Abdurrahman b. Muhammed b. Ukeyl, **et-Ta'zîr bi'l-Mâl,** s. 96-97; Esen, **İslâm Hukukunda Malî Cezalar**, s. 79.

Münafıkların yaptıkları ihanete karşılık Resûlullah, Mescid-i Dırâr'ı ve Yahudi Süveylim'in evini imha etme yoluyla müsâdere uyguladı. Münafıklar ve Yahudiler, Müslümanları zayıflatmak için bu yapıları kullanıyorlardı. Hz. Peygamber, doğrudan Medine İslâm Devleti'ni ve Müslümanları hedef alan bu yapılara tüm Müslümanların menfaatini gözeterek el koydu. Mescid-i Dırâr olayında Allah, Resûlü Muhammed'i (sas) uyarmış ve münafıkların ihanetlerini gün yüzüne çıkarmıştı. Bunun sonucunda Hz. Peygamber'in yaptığı müsâdere, ilahi kaynaklı olması açısından diğer müsâdere uygulanmalarından farklılaşmaktadır.

Vergi memuru İbn el-Lutbiye el-Ezdî'nin vergi tahsildarlığı yaptığı esnada kendisine verilen hediyelere Allah Resûlü tarafından el konulması, görevini suistimal edip rant sağlamaya çalışanlara bir mesaj niteliğindedir. Başlangıçta alınan hediye basit veya masumane bir fiil olarak görülebilir, fakat bu hediyelerin artması, görevlilerin adaletten sapmasına sebebiyet verebilirdi. Nitekim Emeviler döneminde maliye işlerine bakan görevlilerin birtakım usulsüz işlere giriştikleri görülecektir.

Ganimet mallarını çalan kişinin malının müsâderesi, haksız yere mal elde etmek isteyen kişiyi cezalandırmaya yönelikti. Bu kişi savaşa katılan diğer Müslümanların haklarını gasp etmiş ve hakkından fazlasını alarak fitneye sebebiyet vermişti. Bu malın yakılarak imha edilmesiyle ilgili rivayet, fakihler arasında ihtilafa sebebiyet vermekle beraber, bunun bu tür davranışların önüne geçmek amacıyla başvurulmuş sert bir cezalandırma olduğunu söyleyebiliriz.

Resûlullah döneminde malların imha edilmesi şeklinde bir diğer müsâdere uygulaması da Hz. Ömer'in oğlu Abdullah'a ait boyalı elbisenin yakılmasıdır. Allah Resûlü, Abdullah'ın bayanlara ait boyalı elbise giyinmesini doğru bulmadı, sahâbîden bazı kişilerin elbisenin yıkanması teklifini de kabul etmeyerek elbisenin yakılmasını emretti. Bu müsâdere uygulamasıyla erkeğin kadına benzeyecek giyim kuşamı veya kadının erkeğe benzeyen giyim kuşamı yasaklanmıştır. Bunun yanında Resûlullah'ın müsâdere uyguladığı kişinin çok sevip değer verdiği bir kişi olan Abdullah b. Ömer olması da emir ve yasaklar konusunda tavizsiz ve eşit davranılması gerektiğinin göstergesidir.

Resûlullah, müsâdereyi ana cezanın yanında tâlî ceza olarak da uygulamıştır. Gayri ahlaki davranış sergileyen bir kişiye temel olarak ölüm cezası verilmiş, tâlî ceza olarak da malı müsâdere edilmiştir. Bu kişi üvey annesiyle evlenerek toplumda infiale neden olmuştu. Resûlullah'ın bu adamı cezalandırarak toplumda ahlaki yozlaşmaya müdahale ettiği görülmektedir.

Hz. Muhammed (sas), özel mülkiyetin yerinde kullanılmadığı durumlara da müdahale etmiş ve bu mallara müsâdere cezası uygulamıştır. Zinbâ' Ebû Ravh kölesine işkence uygulayarak burnunu kesince kölesi müsâdere edilmiş, Resûlullah'ın amcası Abbas'ın ihtiyaç fazlası olan odası israf olarak görülüp yıkılması istenmiş, Semüre b. Cündeb'e ait hurma ağacı komşusunun mahremiyetini ihlal ettiğinden dolayı sökülmüştür. Bütün bunlar hak ihlalinde bulundukları veya fitneye neden oldukları durumlarda özel mülkiyet dahi olsa bu mallara el konulabileceğini göstermektedir. Aynı şekilde bu müsâdereler kişinin sahip olduğu malı belirli kurallar çerçevesinde kullanabileceğini, yani kişilerin malları üzerinde sınırsız hak sahibi olmadıklarını göstermektedir.

Hz. Peygamber'in müsâdere uygulamalarından biri de Muâz b. Cebel'e yönelikti. Muâz, aşırı bir şekilde borçlandı ve bu borçları ödeyemediğinden dolayı alacaklılarına verilmek üzere malı müsâdere edildi. Muâz, tüm mal varlığı müsâdere edilmesine rağmen borçlarının tamamını ödeyemedi. Kalan borçlarını ödemesi için Resûlullah tarafından Yemen'de görevlendirildi. Bu müsâdere uygulaması günümüzdeki icra yoluyla el koymaya benzemektedir.

Hz. Peygamber döneminde bizzat Allah Resûlü'nun emrettiği veya onay verdiği müsâderelerin dışında iki müsâdere daha gerçekleşmiştir. İkisi de Hz. Peygamber'in bilgisi dışında Hâlid b. Velîd tarafından gerçekleştirilmiştir. Hz. Peygamber tarafından görevlendirilen Hâlid ilk olayda Cezîme Oğullarından bazı kişileri öldürmüş ve mallarına el koymuştur. Bu durumdan haberdar olan Hz. Peygamber, Hâlid'in öldürdüğü kişilerin diyetini ödemek ve el koyduğu malları sahiplerine iade etmek üzere Hz. Ali'yi görevlendirdi. İkinci olayda ise Hâlid bir kişinin selebine el koymuştur. Olayı haber alan Allah Resûlü, başlangıçta Hâlid'in selebine el koyduğu kişiye malını iade etmesini emretmiş, fakat Hâlid'in elbisesinin çekiştirilmesi ve ona ağır sözler söylenmesinden rahatsızlık duyarak

bu kararından vazgeçmiştir. Böylece kişi onurunun korunmasına dikkat çekilmiştir.

Hz. Peygamber döneminde yapılan müsâderelerde el konulan malların cüz'î bir miktar olduğu görülmektedir. Kanaatimizce bunun sebebi Müslümanların henüz servet sahibi olmamalarıdır. Bunun yanında Resûlullah'ın kişilerin özel mülkiyet hakkına son derece saygılı olmasının da müsâderelerin fazla olmamasında etkili olduğu söylenebilir.

Sonuç itibariyle; Hz. Peygamber dönemindeki müsâdereler İslâm şeriatının tatbik edilmesi, adaletin sağlanması, güvenliğin tesis edilmesi ve toplumsal ahlakın korunması gayesiyle yapılmıştır. Allah Resûlü döneminde meydana gelen müsâderelerde temel olarak Kur'an'ın referans alındığını görmekteyiz. Bundan dolayı Resûlullah dönemi devlet teşkilatındaki uygulamalar, daha sonraki İslâm devletlerinin yönetim anlayışında usul belirlenmesi açısından da önem arz etmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

HULEFÂ-İ RÂŞİDÎN DÖNEMİNDE MÜSÂDERE UYGULAMALARI

Hulefâ-i Râşidîn dönemi olarak adlandırılan kesit, 29 küsur yıllık bir zaman dilimini kapsar. Bu zaman dilimine Hz. Hasan'ın altı aylık halifeliğini ekleyerek bu dönemin yaklaşık 30 yıl olduğunu kabul edenler de vardır.[230] Bu dönemde en uzun halifeliği yaklaşık 12 yıl ile Hz. Osman (644-656), en kısa halifeliği ise 2 yıl ile Hz. Ebûbekir (632-634) gerçekleştirmiştir. Hz. Ömer'in (634-644) halifeliği 10 yıl, Hz. Ali'nin (656-661) halifeliği ise 5 yıl sürmüştür.

Yaptığımız araştırma neticesinde Hulefâ-i Râşidîn döneminde 52 müsâdere uygulaması tespit ettik. Bu müsâdere uygulamalarının 40 tanesi Hz. Ömer döneminde, 9 tanesi Hz. Ali döneminde, 2 tanesi Hz. Osman döneminde ve 1 tanesi de Hz. Ebûbekir döneminde meydana gelmiştir. Şimdi bunları detaylı bir şekilde görelim.

2.1. HZ. EBÛBEKİR DÖNEMİNDE (632-634) MÜSÂDERE

İslâm Devleti'nin ilk halifesi olan Hz. Ebûbekir, Halîfetü Resûlillâh (Resulullah'ın Halifesi) olarak adlandırılmıştır. 2 yıllık süre ile Hulefâ-i Râşidîn arasında en kısa halifelik görevini yürütmüştür.[231]

Hz. Ebûbekir, kişilik olarak yumuşak huylu, mütevazı, ağır başlı ve vakardı. Az konuşur, komutan ve valilerine de bunu tavsiye ederdi. Başkalarının hakları konusunda da oldukça hassastı.[232] Yönetim anlayışı olarak da Hz. Peygamber'in yönetim prensiplerini benimsemişti. İşlerini yürütürken sahâbîlerin

[230] Adnan Demircan, "Hz. Hasan ve Halifeliği", **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1995, S. 1, s. 99-100.
[231] Detaylı bilgi için bkz. İbn Sa'd, **Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr,** C. 3, s. 166-171; Mustafa Fayda, "Ebû Bekir", **DİA,** İstanbul 1994, C. 10, s. 102.
[232] İbrahim Sarıçam, **Hz. Ebu Bekir**, TDV Yayınları, Ankara 2014, s. 76-84; Fayda, "Ebû Bekir", **DİA**, s. 105.

görüşlerine önem verir, onlarla istişare ederdi. Yönetimle ilgili meselelerde en çok danıştığı kişi Hz. Ömer'di. Emri altındaki görevlilerin bazı yanlışlarını hoşgörüyle karşılar, onlara kin beslemezdi. Yöneticilerin tayininde ehliyet ve liyakati esas alır, sorumluluk taşıyan kişileri görevlendirirdi.[233]

Hz. Ebûbekir'in halifeliği döneminde karşılaşılan en önemli olay, ridde olayları olarak bilinen dinden dönme hadisesidir. Bu sorun Müslümanlar'ın varlığını ve birliğini tehdit edecek bir boyuta ulaşmış, bastırılması uzun zaman almıştır.[234]

Hz. Ebûbekir'in hilafetinin kısa olması ve ridde olayları nedeniyle devletin idari yapısında önemli değişlikler gerçekleştirilememiştir. Genel olarak Hz. Peygamber'in yönetim sistemi devam ettirilmiştir. Bu dönemde, vefat nedeniyle valisiz kalan ve yeni fethedilen şehirlere vali atamak dışında yeni atamalar yapılmamıştır.[235]

Hz. Ebûbekir döneminde karşılaştığımız tek müsâdere uygulaması Muâz b. Cebel 'e yönelik gerçekleşmiştir. Bu olay, aşağıda ele alınmıştır.

Birinci bölümde ayrıntılı olarak anlatıldığı üzere Hz. Peygamber, Yemen'e görevlendirilen Muâz b. Cebel'in devlet hazinesinden borç alarak ticaret yapmasına izin vermişti. Bu durum Hz. Ebûbekir'in halifeliğinde de devam etti. Hz. Ömer, Halife Hz. Ebûbekir'i kamu yönetimi açısından hoş olmayan ve diğer görevlilere de kötü örnek olacak bu duruma müdahale etmesi konusunda uyardı ve Muâz'ın temel gereksinimlerini karşılayacak mal dışındaki her şeyi iade etmesini istedi. Başlangıçta Muâz, Hz. Peygamber'in kendisine verdiği bu yetkiyi ve kazandığı malları vermek istemese de rüyasında boğulmaktayken Hz. Ömer'in kendisini kurtardığını görünce Hz. Ebûbekir'e gelerek elindeki en önemsiz eşyaya kadar her şeyini iade etti. Hz. Ebûbekir, Muâz'ın bu davranışından etkilenerek aldığı malları ve parayı devletin bir hediyesi olarak ona geri verdi. İdari

[233] Âdem Apak, **Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi 2 (Hulefâ-i Râşidîn Dönemi),** Ensar Yayınevi, İstanbul 2015, s. 42-50.
[234] Apak, **Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi 2 (Hulefâ-i Râşidîn Dönemi)**, s. 57, 61.
[235] Ünal Kılıç, "Râşid Halifeler Döneminde İdarî, Dinî, Askerî, Adlî Ve Ekonomik Durum", **İslâm Tarihi ve Medeniyeti 2 (Râşid Halifeler Dönemi),** (367-395), Siyer Yayınları, İstanbul 2018, s. 370-371.

görevlerini de bırakan Muâz, gönüllü olarak Şam bölgesindeki fetihlere katıldı ve bir süre burada kaldıktan sonra vefat etti.[236] Hz. Ebûbekir döneminde gerçekleşen bu olayda Hz. Ömer'in etkili olduğu ve kamu kaynaklarının yöneticiler tarafından kendi menfaatleri için kullanımını engellediği görülmektedir.

2.2. HZ. ÖMER DÖNEMİNDE (634-644) MÜSÂDERE

İslâm Devleti'nin ikinci halifesi olan Hz. Ömer, on yıllık halifeliği süresince (634-644) iktisadi, idari, adli, siyasi ve sosyal alanlarda çoğu ilk defa olmak üzere birçok köklü uygulamayı hayata geçirmiştir. Bu uygulamalar, İslâm Devleti'nin kurumsallaşması açısından son derece önemli olmuş, sonraki halifeler tarafından da faydalı görülerek devam ettirilmiştir.[237]

Hz. Ömer'in yönetim anlayışını temel ilkelerini; istişare, teftiş (denetleme), toplumun menfaatlerini göz önüne alarak yönetim, kabileciliğin (asabiyetin) yönetimdeki etkisini azaltma, ehliyet ve liyakat oluşturmuştur.[238] Hz. Ömer, görevlilerinin atamasında, onların denetiminde, devlet kaynaklarının kullanılmasında ve yönetiminin diğer alanlarında daima adil olmaya çalışmıştır. Uygulamalarında Kur'an ve Sünnet'i referans almış; dini hassasiyetleri ve hesap verme şuuruyla hareket etmiştir. Nitekim yüzüğündeki "öğüt verici olarak ölüm yeter ey Ömer" yazısı bunun önemli bir göstergesidir.[239]

Hz. Ömer, valilerini tayin etmeden önce mal varlıklarını tespit eder, başka bir deyişle valilerinden mal beyannamesi alırdı. Görevleriyle ilgili bir sıkıntı yaşandığında mal varlıklarını hesaplar, yarısına el koyardı.[240]

Hz. Ömer, valilerini sıkı bir şekilde denetlerdi. Onları her hac döneminde Mekke'ye çağırır, halkın huzurunda sorguya çeker ve gerektiğinde

---

[236] Abdürrezzâk, **el-Musannef,** C. 8, s. 268-269; Muhammed Hamidullah, **İslâm Peygamberi,** C. 1-2, s. 749. Rüya konusu Abdürrezzâk'ta anlatılmakla beraber, Muhammed Hamidullah'ın *İslâm Peygamberi* adlı eserinde rüya konusundan söz edilmeyip Muâz'ın Hz. Ömer'in tavsiyelerinden etkilendiğinden bahsedilmektedir.

[237] Kılıç, "Râşid Halifeler Döneminde İdarî, Dinî, Askerî, Adlî Ve Ekonomik Durum**", İslâm Tarihi ve Medeniyeti 2 (Râşid Halifeler Dönemi),** s. 371.

[238] Apak, **Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi 2 (Hulefâ-i Râşidîn Dönemi), s**. 89-111.

[239] İbrahim Sarıçam, **Hz. Ömer**, TDV Yayınları, Ankara 2013, s. 161.

[240] Ali Muhammed Sallâbî, **II. Halife Hz. Ömer Hayatı, Şahsiyeti Ve Dönemi,** Mehmet Akbaş (çev.), Ravza Yayınları, İstanbul 2016, s. 444-445; Sarıçam, **Hz. Ömer,** 164.

cezalandırırdı.[241] O, valileriyle sürekli bir iletişim içinde olmak ister, "bana sürekli yazın ki sizi görmüş gibi olayım" derdi. Ayrıca valileri denetlemek için şehirlere görevliler gönderir, valinin yoksul ve garibanı makamına kabul etmediğini öğrenirse onu derhal azlederdi.[242]

Hz. Ömer döneminde çeşitli görevlerde bulunan birçok yönetici ve memurun malının müsâdere edildiği görülmektedir. Malları müsâdere edilen bu kişilerin tamamının haksız kazanç elde ettiği ispatlanmış değildir. Bazı durumlarda söylenti ve fitnenin önüne geçmek amacıyla da müsâdere uygulanmıştır.[243] Araştırmalar neticesinde Hz. Ömer döneminde kırk müsâdere olayı tespit ettik. Bu müsâdere uygulamaları aşağıdaki başlıklarda yer almaktadır.

2.2.1. Valilerin ve Diğer Görevlilerin Mallarının Müsâderesi

2.2.1.1. Mısır Valisi Amr b. Âs'ın Malının Müsâderesi

Hz. Ömer, vali ve âmillerini[244] tayin etmeden önce mallarını tespit ederdi. Amr b. Âs, Hz. Ömer döneminde Mısır Valiliği'ne tayin edildi. Halife, Amr'ın vali olduktan sonra eskisinden çok daha fazla mala sahip olduğunu öğrenince Amr'a şunları yazdı: "Mısır Valisi olduktan sonra elde ettiğin mallar ve hayvanlar hakkında söylentiler var. Bu malların kaynağı nedir?" Amr da Halifeye: "Mısır toprakları tarım ve ticaret yapılan bereketli bir yerdir. Bundan dolayı ihtiyacımızdan fazlasını kazanıyoruz." diye yazdı. Bunun üzerine Halife Ömer de Amr'a bir mektup daha gönderdi. Orada şunları yazdı: "Kötü âmiller konusunda yeterince bilgilendirildim. Senin bana yazdıkların hakka çağrılmaktan endişe duyan kişinin ifadeleridir. Senin hakkında şüphem var, malını müsâdere etmesi için Muhammed b. Mesleme'yi gönderiyorum. Muhammed'in incelemek için senden istedikleri ve aradıkları konusunda ona yardımcı ol. Gizli şeyleri ortaya çıkarmaya çalıştığından sana sert davranabilir, onu bağışla" bunun ardından

[241] Apak, **Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi 2 (Hulefâ-i Râşidîn Dönemi),** s. 94-95.
[242] Sarıçam, **Hz. Ömer,** 164.
[243] Cengiz Kallek, **Asr-ı Saâdet'te Yönetim Piyasa İlişkisi**, İz Yayıncılık, İstanbul 1997, s. 94-95.
[244] "İslâm tarihinde genel olarak memur ve özellikle vergi memuru anlamında kullanılan bir terim" Mehmet Erkal, "Âmil", **DİA**, İstanbul 1991, C. 3, s. 58.

Muhammed b. Mesleme, Mısır'a gelerek Amr'ın mal varlığının yarısına el koymuştur.[245]

2.2.1.2. Bahreyn Valisi Ebû Hüreyre'nin Malının Müsâderesi

Hz. Ömer döneminde mal varlığı müsâdere edilen biri de meşhur hadis râvisi ve Ashâb-ı Suffe'den Ebû Hüreyre'dir. Bahreyn Valiliği'ne atanan Ebû Hüreyre görev süresi boyunca on bin dirhem[246] biriktirdi. Bahreyn gelirlerini vermek üzere Hz. Ömer'e geldiğinde Halife kendisine şöyle dedi: "Ey Allah'ın, kitabının ve Müslümanların düşmanı! Allah'ın malını mı çaldın?" Ebû Hüreyre, Halifeye cevaben: "Ben ne Allah'ın ne kitabının ne de Müslümanların düşmanıyım. Aksine onlara düşmanlık edenlerin düşmanıyım. Allah'ın malını da çalmadım. (Elde ettiğim mallara gelince) Atlar üredi, bağışlar (atâ) peş peşe geldi, ganimet hisseleri birikti" dedi. Hz. Ömer, Ebû Hüreyre'nin bu savunmasına rağmen on bin dirhemine el koydu. Halifenin yaptıklarına üzülen Ebû Hüreyre, sabah namazını kıldıktan sonra Allah'ım Ömer'i affet diye dua etti. Hz. Ömer kendisine tekrar yeni bir görev vermek isteyip "Ey Ebû Hüreyre! Valilik yapmayacak mısın?" diye sordu. Ebû Hüreyre: "Ben bir anneciğin oğlu Ebû Hüreyre'yim, sizden iki defa, üç defa[247] korkarım. Sırtıma vurmanızdan, şerefime dil uzatmanızdan, malımı almanızdan da korkarım." diyerek Halife'nin kendisine vereceği bu görevi kabul etmemiştir.[248]

2.2.1.3. Basra Valisi Muğîre b. Şube'nin Malının Müsâderesi

Hz. Ömer, h. 17 senesinde Basra Valisi Muğîre b. Şube'yi gayri ahlaki davranışlarından dolayı azledip tüm malını müsâdere etmiştir. Muğîre'nin

---

[245] Belâzurî, **Fütûhu'l-Büldân,** s. 307-308; İbn Abdirabbih, **el-ʿİḳdü'l-Ferîd**, C. 1, s. 45-46; Yâ'kûbî, **et-Târîh,** C. 2, s. 50; Kallek, **Asr-ı Saâdet'te Yönetim-Piyasa İlişkisi**, s. 283-284.

[246] Belâzurî'de bir rivayette on bin dirhem geçmekle beraber Belâzurî'deki bir başka rivayette ve İbn Sa'd'da on iki bin dirhem olarak geçmektedir.

[247] Ebû Hüreyre, Hz. Ömer'den çok çekindiğini, korktuğunu ifade etmek için bu mübalağalı ifadeyi kullanmıştır.

[248] Abdürrezzâk, **el-Musannef,** C. 11, s. 323; Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, **Kitâbu'l-Emvâl,** s. 361; İbn Sa'd, **Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr**, C. 5, s. 252; Belâzurî, **Fütûhu'l-Büldân,** s. 112-114; İbn Abdirabbih, **el-ʿİḳdü'l-Ferîd,** C. 1, s. 44-45; Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân, **Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-Aʿlâm',** Ömer Abdusselam Tedmûrî (Thk.), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1989, C. 4, s. 356; Kallek, **Asr-ı Saâdet'te Yönetim-Piyasa İlişkisi**, s. 284-285; Ali Muhammed Sallâbî, **Emevîler Dönemi 1,** Harun Ünal (çev.), Ravza Yayınları, İstanbul 2009, s. 534-535; Kanen, **Musâderetü'l-Emvâl fi'l-Fikhi'l-İslâmî**, s. 93.

komşusu olan Ebû Bekre, yanında arkadaşları ve kardeşinin bulunduğu bir günde rüzgârın etkisiyle penceresinin açıldığını görüp kapatmak için kalktı. Pencereyi kapatmak için kalktığında komşusu Basra Valisi Muğîre'nin de penceresinin açıldığını fark etti ve Muğîre'yi bir kadınla uygunsuz bir şekilde gördü. Bu sırada Ebû Bekre yanında bulunanlara kalkın da olanları görün dedi. Bunun üzerine ayağa kalkan Ebû Bekre'nin anne tarafından kardeşi Ziyâd b. Ebîh, Nâfi' b. Kelede, Şibl b. Mâbed el-Becelî ve Ebû Bekre bu olayı gördüler. Ebû Bekre oradakilerine "Şahit olun bu kadın Ümmü Cemil'dir. Muğîre ve komutanlarının yanına sürekli gidip gelir." dedi. Kadın ayağa kalkınca onu iyice gördüler. O zamanlarda bazı kadınlar bu gibi davranışlarda bulunurlardı. Muğîre namaz kıldırmak için evden çıkınca Ebû Bekre buna mani oldu. Ardından şahit olduğu durumu Halife Ömer'e mektupla bildirdi. Haber Hz. Ömer'e ulaşınca Ebû Musa el-Eşarî'yi, Muğîre'yi azletmesi için görevlendirdi. Ebû Musa yanına aralarında Enes b. Mâlik, İmrân b. Hüseyin ve Hişâm b. Âmir'in de olduğu sahâbîlerden yirmi dokuz kişiyi alarak Basra'ya gitti ve Hz. Ömer'in mektubunu Muğîre'ye verdi. Ardından Muğîre'nin tüm mal varlığına el konuldu. Muğîre ve bu olaya şahit olanlar Hz. Ömer'in huzuruna geldiler. Muğîre kendisine yöneltilen ithamları reddetti ve Allah'a yemin olsun ki ben hanımımdan başkasıyla beraber değildim, dedi. Ebû Bekre ise onları net bir şekilde gördüğünü söyledi. Şibl ve Nâfi' de aynı şekilde şahitlik yaptılar. Ziyâd ise "ben onu bir kadının bacakları arasında oturur şekilde gördüm. Ama net bir şekilde görmedim, kadını teşhis edemem hayal meyal hatırlıyorum" dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer, Muğîre'yi: "Eğer şahitlik tamamlansaydı seni taşlarımla recm ederdim." diyerek azarladı.[249]

Muğîre'nin malının müsâdere gerekçesi diğer valilerinkinden farklılık göstermektedir. Bilindiği gibi vali ve diğer devlet görevlilerinin mallarının müsâdere gerekçesi görevlerini kötüye kullanma (rüşvet, zimmete para geçirme, şaibeli ticari faaliyetler vb.) olmuştu. Muğîre'ninki ise özel hayatıyla ilgiliydi.

[249] Taberî, **Târîhu'l-Ümem ve'l-Mulûk,** C. 4, s. 69-72; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh**, C. 2, s. 384-385.

2.2.1.4. Taif Valisi Utbe b. Ebû Süfyân'nın Malının Müsâderesi

Hz. Ömer, atadığı valilerin maaşlarından biriktirdikleriyle sahip olamayacakları ve gelirleriyle elde edemeyecekleri malları gördüğünde hemen bunun hesabını sorar ve biriktirdikleri servetin fazlasına el koyardı. Bununla birlikte bu yola başvurmaktan haz duymadığını da ifade ederdi.[250] Bu şekilde malına el koyduklarından biri de Taif'e vali olarak atadığı Utbe b. Ebi Süfyân'dır. Halife Ömer, görevden azlettiği Utbe'nin Medine'ye dönerken yanında otuz bin dirhem olduğunu görünce ona "bunu nereden buldun?" diye sordu. O da: "Allah'a yemin olsun bu mal ne senin ne de Müslümanların malıdır. Bu malı ticaret yaparak elde ettim ve bununla tarım arazisi alacağım" dedi. Bunun üzerine Halife Ömer "elindeki malın yeri beytülmâldir" diyerek bu malı alıp beytülmâle koydu. Hz. Ömer'den önce bazı devlet memurları ticaret yapabilirdi, ama Hz. Ömer devlet görevlilerinin ticaret yapmalarını tamamen yasakladı.[251] Utbe, Hz. Ömer'e göreve başlamadan önce yanında götürdüğü sermaye ile ticaret yaparak otuz bin dirhemi elde ettiğini söyleyerek kendisini savunmuştur.[252]

2.2.1.5. Basra Valisi Ebû Musa el-Eşarî'nin Malının Müsâderesi

Hz. Ömer döneminde Basra Valiliği yapan Ebû Musa el-Eşarî'ye de müsâdere cezası uygulanmıştır. Valisini hesaba çekmek için Medine'ye çağıran Halife Ömer, Ebû Musa'ya yanındaki iki cariyenin hesabını sordu. Bunlardan birincisi Akîle adlı kadın, diğeri ise Sasani kralının kızlarından biriydi. Vali, Akîle'yi kendisi ile halk arasında teşrifatçılık görevini yerine getirmesi için kullandığını, kral kızını ise fidyesini artırmak için yanında tuttuğunu söyledi. Sorguya devam eden Hz. Ömer, ona günde iki defa nasıl kazan kaynattığını sordu. Ebû Musa, "bana günde bir koyun yevmiye veriyorsunuz, yarısını öğle diğer yarısını da akşam pişiriyorum" diye cevap verdi. Verilen cevapların ardından Akîle adlı cariyenin kendilerine verilmesini isteyen Halife, Ebû Musa'ya hitaben: "Allah'a yemin olsun sen ya güvenilir bir müminsin ya da ağzı iyi laf yapan bir günahkârsın" dedi. Ardından ona "görevine dönebilirsin ama Allah'a yemin olsun

---

[250] Yıldız, **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, C. 2, s. 181.

[251] İbn Abdirabbih, **el-ʿİḳdü'l-Ferîd,** C. 1, s. 47-48; Yıldız, **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi,** C. 2, s. 181; Kallek, **Asr-ı Saâdet'te Yönetim-Piyasa İlişkisi**, s. 289-290.

[252] Taberî, **Târîhu'l-Ümem ve'l-Mulûk,** C. 4, s. 220; Kallek, **Asr-ı Saâdet'te Yönetim-Piyasa İlişkisi,** s. 290.

ki hakkında bir şey duyarsam bir daha göreve iade etmem" diyerek azarlayıp görevine iade etti.[253]

2.2.1.6. Hâlid b. Velîd'e Yapılan Müsâdereler

Bu dönemde Hâlid b. Velîd'e iki defa müsâdere uygulandığı görülmektedir. Hâlid'e ilk defa Mâlik b. Nüveyre hadisesi[254] dolayısıyla müsâdere uygulanmıştır. Hz. Ömer, halife olduktan sonra (h. 13) ilk mektubunu Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh'a yazmış ve Hâlid b. Velîd'i komutanlıktan azledip yerine kendisini atadığını bildirmiştir. Halife Ömer'in Hâlid'i azletmesi, onun Hz. Ebûbekir döneminde Mâlik b. Nüveyre olayında yaptığı işlerden dolayı olduğu söylendi. Hâlid kendisine yönelik suçlamaları kabul etmemesine rağmen, Ebû Ubeyde, Hâlid'in başındaki (komutanlık nişanesi olan) sarığını alıp malının yarısına el koymuştur. Azledildikten sonra Hâlid'in Hz. Ömer'in yanına Medine'ye döndüğü kaydedilmiştir. Bir görüşe göre ise Şam'da Müslümanlarla birlikte kalmış ve orada vefat etmiştir.[255]

Hâlid'in malına ikinci kez el konulması, Cezîre'nin fethi sırasında elde edilen ganimet mallarını usulsüz olarak kullanması gerekçesiyle olmuştur. İbn Esir'in naklettiğine göre Hâlid ve İyâz b. Ganm'in Cezîre'ye yapılan seferler sayesinde büyük ganimetler elde ettikleri ve Hâlid'in bir kısım ganimet mallarını birilerine verdiği ve bir miktarını kendisine aldığı yönünde iddialar ortaya atılmıştır. Bunun üzerine Hz. Ömer, Hâlid'i yanına çağırıp ona: "Bu serveti nereden buldun?" diye sordu. Hâlid: "Bu servet katıldığım savaşlarda elde ettiğim ganimetlerdeki payımdır. Toplam servetim altmış bin dirhem değerindedir." dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer Hâlid'in malını hesapladı ve onun altmış bin dirhemden fazla olan malının yirmi binini alıp beytülmâle koydu ve görevinden ikinci defa

---

[253] İbn Abdirabbih, **el-ʿİḳdü'l-Ferîd,** C. 1, s. 44; Kallek, **Asr-ı Saâdet'te Yönetim-Piyasa İlişkisi**, s. 288-289.

[254] Mâlik b. Nüveyre, kabilesi Temim'den bir heyetle h. 9 (630) yılında Medine'ye gelerek İslâmiyet'i kabul etmiştir. Hz. Peygamber onu h. 9 veya 11. yıllarda Yerbû ve Temim'in bazı kabilelerinin zekâtını toplamakla görevlendirdi. Mâlik, Hz. Peygamber'in vefatının ardından topladığı zekât mallarını sahiplerine iade etti. Bundan dolayı Hz. Ebûbekir, Hâlid b. Velîd komutasında üzerine bir ordu gönderdi. Sefer sonunda yakalanan Mâlik b. Nüveyre, Hâlid tarafından öldürüldü. Bazı sahâbîler Mâlik'in Müslüman olduğunu dolayısıyla öldürülmemesi gerektiğini savundular. Olayın detayları için bkz. Taberî, **Târîhu'l-Ümem ve'l-Mulûk,** C. 3, s. 276-280; Mustafa Fayda, "Mâlik b. Nüveyre", **DİA,** Ankara 2003, C. 27, s. 514-515.

[255] Yâʿkûbî, **et-Târîh**, C. 2, s. 28; Taberî, **Târîhu'l-Ümem ve'l-Mulûk,** C. 3, s. 279; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh,** C. 2, s. 277; Kallek, **Asr-ı Saâdet'te Yönetim-Piyasa İlişkisi**, s. 288.

azletti. Daha sonra Hz. Ömer, eyaletlerdeki büyük şehirlerin halkına hitaben: "Hâlid'i bana ihanet ettiği için veya ona kızgınlığımdan dolayı görevden azletmedim. İnsanların onu gözlerinde büyütmeleri ve zaferleri ondanmış gibi görmeleri beni korkuttu. Ben zaferi verenin Allah olduğunu bilmelerini ve fitneye düşmemelerini istedim." diyerek Hâlid'in azledilme gerekçesini belirtmiştir.[256]

2.2.1.7. Hâris b. Vehb'in Mallarının Müsâderesi

Hz. Ömer'in sorguya çekip mallarını müsâdere ettiği görevlilerinden biri de Hâris b. Vehb'dir.[257] Halife Ömer, Hâris'e: "İki yüz dinara sattığın köle ve develer nereden geldi?" diye sordu. Hâris, "Bana verilen parayla (nafakayla) ticaret yaptım." dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer: "Allah'a yemin olsun ki, biz sizi Müslümanların mallarıyla ticaret yapasınız diye görevlendirmedik. Onu beytülmâle teslim et." dedi. Bu durumdan rahatsızlık duyan Hâris: "Allah'a yemin olsun ki, bundan sonra senin görevlendirmelerini kabul etmeyeceğim" deyince Hz. Ömer de: "Seni görevlendirmemi bekleyedur!" diye cevap verdi.[258]

Hz. Ömer'in gerek Hâris b. Vehb'i gerek diğer görevlileri sorgularken sert ve kararlı bir şekilde davrandığı görülmektedir. Bu durum, görevliler açısından kötü bir durum olmakla beraber, devlet kaynaklarının korunması açısından olumlu sonuçlar meydana getirmiştir.

2.2.1.8. Malı Müsâdere Edilen Diğer Görevliler

Hz. Ömer, valiler ve diğer görevliler hakkında kendisine ulaşan bilgileri araştırır ve gerekli cezaları hemen uygulardı. Bir defasında Ebû'l Muhtâr Yezîd b. Kays b. Yezîd es-Sa'ik,[259] Hz. Ömer'e Ahvaz'daki devlet görevlileri ve diğer bazı

---

[256] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh**, C. 2, s. 380-381; Sallâbî, **II. Halife Hz. Ömer Hayatı, Şahsiyeti Ve Dönemi**, s. 452.

[257] Kaynaklarda Hâris b. Vehb'in nerede görevlendirildiğiyle ilgili bilgiye ulaşamadık.

[258] İbn Abdirabbih, **el-ʿİḳdü'l-Ferîd**, C. 1, s. 45; İbn Hacer, **el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe,** C. 1, s. 700; Ali, Salih Ahmed, **et-Tanzîmâtü'l-İctimâiyye ve'l-İktisâdiyye fi'l-Basra fi'l-Karni'l-Evvel el-Hicri**, Matbaatü'l-Maârif, Bağdat 1953, s. 201; Kallek, **Asr-ı Saâdet'te Yönetim-Piyasa İlişkisi**, s. 289.

[259] Künyesi Ebû'l Muhtâr olan Yezîd b. Kays b. Yezîd b. Sa'ik, sahâbîden olmasına rağmen kaynaklarda hayatıyla ilgili bir bilgiye ulaşamadık. Kaynaklarda sadece Hz. Ömer'e yazdığı manzum şiiriyle geçmektedir. Künyesinde geçen es-Sa'ik dedesinin lakabı olup verilme nedeni şöyle açıklanmaktadır. es-Sa'ik, Ukâz panayırında kabilesi için yemek tertip etmiş, esen bir rüzgârın yemeğe toz katması nedeniyle rüzgâra küfür etmiş, rüzgârı lanetlemiştir. Rüzgârı lanetlemesinin ardından yıldırım çarpması nedeniyle yanarak hayatını kaybetmiştir. Bunun

kişileri şikâyet ettiği manzum bir şiir göndermiştir. Bu manzum mektup ve tercümesi şöyledir:

أبلغ أمير المؤمنين رسالة .... فأنت أمين الله في النهي والأمر

Sen Müminlerin Emiri'ne bu mektubumu ulaştır: Ey Ömer sen iyilikleri emretmek ve kötülüklerden de alıkoymak hususunda Allah'ın güvenilir kıldığı kişisin.

وأنت أمين الله فينا ومن يكن ... أميناً لرب العرش يسلم به صدري

Sen bizim aramızda Allah'ın güvenilir kıldığı kişisin. Kim arş sahibinin emini ise benim gönlüm ona teslim olur.

فلا تدعن أهل الرساتيق والقرى ... يسيغون مال الله في الأدم الوفر

Sen ilçe ve köy ehlinin (idarecilerinin) Allah'ın malını bol bol yiyecek alarak harcamalarına izin verme.

فأرسل إلى الحجاج فاعرف حسابه ... وأرسل إلى جزء وأرسل إلى بشر

el-Haccâc'a[260] adam gönder ve hesabını öğren; Cez'[261] ve Bişr'e[262] de adam gönder.

ولا تنسين النافعين كليهما ... ولا ابن غلاب من سراة بني نصر

İki Nâfi'yi[263] ve Ben-i Nasr eşrafından olan İbn Ğallab'ı[264] da (hesaba çekmeyi) unutma.

üzerine dedesine es-Sa'ik (yıldırım çarpmış) lakabı verilmiştir. İbn Sîde, Ebû'l-Hasen Alî b. İsmâîl ed-Darîr el-Mürsî, **el-Muhkem ve'l-Muhitu'l-Â'zam,** Abdülhamid Hindavî (Thk.), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, C. 1, s. 149; İbn Hacer, **el-İsâbe,** C. 6, s. 552-553; Hayruddin ez-Ziriklî, **el-A'lâm Kâmûsu Terâcim,** Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, Beyrut 2002, C. 8, s. 185-186.

[260] el-Haccâc b. Atîk es-Sakafî

[261] Cez' b. Muâviye

[262] Bişr b. el-Muhtefez

[263] İki Nâfi', Nüfey' Ebû Bekr ile kardeşi Nâfi' b. Hâris b. Kelede

وما عاصم منها بصفر عيابه ... وذاك الذي في السوق مولى بني بدر

Ben-i Bedr'in Sûk'taki azadlısı[265] ve Âsım'ın[266] heybesi de bu mallardan hiç boş kalmamıştır.

وأرسل إلى النعمان فاعرف حسابه ... وصهر بني غزوان إني لذو خبر

en-Numan[267] ve Beni Gazvan'ın damadına[268] da adam gönder ve (her birinin) hesabını öğren. Şüphesiz ben bilgi sahibiyim.

وشبلاً فسله المال وابن محرش ... فقد كان في أهل الرساتيق ذا ذكر

Şibl'e[269] ve İbn Muharriş'e[270] de mal(lar)ını sor; Onun (İbn Muharriş) ilçe halkı arasında büyük bir şöhreti vardır.

فقاسمهم نفسي فداؤك إنهم ... سيرضون إن قاسمتهم منك بالشطر

(Ey Ömer) Onların malını ikiye böl -Canım sana feda olsun- Eğer onların malını bölüştürürsen kendilerine kalacak hisseye razı olacaklardır.

ولا تدعوني للشهادة إنني ... أغيب ولكني أرى عجب الدهر

Beni de şahit olarak çağırma. Ben ortadan kaybolacağım. Fakat ben zamanın tuhaflıklarını görüyorum.[271]

نؤوب إذا آبوا ونغزو إذا غزوا .... فأنى لهم وفر ولسنا ذوي وفر

---

[264] Ben-i Dühman kabilesinden İbn Gallab, Hâlid b. el-Hâris'tir.
[265] Semüre b. Cündeb
[266] Âsım b. Kays Salt es-Sülemî
[267] Nu'mân b. Âdî b. Nadle Abdiluzzâ b. Hursân
[268] Mucaşi' b. Mes'ud es-Sülemî
[269] Şibl b. Ma'bed el-Becelî
[270] İbn Muharriş Ebû Meryem el-Hanefî
[271] Mektubun yazarı, bu beyitle ya ismi geçenlerden korktuğunu ya da olabileceklerin sonucunu tahmin edebildiğini ima etmektedir.

Onlar savaşa gittiklerinde biz de gidiyoruz. (Savaştan) Döndüklerinde biz de dönüyoruz. Fakat bizler servet sahibi değilken onlar nasıl oldu da zengin oldular?

إذا التاجر الدارى جاء بفارة .... من المسك راحت في مفارقهم تجرى

Ben-i Dâr kabilesine mensup tüccar misk ile geldiğinde o misk başlarından akarcasına güzel koku yayar.

Şiirde 12 kişinin ismi geçmekte olup şiirin bitiminde bu kişilerin hangi görevlerde olduklarından ve zikredilen kişilerin mallarının yarısının alındığından hatta bir çift ayakkabının bile tekine varıncaya kadar müsâdere edildiğinden bahsedilmektedir.[272]

Şiirde isimleri geçen ve malları müsâdere edilen 12 kişinin isimleri ve görevleri şunlardır:

1) el Haccâc (Haccâc b. Atîk es-Sakafî-Fırat Valisi)

2) Cez' (Cez' b. Muâviye-Sürrak[273] Valisi)

3) Bişr (Bişr b. el-Muhtefez-Cündişâpûr[274] Valisi**)**

4) İki Nâfi'den birincisi (Nufey' Ebû Bekre)[275]

5) İki Nâfi'den ikincisi (Nâfi' b. Hâris b. Kelede-Ubulle[276] Uşûr Tahsildarı ve Hazinedarı)

---

[272] Belâzurî, **Fütûhu'l-Büldân,** s. 541-542.

[273] Sürrak, İran'ın güneybatısında bulunan Hûzistan bölgesindeki tarihi bir şehirdir. Sürrak; Derâk veya Devrak olarak da adlandırılmıştır. Tahsin Yazıcı, "Devrak", **DİA,** İstanbul 1994, C. 9, s. 246-247.

[274] Cündişâpûr, İran'ın güneybatısındaki Hûzistan bölgesinde bulunan tarihi bir şehirdir. Cahiliye ve İslâm dönemlerinde yaşamış Arap hekimi Hâris b. Kelede'nin bu şehirde tıp eğitimi aldığı rivayet edilmektedir. Recep Uslu, "Cündişâpûr", **DİA,** İstanbul 1993, C. 8, s. 117-118.

[275] Hz. Ömer'in devlet kademesinde görevlendirdiği kişilerden değildir.

[276] Ubulle, Hz. Ömer zamanında kurulan Basra şehri yakınlarında, Dicle nehrinin körfeze döküldüğü yerdeki antik liman şehridir. Yâkūt el-Hamevî, Şihâbüddîn Ebi Abdillâh Yâkūt b. Abdillâh el-Hamevî er-Rûmî el-Bağdâdî, **Muʿcemü'l-Büldân**, Dâru'l- Sadr, Beyrut 1977, C. 1, s. 76- 77.

6) Benî Nasr eşrafından İbn Gallâb' (Hâlid b. el-Hâris-İsfahan Hazinedarı)

7) Âsım (Âsım b. Kays Salt es-Sülemî-Menâzir[277] Valisi**)**

8) Sûk'taki Benî Bedr'in Mevlâsı (Semüre b. Cündeb-Ahvâz[278] Çarşısının Sorumlusu**)**

9) Nu'man (Benî Adî b. Ka'b b. Lüey kabilesine mensup Nu'mân b. Âdî b. Nadle Abdiluzzâ b. Hursân-Dicle İlçelerinin Sorumlusu)

10) Şibl (Şibl b. Ma'bed el-Becelî el- Ahmesî-Ganimet Muhafızı)

11) İbn Muharriş (İbn Muharriş Ebû Meryem el-Hanefî- Râmhürmüz[279] Valisi)

12) Benî Gazvân'ın damadı (Mucaşi' b. Mes'ud es-Sülemî- Basra Toprakları Zekât Sorumlusu)[280] Mucaşi', Utbe b. Gazvân'ın kızını almıştı. Mucaşi'nin elli bin dirhemi[281] veya malının yarısı[282] müsâdere edilmiştir.[283]

Halife Ömer'in mallarını müsâdere ettiği kişiler arasında şiirde iki Nâfi' olarak adlandırılan kardeşlerden Nufey' Ebû Bekre, malının müsâdere edilmesinden rahatsızlık duyup Hz. Ömer'e: "Ben senin tayin ettiğin görevlin değilim. Neden malıma müsâdere uyguluyorsun?" diyerek itiraz etti. Hz. Ömer ona şöyle cevap verdi: "Kardeşin (Nâfi') beytülmâle ve Ubulle'nin uşûruna (pazar ve gümrük vergisine) bakıyor. O sana ticaret yapman için para verdi." diyerek bir

---

[277] Menâzir, İran'ın güneybatısındaki Hûzistan bölgesinde Ahvâz yakınlarındaki bir yerleşim yeridir. Yâkūt el-Hamevî, **Muʿcemü'l-Büldân,** C. 5, s. 199.

[278] İslâm coğrafyacılarının Sûku'l-Ehvâz (Hûzlar'ın pazarı) olarak da adlandırdıkları Ahvâz, İran'ın güneybatısındaki Hûzistan bölgesinde bulunan bir şehirdir. Hûzistan bölgesinin merkezi kabul edilen bu şehir, Hz. Ömer zamanında uzun uğraşlar sonucunda fethedilmiştir. Mustafa L. Bilge, "Ahvaz", **DİA**, İstanbul 1989, C. 2, s. 192-193.

[279] Râmhürmüz, İran'ın güneybatısındaki Hûzistan bölgesinde bulunan şehirlerden biridir. Râmhürmüz şehri, Ahvâz, İsfahan gibi şehirlerin kavşak noktasında bulunması açısından stratejik bir konuma sahiptir. Recep Uslu, "Hûzistan", **DİA**, İstanbul 1998, C. 18, s. 436-439.

[280] Belâzurî, **Fütûhu'l-Büldân,** s. 541-543; Yâ'kûbî, **et-Târîh,** C. 2, s. 50; Kallek, **Asr-ı Saâdet'te Yönetim-Piyasa İlişkisi,** s. 285-288.

[281] Taberî, **Târîhu'l-Ümem ve'l-Mulûk,** C. 4, s. 287.

[282] Belâzurî, **Fütûhu'l-Büldân,** s. 543;

[283] Belâzurî, **Fütûhu'l-Büldân,** s. 543; Taberî, **Târîhu'l-Ümem ve'l-Mulûk,** C. 4, s. 287; Kallek, **Asr-ı Saâdet'te Yönetim-Piyasa İlişkisi,** s. 286.

rivayete göre on bir dirhemini, bir başka rivayete göre de malının yarısını müsâdere etti.[284]

Hz. Ömer yukarıdaki isimlerden başka beş görevlinin daha mallarını müsâdere etmiş ve bunların mallarının yarısına el koymuştur. Bu görevliler şunlardır:

1) Bahreyn Valisi Kudâme b. Maz'ûn el-Cumahî[285]

2) Yemen Valisi Ya'lâ b. Ümeyye[286]

3)Şam Valisi Şürahbîl b. Hasene[287]

4) Mekke Valisi Nâfi' b. Amr el- Huzaî[288]

5) Kûfe Valisi Sa'd b. Ebû Vakkas[289]

Kaynaklarda bu beş görevlinin mallarına uygulanan müsâdere ile ilgili detaylı bilgiler bulunmamaktadır.

2.2.2. Şer'î Kurallara Uymayanlara Yapılan Müsâdereler

2.2.2.1. Ruveyşid es-Sakafî'nin Meyhaneye Çevirdiği Evinin Yakılması

Hz. Ömer, Medine'de yaşayan Ruveyşid es-Sakafî'nin evini içki dükkânı yani şarap meyhanesi olarak kullandığını öğrenince, kendisine "Sen Ruveyşid değil, Füveysik'sin (fasıkcıksın)" dedi. Ardından Ruveyşid'in meyhane olarak

[284] Belâzurî, **Fütûhu'l-Büldân,** s. 542; Kallek, **Asr-ı Saâdet'te Yönetim-Piyasa İlişkisi**, s. 286.
[285] Ali, Salih Ahmed, **et-Tanzîmâtü'l-İctimâiyye,** s. 201; Kallek, **Asr-ı Saâdet'te Yönetim-Piyasa İlişkisi,** s. 290.
[286] Yâ'kûbî, **et-Târîh,** C. 2, s. 50; Kallek, **Asr-ı Saâdet'te Yönetim-Piyasa İlişkisi,** s. 290.
[287] Torunu tarafından yapılan bir rivayette Halife Ömer'e öldükten sonra mallarının yarısının müsâdere edilmesini vasiyet ediyor. İbn Abdilhakem, Ebû'l-Kāsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Hakem el-Mısrî el-Kureşî, **Fütûḥu Mışr ve Aḫbâruhâ**, Charles C. Torrey (Ed.), Yale University Press, Leiden 1920, s. 148; Kallek, **Asr-ı Saâdet'te Yönetim-Piyasa İlişkisi,** s. 290.
[288] Yâ'kûbî, **et-Târîh,** C. 2, s. 50; Kallek, **Asr-ı Saâdet'te Yönetim-Piyasa İlişkisi**, s. 287.
[289] İbn Sa'd, **Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr**, C. 3, s. 138; Yâ'kûbî, **et-Târîh,** C. 2, s. 50; Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebû Bekr, **Târîhu'l-Hulefâ**, Dâru'l-Menhec, Beyrut 2013, s. 251; Kallek, **Asr-ı Saâdet'te Yönetim-Piyasa İlişkisi,** s. 288.

kullanılan evini yaktırdı.[290] Rivayeti aktaran Yezîd b. Harun "ben evin yandığını gördüm, sanki kor haline gelmişti" demiştir.[291]

2.2.2.2 Sevâd'da Şarap Ticareti Yapanların Kap Kacağının Kırılması

Rivayetler incelendiğinde, Hz. Ömer'in şarap ticareti yapanlarla mücadele ettiği anlaşılmaktadır. Hz. Ömer'e Sevâd bölgesinde yaşayan zimmî birinin şarap ticareti sayesinde zenginleştiği bildirildi. Bunun üzerine Hz. Ömer valilerine: "Ele geçirebildiğiniz şarap küp ve kadehlerini kırın; benzerlerini yok edin. Sakın hiç kimse yanında şarapla ilgili bir şey bulundurmasın." diye yazdı. Şarap ticaretiyle zenginleşen bir adamın kap kacakları kırıldı. Bunun yanında adamın koyun, sığır ve develeri de müsâdere edildi.[292]

Ruveyşid olayı ve Hz. Ömer'in valilerine yazdığı mektuplar incelendiğinde, halifenin şarap satıcılığını ortadan kaldırmak amacıyla bu ağır cezaları uyguladığı anlaşılmaktadır.

2.2.2.3. Abdullah b. Zübeyr'e Ait İpek Elbisenin Yırtılması

İslâm şeriatı, Müslüman erkeklerin ipek elbise giymelerini yasaklamıştır. Bu yasağın erkeklerin kadınlara benzemelerini önlemek amacıyla konulduğu anlaşılmaktadır. Nitekim birinci bölümde zikredildiği gibi Resûlullah döneminde Abdullah b. Ömer'e ait boyalı elbise yakılmıştı. Hz. Ömer döneminde az da olsa ipek elbise giyen erkeklere rastlanmaktadır. Hz. Ömer, ipek elbise giyen erkeklere müsamaha göstermemiştir. Nitekim O, İbn Zübeyr'in ipekten yapılmış elbisesini yırtmıştır. Bunu gören babası Zübeyr b. Avvâm, "Ey Ömer, çocuğu korkuttun" diye seslendi. Hz. Ömer de Zübeyr'e "Erkekler ipek elbise giyemez" dedi.[293] Hz. Ömer'in İbn Zübeyr'in gömleğini yırtması, zararlı veya yasaklı maddelerin kullanılmasını engellemeye ve toplumda yayılmasını önlemeye yöneliktir.

---

[290] Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, **Kitâbu'l-Emvâl,** s. 178, 186; İbn Sa'd, **Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr,** C. 3, s. 262; Sallâbî, **II. Halife Hz. Ömer Hayatı, Şahsiyeti Ve Dönemi,** s. 375; Kanen, **Musâderetü'l-Emvâl fi'l-Fikhi'l-İslâmî,** s. 51; Başoğlu, "Ta'zîr", **DİA,** s. 201.

[291] İbn Sa'd, **Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr,** C. 7, s. 60;

[292] Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, **Kitâbu'l-Emvâl,** s. 177-178.

[293] İbn Teymiyye, **el-Hisbe,** s. 52; Ukeyl b. Abdurrahman b. Muhammed b. Ukeyl, **et-Ta'zîr bi'l-Mâl,** s. 93.

2.2.2.4. Kûfe Valisi Sa'd b. Ebi Vakkas'ın Yaptırdığı Köşkün Kapısının Yakılması

Hz. Ömer, Sa'd b. Ebi Vakkas'ın komuta ettiği fetihlerin ardından gelen elçinin hastalığını farkedince ona bunun sebebini sordu. Hastalığın iklim farklılığından kaynaklandığını öğrendi. Bunun üzerine Sa'd'dan başkente yakın, Müslümanların yaşamalarına uygun bir şehir kurmasını istedi. Sa'd, halifenin emirleri doğrultusunda bir takım yapılar inşâ edip Kûfe şehrini kurdu.[294] Sa'd, Kûfe şehrini inşâ ederken kendisi için de bir köşk yaptırdı. Köşke Medâin'de Kisra'nın sarayından söktürdüğü kapıyı taktırdı. Haberler Hz. Ömer'e ulaşınca bu duruma çok kızdı ve Muhammed b. Mesleme'yi Sa'd'ın köşkünün kapısını ve özel bir bölümünü yakması için görevlendirdi. Muhammed, kapı ve özel bölümü yaktı.[295] Sa'd bu durumdan çok mahcup oldu ve köşkü bırakarak mütevazı bir eve yerleşti. Köşk, Ziyâd b. Ebîh Kûfe'ye vali olana kadar boş kaldı.[296] Hz. Ömer'in köşkün kapısını ve özel bölümünü yaktırması, fitneye sebebiyet verecek israf ve gösterişi önlemek içindi. Kapının kaldırılmasında bir diğer neden ise vali ile halkın görüşmesine engel olmasıydı.

2.2.2.5. Amr b. Âs'ın Hz. Ömer İçin Mısır'da Yaptırdığı Evin Dükkâna Dönüştürülmesi

Hz. Ömer döneminde israfla mücadele kapsamında müsâdere benzeri bir uygulamayla Mısır'da da karşılaşmaktayız. Mısır'ın fethinin ardından şehre vali olarak atanan Amr b. Âs, halife Hz. Ömer'in Mısır'a geleceği zaman konaklaması için bir ev inşa ettirdi. Bundan haberdar olan Hz. Ömer, "ben Hicaz'da ikamet ediyorum, Mısır'daki evde nasıl kalırım?" diyerek kendisi için yapılan evin çarşıdaki dükkânlardan birine çevrilmesini emretti.[297] Halife Ömer'in, İslâm

---

[294] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh**, C. 2, s. 372-373; Yıldız, **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi,** C. 2, s. 81-82.

[295] İbn Sa'd, **Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr**, C. 7, s. 66; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh**, C. 2, s. 374-375; Yıldız, **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi,** C. 2, s. 81-82; Sallâbî, **II. Halife Hz. Ömer Hayatı, Şahsiyeti Ve Dönemi,** s. 442; İbnü'l-Esîr'in el-Kâmil fi't-Târîh eserinde Muhammed b. Mesleme'nin kapıyı kırmak için görevlendirildiğinden bahsedilmektedir.

[296] Yıldız, **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi,** C. 2, s. 82;

[297] İbn Abdilhakem**, Fütûḥu Mışr ve Aḫbâruhâ,** s. 92; Abdullah Ömerî ve Firas Meş'ur, "en-Nefakâtu'l-İdâriyye fi 'Ahdi'l-Halife Ömer b. Hattab**", Ulumi'l-İnsaniyye ve'l-İçtimaiye Dergisi,** 2000, C. 27, S. 2, s. 335; Kevser Beyazyüz, **Mısır'da Toplum, Sosyo-Kültürel ve**

fetihlerinin başarılı bir şekilde devam ettiği ve dolayısıyla beytülmâle birçok menkul ve gayrimenkulün kaydedildiği bir zamanda dahi mütevazı yaşantısını bozmadığı ve israfa kaçmadığı görülmektedir.

2.2.2.6. Komşularının Mahremiyetini İhlal Eden Yapıların Yıktırılması

Hz. Ömer, toplumda komşularının mahremiyetini ihlal eden yüksekçe yapıların inşasına, fitneye neden olacağından dolayı izin vermemiştir. Halife, bu yapıların varlığından haberdar olduğunda hemen yıkım emri vermiştir. Halife Ömer'in ikinci katlarını yıktırdığı evlerden biri Humus emirinin evi, diğeri ise Mısır'da polis teşkilatı âmiri olan sahâbîden Hârice b. Huzâfe'nin evidir.[298]

Halife halkın arasında dolaşır, onların sorunlarını dinlerdi. Bir gün yine dolaşırken Humuslu birine rast geldi. Ona: "Durumun nasıl? Emiriniz nasıl?" diye sordu. Humuslu: "Bizler iyiyiz. Emirimiz de iyidir. Ancak O, iki katlı bir bina inşa etti." diye cevap verdi. Bu durumdan rahatsız olan Hz. Ömer, hemen bir mektup yazdı ve ulak ile gönderdi. Ulak yüksek katlı yapıya vardığında odun toplayıp orayı yakmasını emretti. Ulak vardığında halife tarafından görevlendirildiğini belirtti ve halifenin emrini yerine getirdi.[299]

Hz. Ömer'in, evinin ikinci katını yıktırdığı diğer kişi de Mısır'da Amr b. Âs'ın polis teşkilatı âmiri olan sahâbîden Hârice b. Huzâfe'dir.[300] Hârice, Mısır'da iki katlı ev yapan ilk kişiydi. Hz. Ömer'e, Hârice'nin yaptırdığı ev hakkında bilgi ulaşınca hemen Mısır Valisi Amr b. Âs'a mektup gönderdi ve ona: "Selamunaleykum, Hârice'nin evinin üzerine bir kat daha inşa ettiği haberi bana

---

Ekonomik Yaşam-Fethinden Emevîler Döneminin Sonuna Kadar (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015), s. 66.

[298] İbn Abdilhakem, **Fütûḥu Mışr ve Aḫbâruhâ,** s. 104; Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebû Bekr, **el-Ḥâvî li'l-Fetâvî,** Abdüllatîf Hasan Abdurrahman (Thk.), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2000, C. 1, s. 115.

[299] Süyûtî, **el-Ḥâvî li'l-Fetâvî,** C. 1, s. 116.

[300] Hârice, Mısır'ın fethinde de bulunmuş, kahramanlığıyla ün yapmış ve bin kişiye bedel bir savaşçı olarak tanınmıştı. Hariciler Amr b. Âs'ı öldürmeye geldiklerinde, Amr yerine sabah namazını kıldırmaya gelen Hârice'yi şehid etmişlerdi. İbn Hacer, **el-İsâbe,** C. 2, s. 189; Hüseyin Algül, "Hârice b. Huzâfe", **DİA**, İstanbul 1997, C. 16, s. 168.

ulaştı. Hârice bununla komşularının mahremini mi gözetleyecek? Mektubum sana ulaşınca hemen onu yıktır." dedi.[301]

2.2.2.7. Basralı Hadra Adlı Kadının Evindeki Perdelerinin Yırttırılması

Hz. Ömer israf konusunda gayet hassas davranmış, dikkat çekici veya aşırı bir mal olduğunda özel hayata dahi müdahale etmiştir.[302] Nitekim kendisi Medine'de olmasına karşın Basra'da bir kadının evinin iç duvarlarına yaptırdığı süslü örtülerden rahatsızlık duymuş ve Basra Valisi'ne bu konuyla ilgili mektup yollamıştır.

Hz. Ömer, valileri veya yönetimi altındaki halkla ilgili tüm istihbaratı inceler ve gerekeni yapardı. Bir gün Halife Ömer'e Basra'da Hadra adında bir kadının evinin iç duvarlarına süslü örtüler yaptırdığı haberi ulaştı. Halife, Basra Valisi Ebû Musa el-Eşarî'ye: "Bana ulaştığına göre Hudeyra[303] evini süslemiş. Bu yazım sana ulaştığında o örtüleri yırt" diye mektup gönderdi. Bunun üzerine Vali Ebû Musa el-Eşarî yanında bir grupla kadının evini gitti. Evin içerisindeki örtüleri yırttıktan sonra oradan ayrıldılar.[304]

Hz. Ömer'e benzer bir istihbarat da oğlu Abdullah'ın eşi Safiye ile ilgili gelmiştir. Safiye'nin, eşi Abdullah b. Ömer'in hediye ettiği yünden örtülerle evini döşediği bilgisi Halife Ömer'e ulaştı. Bunun üzerine Hz. Ömer oğlunun evine yöneldi. Babasının geldiği haberini alan Abdullah ve eşi yünden örtüleri kaldırdılar. Hz. Ömer eve geldiğinde hiçbir şey göremedi ve onlara: "Halka ne oluyor da bana bu tür yalan haberler getiriyor." dedi.[305]

Halife Ömer'in özel hayata yaptığı bu müdahaleler, vatandaşların dünya hayatının lüksüne dalıp ahireti unutmaları endişesinden kaynaklandığı söylenebilir. Evin içerisindeki derilerin veya yünlerin üzerine işlenen süsler günümüzde basit görünseler de o zamanın koşullarında lüks olarak kabul

[301] İbn Abdilhakem, **Fütûḥu Mışr ve Aḫbâruhâ**, s. 104; Süyûtî, **el-Ḥâvî li'l-Fetâvî,** C. 1, s. 116.
[302] Abdürrezzâk, **el-Musannef,** C. 11, s. 31.
[303] Kadının adı Hadra olmasına rağmen, Hz. Ömer kadını küçümsemek amacıyla Hadra'nın ismi tasğirini kullanmıştır.
[304] Abdürrezzâk, **el-Musannef,** C. 11, s. 31.
[305] Abdürrezzâk, **el-Musannef,** C. 11, s. 31.

edilmekteydi. Bunlar günümüzde duvarları süsleyen pahalı tablolar gibi sayılabilir. Bunun yanında Hz. Ömer, Basra şehrini bir ordugâh olarak kurmuştu. Bu şehirde yaşayanların lüks hayata müptela olmaları, onların cihad arzularını kırıp dünyevileşmelerine neden olurdu. Hz. Ömer, Müslümanların fıtratlarının bozulmaması ve toplumda fitnenin meydana gelmemesi için özel hayata müdahale etmekten çekinmemiştir.

2.2.2.8. Aile Bireylerinin Mallarının Müsâderesi

Hz. Ömer, haksız kazanç elde ettiğini düşündüğü valiler ve diğer görevlilerinin mallarını müsâdere ettiği gibi kendisine yakınlıklarını kullanarak haksız kazanç elde ettikleri gerekçesiyle bazı aile fertlerinin de mallarını müsâdere etmiştir. Hz. Ömer, bu çerçevede eşi Ümmü Gülsüm[306] ile oğulları Abdullah, Ubeydullah ve Âsım'ın bazı mallarını müsâdere etmiştir.

Hz. Ömer, eşi Ümmü Gülsüm'e Bizans İmparatoru'nun hanımının hediye ettiği pahalı gerdanlığa el koymuştur. Taberî ve İbn Esir, h. 28. yılda meydana gelen olaylardan bahsederken bu olayı şöyle aktarmaktadırlar. O yılda Bizans İmparatoru, Hz. Ömer'e Müslümanların yaşadıkları topraklara seferler düzenlemekten vazgeçtiğini belirten bir mektup gönderdi. Bu mektuba cevap gönderilirken Ümmü Gülsüm de imparatorun eşine bayanlara özgü bir parfümü hediye olarak gönderdi. İmparatorun eşi de Ümmü Gülsüm'ün kendisine gönderdiği hediyeye karşılık pahalı bir gerdanlık hediye etti. Hz. Ömer, berid görevlisi tarafından eşi için gönderilen hediyeyi aldığında Müslümanların bu konudaki fikirlerini almak için onları çağırttı. Onlardan bazısı, bu gerdanlığın kraliçeye ait olduğunu ve Ümmü Gülsüm'e hediye etmesinde sakınca olmadığını, diğer bir kısmı da hediyeleşmeyi sevap kazanmak için yaptıklarını belirtti. Hz. Ömer, toplanan cemaatin olumlu görüşüne rağmen: "Fakat Bizans'a giden elçi ve posta Müslümanlara aittir. Bu hediye de onların hakkıdır" dedi ve sonra bu gerdanlığı beytülmâle koydu. Ümmü Gülsüm'e de kraliçeye gönderdiği hediye karşılığında bir bedel ödedi.[307]

---

[306] Ümmü Gülsüm, Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma ile evliliğinden olan kızıdır.

[307] Taberî, **Târîhu'l-Ümem ve'l-Mulûk,** C. 4, s. 259-260; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh**, C. 2, s. 488-489.

Hz. Ömer, oğlu Abdullah'ın mallarını ilk müsâderesinde onun besleyip satmak amacıyla meraya saldığı develerin satışından elde ettiği kârı beytülmâle aktarmıştır. Beyhakî'nin naklettiğine göre Abdullah b. Ömer, besleyip satmak amacıyla bir miktar deve satın aldı ve bunları merada otlamaya bıraktı. Develer bir süre merada otlayıp semiz hale gelince Abdullah onları satmak amacıyla pazara götürdü. Hz. Ömer bir pazar denetimi sırasında bu semiz develeri görünce bunların kime ait olduğunu sordu. Develerin oğlu Abdullah'a ait olduğunu öğrendi ve: "peh peh! Ey Müminlerin Emiri'nin oğlu Abdullah" diyerek şaşkınlığını gösterdi. Abdullah hızlı bir şekilde Hz. Ömer'in yanına geldi ve ne olduğunu sordu. O da: "Bu develer neyin nesi?" diye sordu. Abdullah: "Onları satın aldım ve meraya yolladım. Diğer Müslümanların yaptığı gibi onları besleyip kâr elde etmek için satıyorum" dedi. Hz. Ömer oğluna: "Halifenin oğlunun develeridir diye daha iyi otlatıp, daha iyi su verdikleri için seninkiler semiz oldu. Bu develeri satıp sermayeni al. Satıştan arta kalanı beytülmâle koy" dedi.[308]

Abdullah b. Ömer'in malının ikinci defa müsâderesi h. 17. yılda katılmış olduğu Celûlâ Savaşı[309] sonrasında meydana geldi. İbn Ömer savaşın ardından bazı Müslümanların aldığı ganimetlerin bir kısmını kırk bin dirheme aldı. Müslümanlar Medine'ye döndüklerinde bu durumu öğrenen Hz. Ömer, oğluna: "Beni ateşin içinde görsen kurtulmam için fidyemi verir misin?" diye sordu. Oğlu: "Allah'a yemin olsun ki, seni rahatsız eden her ne olursa onu kaldırmak için gerekeni verirdim." diye cevap verdi. Hz. Ömer de ona: "Resûlullah'ın sahâbîsi, halifenin oğlu ve halifeye en sevimli gelen kişi olduğu için bu malları sana ucuza sattılar. Çünkü onlara (bu sıfatlarından dolayı) sana uygun fiyata vermek daha cazip geldi. Ben insanlar arasında adaleti sağlamakla sorumlu olan biriyim. Sana bu mallar için Kureyşli tüccarların verdiği kârdan daha fazlasını da vereceğim. Daha sonra tüccarları çağırıp bu malları dört yüz bin dirheme sattı. Bu paranın

---

[308] Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, Muhammed Abdülkâdir Atâ (Thk.), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, C. 6, s. 243; İbnü'l-Cevzî, Cemâlüddîn Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Cevzî el-Kureyşî el-Bağdâdî, **Menâkıbu Emîri'l-Mü'minîn Ömer b. el-Hattâb,** Âmir Hasan Sabri et-Temîmî (Thk.), el-Meclisu'l-A'lâ li'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, Bahreyn 2013, s. 503.

[309] Celûlâ Savaşı, Bağdat yakınlarında Dicle Nehri'nin kenarındaki Celûlâ nahiyesinde gerçekleşmiştir. Hz. Ömer devrinde Sasaniler'e karşı yapılan bu meydan muharebesi, Müslümanların zaferiyle sonuçlanmıştır. Bu savaşın h. 16. veya 19. yıllarda meydana geldiği de rivayet edilmektedir. Mustafa Fayda, "Celûlâ Savaşı", **DİA**, İstanbul 1993, C. 7, s. 272-273.

seksen bin[310] dirhemini oğlu Abdullah'a verdi. Geriye kalan yüz yirmi bin dirhemi Celûlâ'ya katılanlara dağıtmak için el koydu. Taksimat için de Sa'd b. Ebi Vakkas'ı görevlendirdi.[311]

Hz. Ömer'in aile bireylerine yönelik bir diğer müsâderesi de oğulları Abdullah ve Ubeydullah'ın ortak mallarına yaptığı müsâderedir. İki kardeş, İslâm ordusuyla beraber Irak'a yapılan sefere katıldı. Ordu, seferi tamamlayıp geriye döndüğünde Basra'ya uğradı. O sırada Basra Valisi olan Ebû Musa el-Eşarî, Hz. Ömer'in iki oğlunu güzel bir şekilde karşıladı ve onlara: "Keşke size faydalı olacak bir şeyler yapsam." dedi. Aklına Halifeye yollamak istediği beytülmâle ait para geldi. Onlara dedi ki: "Bu parayı size borç olarak vereceğim, onunla Irak'tan bazı mallar satın alır ve Medine'de satarsınız. Sermayeyi Halifeye teslim edin, kârı da sizin olsun." Ebû Musa, Abdullah ve Ubeydullah ile beraber Halifeye bir mektup yazdı ve beytülmâlin parasını onlarla gönderdiğini bildirdi. Hz. Ömer'in oğulları buna sevinip Ebû Musa'nın dediği gibi o parayla Irak'ta bazı mallar satın aldılar ve Medine'ye vardıklarında onları satıp kâr elde ettiler. Sonra da emanet parayı vermek üzere babalarının yanına geldiler. Hz. Ömer iki oğluna: "Size borç verildiği gibi ordudaki tüm askerlere de verildi mi?" diye sordu. Onlar da tüm askerlere bu şekilde borç verilmediğini söylediler. Bunun üzerine Hz. Ömer, sermaye ile birlikte elde ettikleri kârın da beytülmâle teslim edilmesini istedi. Abdullah bu emir karşısında sessiz kalırken Ubeydullah, babasına: "Böyle yapmamalısın Ey Müminlerin Emiri! Biz malda bir eksilme veya kayıp olmayacağına dair teminat verdik." diyerek itiraz etti. Hz. Ömer bu paranın kârı ile beraber verilmesinde ısrar edince, arkadaşlarından biri: "Bu parayı kırâz (mudârebe)[312] olarak kendilerine say" dedi. Halife bu teklifi olumlu karşıladı.

[310] İbnü'l-Cevzî'nin **Menâkıbu Emîri'l-Mü'minîn Ömer b. el-Hattâb** eserini tahkik eden Âmir Hasan Sabri et-Temîmî, Hz. Ömer'in oğlu Abdullah'a verdiği meblağı seksen bin yerine sehven kırk bin yazmıştır.

[311] İbnü'l-Cevzî, **Menâkıbu Emîri'l-Mü'minîn Ömer b. el-Hattâb,** s. 504; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm,** C. 3, s. 270-271.

[312] Mudârebe "Kâr paylaşımı esasına dayanan emek-sermaye ortaklığı" demektir. Bkz. Cengiz Kallek, "Mudârebe", **DİA,** İstanbul 2005, C. 30, s. 359.

Parayı kırâz olarak kabul etti ve sermayenin yanında kârın yarısına da el koydu. Abdullah ve Ubeydullah da kârın diğer yarısını aldılar.[313]

Hz. Ömer, diğer oğlu Âsım'ın da haksız şekilde elde ettiğini düşündüğü kazancına el koymuştur. İbn Şebbe'nin naklettiği bir rivayete göre Hz. Ömer beytülmâl sorumlusu olan Muaykib b. Ebû Fâtıma ed-Devsî'yi[314] bir öğle vakti yanına çağırdı. Muaykib, halifenin evine geldiğinde Âsım'ı sorguya çekmekte olduğunu gördü. Hz. Ömer, Muaykib'e dedi ki: "Onun ne yaptığını biliyor musun? Irak'a gitti ve orada ben halifenin oğluyum diyerek onlardan maddi destek talebinde bulundu. Onlar da ona kap kacak, gümüş, çeşitli mallar ve süslemeli bir kılıç verdiler." Âsım ise söylenenleri kabul etmedi ve bu malları Iraklılardan almadığını, oradaki Arapların kendisine hediye ettiğini söyledi. Âsım'ın söyledikleriyle ikna olmayan Hz. Ömer, Muaykib'den bu malları alıp beytümale koymasını istedi. Muaykib de bu malları alıp beytülmâle koydu. Bir grup Medineli bunu duyunca yatsı vaktinde Hz. Ömer'in yanına geldi ve Âsım'ın kılıcının olmadığını, hiç olmazsa kılıcın kendisine verilmesini rica ettiler. Hz. Ömer, Muaykib'e "kılıcın süslemeli kınını çıkar ve kılıcı ona ver" dedi.[315]

Hz. Ömer'in kamu malını korumadaki hassasiyetinin anlaşılması açısından oğlu Âsım ile yaşadığı başka bir olay dikkat çekicidir. Bir gün Hz. Ömer'e beytülmâle ait bir miktar para geldi. Para taşınırken o sıralarda küçük bir çocuk olan Âsım düşen bir dirhemi gördü ve onu aldı. Hz. Ömer, oğlunun elinde bir dirhemi görünce ona: "Bu parayı nereden getirdin." diye sordu. Âsım babasına parayı annesinden aldığını söyledi. Hz. Ömer hanımını çağırdı ve ona: "Âsım'a bu parayı sen mi verdin?" diye sordu. Hanımı oğluna bu parayı vermediğini söyledi. Âsım bu parayı yerde bulduğunu itiraf etti. Bunun üzerine Halife, Âsım'dan bir

---

[313] Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebû Âmir el-Asbahî el-Yemenî, **el-Muvatta'**, Muhammed Fuâd Abdulbâkî (Thk.), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1985, C. 2, s. 687-688; Beyhakî, **es-Sünenü'l-Kübrâ,** C. 6, s. 183; Ömerî, **Asrü'l-Hilâfeti'r-Râşide**, s. 257.

[314] İlk Müslümanlardan olan Muaykib, Hz. Peygamber döneminde kâtiplik ve mühürdarlık gibi önemli vazifelerde bulundu. Ayrıca Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer dönemlerinde de beytülmâl sorumlusuydu. İbn Hacer, **el-İsâbe,** C. 6, s. 153; Abdülkadir Şenel, "Muaykīb b. Ebû Fâtıma", **DİA,** İstanbul 2005, C. 30, s. 337.

[315] İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Nümeyrî el-Basrî, **Târîhu'l-Medîneti'l-Münevvere**, Fehîm Muhammed Şeltût (Thk.), y.y. t.y., C. 2, s. 700-701; Ekrem Ziyâ Ömerî, **Asrü'l-Hilâfeti'r-Râşide**, Mektebetü'l-Ubeykan, Medine 1994, s. 256-257.

dirhemi aldı ve beytülmâle yolladı.[316] Bu olay Hz. Ömer'in beytülmâle ait bir dirhemi bile korumaya verdiği önemi göstermektedir.

Yukarıdaki örneklerden anlaşıldığı üzere Hz. Ömer aile bireylerinin mallarını müsâdere ederken dört olayda da kendisine yakınlıklarını kullanarak menfaat elde etmelerini gerekçe göstermiştir.

2.2.3. Rebeze'deki Meranın Himâ Haline Getirilmesi

Hz. Ömer dönemindeki diğer bir müsâdere uygulaması de özel mülkiyet konusu olan arazinin himâ (koruluk)[317] haline getirilmesidir. Bu tür müsâderenin tek örneği Rebeze'deki[318] meradır. Kaynaklardaki rivayetlere göre Hz. Ömer, Rebeze'deki merayı Allah yolunda kullanılan zekât develeri ve diğer hayvanlara tahsis etmiştir.[319]

Rebeze merasının himâ (koruluk) haline getirilmesi en geniş şekilde Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm'ın *Kitâbu'l-Emvâl* eserinde geçmektedir. Bu konuyla ilgili iki rivayetten birincisi şu şekildedir: "Hz. Ömer'e Benî Sa'lebe kabilesinden biri gelerek, "Ey Müminlerin Emiri! Mera yaptığın arazi için cahiliye zamanında savaştık da onları öyle elde ettik. Müslüman olduğumuzda da bu arazi bize aitti. Neden arazimizi elimizden alıp himâ yapıyorsun?" diyerek serzenişte bulundu. Bu kişi sözünü birkaç defa tekrarladı. Hz. Ömer, onu başı öne eğik şekilde dinledi. Daha sonra başını kaldırarak "ülke, Allah'ın ülkesidir. (Bu araziyi) Allah yolunda yük taşıyan zekât develeri için himâ yaptık' cevabını verdi."[320] Ebû Ubeyd'de geçen ikinci bir rivayette de bir bedevinin Hz. Ömer'in yanına gelerek benzer

---

[316] İbn Şebbe, **Târîhu'l-Medîneti'l-Münevvere,** C. 2, s. 702; Ömerî, **Asrü'l-Hilâfeti'r-Râşide**, s. 257.

[317] Sözlükte "korumak, menetmek, yasaklamak" gibi manalara gelen himâ, "uygun bir araziyi kamunun menfaatleri gözetilerek belirli hayvanların otlamaları için tahsis edip, koruma altına almak" demektir. Hacı Mehmet Günay, "Himâ", **DİA,** İstanbul 1998, C. 18, s. 52-55.

[318] Medine'ye üç günlük mesafede bulunan bir köydür. Mekke'ye gidildiğinde Hicaz yolunda Zatü'l'Irk'a yakındır. Ebû Zer el-Gıfârî'nin mezarı burada bulunmaktadır. Hicri 319 yılında Dareliyelilerle yapılan savaş sonucunda köy harab olmuş, Rebezeliler köyü terk etmişlerdir. Yâkūt el-Hamevî, **Muʿcemü'l-Büldân,** C. 3, s. 24- 25.

[319] Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İbrahim, **Kitâbü'l-Ḫarâc**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1979, s. 104-105; Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, **Kitâbu'l-Emvâl,** s. 390; Ebû İshak eş-Şirâzî**, e**l-**Mühezzeb**, C. 3, s. 625. Ancak Mâverdî'nin *el-Ahkâmü's-Sultâniyye* adlı eserinde Rebeze'deki meraya el konulmasının Hz. Ebûbekir döneminde olduğu kaydedilmektedir. Mâverdî, Ebû'l-Hasan Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî, **el-Ahkâmü's-Sultâniyye**, Ahmed Cad (Thk.), Dâru'l-Hadis, Kahire 2006, s. 242.

[320] Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, **Kitâbu'l-Emvâl,** s. 389-390.

sözleri söylediği ve neden arazilerini himâ haline getirdiğiyle ilgili sitemde bulunduğu aktarılmaktadır. Rivayetin devamında şunlar yer almaktadır: "Hz. Ömer, başı öne eğik, bıyıklarını burarak üflüyordu. Hz. Ömer, hoşlanmadığı durumlarda böyle davranmaktaydı. Bu durumu gören bedevi sözlerini birkaç defa tekrarladı. Hz. Ömer ona: 'Mülkün de insanların sahibi Allah'tır"[321] diye cevap verdi ve şunu ekledi: "Allah yolunda kullanılan hayvanlar olmasaydı kişilerin bir karış toprağına bile dokunmazdım."[322]

Hz. Ömer, daha öncesinde bir kabilenin veya şahsın merası olduğu anlaşılan bu araziyi kamuya hizmet eden himâya dönüştürmüştür. Hz. Ömer bu uygulamayı kendi şahsi çıkarları için değil, devletin kaynaklarını korumak amaçlı yapmıştır. Bunu muhatabına verdiği cevaplarda da görmekteyiz. Bunun yanında Ebû Dâvûd'da geçen bir hadiste "su, ateş ve otun herkesin ortak malı olduğu" belirtilmektedir.[323] Bu hadisten su kaynaklarının, ateşin veya meraların kişiler tarafından özel mülkiyet olarak kullanılamayacağı anlaşılmaktadır. Kanaatimize göre Hz. Ömer'in Rebeze'deki müsâderesi bu çerçevede gerçekleşmiştir.

2.3. HZ. OSMAN DÖNEMİNDE (644-656) MÜSÂDERE

Hz. Osman, Hulefâ-i Râşidîn içerisinde on iki yıllık süre ile en uzun devlet başkanlığı görevini yürütmüştür. O, halifeliğinin ilk altı yılında Hz. Ömer'den devraldığı kurumsallaşmış güçlü devlet yapısını, vali değişiklikleri dışında devam ettirmiştir. Zira devlet, yönetim açısından bir istikrar içerisindeydi ve ciddi değişikliğe neden olacak bir durum henüz meydana gelmemişti. Halifeliğinin ikinci altı yılında ise eyaletlerde huzursuzluklar meydana gelmiş, başlangıçta masum ve yapıcı bir şekilde yapılan eleştiriler, daha sonraları yerini şiddete ve yıkıcı eylemlere bırakmıştır. Nitekim bu süreç, Hz. Osman'ın şehadetine kadar devam etmiştir.[324]

---

[321] Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, **Kitâbu'l-Emvâl**, s. 390; Ebû İshak eş-Şirâzî, **el-Mühezzeb,** C. 3, s. 625.

[322] Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İbrahim, **Kitâbü'l-Ḫarâc**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1979, s. 104-105; Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, **Kitâbu'l-Emvâl**, s. 390; Ebû İshak eş-Şirâzî, **el-Mühezzeb,** C. 3, s. 625.

[323] Ebû Dâvûd, **Sünen-i Ebû Dâvûd,** C. 5, s. 344 (Ebû Dâvûd, **Buyû',** 62 (3477)).

[324] Kılıç, "Râşid Halifeler Döneminde İdarî, Dinî, Askerî, Adlî Ve Ekonomik Durum", **İslâm Tarihi ve Medeniyeti 2 (Râşid Halifeler Dönemi),** s. 372.

Hz. Osman, selefleri Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer'in takip ettikleri akrabalarını devlet idaresinde görevlendirmeme konusundaki hassas politikayı devam ettirememiştir. O, seleflerinin tam aksi olarak önemli eyaletlerin valiliklerine kendi yakınlarını görevlendirmiştir.[325] Kûfe Valiliğine anne tarafından kardeşi Velîd b. Ukbe'yi, Mısır Valiliğine sütkardeşi Abdullah b. Sa'd'ı, Basra Valiliğine dayısının oğlu Abdullah b. Âmir'i, amcasının oğlu Mervân b. Hakem'i de devlet yönetiminde önemli bir mevki olan devlet kâtipliğine atamıştır. Başta Hz. Ali olmak üzere birçok ileri gelen sahâbînin eleştirdiği bu tayinler ile devlet Ümeyyeoğulları'nın kontrolüne geçmiştir.[326]

Hz. Osman, çoğunluğu akrabalarından oluşan valilerinin denetimi ve yargılanması konusunda da selefleri gibi hassas davranamamıştır. Nitekim h. 34/35 (m. 654-655) yıllarında valilerinin denetimi sırasında ne Medinelilerin ne de diğer eyaletlerden gelenlerin istek ve şikâyetlerini ayrıntılı olarak anlatmalarına fırsat vermemiştir.[327] Bununla birlikte Hz. Osman'ın yumuşak huylu bir kişiliğe sahip olması ve selefleri kadar siyasi-idari tecrübeye sahip olmaması, valilerin azledilmesi ve cezalandırması konusunda müsbet hareket edememesine neden olmuştur.[328]

Hz. Osman'ın on iki yıllık halifeliği döneminde iki müsâdere uygulaması tespit ettik. Bunlardan biri Yemen Valisi Ya'lâ b. Ümeyye'ye diğeri şer'î kurallara uymayan birine uygulanmıştır. Bu müsâdere uygulamaları şunlardır:

2.3.1. Yemen Valisi Ya'lâ b. Ümeyye'nin Malının Müsâderesi

Hz. Osman döneminde valilere yönelik tespit ettiğimiz tek müsâdere örneği Yemen (San'a) Valisi Ya'lâ b. Ümeyye'nin malına el konulmasıdır.

Hz. Osman Ya'lâ'nın malını müsâdere ederken ona: "Mekke'de kaç tane evin var ?" diye sordu. Ya'lâ: "Dört evim var" dedi. Hz. Osman: "Onlardan birini seçmen konusunda seni özgür bırakıyorum." dedi. Ya'lâ, Bâb-ı Benî Şeybe

[325] Apak, **Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi 2 (Hulefâ-i Râşidîn Dönemi),** s. 184.
[326] İsmail Yiğit, "Osman", **DİA,** İstanbul 2007, C. 33, s. 439-440.
[327] Kılıç, "Râşid Halifeler Döneminde İdarî, Dinî, Askerî, Adlî Ve Ekonomik Durum", **İslâm Tarihi ve Medeniyeti 2 (Râşid Halifeler Dönemi),** s. 375-377.
[328] Hüseyin Algül, "Râşid Halifeler Döneminde Siyasi Durum", **İslâm Tarihi ve Medeniyeti 2 (Râşid Halifeler Dönemi)**, Siyer Yayınları, İstanbul 2018, s. 71.

denilen Kâbe'nin en büyük mescidine bakan kapısındaki evi seçti. Daha sonra: "Ey Emîrü'l-Mü'minîn! İstediğini yapabilirsin." dedi. Hz. Osman onu görevinden azletti ve mallarını müsâdere etti.[329]

Ya'lâ'nın daha önce Hz. Ömer döneminde valilik yaptığı ve malının o zaman da müsâdere edildiğinden bahsedilmişti. Ulaşılan kaynakta malın neden müsâdere edildiğine dair bilgiye rastlanmamıştır.

2.3.2. Şarap Kaplarının İmha Edilmesi

Hz. Osman döneminde de şaraba ve şarap konulan kaba el konulmuş ve imha edilmiştir. Rivayete göre Halife Osman, üzerinde nebiz (şarap) taşıyan birine rast gelmiş, ceza olarak o kişiyi kırbaçlatıp şarabını döktürmüştür ve şarabı taşıdığı kabı kırdırtmıştır.[330]

Hz. Osman'ın şarap taşıyan birini kırbaçlayarak cezalandırırken Resûlullah ve Hz. Ömer dönemlerinde olduğu gibi haram malları imha ettiği görülmektedir.

2.4. HZ. ALİ DÖNEMİNDE (656-661) MÜSÂDERE

Hz. Ali, Hz. Osman'ın şehid edilmesinin ardından (656) gerek bazı Medinelilerin gerekse de Hz. Osman'a isyan eden kişilerin baskılarıyla hilafeti kabul etmek zorunda kaldı. O, ilk iş olarak halktan biat almaya çalıştı, fakat selefleri gibi genel olarak biat alamadı. Bu durum Hz. Ali'nin yaşadığı ilk siyasi sorundu. Bu sorunla beraber Hz. Osman'ın katillerinin tespit edilmesi ve cezalandırılması da önemli bir meseleydi. Bu iki problem, Hz. Ali'nin halifeliği süresinde, hal olmak bir yana daha da derinleşti ve yeni problemlere sebebiyet verdi.[331]

Hz. Ali'nin Medinelilerin tamamından biat alamaması, onun yönetimini meşruiyet krizine sokmuştur. Kuşkusuz halkın tamamının veya büyük bir çoğunluğunun desteğinin alamayan iktidarların sağlıklı yönetim sergilemesi

[329] Ezrakî, **Ahbâru Mekke,** C. 2, s. 245-246.
[330] Abdürrezzâk, **el-Musannef,** C. 9, s. 227; Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, **Kitâbu'l-Emvâl**, s. 183; Ukeyl b. Abdurrahman b. Muhammed b. Ukeyl, **et-Ta'zîr bi'l-Mâl,** s. 93.
[331] Apak, **Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi 2 (Hulefâ-i Râşidîn Dönemi),** s. 253-255.

beklenemez. Bu nedenle Hz. Ali, halifeliğini tanımayan grupları itaat altına almaya çalıştı fakat bu gruplar, biat etmek şartını Hz. Osman'ın katillerinin cezalandırılması ile ilişkilendirdiler. Bu gruplardan ilki öncülüğünü Hz. Aişe, Hz. Talha ve Hz. Zübeyr'in yaptığı Cemel ashâbıydı. Diğer bir grup ise Şam Valisi Muâviye b. Ebû Süfyân'ın önderliğindeki Şamlılardı. Bu gruplarla yapılan Cemel Savaşı (Vak'ası) (656) ve Sıffîn Savaşı (657) Hz. Ali'nin gücünü zayıflatmış ve toplumda yeni siyasi bölünmelere neden olmuştur.[332]

Dördüncü halife Hz. Ali, halifeliğe geçer geçmez Hz. Osman dönemindeki valileri azledip, yerlerine çoğu ensardan ve yakın akrabalarından oluşan kişileri vali olarak atamak istedi. Hz. Ali'nin bu konudaki aceleci ve ısrarcı tutumu, valilerinin değişmesini istemeyen şehir halkıyla halifenin karşı karşıya gelmesine ve halifenin zor duruma düşmesine neden oldu. Karşılaşılan bu sorun Hz. Ali'nin idari alanda köklü değişiklik yapmasına fırsat vermemiştir. Hz. Ali, başkentin Medine'den Kûfe'ye alınması dışında ciddi bir idari düzenleme yapamamıştır.[333]

Hz. Ali'nin yaklaşık beş yıllık halifeliği döneminde dokuz müsâdere uygulaması tespit ettik. Bu müsâderelerin yanı sıra ihtiyaten Talha b. Ubeydullah'ın malına el konulması ve çeşitli müsâdere girişimi olaylarını da saptadık. Bu olaylar şunlardır:

2.4.1. Basra Valisi Abdullah b. Abbas'ın Malının Müsâderesi

Hz. Ali, Hz. Ömer'in yaptığı gibi valilerini sıkı bir şekilde denetlemiş ve usulsüz işlerini gördüğünde ağır bir şekilde cezalandırmıştır. Ebû'l-Esved, Hz. Ali'nin amcasının oğlu olan Basra Valisi Abdullah b. Abbas hakkında Halife Ali'ye yazdığı mektupta; Abdullah'ın halkın mallarını usulsüz şekilde aldığı ve rüşvete tevessül ettiği yönünde iddialara yer vermiştir. Bunun üzerine Hz. Ali, konu ile ilgili inceleme yapmış, ardından da ona sert bir mektup yazmıştır. Mektup şöyledir:[334]

---

[332] Apak, **Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi 2 (Hulefâ-i Râşidîn Dönemi),** s. 256-257;354-355.
[333] Kılıç, "Râşid Halifeler Döneminde İdarî, Dinî, Askerî, Adlî Ve Ekonomik Durum", **İslâm Tarihi ve Medeniyeti 2 (Râşid Halifeler Dönemi),** s. 372-373,380-381.
[334] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh**, C. 3, s. 252-253.

"Seni emanetime ortak ettim; iç elbisem ve astarım yaptım. Bana göre, desteğimde, yardımımda ve emanetin bana edasında ailemde senden daha güvenilir kimse yoktu. Zamanın, amcanın oğluna karşı şiddetlendiğini, düşmanın kızgınlığının arttığını, insanların emanetinin değersizleştiğini, ümmetin laubali olduğunu ve kendisini koruyacak kimsenin kalmadığını görünce amcanın oğlu için kalkanı ters çevirdin. Ayrılanlarla birlikte ondan ayrıldın; yardımsız bırakanlarla birlikte onu yardımsız bıraktın; ihanet edenlerle birlikte ona ihanet ettin. Ne amcanın oğluna yardım ettin; ne de emaneti yerine getirdin. Sanki sen cihâdınla Allah'ı istememiş; Rabbinden bir delil üzere değilmiş; bu ümmeti dünyaları için kandırmış; feyleri için onları kandırmaya niyet etmişsin. Kuvvet, sana ümmete ihanet etme imkânı verdiğinde saldırıyı çabuk yaptın; hamle yapmada acele ettin. Atik kurdun, yaralı keçinin kanayan uzvunu süratle kapması gibi dulları ve yetimleri için muhafaza edilen mallarından güç yetirebildiğini süratle kaptın. O malı, alırken günahtan sakınmadan, gönül rahatlığı içinde Hicâz'a taşıdın. Senden başkası babasız kalasıca! Sanki ailenin yanına annenden ve babandan sana kalan bir mirası indirdin!"[335]

"Allah'ı tenzih ederim. Dirilişe inanmıyor musun ya da hesaba çekilmekten korkmuyor musun? Ey bizim yanımızda akıl sahibi sayılan! Haram yediğini ve haram içtiğini bildiğin halde, içeceği ve yiyeceği nasıl rahat yutacaksın; yetimlerin, miskinlerin, Müminlerin, Allah'ın bu mallan ganimet olarak verdiği ve bu memleketleri kendileriyle koruduğu mücahidlerin malıyla nasıl cariyeler satın alacak ve kadınları nikâhlayacaksın? Allah'tan kork ve bu insanlara mallarını iade et. Eğer bunu yapmazsan ve Allah bana, sana karşı imkân verirse Allah'ın huzurunda benim için mazeret Olacak şekilde davranacağım. Seni, onunla vurup da Cehennemden başka yere giren kimsenin olmadığı kılıcımla vuracağım."[336]

"Allah'a yemin olsun ki, eğer Hasan ve Hüseyin senin yaptığını yaparlarsa, hakkı onlardan almadan ve zulümlerinden doğan batılı bertaraf etmeden benim yanımda onlara ne müsamaha olur; ne de benden bir isteklerini elde edebilirler. Âlemlerin Rabbi Olan Allah'a yemin ederim ki, onların mallarından aldıklarının, benden sonrakilere miras olarak bırakacağım helal mal olması beni mutlu etmez. Yavaş yavaş kuşluk vaktinde otlat! Sanki ömrünün sonuna ulaştın; toprağın altına defnedildin; zâlimin hayıflanmayla bağırıp çağırdığı, hayatını ziyan edenin dünyaya tekrar geri dönmeyi temenni ettiği yerde amellerin sana arz edildi. O zaman, kaçış zamanı değildir."[337]

Bu mektubun ardından Abdullah b. Abbas, kendisine yöneltilen suçlamaların asılsız ve uydurma olduğunu Hz. Ali'ye yazdı. Halife Ali de ona: "Bana Cezîre bölgesinde aldıkların hakkında bilgiler ulaştı. Bu malları nereden

[335] **Nehcü'l-Belâğa**, Eş-Şerîf er-Radî (drl.), Adnan Demircan (çev.), Beyan Yayınları, İstanbul 2009, s. 298.
[336] **Nehcü'l-Belâğa**, Eş-Şerîf er-Radî (drl.), s. 298-299.
[337] **Nehcü'l-Belâğa**, Eş-Şerîf er-Radî (drl.), s. 299.

aldın ve nereye harcadın?" şeklinde net ve sorgulayıcı mektubu ulaşınca İbn Abbas: "Sen bu olayı büyüttün. Bu şehrin halkından bana belalar bulaştı. Sevdiğin bir valini gönder. Ben bu görevden ayrılıyorum, selametle" diyerek yanına mallarını alarak Basra'dan ayrıldı. Basra halkı, İbn Abbas'ın kendisiyle götürdüğü malları ondan almak için peşinden gidip et-Taff'ta ona ulaştı. Kays kabilesi, İbn Abbas'ın himayelerinde olduğunu belirtip ona dokunulmamasını istedi. Bunun üzerine Basralılar, Kays kabilesiyle olan ilişkilerini de düşünüp, yapmak istediklerinden vazgeçerek İbn Abbas'ın mallarına dokunmadı.[338] Yâ'kûbî'de geçen bir rivayete göre de Ebû'l- Esved'in Hz. Ali'ye yazdığı mektupta, İbn Abbas'ın beytülmâlden on bin dirhemi kendi hesabına aldığından bahsedilmiştir. Bunun üzerine Halife Ali, İbn Abbas'ın bu miktarı beytülmâle aktarmasını istedi. Başta bu miktarı vermek istemeyen İbn Abbas, halifenin kendisine yazdığı mektuptan etkilenerek on bin dirhemin hepsini veya bu miktarın çoğunu geri vermiştir.[339]

2.4.2. Hz. Ali'nin Kızının Beytülmâlden Aldığı İnci Gerdanlığa El Konulması

Hz. Ali, tıpkı Hz. Ömer'in yaptığı gibi kendi aile fertleri, akrabaları dahi olsa hiç kimsenin devlet hazinesinden bir malı haksız şekilde almasına göz yummazdı. Bu konuda gayet hassas davranırdı. Hz. Peygamber'in azadlı kölesi ve Hz. Ali döneminde beytülmâl sorumlusu (hazinedarı) olan Ebû Râfi'den yapılan rivayete göre, Hz. Ali bir gün eve geldi, kızının süslenmiş olduğunu ve beytümâle ait bir inci gerdanlığı taktığını gördü. Bunun üzerine Halife Ali, kızının inciyi çaldığını düşündü ve ona: "Bu inciyi nereden getirdin? Allah'a yemin olsun ki! Elini keseceğim." dedi. Olayın ciddiyetinin farkına varan Ebû Râfi': "Allah'a yemin olsun ki! Amcası olarak ben süslenmesi için verdim. Aksi halde benden habersiz onu nasıl alabilir?" dedi. Bunun üzerine Hz. Ali, inci gerdanlığı alarak onu beytülmâle iade etti.[340]

---

[338] Taberî, **Târîhu'l-Ümem ve'l-Mulûk,** C. 5, s. 141-142; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh,** C. 3, s. 252-253.

[339] Yâ'kûbî, **et-Târîh,** C. 2, s. 110.

[340] İbn Zenceveyh, Ebû Ahmed Humeyd b. Mahled b. Kuteybe el-Horasânî, **Kitâbü'l-Emvâl,** Şâkir Zîb Feyyâz (Thk.), Riyad 1986, C. 2, s. 608; Taberî, **Târîhu'l-Ümem ve'l-Mulûk,** C. 5, s. 156; Kallek, **Asr-ı Saâdet'te Yönetim-Piyasa İlişkisi**, s. 101-102.

Bu olayda Halife Ali'nin beytülmâldeki malların kullanımı konusundaki duyarlılığını görmekteyiz. Hz. Ali kendi yakınları dahi olsa hazine mallarının haksız şekilde kullanılmasına izin vermemiştir.

2.4.3. Zekât Memuru Dubay'a b. Züheyr'e (Züheyr b. Dubay'a) Verilen Hediyelerin Müsâderesi

Hz. Ali, memurlarının halktan hediye almalarına karşıydı. Bu konuda hassastı. Benî Esed kabilesinden olan Dubay'a b. Züheyr veya Züheyr b. Dubay'a görevini tamamlayıp yanında bir miktar malla dönmüş ve Hz. Ali'ye şunu söylemiştir: "Ey Müminlerin Emiri! Görevimi yaparken bir topluluk bana çeşitli hediyeler verdi. Ben de onları topladım. Mallar şunlardır. Eğer mallar helalse onları yiyeyim eğer değilse onları sana veriyorum." Hz. Ali ona: "Eğer onları saklayıp kendine alsaydın haram olurdu." diyerek ondaki malları alıp beytülmâle koydu.[341]

2.4.4. Hz. Ali'nin Kölesi Kanber'in Kendisinden Habersiz Biriktirdiği Malları Dağıtması

Hz. Ali, Nevrûz veya Mihrican gününde[342] Rahbe'de yerel yöneticilerle oturduğu bir sırada Kanber içeri girip onun elini tuttu ve şöyle dedi: "Ey Müminlerin Emiri! Sen mal biriktiren biri değilsin. Ben sana bazı mallar sakladım o mallarda senin ailenin de payı vardır." Hz. Ali ona: "O mallar nedir?" diye sordu. O da: "Benimle gel o malları gör." dedi. Kanber, Hz. Ali'yi içerisinde altın ve gümüş kaplarla dolu bir çuvalın olduğu eve götürdü. Hz. Ali onu görünce ona: "Keşke Annen seni doğurmayaydı! Evime büyük bir ateşin düşmesini mi istiyorsun?" dedi. Ardından altın ve gümüş kapları birer birer tartarak pay etmeleri

---

[341] İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekir Abdullāh b. Muhammed b. Ebû Şeybe el-Kûfî el-Absî, **el-Musannef,** Kemâl Yusuf el-Hût (Thk.), Dâru't-Tâc, Beyrut 1989, C. 4, s. 444; Vekî', Ebû Bekir Muhammed b. Halef b. Hayyân Vekî' ed-Dabbî, **Aḫbârü'l-Ḳuḍât,** 'Âlemu'l-Kutub, Beyrut t**.y.,** C. 1, s. 59-60; Kallek, **Asr-ı Saâdet'te Yönetim-Piyasa İlişkisi,** s. 101.

[342] İslâm öncesi İran ve Ortadoğu halkları tarafından kutlanan iki bayramdır. Yeni gün anlamına gelen Nevrûz, 21 Mart'ta, Mihrican ise 21 Eylül ile 26 Eylül arasındaki altı gün boyunca kutlanırdı. Bu bayramlarda büyük törenler düzenlenir, hükümdarlara hediyeler sunulurdu. Detaylı bilgi için bkz. Şinasi Gündüz, "Nevruz", **DİA,** İstanbul 2007, C. 33, s. 60-61; Nebi Bozkurt, "Mihrican", **DİA**, İstanbul 2005, C. 30, s. 38-39.

için dağıttı. Daha sonra "ey mal beni aldatamazsın, sen başkasını aldatmaya bak" diye söyledi.[343]

2.4.5. Erdeşîr-i Hurre Valisi Maskala b. Hübeyre eş-Şeybânî'nin Evinin Yıktırılması

Hz. Ali, Erdeşîr-i Hurre[344] Valisi Maskala b. Hübeyre eş-Şeybânî'nin vaad ettiklerini yerine getirmemesi ve Muâviye'ye sığınmasından dolayı evini yıktırdı. Bu durum Ahvâz'da baş gösteren isyanın bastırılmasının ardından meydana geldi.

Cemel Vakası'nda, Sıffîn ve Nehrevan olaylarında bulunmuş olan Nâciyeoğullarından Hırrît b. Râşid, hakem olayının ardından Hz. Ali'nin yanına gelerek, artık kendisine itaat etmeyeceğini ve imamlığını kabul etmeyeceğini bildirerek yanından ayrıldı. Hz. Ali, Hırrît'in muhalif grupları etrafında toplayarak kendisine karşı isyan edeceğini düşünerek onu kontrol altında tutmayı düşündü. Hırrît, Ahvâz'a geldi ve haracın kaldırılmasını isteyen bir grubu etrafında toplayarak isyan başlattı. Hz. Ali, isyanı bastırmak için Ma'kıl b. Kays'ı görevlendirdi. Ma'kıl, Hırrît'i ve adamlarının büyük bir çoğunluğunu öldürerek isyanı bastırdı. İsyanın sonunda beş yüz kişiyi esir aldı ve bunları Hz. Ali'ye götürmek için giderken Erdeşîr-i Hurre'den geçti. Erdeşîr-i Hurre Valisi Maskala b. Hübeyre eş-Şeybânî'ye uğradı. Maskala, esirlerin perişan halini görünce onları beş yüz bin dirhem karşılığında satın aldı. Bu meblağı da daha sonra ödeyeceğini belirtti. Hz. Ali, Maskala'dan bu meblağı kendisine ödemesini istedi. Maskala, Hz. Ali'nin huzuruna geldi ve istenilen miktarın iki yüz bin dirhemlik kısmını getirdi. Daha sonra Hz. Ali bu meblağın diğer kısmını da isteyince Maskala bunu ödemeye güç yetiremeyerek Muâviye'ye sığındı. Bunu haber alan Hz. Ali: " Ne oluyor ona, Allah onu (dergâhından) uzaklaştırsın. Başta efendi gibi davrandı, ardından kölenin kaçışı gibi kaçtı, facir gibi de ihanet etti. Eğer bu miktarı ödeyemeseydi onu yalnızca hapsederdik. Malından bulduğumuzu alır, ardından serbest bırakırdık." dedi. Hz. Ali, Maskala'nın ihaneti sonrasında evini

[343] Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, **Kitâbu'l-Emvâl**, s. 363.
[344] Bu şehir günümüzde İran'ın Firuzabad şehridir. Detaylı bilgi için bkz. Tahsin Yazıcı, "Erdeşîr", **DİA,** İstanbul 1995, C. 11, s. 284-285.

yıktırmış[345] ve orada bulunan esirlerin de serbest bırakılmalarını uygun görmüştür.[346]

Bu olayda Maskala'nın; Hz. Ali'nin sert yönetim tarzından endişelendiği ve verdiği sözü yerine getirememekten dolayı sert bir şekilde cezalandırılmaktan korkuttuğu görülmektedir. Maskala, Hz. Ali tarafından sorgulanıp cezalandırılacağı korkusuyla onun muhalifi Muâviye'ye sığınmıştır.

2.4.6. Cerîr b. Abdullah el-Becelî ve Destekçisi Sevber b. Âmir'in Evinin Yakılması

Daha önce belirtildiği üzere müsâdere, esas olarak mala el konulmasıdır, ancak bu ceza bazen malın imha edilmesi şeklinde de uygulanmıştır. Nitekim Hz. Ali de kendisine ihanet edip Muâviye'yi destekledikleri gerekçesiyle Cerîr b. Abdullah el-Becelî[347] ve yandaşı eşraftan Sevber b. Âmir'i evlerini yakmak suretiyle cezalandırmıştır.

Hz. Ali, halifeliğinin ilk yılında valilerinin birçoğunu azletti ve onları merkeze çağırdı. Fakat Şam Valisi Muâviye, Hz. Ali'nin halifeliğini tanımadığı gibi, kendisinin yerine vali olarak atanan Sehl b. Huneyf el-Evsî'yi şehre almayarak geri gönderdi. Bunun üzerine Hz. Ali, Muâviye'den biat almak için ona bir elçi göndermek istedi. Hz. Osman döneminde Hemedan Valiliği yapmış olan Cerîr b. Abdullah el-Becelî, Muâviye ile ilişkilerinin iyi olduğunu belirterek bu göreve talip oldu. Mâlik el-Eşter en-Nehaî, Halife'ye Cerîr'in Muâviye yanlısı olduğunu ve gönderilmemesi gerektiğini belirtti, fakat Hz. Ali, onu dinlemeyerek Cerîr'i Şam'a gönderdi. Cerîr elçilik görevini tamamlayıp Kûfe'ye döndü ve Hz. Ali'nin huzuruna çıktı. Şamlıların Hz. Osman'ın yasını tuttuklarını, Hz. Osman'ın katlinden kendisini sorumlu olarak gördüklerini ve bundan dolayı Muâviye'nin

---

[345] İbn Rüste, **el-A'lâku'n-Nefise**, Ali Fuat Eker (çev.), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2017, s. 87; Taberî, **Târîhu'l-Ümem ve'l-Mulûk,** C. 5, s. 113-130; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh**, C. 3, s. 235-240.

[346] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh,** C. 3, s. 240.

[347] Yemen'deki Becile kabilesinin lideri olan Cerîr, hicretin 10. yılında Medine'ye gelerek Müslüman oldu. Hz. Peygamber'in emriyle Becile ve diğer bazı kabilelerin Müslüman olmasına vesile oldu. Cerîr, Hulefa-i Raşidin döneminde de aktif görevlerde bulundu. Hz. Ömer, yakışıklılığından dolayı onun bu ümmetin Yusuf'u olduğunu söylerdi. Detaylı bilgi için bkz. İbn Sa'd, **Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr**, C. 6, s. 288-301; Mustafa Fayda, "Cerîr b. Abdullah", **DİA,** İstanbul 1993, C. 7, s. 410-411.

safında savaşacaklarını haber verdi.[348] Eşter, Hz. Ali'ye Cerîr'in gönderilmesinin yanlış olduğunu tekrarladı. Cerîr ve Muâviye'nin kendisini oyaladığını belirtti. Nitekim Cerîr'in Hz. Ali'nin huzurundan ayrıldıktan sonra Muâviye ile mektuplaşması ve onun safına katılması Eşter'in haklılığını gösterdi.[349]

Hz. Ali, Cerîr ve yanındaki kişilerin Muâviye'yi destekledikleri haberini alınca onları cezalandırmaya karar verdi. Önce Cerîr'in mâlikânesine baskın düzenledi ve orayı yakıp yıktırdı, daha sonra da Cerîr'in destekçisi Sevber b. Âmir'in mâlikesinin bir kısmını yıkarak ateşe verdi.[350] İbn Sa'd'da geçen bir rivayette ise Hz. Ali'nin mâlikâneyi yıkmaya geldiği sırada Cerîr'in Hz. Ali'ye buranın tamamının kendisine ait olmadığını, mâlikânede yetimlerin de payları olduğunu söylemesi üzerine yıkımın gerçekleşmediği belirtilmektedir.[351]

2.4.7. Bir Tefecinin Malının Yaktırılması

Hz. Ali'nin müsâdere edilen malları yakarak imha etmesinin bir başka örneği, bir tefecinin cezalandırılma olayında görülmektedir. Bu olay, Deylem ve Taberistan bölgesinde hüküm süren Zeydîlerin liderlerinden Hasan el-Utrûş'un (914-917) *Kitâbü'l-İḥtisâb* adlı eserinde geçmektedir. Eser, Hz. Ali'nin içki ticareti yapan kişilerin mallarını yakarak imha etmesini aktardıktan sonra faizden gelir elde eden kişinin de malının yakılarak imha edildiğinden bahseder. Eserde Hz. Ali'nin bu uygulaması aktarıldıktan sonra, Zeydî âlimlerin tefecilerin malının akıbeti hakkındaki görüşlerine yer verilmektedir. Buna göre Zeydî âlimler, faizden elde edilen malı fey statüsünde değerlendirmektedir. Onlar, malın sahibi biliniyorsa sahiplerine iade edilmesi, bilinmiyorsa bu mala el konulması gerektiği görüşündedirler.[352]

---

[348] Taberî, **Târîhu'l-Ümem ve'l-Mulûk,** C. 4, s. 561-562.

[349] Taberî, **Târîhu'l-Ümem ve'l-Mulûk,** C. 4, s. 562; Âdem Apak, "Hz. Ali'nin İlk Dönem Siyasi Hadiselerdeki Rolü", **Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim],** C. 5, S. 1, s. 137.

[350] Minkarî, Ebû'l-Fazl Nasr b. Müzâhim b. Seyyâr el-Minkārî et-Temîmî, **Vak'atu Sıffîn**, Abdüsselam Muhammed Harun (Thk.), Dâru'l-Cîl, Beyrut 1990, s. 61.

[351] İbn Sa'd, **Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr,** C. 6, s. 301.

[352] Hasan b. Ali el-Utrûş, **Kitâbü'l-İḥtisâb (**Nşr. R. B. Serjeant, Rivista degli studi orientali, *a Zaıdī Manual of Hısbah of the 3rd Century (h),* C. 28, S. 1/4 (Giugno 1953), Sapienza - Universita di Roma, s. 1-34), Roma 1953, s. 23-24; Kallek, **Asr-ı Saâdet'te Yönetim-Piyasa İlişkisi**, s. 74.

Hz. Ali'nin müsâdere olaylarında malları yakarak cezalandırma yöntemine başvurmasında toplumdaki siyasi ve itikadi bölünmüşlüğün etkili olduğu kanaatindeyiz.

2.4.8. Sevâd'da Bir Karaborsacının Malının Yakılması

İhtikâr veya karaborsacılık, toplumda ihtiyaç duyulan maddelerin daha sonra pahalı fiyata satmak gayesiyle elde tutulması veya gizlenmesidir. İstiflemek, tekeline almak gibi manalara gelen ihtikâr kelimesine Kur'an'da rastlanmamakla beraber, haksız yollarla kazanç elde etmeyi yasaklayan ayetler mevcuttur.[353]

Hz. Peygamber karaborsacılık yapanları şiddetli bir şekilde kınamış, bunların hata yaptıklarını[354], Allah'ın onları cüzzam hastalığına ve iflasa duçar kılacağını[355] ifade etmiştir. Yine Hz. Peygamber, uzaklardan ticaret mallarını getirip satan kişinin rızıklanacağını belirtip o kişileri överken, karaborsacıyı ise mel'un yani lanetli olarak vasıflandırmıştır.[356]

Hz. Peygamber karaborsacılığı önlemek amacıyla telakki'r-rukbân yani köylüyü yolda karşılayıp malını ucuza alma ve telakki'l-celeb yani şehirlinin köylülerin malını onların adına satışı gibi karaborsacılığa neden olabilecek satışları kontrol altında tutmak amacıyla hisbe teşkilatından[357] çeşitli kişileri görevlendirmiştir.[358] Yine Hz. Peygamber tarafından çarşıyı denetlemekle

---

[353] Mahmut Şevket Kuşak, "İhtikâr", **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi,** C. 3, S. 10-11, Ankara 1964, s. 245-246; Cengiz Kallek, "İhtikâr", **DİA,** İstanbul 2000, C. 21, s. 560-561; Erdoğan**, Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, s. 237; Yüksel Çayıroğlu, "İslâm Hukukuna Göre İhtikâr Yasağı", **Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 17, S. 2, Diyarbakır 2015, s. 327-329.

[354] Müslim, **Sahîh-i Müslim,** C. 2, s. 754 (Müslim, **Müsâḳā**t, 129-130); Tirmizî, **el-Câmiu'l-Kebîr**, C. 2, s. 546 (Tirmizî, **Buyû',** 40); İbn Mâce, **Sünen-i İbn Mâce,** s. 371 (İbn Mâce, **Ticaret,** 6).

[355] İbn Mâce, **Sünen-i İbn Mâce,** s. 371 (İbn Mâce, **Ticare**t, 6); Mehmet Zeki Uyanık**, İslâm Hukukunda İhtikâr** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2005), s. 72.

[356] İbn Mâce, **Sünen-i İbn Mâce**, s. 371 (İbn Mâce, **Ticaret**, 6); Uyanık, **İslâm Hukukunda İhtikâr,** s. 71.

[357] İslâm devletlerinde kamu düzeninin korunmasını, genel ahlaki kuralların uygulanmasını ve denetimini gerçekleştiren bir kurumdur. İyiliğin emredilmesi, kötülüğün nehy edilmesi ilkesine dayalı bu teşkilat, kurumsallaşmasını daha sonraki zamanlarda tamamlamakla beraber Hz. Peygamber döneminde de faaliyetlerini icra etmiştir. Cengiz Kallek, "Hisbe", **DİA,** İstanbul 1998, C. 18, s. 133-143.

[358] Müslim, **Sahîh-i Müslim,** C. 2, s. 708 (Müslim, **Buyû',** 14-17); Kallek**, Asr-ı Saâdet'te Yönetim-Piyasa İlişkisi,** s. 162-164;Uyanık, **İslâm Hukukunda İhtikâr**, s. 6-10, 76; Çayıroğlu**, İslâm Hukukuna Göre İhtikâr Yasağı**, s. 337.

görevlendirilen Hz. Ömer, tüccarlardan birinin karaborsacılığa yeltendiğini görünce, "Bizim pazarımızda karaborsacılık yapılamaz. Ellerindeki sermaye ile bölgemize gelenler karaborsacılık yapmaya yeltenmesinler. Bunun yanında yaz kış demeden ticaret için gelenler Ömer'in misafirleridirler." diyerek uyarıda bulunmuştur.[359]

Hz. Peygamber, karaborsacılığı önlemek amacıyla çeşitli tedbir ve yasaklar öngörmüştür. Fakat kendi döneminde karaborsacılara müsâdere cezasını uyguladığına dair herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. İncelediğimiz dönemde sadece Hz. Ali döneminde karaborsacılık yapanlara müsâdere cezası uygulandığı görülmüştür.

Hz. Ali, halifeliği döneminde fiyatların yükselmesi için karaborsacılık yapan birinin malına el koymuş ve el konulan malı yakarak imha etmiştir.[360] Rivayetlerde Hz. Ali'nin Sevâd[361] bölgesindeki bir harman alanında bulunan ve değerinin Kûfe şehrine gönderilen atıyye[362] miktarınca yani yüz bin dirhem[363] olduğu gıda maddelerini karaborsacılık yapıldığından dolayı yaktırdığı ve imha olayının sahâbîlerin gözleri önünde yapıldığı aktarılmaktadır.[364] İncelediğimiz dönem içerisinde içki, içki kapları, domuz vb. haram maddeler dışındaki yiyecek-içecek maddelerinin yakılarak imha edildiğine dair bir bilgiye rastlayamadık. Karaborsa mallarının sahâbîlerin gözleri önünde imha edilmesi, bu işe yeltenenlere gözdağı vermek amacıyla yapılmıştır.

---

[359] Mâlik b. Enes, **el-Muvatta'**, C. 2, s. 651; Uyanık, **İslâm Hukukunda İhtikâr,** s. 76.

[360] Murtazâ, Mehdî-Lidînillâh Ahmed b. Yahyâ, **el-Bahrü'z-Zeḫḫâr el-Câmiʿ li-Mezâhibi ʿUlemâʾi'l-Emsâr**, Muhammed b. Yahya Behran (Thk.), Dârü'l-Hikmeti'l-Yemeniyye, San'a 1988, C. 5, s. 419; Çayıroğlu, **İslâm Hukukuna Göre İhtikâr Yasağı,** s. 358; Ukeyl b. Abdurrahman b. Muhammed b. Ukeyl, **et-Ta'zîr bi'l-Mâl,** s. 93; Tuncay Başoğlu, "Ta'zîr", **DİA,** İstanbul 2011, C. 40, s. 201.

[361] "Ortaçağ İslâm coğrafyacıları Fırat ve Dicle arasındaki bölgeyi genelde ikiye ayırmış, Bağdat'ın kuzeyinde kalan ve merkezi Musul yakınlarındaki Ninovâ şehri olan, tarihte Asurlular'ın yayıldığı alana karşılık gelen yere el-Cezîre, güneyde kalan ve Akad, Bâbil ve Sumer bölgesine karşılık gelen Mezopotamya'ya Sevâd demişlerdir." Mustafa Demirci, Sevâd, **DİA,** İstanbul 2009, C. 36, s. 576.

[362] "Atıyye, Hz. Ömer'in kurduğu divân teşkilâtında feyden Müslümanlara yılda bir defa dağıtılan paraya, Emevî ve Abbâsîler zamanında ise askerlerin maaşlarına verilen addır." Mustafa Fayda, Atâ, **DİA,** İstanbul 1991, C. 4, s. 33.

[363] Metinde bu miktarın dirhem veya dinar olduğuyla ilgili bir kayıt bulunmamaktadır. Fakat o dönemde müsâdere edilen diğer malların kıymetlendirilmesine baktığımızda bunun dirhem olduğu anlaşılmaktadır.

[364] İbn Ebi Şeybe, **el-Musannef,** C. 4, s. 301; el-Murtazâ, **el-Bahrü'z-Zeḫḫâr,** C. 5, s. 419; İbn Hazm, **el-Muḥallâ bi'l-Âṯâr,** C. 7, s. 573.

2.4.9. Sevâd'da Şarap Ticareti Yapan Bir Zimmi Köyün Bağlarının Yakılması

Hz. Ali'nin halifeliği döneminde şarap ticareti yapan bir köyün ağır şekilde cezalandırıldığı görülmektedir. Hz. Ali, Sevâd bölgesinde zimmilere ait bir köye bakarak: "Bu köyün adı ne?" diye sordu. Yanındakiler: "Bu köy Zürâre diye adlandırılır, oradakiler çoğunlukla et ve şarap satar." dediler. Halife köye nasıl ulaşılacağını yanındakilere sordu. Onlar: "Köprünün üzerinden geçerek veya sal temin ederek ulaşılabilir" dediler. Hz. Ali, sal ile geçiş için: "Hayır, bu bir külfettir. Hep beraber köprüye gidelim oradan geçelim" dedi. Köprü geçilip köye varıldığında "bana ateş getirin köyü ateşe verelim, habis olan birbirini yesin" dedi.[365] Köy ateşe verildi ve batısından Havâstâ b. Cebronâ'nın bostanına kadar olan kısımlar yandı.[366] Hz. Ali'nin bu tarz bir cezalandırmayla zimmilere İslâm topraklarında haram olan şeylerle uğraşmamaları için gözdağı vermeyi amaçladığı anlaşılmaktadır. Yakma fiilinin köyde yaşayan halkın canına yönelik olmadığı, şarap ticareti için kullanılan bağların yakılması şeklinde olduğu söylenebilir.

Hz. Ömer ve Hz. Ali döneminde zimmilere yönelik müsâdere olayları şarap içme olayıyla ilgili olmayıp bunun ticaretinin yapılmasıyla ilgiliydi. İslâm hukuku, zimmilerle yapılan anlaşmalar gereği şarabın bir yerden bir yere nakledilmesini ve ticaretinin yapılmasını yasaklamıştı.[367]

2.4.10. Talha b. Ubeydullah'ın Mallarına İhtiyati Tedbir Konulması

Cahiliye döneminde Mekke'nin seçkin tüccarlarından olan Talha b. Ubeydullah, Hz. Ebûbekir vasıtasıyla İslâmiyet ile tanıştı ve ilk Müslümanlardan oldu. Hz. Peygamber'in kendisini cennetle müjdelediği on kişiden biri olan Talha, halifelerin tayini meselesinde de etkin rol üstlendi. Hz. Ali'nin halifeliğini başlangıçta kabul etmiş iken daha sonra ona muhalif grupla beraber hareket etti ve Cemel Vakası'nda Hz. Ali'ye karşı savaştı.[368]

---

[365] "Habis olan birbirini yesin" ibaresiyle Ateşin haram olan şarabı yok etmesi veya şarap için kurulan bağları yok etmesi kastedilmiş olabilir.

[366] Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, **Kitâbu'l-Emvâl,** s. 178-179; İbn Teymiyye, **el-Hisbe**, s. 51; Ukeyl b. Abdurrahman b. Muhammed b. Ukeyl, **et-Ta'zîr bi'l-Mâl,** s. 93.

[367] Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, **Kitâbu'l-Emvâl**, s. 183.

[368] Bünyamin Erul, "Talha b. Ubeydullah", **DİA**, İstanbul 2010, C. 39, s. 504-505.

Cemel Vakası'nda Hz. Aişe'nin yanında bulunduğu esnada aldığı ok darbesiyle öldürülen Talha, zengin sahâbîlerden biriydi ve öldüğünde geride taşınır ve taşınmaz birçok mal bıraktı. Savaşın ardından Hz. Ali, Talha'ya ait mallara el koydu. Talha'nın oğullarından İmrân b. Talha, Hz. Ali'nin huzuruna gelip ona: "Ey Müminlerin Emiri! (Hem) Babamı öldürdün (hem de) mallarıma el koydun." diyerek sitem etti. Hz. Ali ona: "Ey kardeşimin oğlu, ben ile baban ümit ederim ki Allah'ın '*Biz, onların kalplerindeki kini söküp attık. Artık onlar (cennette)sedirler üzerinde, kardeşler olarak karşılıklı otururlar*'[369] buyurduğu kimselerden olacağız. Mallarınıza gelince başkaları tarafından yağmalanmaması için onlara el koyduk ve onları hazinede ayrı bir yere koyduk" dedi. Ardından görevlilere seslenen Hz. Ali, malların ve arazilerin Talha'nın oğluna iade edilmesini emretti.[370] İbn Sa'd'ın naklettiği başka bir rivayette ise Hz. Ali'nin Talha b. Ubeydullah'ın iki oğlunu Kûfe'ye çağırttığından ve yağmadan korumak amacıyla mallarına geçici bir şekilde el konulduğundan bahsedilmektedir.[371]

Hz. Ali'nin Talha b. Ubeydullah'ın mallarına el koyması diğer müsâdere uygulamalarından farklılık arz etmektedir. Çünkü Hz. Ali, Talha'nın mallarına kalıcı bir şekilde el koymayı hedeflememişti. Meydana gelen siyasi belirsizlikten dolayı ihtiyatî tedbir amacıyla el koymuştu. Bununla beraber Hz. Ali bu malların kendisine karşı muhalif kişiler tarafından kullanılmasını engellemeyi de amaçlamış olabilir.

2.4.11. Müsâdere Girişimleri

Hz. Ali zamanında meydana gelen müsâderelerin yanı sıra, gerçekleştiğiyle ilgili kaynaklarda kesin bir bilginin bulunmadığı veya sorgulama neticesinde müsâderenin uygulanmadığı durumlar da vardır. Bunların bir kısmı aşağıda ayrıntılı şekilde verilmiştir.

2.4.11.1. Rey Valisi Yezîd b. Hüceyye et-Temimî'nin Sorgulanması

Hz. Ali'nin sorguladığı valilerinden biri de Rey'e tayin ettiği Yezîd b. Hüceyye et-Temimî'dir. Rey şehrinin haracının otuz binlik meblağı eksik çıkınca

[369] Hicr, 15/47.
[370] İbn Sa'd, **Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr,** C. 3, s. 202-206.
[371] İbn Sa'd, **Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr,** C. 3, s. 206.

Hz. Ali onu hesap vermesi için huzuruna çağırdı. Hz. Ali ona parayı ne yaptığını sorunca Yezîd: "Ben, herhangi bir şey almadım" diyerek hakkındaki iddiaları yalanladı. Bunun üzerine Hz. Ali onu kırbaçlayarak hapse attı. Halife, Rey Valiliği'ne Yezîd'in yerine kölesi Sa'd'ı tayin etti. Yezîd, hapishane görevlilerinden birini ayarlayarak oradan Rakka'ya kaçtı. Ardından Muâviye'nin çağrısı üzerine onun yanına gitti. Yezîd'in Muâviye'nin yanına ulaştığı haberini duyan Hz. Ali: "Allah'ım Yezîd, Müslümanların malını çaldı ve zalim bir topluluğa katıldı. Allah'ım onun hile ve tuzağından bizleri koru" dedi.[372] Kaynaklarda Yezîd'in malının müsâdere edilip edilmediğiyle ilgili bir bilgi mevcut değildir. Fakat hapsedilmesi göz önüne alındığında sahip olduğu malların bir kısmına veya tamamına el konulmuş olması muhtemeldir.

2.4.11.2. Yemen Valisi Ya'lâ b. Ümeyye'nin Sorgulanması

Hz. Ali'nin, devlet kaynaklarını kendi hesabına geçirdiğini iddia ettiği valilerinden biri de Yemen Valisi Ya'lâ b. Ümeyye'dir. O, Hz. Osman şehit edildikten sonra Hz. Ali'ye karşı onun kanını talep edip, intikamını alacak kişilere gerekli silahı ve hayvanı temin edeceğini belirtti. Hatta savaşan bazı kişilere at, silah ve otuz dinar verdi. Bu haber Hz. Ali'ye ulaştığında, Ya'lâ'nın bu malları beytülmâlden servetine geçirdiği kanaatine vararak onun tüm mal varlığını müsâdere edeceğini söyledi. Ya'lâ kendisine ait olduğunu belirttiği on bin dinar ile "Hz. Osman'ın kanını talep edenleri güçlendireceğim" dedi. Bunun üzerine Hz. Ali: "Ya'lâ, on bin dinarı nereden getirdi? Onu Yemen'de valilik yaparken çalmıştır. Allah'a yemin olsun ki! Eğer onunla karşılaşırsam bu paraları ondan alacağım" dedi. Aynı şeyi Ya'lâ'ya destek veren Abdullah b. Ebû Rebîa'ya da yapacağını söyledi. Ya'lâ, Cemel Olayı'nda halk tarafından fark edilse de yakalanmadan kaçmayı başarabilmiştir.[373] Hz. Ali'nin, Ya'lâ'nın mallarını müsâdere etme arzusunda olduğu anlaşılmakla beraber, kaynaklarda bu müsâderenin gerçekleştiğine ilişkin bir bilgiye rastlanmamaktadır.

---

[372] İbn Hibbân, **es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ**, s. 322-323; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh,** C. 3, s. 171.

[373] İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfiî, **Muhtasar Tarih-i Dımaşk li İbn Asâkir,** Rûhiyye en-Nehhâs vd. (Thk.), Dâru'l-Fikr, Dımaşk 1983, C. 28, s. 57-58; Kallek, **Asr-ı Saâdet'te Yönetim-Piyasa İlişkisi,** s. 101.

2.4.11.3. İstahr Valisi Münzir b. Cârûd Hakkında Yapılan Tahkikat

Hz. Ali döneminde hakkında şikâyet olup yapılan tahkikat sonucunda aleyhinde bir kanıt bulunmadığı için müsâdereden kurtulan bir devlet görevlisi de vardır. Münzir b. Cârûd, Halife Ali döneminde İran'ın kadim şehirlerinden İstahr'da valilik yapıyordu. Münzir ile ilgili görevini hakkıyla yerine getirmediği, ava çıkmaya ve köpek beslemeye merak saldığı, Rebîaoğullarının mallarını aldığı yönünde şikâyetler yapıldı. Bunun üzerine Hz. Ali ona mektup gönderip: "Babanın iyi bir insan olması beni aldattı. Oysaki ailenin en cahili senden daha hayırlıdır. Mektubum sana ulaştığında bana gel" dedi. Hz. Ali, Münzir yanına geldiğinde onu görevinden azletti, otuz bin dirhemi vermesi için de Münzir'i hapsettirdi. Münzir'in yerine ise İstahr Valiliği'ne Sa'sa' b. Sûhân'ı tayin etti. Hz. Ali, İstahr'ı ziyarete geldiğinde Sa'sa': "Ey Müminlerin Emiri! Şu kadın Münzir'in kız kardeşidir. Kardeşinin hapsedilmesinden dolayı her gün gözleri yaşla dolar. Onu çıkar. Rebîaoğullarına vereceği paranın kefili ben olacağım" dedi. Hz. Ali, ona: "Neden kefil oluyorsun? Münzir (parayı veya malları) almadığını iddia ediyor. Gelsin yemin etsin onu çıkaralım" diye cevap verdi. Münzir, suçsuz olduğunu belirtip yemin etti ve serbest bırakıldı. [374]

Hulefâ-i Râşidîn dönemi müsâdere uygulamalarının Hz. Ömer ve Hz. Ali dönemlerinde yoğunlaştığını görmekteyiz. Bu dönemlerde daha fazla müsâdere uygulamalarının gerçekleşmesini, bu halifelerin yönetim anlayışlarına bağlayabiliriz. İki halifenin de otoriter bir yönetim sergilemesi, yapılan yanlışları hemen sorgulayıp cezalandırmaları müsâderenin daha çok görülmesinde etkili olmuştur.

Hz. Ebûbekir döneminde tespit edebildiğimiz kadarıyla tek bir müsâdere uygulaması meydana gelmiştir. Bu uygulamada da Hz. Ömer'in etkili olduğunu görmekteyiz. Hz. Ebûbekir'in halifelik süresinin kısa olması, devletin enerjisinin irtidat olayları nedeniyle çıkan isyanların bastırılmasına harcanması ve devletin kurumsal yapısının henüz oluşturulmamış olması müsâdere uygulamalarının sık görülmemesindeki faktörlerdir. Hz. Osman'ın halifelik süresi nispeten uzun (12

[374] Yâ'kûbî, **et-Târîh,** C. 2, s. 108-109; Ali, (Hz.), **Nehcü'l-Belâğa**, Eş-Şerîf er-Radî (drl.), s. 335; Kallek, **Asr-ı Saâdet'te Yönetim-Piyasa İlişkisi**, s. 100.

yıl) olmasına rağmen fazla müsâdere uygulamasıyla karşılaşmamaktayız. Bunu da birkaç nedene bağlayabiliriz. Bunlardan en önemlisi Hz. Osman'ın yumuşak huylu olmasıdır. Onun karakteri yönetim anlayışına da etki etmiştir. O, birçok olayda cezalandırmayı değil de affetmeyi seçmiştir. Bu yönetim anlayışı halifeliğinin ilk altı yıllık döneminde ciddi sıkıntılara sebebiyet vermezken son altı yılda sıkıntılara yol açmıştır. Hz. Osman döneminde müsâderenin sık görülmemesinin diğer faktörleri ise devletin önemli kademelerine birçok akrabasını getirmiş olması, onları yeterince denetlememesi ve onlara gereken cezaları vermemesidir.

Hulefâ-i Râşidîn döneminde müsâderenin çoğunlukla kişilere birer kez uygulandığını görmekteyiz. Bunun yanında birden fazla müsâdere uygulanan kişiler de vardır. Bunlardan biri Ya'lâ b. Ümeyye'dir. Ya'lâ, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali dönemlerinde Yemen Valiliği yapmıştır. Hz. Ömer ve Hz. Osman dönemlerinde, Ya'lâ'nın malları müsâdere edilmiştir. Hz. Ali zamanında ise devlet kaynaklarını kendi hesabına aktardığı iddiasıyla sorgulanmıştır. Hz. Ömer de oğlu Abdullah'a üç kez, bir diğer oğlu Âsım'a iki kez müsâdere uygulamıştır. Hz. Ömer, Sa'd b. Ebi Vakkas ve Hâlid b. Velîd'e de iki defa müsâdere uygulamıştır.

Hz. Ömer döneminde müsâdereler çoğunlukla valilere ve devlet memurlarına yönelik olarak uygulanmıştır. Halife Ömer valileri ve diğer görevlileri atamadan önce mallarını tespit ederdi, yani günümüz tabiriyle bu kişiler mal beyannamesi verirlerdi. Hz. Ömer atadığı bu kişileri sıkı bir denetimden geçirirdi ve bu görevlileriyle ilgili en küçük şikâyeti dahi dikkate alırdı. Bu görevliler, her yıl genellikle hac mevsiminde sorguya çekilirdi. Bu kişilerin geliri ile mal varlığı karşılaştırılıp aşırı zenginleşen görevliler sorgulanırdı ve malları müsâdere edilirdi. Hz. Ömer, sorgulanan görevlinin suçu sabit olmasa da aşırı zenginleştiği kanaatine vardığında onun malına müsâdere uygulamıştır.

Halife Ömer'in yaptığı müsâderelerde genellikle mal varlıklarının yarısına el konulurdu. Bu uygulama daha sonraki dönemlerde örnek alınmıştır. Hatta Muâviye bu uygulamadan etkilenerek ölümünün ardından malının yarısına el

konulmasını ve bunun beytülmâle aktarılmasını vasiyet etmiştir. Ve vasiyeti yerine getirilmiştir.

Hz. Ömer, halifeliği süresince devlet malının korunması konusunda gayet hassas davrandı. Kendi aile bireyleri dahi olsa onlara herhangi bir imtiyaz göstermedi ve gösterilmesini de hoş karşılamadı. Bunun en açık örneklerini çocuklarına yönelik müsâdere uygulamalarında görmekteyiz. Halife Ömer, kendisine yakınlıklarını kullanarak haksız kazanç elde ettikleri için iki oğlu Abdullah ve Âsım'a birden fazla diğer oğlu Ubeydullah'a da bir kez müsâdere uygulamıştır. Hz. Ömer'in uygulamalarının temelinde sağlam ve güçlü bir ahiret inancının olduğu anlaşılmaktadır. Bu inancının bir yansıması olarak, devlet yönetiminde ve beytülmâlin kullanılmasında kendisini sadece bir emanetçi, bekçi gibi görmüştür.

Hz. Ali'nin yaptığı müsâderelerin önemli bir kısmı kendisine muhalif olan kişilere yönelik olmuştur. Onun zamanında Müslümanlar arasında ciddi dini-siyasi ayrışmalar meydana gelmiştir. Hz. Ali kendisine ihanet ettikleri gerekçesiyle bazı kişilerin mal varlıklarına el koymuş, bazılarının ise evlerini yıktırmıştır.

Halife Ali döneminde yapılan müsâderelerin bir kısmı da şer'î kurallara uymayanlara yönelikti. Bir tefecinin malının yakılması, şarap ticaretiyle uğraşan bir köyün bağının yakılması, karaborsacılık yapan birinin malının yakılması buna örnek olarak gösterilebilir. Bu müsâdere uygulamalarında Hz. Ali'nin yakma yoluyla cezalandırması dikkat çekicidir. Müsâdere cezası giriş kısmında da belirttiğimiz gibi şâri' (kanun koyucu) tarafından miktarı belirlenmemiş bir cezadır. Yani bu cezanın uygulanışı ve miktarı hâkim veya yöneticilerin takdirine bırakılmıştır. Hz. Ali'nin müsâdere cezasını uygularken sert yöntemlere başvurduğu görülmüştür. Bunda da Hz. Ali'nin kişiliğinin yanı sıra İslâm toplumundaki siyasi kamplaşmanın etkili olduğu söylenebilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
EMEVİLER DÖNEMİNDE MÜSÂDERE UYGULAMALARI

3.1. EMEVİ DEVLETİ'NE GENEL BİR BAKIŞ

Emevi Devleti, adını Muâviye b. Ebû Süfyân'ın büyük dedesi Ümeyye b. Abdüşşems'ten almıştır. Emevi halifelerinin ilk üçü (Muâviye b. Ebû Süfyân (661-680), Yezîd b. Muâviye'ye (680-683), Muâviye b. Yezîd (683-684)) ataları Ebû Süfyân'a nisbetle Süfyânî, geriye kalan on bir halife de dördüncü halife Mervan b. Hakem'e (684-685) nisbetle Mervânî olarak adlandırılmışlardır.[375]

Emevi Devleti, Muâviye b. Ebû Süfyân'ın (661-680), Hz. Hasan'dan halifeliği 661 yılında almasıyla başlayıp son halife Mervan b. Muhammed'in (744-750) 750 yılında öldürülmesine kadar devam eden yaklaşık 90 yıllık bir dönemdir. Bu süre zarfında İslâm dünyasının liderliğini yapan Emevi Devleti'nde 14 halife görev yapmıştır. Bu halifelerden dördünün-Muâviye b. Ebû Süfyân (661-680), Abdülmelik b. Mervan (685-705), Velîd b. Abdülmelik (705-715), Hişâm b. Abdülmelik (724-743)- halifelik süresi yaklaşık 70 yıldır. Geriye kalan on halifenin görev süresi ise yaklaşık 20 yıldır. Bunlardan da görev süreleri en kısa olanlar üçüncü halife Muâviye b. Yezîd (683-684), on ikinci halife Yezîd b. Velîd (744) ve on üçüncü halife İbrahim b. Velîd (744)'dir.[376] Emevi halifelerden yaklaşık 2,5 yıl görev yapan Ömer b. Abdülaziz, adil yönetimi ile halkın nazarında seçkin bir yere sahip olmuş ve sonraki dönemlere önemli izler bırakmıştır.[377] Halife olmamasına rağmen Emevi Devleti'ndeki birçok halifeden

---

[375] Ali Aksu, "Emevîlerin Siyasî Tarihi", **İslâm Tarihi ve Medeniyeti-3-Emevîler,** Siyer Yayınları, İstanbul 2018, s. 547.

[376] İsmail Hakkı Atçeken, "Emevîlerin Siyasî Tarihi", **İslâm Tarihi ve Medeniyeti-3-Emevîler,** Siyer Yayınları, İstanbul 2018, s. 39-48.

[377] Âdem Apak, **Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi 3 (Emevîler Dönemi),** Ensar Yayınevi, İstanbul 2015, s. 197-198.

daha fazla tanınmış ve tarihte iz bırakmış şahsiyetlerden biri de Haccâc-ı Zalim olarak da bilinen Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî'dir (ö. 714). Haccâc, Abdülmelik b. Mervan ve Velîd b. Abdülmelik dönemlerinde Irak genel Valiliği görevinde bulunmuş ve devlete karşı meydana gelen isyanları sert bir şekilde bastırmıştır.[378]

Emevi Devleti'nde de diğer devletlerde de olduğu gibi yanlış yönetim politikaları meydana gelmiştir. Özellikle Yezîd b. Muâviye döneminde (680-683) gerçekleşen Kerbelâ Hadisesi (680), Mekke'nin Muhasarası (683) ardından Kâbe'nin mancılıklarda tahrip edilmesi ve Harre Olayı'nda (683) Medine'nin istila edilip birçok kişinin katledilmesi gibi olaylar, yanlış yönetim politikasına örnek gösterilebilir. Ancak İslâm tarihinde Müslümanların en parlak dönemlerinden birinin yaşadığı bu dönemin tamamını adeta kötülükler imparatorluğu gibi göstermek tarihi gerçeklerle bağdaşmaz. Zira Emeviler'in yaptıkları fetihler neticesinde İslâm devletinin sınırları Türkistan'dan Fransa'nın içlerine, Anadolu'dan Hindistan'a kadar genişlemiştir. Bu bakımdan Emeviler, İslâm dininin yayılmasına ve cihanşümul bir din haline gelmesinde önemli hizmetlerde bulunmuşlardır.[379]

Emevi halifelerinin tamamının halkın sorunlarıyla ilgilenmeyerek kendilerini saray eğlencelerine verdikleri, av partileriyle ilgilendikleri ve dini hassasiyetlerden yoksun oldukları yönündeki eleştirilerin de doğru olmadığı aşikârdır. Halifelerden Yezîd b. Muâviye'ye (680-683), Yezîd b. Abdülmelik'e (720-724) ve Velîd b. Yezîd'e (743-744) yöneltilen bu eleştiriler yerinde olmakla beraber yaklaşık 90 yıllık Emeviler döneminde onların hilafette kalma süresi 10 yılı geçmemektedir. Dolayısıyla halifelerden birkaçının yaptıklarını tüm halifelere mal etmek ve bütün Emevi halifelerini karalamak, ilmi ve ahlaki anlayışa sığmaz.[380]

Yaptığımız araştırma neticesinde Emeviler döneminde 34 müsâdere uygulaması tespit ettik. Bu müsâdere uygulamalarının 9 halife (Muâviye b. Ebû

[378] Fatih Erkoçoğlu, **Emevî Devleti'nin Dönüm Noktası Abdülmelik b. Mervân,** TDV Yayınları, Ankara 2011, s. 102.
[379] Apak, **Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi 3 (Emevîler Dönemi)**, s. 7-10; İsmail Yiğit, Emevîler, TDV Yayınları, Ankara 2016, s. 15-16.
[380] Apak, **Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi 3 (Emevîler Dönemi)**, s. 11.

Süfyân (661-680), Yezîd b. Muâviye (680-683), Abdülmelik b. Mervan (685-705), Velîd b. Abdülmelik (705-715), Süleyman b. Abdülmelik (715-717), Ömer b. Abdülaziz (717-720), Yezîd b. Abdülmelik (720-724), Hişâm b. Abdülmelik (724-743), Velîd b. Yezîd (743-744)) döneminde gerçekleştiği görülmektedir. Diğer 5 halife (Muâviye b. Yezîd (683-684), Mervan b. Hakem (684-685), Yezîd b. Velîd (744), İbrahim b. Velîd (744), Mervan b. Muhammed (744-750)) zamanında ise herhangi bir müsâdare uygulaması tespit edemedik. Şimdi bunları detaylı bir şekilde görelim.

3.2. MUÂVİYE b. EBÛ SÜFYÂN DÖNEMİNDE (661-680) MÜSÂDERE

Emevi Devleti'nin (661-750) kurucusu ve I. Halifesi Muâviye b. Ebû Süfyân, siyasi tecrübe, servet ve nüfuz sahibi olan babası Ebû Süfyân'ın eğitimi ve gözetimi altında siyaset adamı olarak yetişti. Mekke'de okuma yazmanın az olduğu bir zamanda okuryazar olma ayrıcalığına sahipti.[381] Müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber'in kâtipleri arasında bulundu. Râşid halifeler zamanında ise ordu komutanlığı ve Şam valiliği görevlerini üstlendi.[382]

Muâviye, Arapların dört siyasi dâhisinden biri kabul edildi.[383] Siyasi dâhi olması insanlarla olan ilişkilerindeki mahareti ve ileri görüşlülüğü sayesindeydi. Hz. Ali'ye en yakın isimlerden Abdullah b. Abbas, "idare konusunda Muâviye'den daha iyisini görmedim" diyerek onun bu kabiliyetini takdir ve tespit etmiştir.[384]

Yaklaşık yirmi yıl halifelik yapan Muâviye, sorunların çözümünde tek düze bir uygulama takip etmemiş, karşılaştığı problemleri öncelikli olarak maddiyat ile çözmeye çalışmıştır. Öyle ki, zaman zaman muhaliflerine kendi taraftarlarına dağıttığı kadar mal dağıtmıştır. Bu konuda kendisine yöneltilen eleştirilere de "savaş, benim dağıttıklarımdan daha maliyetlidir" diyerek cevap

[381] İrfan Aycan, İbrahim Sarıçam, **Emevîler,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2014, s. 9.
[382] İbn Hacer, **el-İsâbe,** C. 6, s. 120-122; Apak, **Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi 3 (Emevîler Dönemi),** s. 35.
[383] Arapların diğer dâhileri: Amr b. Âs, Mugire b. Şu'be ve Ziyâd b. Ebîh'dir. İrfan Aycan, "Muâviye b. Ebû Süfyân", **DİA,** İstanbul 2005, C. 30, s. 332-334.
[384] Taberî, **Târîhu'l-Ümem ve'l-Mulûk,** C. 5, s. 337; Apak, **Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi 3 (Emevîler Dönemi),** s. 36.

vermiştir.[385] Kısacası onun gerçek kabiliyeti askeri alanda değil politika ve diplomasideydi.[386]

Muâviye'nin başarılı yönetiminin bir diğer özelliği de idareyi geniş kitleler üzerine kurmasıdır. O, Hz. Osman gibi sadece Ümeyyeoğullarına dayalı atama yapmamış, diğer kabilelerden de yöneticiler atamıştır. Bu sayede diğer kabilelerin güçlerinden istifade etmeyi başarmış ve daha geniş çaplı sosyal meşruiyet elde etmiştir.[387]

Muâviye b. Ebû Süfyân'ın halifelik süresince ikisi Ziyâd b. Ebîh'e olmak üzere toplamda altı müsâdere uygulaması tespit ettik. Bu uygulamaların dışında bazı müsâdere girişimleri ve müsâdereye benzeyen uygulamalar da meydana gelmiştir. Bu olaylar şunlardır:

3.2.1. Irak Valisi Ziyâd b. Ebîh'in Mallarının Müsâderesi

Muâviye b. Ebû Süfyân, halifelik yaptığı dönemde resmi kardeşi olan[388] Ziyâd b. Ebîh'in mallarına iki defa müsâdere uyguladı. Ziyâd, Hz. Ali döneminde Basra'da valilik yaptı, ardından Halife Ali tarafından Fars topraklarının düzenini korumak amacıyla görevlendirildi. Ziyâd, Hz. Ali'nin vefatının ardından Istahr'da kaldı ve Muâviye'ye karşı uzun bir süre mücadele etti. Fars topraklarında bulunan Ziyâd, mallarını Basra'da Abdurrahman b. Ebû Bekre'ye emanet etmişti. Muâviye, bu durumdan haberdar olunca Muğîre b. Şu'be'ye haber gönderip malların ne olduğunu sordu ve bu malların müsâdere edilmesiyle ilgili onu görevlendirdi. Sakifli olan Muğîre, yine Sakifli olan Ziyâd'ın mallarının müsâdere edilmemesi için Abdurrahman b. Ebû Bekre'yi göstermelik (formaliteden) bir sorguya çekerek Muâviye'ye: "Ona işkence yaptım, fakat yanında Ziyâd'ın

---

[385] İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullāh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, **Uyûnü'l-Aḫbâr,** Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1925, C.1, s. 10.

[386] Julius Wellhausen, **Arap Devleti Ve Sukutu**, Fikret Işıltan (çev.), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1963, s. 65-66; Apak, **Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi 3 (Emevîler Dönemi),** s. 36-37.

[387] Apak, **Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi 3 (Emevîler Dönemi),** s. 44-47.

[388] Ziyâd'ın annesi, Cahiliye ve İslâm döneminde hekim olan Hâris b. Kelede'ye İran'dan hediye edilen Sümeyye adında bir cariyedir. Ziyâd'ın babasının kim olduğu bilinmediğinden kendisine İbn Ebîh (babasının oğlu) lakabı verilmiştir. Ziyâd'ın babasının Ebû Süfyân olduğu iddia edilmiştir. Muâviye b. Ebû Süfyân, h. 44 (664) yılında Ziyâd'ın kendi kardeşi olduğunu ilan ederek nesebine almıştır. İrfan Aycan, "Ziyâd b. Ebîh", **DİA**, İstanbul 2013, C. 44, s. 480.

malları yoktu" diye yazarak Ziyâd'ın mallarını korumaya çalıştı.[389] Ardından Muğîre, Ziyâd'ın Fars vilayetlerinde bulunmasının tehlikeli olduğunu, onun ehli beytten birine biat etmesi durumunda bu topraklarda sıkıntı yaşayacaklarını belirtti. Ziyâd'ın getirilmesiyle ilgili Muâviye'nin kendisini görevlendirmesini istedi ve Muâviye de bunu uygun bulup Muğîre'yi görevlendirdi. Ziyâd, Muâviye'nin verdiği emânnameyle geldiğinde, Muâviye ona: "Fars vilayetlerinin mallarını ne yaptın?" diye sordu. Ziyâd, bu mallardan bir kısmını Hz. Ali'ye gönderdiğini, bir kısmını ihtiyaç duyulan yerlere harcadığını, bir kısmını da birilerine emanet bıraktığını belirtti. Bunun üzerine Muâviye Ziyâd'ın yanında bulunan mallara el koydu. Bir başka rivayette de Muâviye'nin Ziyâd'a emanet olarak bıraktığı mallar konusunda emin olmadığı için Ziyâd'ı sorgulattığı ve bu sorgulama neticesinde Ziyâd'ın gizlediğini düşündüğü emanet mallara karşılık bir milyon dirhemine el koyduğu belirtilmektedir.[390]

Muâviye'nin Ziyâd'ın mallarını ikinci kez müsâdere etmesi, Ziyâd'ın ölümünün ardından bıraktığı mallara el koyması şeklinde gerçekleşti. Muâviye, genellikle görevlendirdiği valilerinin ölümlerinin ardından mallarının yarısına el koyardı. Muâviye, Ziyâd b. Ebîh'i Basra, Kûfe ve Irak'taki şehirlerin genel valisi olarak atadı. Ziyâd bu görev süresinde birçok arazi edindi. Birçok bina inşa etti ve öldüğünde ardında altı milyon dinar bıraktı. Muâviye, Ziyâd'ın sahip olduğu bu malları ölümünün ardından müsâdere etti.[391] Muâviye, hem valisi hem de resmi olarak kardeşi olması nedeniyle Ziyâd'ın bütün mal varlığına müsâdere uygulamıştır.

Ziyâd'ın mallarına uygulanan müsâdere miktarının yani altı milyon dinarın çok yüksek bir meblağ olduğu görülmektedir. Ziyâd'ın bu kadar mal varlığına sahip olmasında hem Hz. Ali döneminde hem de Muâviye döneminde önemli ve kritik görevler üstlenmesinin etkili olduğu kanaatindeyiz.

---

[389] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh,** C. 3, s. 284; Wellhausen**, Arap Devleti Ve Sukutu**, s. 57-58.
[390] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh,** C. 3, s. 284-285.
[391] Yâ'kûbî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ebû Ya'kūb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzıh, **Mûşâkeletu'n-Nâs li Zemânihim**, William Millward (Thk.), Dârü'l-Kitâbi'l-Cedîd, Beyrut 1980, s. 17; el-Beyyûmî, İsmail eş-Şirbînî, **Müsâderetü'l-Emlâk fî'd-Devleti'l-İslâmiyye** (ʿAṣri Selâṭîni'l-Memâlîk), Metâbiu'l-Heyeti'l-Misriyyeti'l-Ammeti'l-Kitâb, Kahire 1997, C. 1, s. 36; Muhammed Türkî, **Müsâdere fi'l-Asri'l-Abbâsî,** s. 30.

3.2.2. Bûşenc Valisi Nâfi‘nin Malının Müsâderesi

Ziyâd b. Ebîh, Muâviye tarafından malları müsâdere edildiği gibi, Muâviye tarafından görevlendirildiği sürede kendisi de başkalarına müsâdere uygulamıştır. Ziyâd, Horasan bölgesinin yönetimi kendisine verildiğinde burayı dört kısma ayırdı. Merv'e Emir b. Ahmar'ı; Nişâbûr'a Huleyd b. Abdullah el-Hanefî'yi; Fâryâb, Merv er-Rûz ve Tâlkân'a Kays b. Heysem'i; Herat, Bazğis ve Bûşenc'e[392] Nâfi‘ b. Hâlid et-Tâhi'yi görevlendirdi. Ziyâd, daha sonra Nâfi‘ b. Hâlid'i görevinden azledip mallarına müsâdere uyguladı. Ziyâd'ın Nâfi‘yi azletme sebebi, Nâfi‘nin Ziyâd'a gönderdiği masanın bir ayağını söküp yerine altın bir ayak takarak değiştirmesiydi. Nâfi‘, bu masayı yanındaki kölesi Zeyd ile gönderdi. Zeyd, Nâfi‘nin tüm işlerini görürdü, fakat Ziyâd'ın yanına geldiğinde Nâfi‘ hakkında olumsuz şeyler söyleyerek Ziyâd'ı öfkelendirdi ve ona: "Nâfi‘, sana ihanet etti ve bu masanın ayaklarından birini aldı" dedi. Bunun üzerine Ziyâd, Nâfi‘yi görevinden azlederek onun yüz bin dirhemine el koydu ve onu hapse attırdı. Bir başka rivayette de sekiz yüz bin dirhemine el koyduğu söylenir. Nâfi‘, kendisine Ezd kabilesinden birinin şefaatçi olması sayesinde hapis cezasından kurtuldu.[393]

3.2.3. Amr b. Âs'ın Ölümünün Ardından Mallarına El Konulması

Hz. Ömer'in yaptığı müsâdere uygulamaları, Muâviye'yi de etkiledi. Muâviye, bazı valilerinin mallarını hayattayken müsâdere etmekle beraber, onların ölümlerinin ardından bıraktıkları mallarının yarısına da el koyardı. Bu uygulamaları yaparken bunun Halife Ömer tarafından konulan bir usul olduğunu belirtirdi.[394] Ölümünün ardından malına müsâdere uyguladığı valilerinden ilki Amr b. Âs'tı. Amr'ın malının yarısına el koydu. Ardından Amr b. Âs'ın ölümünden sonra valilik görevine Amr'ın oğlu Abdullah'ı tayin etti. Muâviye'den önce valilerin ölümünün ardından mallarına müsâdere uygulanmazdı. O bu uygulamayı başlattı ve bunun Hz. Ömer'in bir sünneti (usulü) olduğunu belirtti.[395]

---

[392] Horasan bölgesinde Herat'a yakın bir beldedir. Yâkūt el-Hamevî, **Muʿcemü'l-Büldân**, C. 1, s. 508- 509; Günümüzde Afganistan sınırları içerisinde yer almaktadır.
[393] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh,** C. 3, s. 307-308.
[394] Zeydân, **İslâm Uygarlık Tarihi,** C. 1, s. 358.
[395] Yâ‘kûbî, **et-Târîh**, C. 2, s. 130.

Muâviye, bu uygulamasıyla Hz. Ömer'in valileri görevden aldıktan sonra mallarının yarısına el koyma usulünü benimsediğini göstermiştir. Amr da görevi devam ettiği süre içerisinde vefat ettiği için bu durum bir çeşit azil olarak kabul edilmiştir. Böylelikle Muâviye tarafından malları müsâdere edilmiştir. Daha sonra belirtileceği gibi Muâviye vasiyet olarak kendi malının yarısına da el konulmasını isteyecektir.

3.2.4. Horasan Valisi Saîd b. Osman b. Affan'ın Malının Müsâderesi

Muâviye'nin, malını müsâdere ettiği valilerinden biri de Horasan Valisi Saîd b. Osman b. Affân'dır. Saîd, valiliği sırasında Horasan ve Mâverâünnehir'de birçok yeri fethetmiştir.

Saîd'in Horasan Valiliği'ne getirilmesi, Taberî'de h. 65 senesi olayları arasında şöyle aktarılmaktadır: O yıl Saîd, Muâviye'nin huzuruna gelerek Horasan'ın yönetiminin kendisine verilmesini istedi. Muâviye, orada Ubeydullah b. Ziyâd'ın olduğunu söyledi. Saîd, babasının Muâviye'ye yaptığı iyiliklere karşı, Muâviye'den herhangi bir iyilik görmediğini söyledi. Daha sonra kendisini Muâviye'nin oğlu Yezîd ile karşılaştırdı. Annesinin, babasının ve kendisinin daha üstün olduğu halde Yezîd'i halife tayin etmesini eleştirdi. Muâviye, Saîd'in annesinin ve babasının faziletlerini kabul etmekle beraber, Saîd'in faziletli olduğunu kabul etmedi. Aralarındaki bu konuşmaya rağmen Muâviye, Saîd'in isteğini yerine getirip onu Horasan Valiliği'ne tayin etti.[396] Kanaatimizce Muâviye, Ümeyyeoğulları ailesi içinde herhangi bir bölünmenin meydana gelmemesi için Saîd'i bu göreve atadı.

Saîd yaklaşık bir yıllık valiliği süresince Horasan, Buhara, Semerkand'da önemli fetihler gerçekleştirdi.[397] Saîd, başarılı bir yönetim sergiledi ve Medine halkının takdirini kazandı. Hatta Medineliler Muâviye'den sonra Saîd'in halife olmasını istiyorlardı. Bütün bunlar Muâviye'yi rahatsız etti ve onu azletmeye

[396] Taberî, **Târîhu'l-Ümem ve'l-Mulûk,** C. 5, s. 305.
[397] Belâzurî, **Fütûhu'l-Büldân,** s. 577-578; Mahmud Şît Hattâb, **Kâdetu'l-Fethi'l-İslâmî fi Bilâd-i Mâverâünnehir**, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1998, s. 144.

karar verdi.[398] Halife, Saîd'i azletmekle beraber onun yanında getirdiği Horasan haracından bir miktar mala da Hulvân'a[399] geldiği sırada el koydu.[400] Saîd, Medine'ye döndüğünde beraberinde esir aldığı Soğd'un soylu ailelerinin çocuklarını rehin olarak getirdi. Bu rehineler zor şartlar altında çalıştırıldı. Sonunda bu duruma dayanamayarak isyan ettiler ve Saîd'i öldürdüler. Ardından da intihar ettiler.[401]

3.2.5. Halkın Bir Kesiminin Mallarının Müsâderesi

Ya'kûbî'de geçen bir rivayette, Muâviye döneminde yapılan ilkler aktarılırken Muâviye'nin halkın hususi mallarına el koyarak kendi zimmetine geçirdiğinden de bahsedilmektedir. Rivayette Muâviye'nin İslâm devletine ilk defa polislik ve bekçilik sistemini getirdiği, halife ile halk arasına kapılar yaptırarak engeller koyduğu, atıyye mallarından zekât aldığı, koltukta oturup halkı yerde oturttuğu, elinde mızrakla halkın arasında dolaştığı, yeni binalar inşa ettirdiği, halkı da bu binalarda çalıştırdığı nakledildikten sonra halka ait malları müsâdere ederek kendine aldığı da aktarılmaktadır.[402] Rivayetin devamında Muâviye'nin kimin malını aldığı ve bu malı nasıl aldığıyla ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

3.2.6. Bazı Müsâdere Girişimleri

Muâviye'nin müsâdere girişimlerden biri, Medine'de meydana gelen olaylar hakkında kendisini bilgilendirmeyen Medine Valisi Saîd b. el-Âs'ı azletmesi ve mallına müsâdere emri vermesi hadisesidir. Olay Mervan b. Hakem'in Muâviye'ye yazdığı mektup ile başladı. Mervan, mektubunda Hz. Hasan'ın vefat haberini ve onun Resûlullah'ın (sas) yanına defnedilmek

---

[398] Belâzurî, **Fütûhu'l-Büldân,** s. 580-581; İbn Asâkir, Ebû'l-Kāsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyn ed-Dımaşkī eş-Şâfiî, **Târîhu Medîneti Dımaşk**, Muhibbüddîn Ebû Saîd Ömer b. Garâme el-'Amravî (Thk.), Dâru'l-Fikr, Beyrut 1998, C. 21, s. 223-224.

[399] İslâm Coğrafya kaynakları Hulvân'ı Cibâl bölgesi şehirleri arasında göstermektedir. Günümüzde ise İran'ın Kirmanşah eyaletinde harabe haldedir. Bkz. Yâkūt el-Hamevî, **Muʿcemü'l-Büldân,** C. 2, s. 290; Tahsin Yazıcı, "Hulvân", **DİA**, İstanbul 1998, C. 18, s. 345-346.

[400] Belâzurî, **Fütûhu'l-Büldân**, s. 581; Hattâb, **Kâdetu'l-Fethi'l-İslâmî fi Bilâd-i Mâverâünnehir**, s. 142; Sallâbî, **Emevîler Dönemi 1,** s. 649.

[401] Belâzurî, **Ensâbu'l-Eşrâf,** C. 6, s. 246; Hattâb, **Kâdetu'l-Fethi'l-İslâmî fi Bilâd-i Mâverâünnehir**, s. 142.

[402] Yâ'kûbî, **et-Târîh**, C. 2, s. 142; M. J. Kister, **İlk Dönem İslâm Tarihi Üzerine Makaleler**, Ali Aksu (drl.), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2014, s. 229.

istediğiyle ilgili vasiyetinden bahsetti. Mervan, mektubunda Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer'in yanına Mazlum Osman (Hz. Osman) bile defnedilmemişken bir başkasının orada gömülmesine rıza göstermediklerini, bunu önlemek için iki bin kişiyle mücadele ettiklerini ve sonunda bu duruma engel olduklarını yazdı. Bunun üzerine Muâviye, kendisini bu konuda yeterince bilgilendirmeyen Medine Valisi Saîd b. el-Âs'e kızdı ve kendisine bu haberi veren Mervan'a bir mektup yazdı. Mektubunda Saîd'i görevinden azlettiğini, yerine kendisini (Mervan b. Hakem'i) Medine'ye vali olarak atadığını yazdı. Ayrıca Saîd b. el-Âs'ın bütün malına el koymasını ve evini yıkmasını istedi. Mektup Mervan'a ulaşınca Muâviye'nin emrini oğlu Abdülmelik ile Vali Saîd b. el-Âs'a iletti. Saîd, Mervan'ın yanına gelerek ona: "Benim evimi mi yıkacaksın?" dedi. Mervan ona: "Evet Müminlerin Emiri böyle yapmamı istiyor. Sen benim yerimde olsan bunu yapmaz mıydın? Vallahi yapardın" dedi. Bunun üzerine Saîd, Muâviye'nin Mervan ile ilgili kendisine yazdığı mektubu gösterdi. Bu mektubunda Muâviye, Medine Valisi Saîd'e Mervan'ın Fedek'teki arazilerine ve diğer mallarına el koymasını ve evini yıkmasını istemişti. Saîd, Muâviye'nin emirlerine karşı çıkıp emri yerine getirmemişti. Hatta Muâviye'nin yazdığı benzer ikinci mektuba da itiraz edip uygulamamıştı. Mektupları gören Mervan: "Muâviye sana bu iki mektubu yazdığı ve bu emirleri yerine getirmediğin halde bana bunları neden söylemedin?" diye sordu. Saîd: "Muâviye'nin bununla aramızı bozmaya çalıştığını anladım ve bana minnet etmeni istemedim." dedi. Bunun üzerine Mervan: "Vallahi sen benden daha hayırlısın" diyerek Saîd'in evinin yıkılması ve mallarının müsâdere edilmesinden vazgeçti.[403]

Bu olayda Medine Valisi Saîd b. el-Âs'ın Halife Muâviye'nin emrine rağmen müsâdereyi gerçekleştirmediğini görmekteyiz. Saîd'in halifenin talimatına uymamakla yakınlarını korumayı amaçladığı söylenebilir. Bunun yanında Muâviye'nin kendisi ile Mervan arasında bozgunculuk meydana getirmeyi hedeflediğini de fark etmiş olabilir. Kanaatimizce Muâviye, emrini yerine getirmemelerine rağmen Saîd ve Mervan'ı Emevi ailesi içindeki konumlarını göz

[403] İbn Sa'd, **Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr,** C. 6, s. 396-397; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh**, C. 3, s. 344-345.

önüne alarak ve Medine'de dengelerin bozulmaması için herhangi bir şekilde cezalandırmamıştır.

3.2.7. Nevrûz ve Mihrican Bayramlarında Zorla Hediye Alınması

Muâviye döneminde müsâdereye benzeyen bazı uygulamalar da görüldü. Sâsânî döneminden beri Sevâd bölgesinde Nevrûz ve Mihrican bayramlarında hükümdara bir çeşit vergi gibi hediyeler sunmak adet haline gelmişti. Bu hediyeler daha önce Hz. Ali döneminde kölesi Kanber yoluyla halifeye takdim edilmişse de Hz. Ali bunu kabul etmeyerek bu malları ihtiyaç sahiplerine dağıtmıştı. İslâm döneminde bu uygulamayı başlatan Muâviye oldu. Daha sonraki dönemlerde Ömer b. Abdülaziz dönemi hariç diğer hükümdarlar bunu devam ettirdi. Muâviye, Haraç âmilinden Nevrûz ve Mihrican bayramlarında Sevâd halkından bu hediyeleri toplamasını isterdi. Toplanan bu hediyelerin değeri yıllık on milyon dirhemi bulurdu. Muâviye bunlara el koyardı. Alınan bu mallar her ne kadar hediye adıyla alınsa da sahiplerinden zorla alınması yönüyle müsâdereye benzemektedir. Hediye edilen mallar halkın bütçesi ve durumuna göre farklılaşmaktaydı. Bunlar giyim malzemelerinden cübbe, elbise; değerli madenlerden altın, gümüş kapları; kokulardan misk olabildiği gibi bazen bir tavuk bazen de bir köpek olabilirdi.[404]

3.2.8. Basra Valisi Abdullah b. Âmir'in Müsâdereden Kurtulmak İçin Halife ile Anlaşması

Emeviler döneminde valilerin azledildiklerinde genellikle malları da müsâdere edilirdi. Basra Valisi Abdullah b. Âmir (ö. 679)[405] azledileceğini anlayınca Halife Muâviye'den malının müsâdere edilmemesi ve göreviyle alakalı

[404] Cehşiyârî, Ebû Abdullah, Muhammed b. Abdus, **Kitâbü'l-Vüzerâ ve'l-Küttâb,** Mustafa es-Sakka, İbrahim el-Ebyarî, Abdulhafız Şelebî (Thk.), Matbaatu'l-Mustafa'l-Babi'l-Halebî, Kahire 1938, s. 24; Ramazan Altınay, **Emevîlerde Günlük Yaşam,** Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2006, s. 340; Muhammed Türkî**, Müsâdere fi'l-Asri'l-Abbâsî**, s. 29.

[405] Basra Valiliği'ne ilk defa Hz. Osman zamanında 29/650 yılında atanmış olan Abdullah b. Âmir, dönemin siyasi olaylarında önemli roller üstlenmiştir. Muâviye'nin, Hz. Hasan'ın halifelikten feragat etmesi için gönderdiği heyette Muâviye adına bulunmuştur. Muâviye döneminde ikinci defa Basra Valiliği yaptığı sırada Horasan ve Sicistan yeniden fethedilmiştir. Detaylı bilgi için bkz. İbn Sa'd, **Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr,** C. 7, s. 47-53; Mustafa Fayda, "Abdullah b. Âmir", **DİA,** İstanbul 1988, C. 1, s. 84-85.

sorguya çekilmemesi konusunda teminat istedi. Muâviye de İbn Âmir'e güvence verdikten sonra onu görevinden aldı.[406]

Hz. Peygamber'in halası Beyza'nın oğlu olan İbn Âmir kibar, yumuşak huylu bir kişiliğe sahip olması nedeniyle suç işleyen kişilere karşı gerekli cezaları uygulayamıyordu. Onun bu tutumu Basra'da kargaşaya neden oldu. İbn Âmir, sorunun çözümü için Ziyâd b. Ebîh ile istişare etti. Ziyâd, ona kılıcını kınından çıkarmasını tavsiye etti. Fakat İbn Âmir, yeni bir kargaşa çıkabilir endişesiyle Ziyâd'ın tavsiyesine uymadı.[407] İbn Âmir, ardından ne yapması gerektiği konusunda talimat almak üzere Muâviye'ye bir heyet gönderdi. Bu heyet, Şam'da Muâviye'nin huzuruna vardığında Kûfe'nin ileri gelenlerinden İbnü'l-Kevvâ diye tanınan Abdullah b. Amr el-Yeşkürî'nin de bulunduğu Kûfe heyetiyle karşılaştı. Muâviye, Kûfe heyetine Irak ve özellikle Basra hakkında sorular sorduğunda, İbnü'l-Kevvâ: "Ey Müminlerin Emiri! Basra'ya bozguncular egemen oldu. İbn Âmir otoriteyi sağlamada aciz kaldı." diyerek onu kötüledi. Muâviye, İbnü'l-Kevvâ'nın, Basra heyeti huzurdayken böyle konuşmasına şaşırdı. Basra heyeti döndüğünde İbn Âmir'i bilgilendirdi. Muâviye Basra'daki durumu araştırıp öğrenince Vali İbn Âmir'i Şam'a çağırdı.[408] İbn Âmir, Muâviye'nin kendisini görevden alacağının farkına vardığı için biriktirdiği mallarına el konulmasını engelleme çabasındaydı.[409] İbn Âmir, halifeden üç istekte bulundu. Onun üç isteği Arafat'taki malının iade edilmesi, valilik göreviyle alakalı sorguya çekilmemesi ve Muâviye'nin kızı Hind ile nikâhının kıyılmasıydı. Halife, İbn Âmir'in üç isteğini de kabul etti ve onu görevinden azletti. (h. 44/m. 664/665)[410] Yerine de Hâris b. Abdullah el-Ezdî'yi tayin etti.[411]

Muâviye'nin İbn Âmir'in isteklerini kabul etmesinde kanaatimizce onun Hz. Muhammed'in (sas) halasının oğlu olmasının etkisi vardır. Bunun yanında İbn Âmir'in, Cemel Va'kası'nda Hz. Ali'nin muhalifleri arasında yer almış olması ve

[406] Taberî, **Târîhu'l-Ümem ve'l-Mulûk,** C. 5, s. 212-214.
[407] Taberî, **Târîhu'l-Ümem ve'l-Mulûk,** C. 5, s. 212; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh**, C. 3, s. 298.
[408] Taberî, **Târîhu'l-Ümem ve'l-Mulûk,** C. 5, s. 213-214; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh**, C. 3, s. 298-299.
[409] Hakan Temir, **Emevîlerde Valilik,** SAMER Yayınları, Kahramanmaraş 2019, s. 272-273.
[410] Taberî, **Târîhu'l-Ümem ve'l-Mulûk,** C. 5, s. 212-214; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh**, C. 3, s. 298-299.
[411] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh,** C. 3, s. 299.

ardından Şam'a gelerek Muâviye'ye katılması da Muâviye açısından önemliydi.[412]

3.3. YEZÎD b. MUÂVİYE DÖNEMİNDE (680-683) MÜSÂDERE

Muâviye b. Ebû Süfyân, halifelik konusunda ümmetin fitneye düşmesini engellemek gerekçesiyle veliaht tayin etmek istedi. Bu amaçla oğlu Yezîd için biat faaliyetleri yürüttü, fakat başta Hicaz halkı olmak üzere bazı kesimler Yezîd'in halifeliğine sıcak bakmadılar. Bu kişilerin gerekçeleri, halifeliğin saltanata dönüşeceği endişesi ve Yezîd'in şahsıyla ilgili problemlerdi. Bu itirazlara rağmen Muâviye, oğlu Yezîd'i kendisinden sonra veliaht tayin etti. Nitekim Yezîd'in halife olmasıyla yönetim Ümeyyeoğullarının eline geçmiş ve bu durum toplumda derin ayrılıklara sebebiyet vermiştir.[413]

Emevi Devleti'nin ikinci halifesi Yezîd b. Muâviye, halifeliği zamanında meydana gelen olaylar nedeniyle İslâm tarihi boyunca Müslümanların en nefret ettiği yöneticilerden biri olmuştur. Onun zamanında meydana gelen Kerbelâ Hadisesi'nde (680) Peygamberimizin torunu Hz. Hüseyin ve beraberindeki kişilerin şehid edilmesi büyük infiale neden olmuş, bu olayın tesiri günümüze kadar devam etmiştir. Ayrıca bu olaydan daha sonra Harre Olayı'nda (683) Medine'nin istila edilip birçok kişinin katledilmesi ve Mekke'nin Muhasarası'nda (683) Kâbe'nin mancılıklarda tahrip edilmesi de büyük tepkilere neden olmuştur.[414]

Yezîd, iktidar süresinin kısa olması ve iç isyanlar nedeniyle idari alanda ciddi bir değişiklik meydana getirememiştir. O, babası Muâviye'nin meydana getirdiği idari yapıyı aynen devam ettirmiş, babası tarafından atanan valiler konusunda değişiklik yapmamıştır. Öte yandan vali ve komutanların

---

[412] İbn Sa'd, **Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr,** C. 7, s. 47-53; Fayda, "Abdullah b. Âmir", **DİA**, s. 84-85.

[413] Ünal Kılıç, **Tartışmaların Odağındaki Halife Yezîd**, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2013, s. 125-132, 216, 241.

[414] Apak, **Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi 3 (Emevîler Dönemi),** s. 96.

denetlenmesi, sorgulanması ve cezalandırılması konusunda gerekenleri yapamamış ve onlara geniş yetkiler vermiştir.[415]

Yezîd'in halifeliği süresinde bir müsâdere uygulaması tespit ettik. Bununla beraber müsâdere benzeri bir uygulamaya ve müsâdereden kaçınma yoluna başvurulduğuna rastladık. Bu olaylar şunlardır:

3.3.1. Vali Yardımcısı Abdurrahman b. Ümmü Bürsün'ün Malının Müsâderesi

İslâm tarihi kaynakları Emeviler döneminde bazı valilerin zimmetlerine para geçirdikleri veya kendilerine ihanet ettikleri gerekçesiyle bazı görevlilerin mallarına el koyduklarını nakletmektedirler.[416] Yezîd b. Muâviye döneminde Irak valiliği yapan Ubeydullah b. Ziyâd da kendisine ihanet ettiği gerekçesiyle yardımcısı Abdurrahman b. Ümmü Bürsün'ün[417] mallarına müsâdere uygulamıştır.[418]

Irak valisi Ubeydullah b. Ziyâd, yardımcısı olarak atadığı Abdurrahman b. Ümmü Bürsün'ü bir süre sonra görevinden azletti ve bir kısım malını müsâdere etti.[419] Belâzurî'nin naklettiğine göre Ubeydullah, Abdurrahman'ı görevden azlettiğinde ondan zorla iki yüz bin[420] dirhem aldı. Bunun üzerine Abdurrahman durumu Halife Yezîd b. Muâviye'ye bildirmek için Şam'a doğru yola çıktı. Şam'a yaklaştığında dinlenmek amacıyla çadır kurdu. Çadırında dinlendiği sırada aniden içeriye boynunda altın tasmalı bir av köpeği girdi. Abdurrahman köpeğin boynundaki tasmayı aldı. Yezîd o esnada atı üzerinde göründü. Abdurrahman Yezîd'i yalnız bir halde görünce onu çadırının içine davet etti. Kölelerine de

---

[415] Kılıç, **Tartışmaların Odağındaki Halife Yezîd,** s. 309-311.

[416] İbn Abdilhakem, **Fütûḥu Mışr ve Aḫbâruhâ,** s. 238-239; Taberî, **Târîhu'l-Ümem ve'l-Mulûk,** C. 6, s. 556-558.

[417] Annesi ve babası bilinmeyen Abdurrahman b. Ümmü Bürsün (Diğer adı Firûz Husayn) kendisini evlat edinen ve büyüten Ümmü Bürsün'e nisbet edilmiştir. Ümmü Bürsün, Übeybullah b. Ziyâd'ın hanımlarına yakınlığını kullanarak evlatlığının resmi bir göreve atanmasını sağlamıştır. Geniş bilgi için bkz. Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir, **Ensâbu'l-Eşrâf,** Süheyl Zekkâr ve Riyâd Zerkây (Thk.), Dâru'l-Fikr, Beyrut 1996, C. 5, s. 309.

[418] İbn Manzûr, **Muhtasar Tarih-i Dımaşk li İbn Asâkir,** C. 14, s. 204.

[419] Süheyl Ahmed Ebû Lebde, **Tetavvur Cihâzi'ş-Şurta fi Sadri'l-İslâm ve'l-Ahdi'l-Emevî** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, el-Câmiatü'l-İslâmiyye, Gazze 2011), s. 65.

[420] Abdurrahman'ın müsâdere edilen parası İbn Manzûr ve Zehebî'de yüz bin dirhem olarak geçmektedir. İbn Manzûr, **Muhtasar Tarih-i Dımaşk li İbn Asâkir**, C. 14, s. 204; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, C. 6, s. 125.

Yezîd'in atını bağlamalarını emretti. Yezîd ona kim olduğunu ve buralarda ne aradığını sordu. O da Yezîd'e yaşadıklarını anlattı. Bunun üzerine Yezîd, Ubeydullah b. Ziyâd'a Abdurrahman'dan aldığı iki yüz bin dirhemi ona iade etmesi için mektup yazdı. Bu durumdan hoşnut olan Abdurrahman otuz kölesini azat etti ve onlara dedi ki: "İsteyen kalsın isteyen de benimle dönsün."[421] Bu duruma sevinen Abdurrahman Allah'a şükretti.[422]

3.3.2. Muâviye'nin Kendi Malının Yarısına El Konulmasını İstemesi

Muâviye, yöneticilerinin ölümlerinin ardından mallarına el konulması usulünü kendisine de uygulatmıştır. Ölüm döşeğindeyken çevresindeki yakınlarına: "Allah'tan korkun! Allah'tan korkmayanı hiç kimse koruyamaz." diyerek nasihatte bulunduktan sonra bazı konulardaki vasiyetlerini yakınlarına bildirdi.[423] Ardından malının yarısının alınıp Allah'ın malına yani beytülmâle aktarılmasını istedi. Bu şekilde bir uygulamayla malının kalan diğer kısmını temizleyerek helal kılmak istedi.[424]

Muâviye'nin bu vasiyeti, Hz. Ömer'in yönetim anlayışının Muâviye üzerindeki etkisini göstermesi bakımından önemlidir. Fakat meydana gelen bu durumu müsâdere değil de müsâdere benzeri bir uygulama olarak kabul ettik. Çünkü herhangi bir baskı olmaksızın gönüllü olarak malın beytülmâle aktarıldığı görülmektedir.

---

[421] Belâzurî, **Ensâbu'l-Eşrâf**, C. 5, s. 309; Metin Yılmaz, "Emevî Valisi Haccâc b. Yusuf'un Zindanları", **İSTEM,** 2015, C. 13, S. 25, s. 23.

[422] İbn Manzûr, **Muhtasar Tarih-i Dımaşk li İbn Asâkir**, C. 14, s. 204; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm**, C. 6, s. 125.

[423] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh,** C. 3, s. 370.

[424] İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Kurtubî, **el-Beyân ve't-Taḥṣîl**, Muhammed Huccî (Thk.), Dâru'l-Garbi'l-İslâmi, Beyrut 1988, C. 18, s. 398; İbnü'l-Esîr, el-**Kâmil fi't-Târîh**, C. 3, s. 370; Kallek**, Asr-ı Saâdet'te Yönetim-Piyasa İlişkisi,** s. 284; Sallâbî, **Emevîler Dönemi 1**, s. 744.

3.3.3. Sicistân Valisi Abbâd b. Ziyâd'ın Müsâdere Edilmemek İçin Mallarını Dağıtması

Ubeydullah b. Ziyâd ve Abbâd b. Ziyâd'ın[425] kardeşi Selm b. Ziyâd, bir defasında Halife Yezîd b. Muâviye'nin huzurundayken Yezîd ona: "Ey Ebû Harb, kardeşlerin Abdurrahman ve Abbâd'ın yerine seni vali yapmamı ister misin?" diye teklifte bulundu. Selm de ona: "Emirü'l-Mü'minîn nasıl uygun görürse" diye cevap verdi. Bunun üzerine Yezîd, Horasan valisi Abdurrahman b. Ziyâd ve Sicistân valisi Abbâd b. Ziyâd'ın yerine Selm'i Horasan ve Sicistân valiliğine tayin etti. Selm, yol hazırlıklarını yapmak üzere Basra'da bir süre kaldı. Bu tayin haberini alan Ubeydullah b. Ziyâd, kardeşi Abbâd'a bu durumu mektupla bildirdi. Azledileceğini öğrenen Abbâd, beytülmâlde bulunan malların bir kısmını kölelerine dağıttı. Kendisinden borç isteyenlere borç vereceğini duyurdu. Gelenlere bu malların diğer bir kısmını borç olarak verdi ve kardeşi Selm gelmeden Sicistân'dan ayrıldı. Abbâd, Yezîd'in yanına vardığında, Yezîd ona; "mallar nerede" diye sordu. Abbâd da: "Ben düşman saldırılarına maruz sınır bölgelerinde bulunduğum için malları halka dağıttım" diye cevap verdi.[426]

Emevilerde valiler azledilmelerinin ardından genellikle mallarının müsâdere edileceğini bildiklerinden sahip oldukları malları başka yerlere naklediyorlar veya beytülmâldeki malları halka dağıtıyorlardı. Bununla halifeden ellerindeki malı gizlemeyi amaçlamışlardır.[427]

3.4. ABDÜLMELİK b. MERVAN DÖNEMİNDE (685-705) MÜSÂDERE

Emeviler Devleti'nde en uzun süre[428] halifelik görevi yürüten Abdülmelik b. Mervan, 21 yıllık iktidarının büyük bölümünü devletin siyasi birliğini

---

[425] Abbâd, babası Ziyâd b. Ebîh'in ölümünün ardından Muâviye tarafından Sicistân Valiliği'ne getirildi. Emevi hanedanın taht değişikliklerinde etkin roller üstlendi. Bkz. Hakkı Dursun Yıldız, "Abbâd b. Ziyâd b. Ebû Süfyân", **DİA,** İstanbul 1988, C. 1, s. 13.

[426] Taberî, **Târîhu'l-Ümem ve'l-Mulûk,** C. 5, s. 471-473; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh,** C. 3, s. 445-446.

[427] Temir, **Emevîlerde Valilik**, s. 273-274.

[428] Muâviye b. Ebû Süfyân (661-680) ve Hişâm b. Abdülmelik (724-743) de yaklaşık 20 yıl ile Emevi Devleti'nde en uzun süre idarecilik yapan diğer halifelerdir.

sağlamaya, siyasi ve dini isyanları bastırmaya ayırdı.[429] O, başarılı yönetimi ve siyaseti sayesinde İslâm topraklarını tek sancak altında toplamayı başardı.[430]

Abdülmelik b. Mervan devletin teşkilatlanması adına önemli adımlar atmış, Muâviye b. Ebû Süfyân'ın başlattığı kurumsallaşmayı daha da geliştirmiştir. Abdülmelik, divânların Arapçaya tercüme edilmesi, nüfus sayımı yapılması, vergi sisteminin düzenlenmesi, Emevi Devleti adına para basılması gibi birçok kurumsal faaliyeti hayata geçirmiştir.[431]

Abdülmelik b. Mervan dönemine damgasını vuran önemli isimlerden biri Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî'dir. Haccâc, önceleri Kur'ân öğreticisi iken daha sonraları Hicaz ve Irak bölgelerinde valilik görevlerine kadar yükselmiş sadık bir Emevi taraftarıydı. O, devlete karşı meydana gelen isyanların bastırılmasında önemli görevler üstlenerek Emeviler'in egemenliğini güçlendirmiştir.[432] Haccâc, Emevi yönetimine karşı meydana gelen isyanları bastırırken sert ve kanlı bir metod uyguladığından zalim lakabıyla anılmaya başlanmıştır.[433]

Abdülmelik b. Mervan'ın halifeliği süresince dördünü Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî'nin gerçekleştiği yedi müsâdere uygulaması tespit ettik. Bununla beraber bu dönemde teşekkül eden müsâdere ile ilişkili kurumlar da mevcuttur. Bu dönemde meydana gelen müsâdere uygulamaları ve müsâdere ile ilişkili kurumlar şunlardır:

3.4.1. Umeyr b. Dabi' el-Hanzalî'nin Malının Müsâderesi

Halife Abdülmelik b. Mervan, Haccâc'ı h. 75'te (m. 694/695) Irak Valiliğine atadı. O, Kûfelilere sert bir konuşma yaptıktan sonra Abdülmelik'in mektubunu okuttu. Üç gün sonra sefer için erkeklerin karargâha gelmelerini istedi ve gelmeyenlerin ağır şekilde cezalandırılacağını belirtti. Üçüncü günün sonunda Haccâc, çarşıda tekbirler eşliğinde kendisine isyan edildiğini öğrendi. Ardından mescide gitti, minbere çıkıp Kûfe halkına hakaretlerde bulundu ve onları tehdit

[429] Apak, **Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi 3 (Emevîler Dönemi),** s. 162.
[430] Erkoçoğlu, **Emevî Devleti'nin Dönüm Noktası Abdülmelik b. Mervân,** s. 102.
[431] Apak, **Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi 3 (Emevîler Dönemi),** s. 162-163.
[432] Erkoçoğlu, **Emevî Devleti'nin Dönüm Noktası Abdülmelik b. Mervân,** s. 460.
[433] İrfan Aycan, ""Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî, **DİA,** İstanbul 1996, C. 14, s. 427-428.

etti. Bunun üzerine Temîmli Umeyr b. Dabi‘ el-Hanzalî ayağa kalkarak: “Allah, Emiri ıslah eylesin. Oğlum benden daha genç olmasına rağmen, ben yaşlı ve hasta halimle neden savaşa gidecekler arasındayım?” dedi. Haccâc da: “Bu adam doğru söylüyor. Oğlu ondan daha faydalı olur.” dedi. Ardından Saîd b. Âs’ın oğlu Anbese, Haccâc’a: “Bu kişiyi tanıyor musun?” diye sordu. Haccâc: “hayır” diye cevap verdi. Anbese: “O, Hz. Osman’ın katillerinden birisidir.” dedi. Haccâc, Umeyr’e: “Ey Allah’ın düşmanı, Osman’ı katletmeye giderken neden başkasını yerine göndermedin?” dedi. Umeyr: “O zamanlar babam ihtiyardı. Onun yerine ben gittim.” diye cevap verdi. Haccâc, ona: “Osman’ın eşlerini keşke ağlatsaydım. Yapmama çok az kalmıştı ama yapamadım.” diyen de sen değil miydin? diyerek boynunun vurulması için emir verdi. Ardından mallarına el konuldu.[434]

3.4.2. Enes b. Mâlik’in Malının Müsâderesi

Abdülmelik b. Mervan döneminde Haccâc’ın, malını müsâdere ettiği kişilerden biri de Enes b. Mâlik’tir. Haccâc, Kûfe’de yerine Urve b. Muğîre b. Şu’be’yi vekil bırakıp Basra’ya yöneldi. Kûfe’de olduğu gibi Basra halkına da sert bir konuşma yaptı. Basralıların atıyyelerine yapılan zammı fazla bulduğunu ve bunu uygulamayacağını söyledi. Abdullah b. Cârûd başta olmak üzere birçok kişi Haccâc’ın yaptıklarından rahatsızlık duydu ve İbn Cârûd’un önderliğinde bir ayaklanma başlattılar. İbn Cârûd ve taraftarları başlangıçta başarılı olsalar da sonunda Haccâc ayaklanmayı bastırdı. İsyanın liderlerinden birçok kişi, İbn Cârûd ve Ensar’dan Enes b. Mâlik’in oğlu Abdullah da öldürüldü. Daha sonra Haccâc, Basra’ya gelerek Enes b. Mâlik’in mallarına el koydu ve ona ağır hakaretlerde bulundu. Ona: “Bazen Ebû Türâb (Hz. Ali); bazen İbn Zübeyr; bazen de İbn Cârûd ile birlik oluyorsun. Allah’a yemin olsun ki seni mahvedeceğim.” dedi. Bunun üzerine Enes, Halife Abdülmelik’e Haccâc’ın kendisine yaptıklarıyla ilgili bir şikâyet mektubu yazdı. Halife, Haccâc’ın yaptıklarına öfkelenerek ona sert bir mektup yazdı. Mektupta Haccâc’ı ve ailesini aşağılayan ifadeler kullanan halife, Enes b. Mâlik’e ve onun ailesine gereken hürmeti göstermesini, ikramda bulunmasını ve evine gidip özür dilemesini istedi. Bu mektup üzerine Haccâc,

[434] Taberî**, Târîhu'l-Ümem ve'l-Mulûk**, C. 6, s. 202, 206-208; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi’t-Târîh,** C. 4, s. 138-141.

Enes b. Mâlik'in yanına gitti ve Enes'ten özür diledi. Müsâdere ettiği malları da ona iade etti.[435]

Haccâc, Emevi Devleti'ne muhalif grupların yoğunlaştığı Irak bölgesinde valilik görevini yürütürken adeta Halife gibi hareket etmiştir, denilebilir. Halife Abdülmelik'in, isyanları bastırmaktaki yeteneğini ve devlete yararlarını göz önüne alarak Haccâc'ı çoğu konuda olağanüstü şekilde yetkilendirdiği anlaşılmaktadır. Fakat Enes b. Mâlik gibi sahâbînin ileri gelenleri konusunda belki toplumsal tepkiden çekindiğinden belki de onlara olan saygısından dolayı Haccâc'ı dizginlediği görülmektedir.

3.4.3. Nîşâbur Valisi Humrân b. Ebân'ın Malının Müsâderesi

Haccâc, bir başka müsâdere uygulamasında da Nîşâbur'un bir kısmının valiliğine atanmış olan Humrân b. Ebân b. Abdulamr'a[436] işkence uygulayarak yüz bin dirhemine el koymuştur. Humrân'ın malının müsâdere edildiğini öğrenenen Abdülmelik bundan rahatsız oldu. Çünkü Humrân, Emevi ailesi tarafından değer verilen biriydi. Abdülmelik, Haccâc'a bir mektup yazarak şunları söyledi: "Humrân vefat edenlerimizin kardeşi, hayatta kalanlarımızın da amcasıdır. O, Emevi ailesinin eşrafındandır. Onu sıkıntıya sokma, ona ikramda bulun ve ona hak ettiği şekilde davran." Bunun üzerine Haccâc Humrân'ı yanına çağırıp özür diledi[437] ve ondan aldığı yüz bin dirhemi iade etti. Bunun yanında ona birçok köle de hediye etti. Humrân, aldığı parayı arkadaşları arasında paylaştırdı ve köleleri de azad etti.[438]

Emeviler döneminde valiler görevden alındıktan sonra malları müsâdere edildiği halde, ulaşabildiğimiz kaynaklar Humrân'ın görevinden alındığına dair bir bilgi nakletmemektedir. Aynı şekilde Humrân'ın malının niçin müsâdere

---

[435] İbnü'l-Esîr**, el-Kâmil fi't-Târîh**, C. 4, s. 142-147.

[436] Asıl adı Tuveyda olan Humrân, Hz. Ebûbekir döneminde h. 12. yılda yapılan Aynu't-Temr' savaşında esir alınan bir Yahudiydi. Hz. Osman'a verilmek üzere satın alındı. Hz. Osman onu azad ederek kâtibi yaptı. Humrân daha sonra Emevi ailesinde saygın bir yer edindi. Detaylı bilgi için İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullāh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî**, el-Maarif**, Servet Ukkaşe (Thk.), Dâru'l-Maârif, Kahire 1969, s. 435-436.

[437] Belâzurî, **Ensâbu'l-Eşrâf,** C. 6, s. 89.

[438] Belâzurî, **Ensâbu'l-Eşrâf,** C. 6, s. 89; İbn Asâkir, **Târîhu Medîneti Dımaşk**, C. 15, s. 177; Zehebî, **Târîhu'l-İslâm,** C. 5, s. 396. İbn Asâkir, Humrân'a 10 köle hediye edildiğini kaydetmektedir.

edildiği hakkında da bir bilgiye ulaşamadık. Kanaatimizce Humrân'ın, valiliği sırasında Haccâc'ın talimatlarına uymadığı, devlet malının kullanımında titizlik göstermediği veya yolsuzluk yaptığı gerekçesiyle malı müsâdere edilmiş olabilir.

Abdülmelik b. Mervan, Haccâc'ın daha önce Enes b. Mâlik'in malını müsâdere etmesini onaylamayarak Enes'e malını iade ettirdiği gibi Haccâc'a Humrân'ın müsâdere ettiği malını da iade ettirmiştir. Abdülmelik, Enes'in sahâbîden olması, Humrân'ın da Emeviler arasında saygın bir konumda bulunması dolayısıyla Haccâc'ın müsâdere ettiği malları iade etmesini emretmiştir.

3.4.4. Haccâc'ın Kardeşi Yemen Valisi Muhammed b. Yûsuf'un Yaptığı Müsâdereler

Belâzurî'nin, *Fütûhu'l-Büldân*'ında aktarıldığına göre, Muhammed b. Yûsuf Yemen'e vali olarak görevlendirildiğinde görevini kötüye kullandı, halka zulmetti ve halkın arazilerine haksız şekilde el koydu. Muhammed, Yemen'de tarım arazisi olarak kullanılan yerlerin statüsünü değiştirdi. Öşür arazilerini haraç arazilerine dönüştürerek halkın elinden aldı.[439] Oysa Yemen sulh ile fethedildiğinden dolayı toprakları öşre tabiydi. Yani Yemenliler, bu topraklarda her türlü mülkiyet hakkını ellerinde bulundurma, istediklerini ekebilme ve bu arazileri satabilme hakkına sahipti. Toprakların kullanım hakkı Hulefâ-i Râşidîn döneminde de aynen devam etti. Emeviler döneminde Haccâc'ın kardeşi Muhammed b. Yûsuf, Yemen valisi olduğunda el-Harâc olarak adlandırılan yere el koydu. Bu toprakları öşür statüsünden çıkarıp haraç kategorisine dâhil etti. [440] Bu durum Ömer b. Abdülaziz'in halifeliğine kadar devam etti. Halife Ömer bu durumun düzeltilmesi için Yemen valisi Urve b. Muhammed es-Sa'dî'ye mektup yazarak toprakların statüsünün yeniden öşre dönüştürülmesini emretti. Ama bu durum Halife Ömer'in halifelik süresiyle, yani yaklaşık iki buçuk yılla sınırlı

[439] Belâzurî, **Fütûhu'l- Büldân,** s. 99-100.

[440] Târık Ebû'l-Vefâ' Muhammed, **Târîhu'l-San'a Münẓü Fecri'l-İslâm Hatte Evahiril-Karni'r-Râbi'l-Hicrî**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1971, s. 170-171.

kaldı. Çünkü Yezîd b. Abdülmelik, bu toprakları tekrar haraç arazisine dönüştürdü.[441]

Emeviler döneminde müsâdereye konu olan mallar çoğunlukla para ve diğer taşınabilir varlıklar iken, zaman zaman arazi gibi taşınmaz varlıklara da el konulmuştur. Nitekim Irak genel valisi Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî'nin kardeşi Muhammed b. Yûsuf'un müsâdere ettiği mallar taşınmaz mallardı.

3.4.5. Abdülaziz b. Mervan'ın Malının Müsâderesi

Abdülmelik b. Mervan döneminde bir müsâdere olayı da Mısır valisi olan kardeşi Abdülaziz b. Mervan'in ölümünden sonra gerçekleşmiştir. Halife Mervan b. Hakem döneminde önce Abdülmelik b. Mervan'ın ardından Abdülaziz b. Mervan'ın daha sonra Abdülmelik b. Mervan'ın çocukları Velîd ve Süleyman'ın halife olması kararlaştırılmıştı. Abdülmelik, halife olduktan sonra kardeşi Abdülaziz'i halifelikten azledip çocuklarını halife yapmayı düşündü. Fakat Abdülmelik'in kâtibi Kabîsa b. Züeyb, Abdülaziz'in eceliyle ölebileceğini söyleyerek onu bu fikrinden vazgeçirdi. Halife Abdülmelik kardeşini Mısır valiliğine atadı. Abdülaziz, Mısır valiliği yaptığı sırada h. 85 (m. 704/705) yılında vefat etti.[442] Halife Abdülmelik, Abdülaziz'in vefatından sonra Dahhâk b. Abdurrahman'ı Mısır'a Abdülaziz'in en güvendiği adamı ve kâtibi Yenas ile birlikte kardeşinin mallarını müsâdere etmesi için gönderdi. Dahhâk'ın müsâdere ettiği mallar içerisinde en çok olan Roma İmparatorluğunda (Anadolu'da) çokça üretilen bakır (kap kacak veya sikke) bulunmaktaydı. Abdülmelik, mücevher ve ziynet eşyalarının tamamının müsâdere edilmesini istedi. Dahhâk, malları toplayarak Abdülmelik'in yanına Yenas ile beraber geldi. Abdülmelik getirilen malları bastonuyla karıştırdı ve gördüğü bir gerdanlığı Yenas'a verdi. Halife Abdülmelik ayrıldıktan sonra Dahhâk, Yenas'a: "Müminlerin Emiri! sana güzel bir paylaşım yaptı." dedi. Yenas da (Dahhâk'ın dediğini onaylayarak) ona: "Bana

[441] Belâzurî, **Fütûhu'l- Büldân,** s. 99-100; Târık Ebû'l-Vefâ' Muhammed, **Târîhu'l-San'a,** s. 170-171.

[442] Taberî, **Târîhu'l-Ümem ve'l-Mulûk,** C. 6, s. 412-413; Cehşiyârî, **Kitâbü'l-Vüzerâ ve'l-Küttâb,** s. 34; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh**, C. 4, s. 234-235; Muhammed Türkî, **Müsâdere fi'l-Asri'l-Abbâsî**, s. 34.

verilen bu gerdanlığın tek bir boncuğu Abdülaziz'in bıraktığı mallar kadar değerlidir." dedi.[443]

3.4.6. Abdullah b. Zübeyr'in Mallarının Müsâderesi

Abdülmelik b. Mervan döneminde Emevilere muhalif olan Abdullah b. Zübeyr ve onunla hareket eden kişilerin de malları müsâdere edildi. Abdülmelik, muhalif İbn Zübeyr'i ortadan kaldırmak ve Mekke'nin hâkimiyetini elde etmek için Haccâc'ı görevlendirdi. Haccâc, Mekke'yi uzun süre muhasara ettikten sonra h. 73'te (m. 692/693) İbn Zübeyr'i öldürerek şehri ele geçirdi.[444] İbn Zübeyr'in ölümünün ardından ona ait taşınmaz mallarının yanı sıra arsa ve evlerine de Abdülmelik tarafından el konuldu. İbn Zübeyr'in Kuaykıân'da peş peşe üç evi bulunmaktaydı. Yine aynı yerde Dârulhaşeni olarak isimlendirilen başka bir evi vardı. Dârulbuhâti olarak isimledirilen bir başka evi de Dârulacele ve Darünnedve arasındaydı. Ayrıca Dârulbuhâti'nin yanında Mekke'nin beytülmâli olarak kullandığı bir ev daha vardı. Bütün bu evler, Abdülmelik'in Mekke'yi ele geçirmesinin ardından müsâdere edildi.[445]

3.4.7. Sabit ve Hureys'in Mallarının Müsâderesi

Müsâdere zaman zaman muhalif grup veya kişilerin gücünü kırmak amacıyla da uygulanmıştır. Abdülmelik b. Mervan döneminde Horasan'da valilik yapan Mühelleb b. Ebû Sufre, Huzâ'alı Hureys b. Kutbe'yi dövmüş, Hureys de kardeşi Sabit'le Emevi yönetimine muhalif Musa b. Abdullah b. Hâzi'in yanına sığınmıştı. Mühelleb vefat edince yerine oğlu Yezîd b. Mühelleb geçti ve o da onların mallarına müsâdere uyguladı. Anne tarafından kardeşleri olan Hâris b. Münkız'ı öldürdü ve ailelerindeki kadınlara el koydu. Sabit, Türk hükümdarlarından Tarhûn'un yanına giderek kendisine ve ailesine yapılanları anlattı. Tarhûn yapılanlara kızıp, Sabit ile beraber Neyzek, Seb ve Buhârâ'nın ileri gelenleriyle Musa'nın yanına gitti. Musa'ya "Yezîd'i Horasan'dan çıkart seni onun yerine vali yapalım" dediler. Musa, Sabit ve Hureys'in yönetimi kendi

[443] Cehşiyârî, **Kitâbü'l-Vüzerâ ve'l-Küttâb,** s. 34-35; Muhammed Türkî, **Müsâdere fi'l-Asri'l-Abbâsî**, s. 34.
[444] Taberî, **Târîhu'l-Ümem ve'l-Mulûk,** C. 6, s. 187-188.
[445] Ezrakî, **Ahbâru Mekke**, C. 2, s. 251-252; Muhammed Türkî, **Müsâdere fi'l-Asri'l-Abbâsî**, s. 36-37.

ellerine almayı amaçladıklarını ve kendisini de kullanmak istediklerini anlayınca, onların bu teklifini kabul etmedi ve daha sonra onlarla mücadele etti.[446]

3.4.8. Müsâdere ile İlişkili Kurumlar

Emeviler döneminde teşekkül eden bazı kurumlar doğrudan veya dolaylı olarak müsâdere ile ilişkilidir. Bunlar; Divân-ı Mezâlim, Dâru'l-İstihrâc, Divânü'z-Zimâm'dır. Bu kurumların birçoğu teşkilatlanmalarını Abdülmelik b. Mervan döneminde tamamladıklarından dolayı onları bu dönemde ele almayı uygun gördük. Şimdi bu kurumların müsâdere ile ilişkisini ve faaliyetlerini görelim.

3.4.8.1. Divân-ı Mezâlim

Mezâlim (مظالم) kelimesi, sözlükte "kişiden (zulmen) alınan ve kişinin zalimden talep ettiği"[447] ve "kişilerin elinden baskıyla alındığında razı olmadıkları itiraz ettikleri şey, haksızlığa uğrayan kişinin hakkı" gibi anlamlara gelmektedir.[448] Istılahi olarak da "mala haksız şekilde el koyma, mükelleflerden gayri kanuni alınan mallar" anlamlarında kullanılmaktadır.[449] Bir kurum olarak Divân-ı Mezâlim ise "halk arasında ve özellikle üst düzey yöneticiler ve nüfuzlu, arkası güçlü kimseler tarafından işlenen bir kısım cürümler ve yolsuz hareketler hakkında zecrî bazı idarî, siyasî tedbirler almakla görevli ve yetkili kılınmış kimselerin başında bulundukları müesseseye verilen addır."[450] Başka bir tanıma göre ise Divân-ı Mezâlim, "Alt mahkemelerin karara bağlayamadıkları durumları sonuçlandıran en yüksek mahkeme, yönetimle ilgili şikâyetlerin dinlendiği kurum veya denetleme kurumudur."[451]

Bazı yazarlar, mezâlim mahkemelerinin ortaya çıkışını Hz. Peygamber zamanına kadar götürmektedirler. Buna delil olarak da Zübeyr b. Avvam ve ensardan bir sahâbî arasında sulama konusundaki anlaşmazlıkla ilgili verilen

---

[446] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh,** C. 4, s. 231-234.
[447] Cevherî, **es-Sihâh**, "ظلم", C. 5, s. 1977; İbn Manzûr, **Lisânu'l-Arab,** "ظلم", C. 8, s. 264-265.
[448] Celal Yeniçeri, "Mezâlim", **DİA,** Ankara 2004, C. 29, s. 515-518.
[449] Ahmet Duran, **"**İslâm Hukukunda Olağanüstü Yetkili Bir Mahkeme Olarak Velâyetü'l-Mezâlim (Mezâlim Mahkemeleri)", **İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi,** 2015, S. 25, s. 251-273.
[450] Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, s. 106.
[451] Yeniçeri, "Mezâlim", **DİA**, s. 515-518.

hükmü göstermektedirler. Bazıları da bu kurumun Hulefâ-i Râşidîn döneminde ortaya çıktığını ileri sürmektedirler. Buna delil olarak da Hz. Ali'nin ihtilafların çözümü için memur tayin etmesini göstermektedirler. Gerçekte ise mezalim mahkemeleri Abdülmelik b. Mervan döneminde kurumsallaşmıştır. Abdülmelik, bu mahkemelerin davalara bakması için belli bir gün tahsis etmiş, kendisinin çözemediği karmaşık meselelerde, fıkhi konularda tecrübeli ve bilgili kadısı Ebû İdris el-Evdî'yi görevlendirmiştir.[452]

Valilerin, haraç memurlarının ve malî divânlarda çalışan memurların yolsuzluklarını incelemek ve gerekli kararları almak Mezâlim mahkemelerinin temel vazifeleri arasındaydı.[453] Bu mahkemeler haksız şekilde malları müsâdere edilmiş kişilerin mallarının iade edilmesinde de etkin rol oynamıştır. Malları müsâdere edilen bazı şahıslar haksızlığa uğradıklarını ileri sürerek Divân-ı Mezâlim'e başvurmuşlardır.[454]

3.4.8.2. Dâru'l-İstihrâc

İstihrâc (استخرج) kelimesi sözlükte "çekip almak, çıkarmak, dışarıya almak, zorla almak, elde etmek" gibi manalara gelmektedir.[455] Bir kurum olarak Dâru'l-İstihrâc ise "görevden alınmalarının ardından valilerin,[456] vergi toplamakla görevli memurların ve devlet adına vergi toplamakla görevlendirilen bölgenin ileri gelen kişilerinin yaptıkları hırsızlıkların cezası olarak veya devlete isyan etmiş kişilerin ve destekçilerinin mal varlıklarına el koyan kurum veya müsâdere edilen malların konulduğu yer" olarak tanımlanabilir.[457] Emeviler zamanında Dâru'l-İstihrâc olarak adlandırılan bu kuruma Abbasiler döneminde Divânu'l-Müsâdere denilmiştir.[458]

---

[452] Mâverdî, **el-Ahkâmü's-Sultâniyye**, s. 130-131; Mehmet Aykaç, **Abbâsi Devleti'nin İlk Dönemi İdarî Teşkilâtında Dîvânlar (132-232/750-847),** TTK Basımevi, Ankara 1997, s. 62-63.

[453] Mâverdî, **el-Ahkâmü's-Sultâniyye,** s. 130-131; Aykaç, **Abbâsi Devleti'nin İlk Dönemi İdarî Teşkilâtında Dîvânlar,** s. 62-63**;** Aycan, Sarıçam, **Emevîler,** s.116.

[454] Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, **Kitâbu'l-Emvâl**, s. 244.

[455] Mutçalı, **el-Mu'cemu'l-Arabiyyu'l-Hadîs**, s. 257.

[456] Zeydân, **İslâm Uygarlık Tarihi,** C. 1, s. 519-520.

[457] Aykaç, **Abbâsi Devleti'nin İlk Dönemi İdarî Teşkilâtında Dîvânlar,** s. 67; Yiğit, **Emevîler,** s. 146; Temir, **Emevîlerde Valilik**, s. 265.

[458] Aykaç, **Abbâsi Devleti'nin İlk Dönemi İdarî Teşkilâtında Dîvânlar,** s. 68.

Emeviler döneminde vergilerin toplanma işlemi belirli bir düzene göre yapılırdı. Görevliler azledildiğinde sıkı bir şekilde sorgulanır, kendilerinin ve yakınlarının malları incelenirdi. Haksız kazanç elde ettikleri düşünülen görevlilerin mal varlıklarına beytülmâle konulmak üzere el konulurdu. Bu şekilde mal varlığına el koyma işlemi "istihrâc", mallara el koyan kurum veya malların konulduğu yer de Dâru'l-İstihrâc olarak adlandırıldı. Yeni görevliler istihrâc işlemini gerçekleştirirken, eski görevlilere her zaman şeriat kurallarına uygun davranmazlardı. Zaman zaman şahsi intikam ve kinlerini de işin içerisine katarak hareket ederlerdi. Hatta yeni göreve gelen valiler kendinden önceki valiyi, yakınlarını ve onun taraftarlarını sorgular, mal varlığına el koyar ardından da hapsederdi.[459]

Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidîn zamanlarında çok sayıda müsâdere uygulaması görülmekle birlikte müsâdere, Abdülmelik b. Mervan döneminde Dâru'l-İstihrâc'ın tesisiyle kurumsal bir yapı özelliği kazanmıştır.[460] Emevi halifeleri, valilerin ve memurların mal varlıklarını takip eder, şüpheli bir şekilde zenginleştiklerini fark ettiklerinde bu kişilerin mal varlıklarının sorgulanması için istihrâc kurumuna sevk ederdi.[461] Emevilerin ilk zamanlarında bu kişilerin mallarının yarısı müsâdere edilirken, son zamanlarında mallarının tamamının müsâdere edildiği görülmektedir.[462] Örneğin ileride de görüleceği üzere, Hişâm b. Abdülmelik zamanında Irak Valisi olan Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'nin aşırı serveti, halifenin dikkatinden kaçmamış ve Hişâm, Hâlid'in tüm mal varlığına el konulması için istihrâc kurumuna sevk etmiştir.[463]

---

[459] Hasan İbrahim Hasan, Ali İbrahim Hasan, **en-Nuzûmu'l-İslâmiyye,** Mektebetu Nahdeti'l-Mısriyye, Kahire 1939, s. 269-270.

[460] Hasan İbrahim Hasan, Ali İbrahim Hasan, **en-Nuzûmu'l-İslâmiyye,** s. 269-270.

[461] Kara, **İslam Tarihinde İlk Zihniyet Sapması,** C. 4, S. 8, s. 151; Temir, **Emevîlerde Valilik**, s. 265.

[462] Temir, **Emevîlerde Valilik**, s. 265-266.

[463] Yâ'kûbî, **et-Târîh,** C. 2, s. 252; Zeydân, **İslâm Uygarlık Tarihi,** C. 1, s. 363-364; İsmail Hakkı Atçeken, **Devlet Geleneği Açısından Hişâm b. Abdülmelik**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2001, s. 52-53.

3.4.8.3. Divânü'z-Zimâm (Divânü'l-Ezimme)

Zimâm (زمام) kelimesi, sözlükte "dizgin, yular, kayış, defter, sicil" gibi manalara gelmektedir.[464] Bir kurum olarak Divânü'z-Zimâm ise "devletin gelir ve giderlerinin teftiş ve muhasebe işleriyle ilgilenen dairesi" olarak tanımlanmaktadır. Bu divânın temel vazifesi devletin gelir ve giderleri ile ilgisi olan malî konularda hesapların kontrol ve denetimini yapmaktı.[465]

Resulullah'ın, zekât memuru İbn el-Lutbiye'yi[466], Hz. Ebûbekir'in Muâz b. Cebel'i[467], Hz. Ömer'in vali ve diğer devlet görevlilerini[468], Hz. Ali'nin Rey Valisi Yezîd b. Hüceyye et-Temimî'yi[469] sorgulaması İslâm tarihinin ilk dönemlerinde de devlet gelir ve giderlerinin denetlendiğini göstermektedir.[470] Emeviler döneminde de her vilayetin valisi tarafından muhasebe ve teftiş işleri yürütülmekteydi.[471] Belâzuri'deki bir rivayette İslâm dünyasına Divânü'z-Zimâm'ı ilk getirenin halife Muâviye'nin valilerinden Ziyâd b. Ebîh'i olduğu, onun bu kurumu Sâsâniler'den görüp aldığı nakledilmektedir.[472] Bununla birlikte Taberi'de Divânü'z-Zimâm'ın, Abbasi halifesi Mehdî zamanında h. 162 (m. 779) senesinde kurulduğu, bağımsız ve merkezi bir hesaplama ve denetleme kurumu olarak faaliyetine başlağı belirtilmektedir.[473] Dolayısıyla, söz konusu divânın ne zaman kurulduğu tam olarak bilinmemektedir.

İncelediğimiz dönemde Divânü'z-Zimâm'ın yaptığı işler halifeler ve valiler tarafından yürütülmüştür. Özellikle Hz. Ömer, valileri ve yakınlarının mal varlıklarını denetleme konusunda hassas davranmıştır. İzlediği bu politika sayesinde toplumsal adaletin büyük ölçüde gerçekleştiğini söyleyebiliriz.

---

[464] Mutçalı, **el-Mu'cemu'l-Arabiyyu'l-Hadîs**, s. 401.
[465] Aykaç, **Abbâsi Devleti'nin İlk Dönemi İdarî Teşkilâtında Dîvânlar**, s. 65-67.
[466] Buhârî, **el-Câmiʿu'ş-Saḥîḥ,** s. 1773,1779 (Buhârî, **Ahkâm**, 24, 41); Müslim, **Sahîh-i Müslim,** C. 2, s. 889-890 (Müslim, **İmâret,** 27-28); Ebû Dâvûd, **Sünen-i Ebû Dâvûd,** C. 4, s. 567-568 (Ebû Dâvûd, **İmâret**, 11 (2946)).
[467] Abdürrezzâk, **el-Musannef,** C. 8, s. 268-269;
[468] Belâzurî, **Fütûhu'l-Büldân,** s. 541-542.
[469] İbn Hibbân, **es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ,** s. 322-323; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh,** C. 3, s. 171.
[470] Aykaç, **Abbâsi Devleti'nin İlk Dönemi İdarî Teşkilâtında Dîvânlar,** s. 65.
[471] Aykaç, **Abbâsi Devleti'nin İlk Dönemi İdarî Teşkilâtında Dîvânlar**, s. 65-66.
[472] Belâzurî, **Fütûhu'l- Büldân,** s. 649-650.
[473] Taberî, **Târîhu'l-Ümem ve'l-Mulûk,** C. 8, s. 142.

3.5. VELÎD b. ABDÜLMELİK DÖNEMİNDE (705-715) MÜSÂDERE

Velîd b. Abdülmelik, babası Abdülmelik b. Mervan'dan her açıdan sağlam ve istikrarlı bir yönetim devraldı. Velîd, on yıllık halifeliği döneminde babasının yönetim politikasını devam ettirdi, daha önce atanmış vali ve komutanları görevlerinde tuttu, yeni bürokratları da istişare ederek atadı. Velîd ile babasının yönetim anlayışında yegâne farklılık ise Velîd'in iç istikrarı sağlanmış devletin neredeyse tüm enerjisini dış politikaya yani fetih hareketlerine yöneltmesiydi.[474]

Velîd b. Abdülmelik'in halifeliği Emevi Devleti'nin en parlak dönemi yani zirvesi kabul edilir. Bu dönemde Mûsa b. Nusayr ve Tarık b. Ziyad, İspanya'da (Endülüs'te); Kuteybe b. Müslim, Türkistan'da; Mesleme b. Abdülmelik, Anadolu ve Ermeniyye'de; Muhammed b. Kasım, Sind bölgesinde önemli fetihler gerçekleştirdi. İslâm toprakları, Türkistan'dan Fransa'nın içlerine, Anadolu'dan Hindistan'ın içlerine kadar ulaştı. Bu sınırlar, İslâm tarihinde Müslümanların egemen oldukları en geniş coğrafya oldu.[475]

Velîd zamanında gerçekleştirilen fetihler neticesinde elde edilen ganimetlerin yanı sıra bölge ticareti de Müslümanların kontrolüne geçmiş, bu da ülkede refahın artmasına, ekonomik ve sosyal hayatın canlanmasına katkı sağlamıştır. Bu refahın sonucu olarak aralarında Şam Emeviyye Camii'nde bulunduğu birçok dini mimari eser inşa edilmiştir.[476]

Velîd b. Abdülmelik'in halifeliği süresince ikisini Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî'nin gerçekleştirdiği toplam altı müsâdere uygulaması tespit ettik. Bu uygulamalar şunlardır:

3.5.1. Bedevilerin Toprağına El konulması

İbnü'l-Cevzî'nin Ömer b. Abdülaziz dönemi olayları arasında yer verdiği bir olay şöyle gerçekleşmiştir. Ölü toprağı işleyip ihya eden bedevi bir topluluk, Ömer b. Abdülaziz'e gelerek bu topraklarının Velîd b. Abdülmelik döneminde ellerinden alındığını ve bu toprakların Velîd'in yakınlarına verildiğini söyledi ve

[474] Apak, **Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi 3 (Emevîler Dönemi),** s. 166-168.
[475] Atçeken, "Emevîlerin Siyasî Tarihi", **İslâm Tarihi ve Medeniyeti-3-Emevîler,** s. 43.
[476] Mevlüt Koyuncu, "Velîd I", **DİA,** İstanbul 2013, C. 43, s. 30-31.

toprağın mülkiyetini ele geçirmiş olan Mervanoğullarından davacı olduklarını belirtti. Ömer b. Abdülaziz, ölü toprakla ilgili Resûlullah'ın "bütün insanlar Allah'ın kulu ve bütün beldeler de onundur. Kim ölü toprağı ihya ederse o toprak ona aittir" şeklindeki sözünü hatırlattı[477] ve bedevilere topraklarını geri verdi.[478]

3.5.2. Medine Valisi İbn Hazm ve Yakınlarının Mallarının Müsâderesi

Medine Valisi İbn Hazm, Şair Ahvas'ın şikâyeti üzerine halife Velîd b. Abdülmelik tarafından görevinden alındı. Halife, onun ve yakınlarının mallarını müsâdere etti. Ahvas b. Muhammed el-Ensarî, Ümmü Cafer adında bir kadın için bir şiir yazdı ve şiirde:

أدورُ ولولا أن أرى أم جَعفر ... بأبياتكم ما دُرت حيث أدور

Eğer Ümmü Cafer'i evinizin orada görmeseydim

O dolaştığım yerde (şimdiki gibi) dolaşmazdım.

Ümmü Cafer'in kardeşi Eymen, Medine Valisi İbn Hazm'ın yanına giderek Ahvas'ın, kız kardeşi için yazdığı şiirden bahsetti ve onu Ahvas'a karşı kışkırttı. İbn Hazm, Ahvas'ı yanına çağırdı ve: "Bu adam senin hakkında ne diyor?" diye sordu. O da: "Benim hakkımda ne demiş?" diye sordu. İbn Hazm, Ahvas'a: "O, yazdığın şiirle onun kız kardeşine sarkıntılık yaptığını ve kendisini (toplumda) küçük düşürdüğünü iddia ediyor" dedi. Ahvas ise hakkında söylenenleri inkâr etti. Bunun üzerine İbn Hazm: "Sizin durumunuz hakkında işin içinden çıkamadım, (meselenizi halletmeniz için) ikinize de birer sopa vereceğim ve birbirinizle dövüşeceksiniz" dedi. Ahvas kısa boylu, zayıf biriydi; Eymen ise uzun boylu, iri yapılı biriydi. Ahvas ile Eymen dövüştüler ve Eymen, Ahvas'ı yere atıp güçten, takatten düşene kadar dövdü. Şair Ahvas, İbn Hazm'ın kendisine

[477] Beyhakî, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, C. 6, s. 235-237.

[478] İbnü'l-Cevzî, Cemâlüddîn Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Cevzî el–Kureyşî el-Bağdâdî, **Sîretü ve Menâḳıbü ʿÖmer b. ʿAbdilʿazîz,** Naim Zerzur (Thk.), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1983, s. 125.

karşı düşmanlık beslediğini anladı. Bunun üzerine Velîd b. Abdülmelik'i öven ve İbn Hazm'ı yeren bir şiir yazarak Şam'a Velîd'in yanına gitti.[479]

Ahvas, şiirinde[480] İbn Hazm'ın ve yakınlarının Mervan b. Hakem'in Medine'de eziyet görmesi olayında ve Hz. Osman'ın öldürülme olayında etkisinin olduğunu belirtip Halife Velîd'i onlara karşı kışkırttı ve bu şiirden etkilenen Velîd ona: "Vallahi doğru söylüyorsun. Bizler İbn Hazm ve ailesi hakkında gafletteydik" dedi. Ardından kâtibini çağıran halife ona: "İbn Hazm'ın azledildiğini ve yerine Osman b. Hayyân'ın görevlendirildiğini, İbn Hazm ve ailesinin mallarına el konulmasını ve divândan herhangi bir atıyye verilmemesini yaz" dedi. Velîd'in dediği gibi yapıldı. İbn Hazm ve ailesinin arsaları ve malları ellerinden alındığı gibi, divândan aldıkları atıyyeler de kesildi. Emevi Devleti yıkılıp Abbasiler kurulunca Halife Ebû Ca'fer el-Mansûr (754-775) Medine'ye geldi ve Emevi devleti zamanında mağdur olanların huzuruna gelmesini istedi. İbn Hazmoğullarından biri Mansûr'un huzuruna girip halifeye: "Ey Müminlerin Emiri! Yıllarca atıyyelerimiz verilmedi. Arsalarımıza ve mallarımıza el konuldu" dedi. Halife: "Eğer o günlerde zarar gördüyseniz bugün sizin için faydalanma zamanınızdır" dedi ve kâtibine Medine Valisi'nin İbn Hazm ailesine mallarını ve arsalarını iade etmesini ve alamadıkları tüm atıyyelerin hesaplanarak verilmesini istedi. Ayrıca yıllık yüz bin dinar atıyye verilmesini emretti.[481]

3.5.3. Haccâc'ın Vali Azar Merd b. el-Hürbüzî'nin Malını Müsâderesi

Haccâc, haraçları tahsil ederken gayet ciddi ve sert davranırdı. Valilerinden birinin herhangi bir hatasını, eksiğini veya kendisine karşı bir ihanetini sezdiğinde, onu hapis cezasıyla ve malını müsâdere etmekle

---

[479] İbn Abdirabbih, **el-ʿİḳdü'l-Ferîd,** C. 5, s. 367-368.

[480] Ahvas, şiirin bir bölümünde İbn Hazm ve ailesiyle ilgili olarak şöyle yazdı:
لا ترثين لَحزْميّ رأيتَ به ضُرًّا ولو ألقي الحَزميُّ في النار
الناخسين لمَروانٍ بذي خُشُب المُدْخلين على عُثْمان في الدار
"Zî Huşub vadisinde Mervan'ı ve onun bineğini rahatsız eden ve Osman'ın evine giren Hazmoğullarının sıkıntıya düştüğünü ve hatta ateşe atıldığını görsen bile acıma." İbn Abdirabbih, **el-ʿİḳdü'l-Ferîd,** C. 5, s. 369.

[481] İbn Abdirabbih, **el-ʿİḳdü'l-Ferîd**, C. 5, s. 367-369; Muhammed Türkî, **Müsâdere fi'l-Asri'l-Abbâsî,** s. 31-32.

cezalandırırdı.[482] Velîd b. Abdülmelik döneminde Haccâc'ın valilerinden Azar Merd b. el-Hürbüzî de onun baskı ve müsâderesine maruz kalmıştır. Haccâc, Azar Merd'in malını müsâdere etmesi ve ona baskı uygulaması için bir diğer valisi Muhammed b. Münteşir b. el-Ecda'ı görevlendirdi. Muhammed, Azar Merd'in yanına vardığında, Azar ona: "Ey Muhammed, sen şerefli birisin ve (yüce bir) dine[483] mensupsun. Bana zulüm edersen sana herhangi bir mal vermeyeceğim. Bana yumuşak davran" dedi. Muhammed, Azar'ın dediği gibi yaptı ve Azar, ona bir hafta içerisinde beş yüz bin dirhem verdi. Muhammed'in Azar'a yaptığı muamele Haccâc'a ulaşınca Muhammed'e kızdı ve onun yerine başka birini görevlendirdi. Muhammed'in yerine görevlendirilen kişi Azar'a çokça işkence uygulamasına rağmen, ondan herhangi bir mal veya para alamadı. Muhammed b. Münteşir bir gün çarşıda dolaşırken Azar'ın elleri ve ayakları ezilmiş bir halde eşeğin üzerinde gezdirildiğini gördü. Onu ilk gördüğünde Haccâc'ın kendisini sorgulayacağından çekinerek yanına gidip gitmeme konusunda tereddüt etti. Fakat onu görmezden gelmeyi veya yanına gitmemeyi kendine yakıştıramayarak ona yaklaştı. Azar ona: "Sen de beni sorguladın onlar da beni sorguladılar ve onların bana yaptıklarını görüyorsun. Buna rağmen onlara herhangi şey vermedim. Falancanın yanında beş yüz bin dirhem var, onu al, o senin olsun" dedi. Muhammed de Azar'a: "Sana iyi davrandığımdan dolayı senden hiçbir şey taleb etmedim. Sen bu sıkıntılı haldeyken de senden bir şey alacak değilim." dedi. Azar, Muhammed'e Müslümanlardan birinden Peygamber'inizin şu sözünü işittim: "Eğer Allah, bir kavimden razıysa onlar yağmura ihtiyaç duyduklarında onlara yağmur yağdırır. Mal ve parayı cömertlerine verir. Başlarına da hayırlı yöneticiler gönderir. Eğer Allah bir kavimden razı değilse, onlara ihtiyaç duymadıkları anda yağmur yağdırır. Mal ve parayı cimrilerine verir. Başlarına da kötü yöneticileri gönderir" dedi. Muhammed, Azar ile sohbetinin ardından onun yanından ayrıldı. Bu olayı haber alan Haccâc, Muhammed'i ertesi gün yanına çağırdı. Muhammed, Haccâc'ın yanına vardığında onu tahtının üzerinde elinde kılıçla görünce çekindi. Haccâc, neler olduğunu sordu. Muhammed ona: "Ey Müminlerin Emiri! Allah'a yemin olsun ki size şimdiye kadar hiç yalan söylemedim. Sizi aldatmadım ve size

[482] Taberî, **Târîhu'l-Ümem ve'l-Mulûk,** C. 6, s. 320-321; Muhammed Türkî, **Müsâdere fi'l-Asri'l-Abbâsî**, s. 36-37.
[483] Azar Merd'in bu sözünden, onun Müslüman olmadığı anlaşılmaktadır.

ihanet de etmedim" dedikten sonra, Azar'ın kendisine söylediklerini anlattı. Azar'ın beş yüz bin dirhemi birine bıraktığını söyledi. Ardından Haccâc, Muhammed'in sözünü kesti ve Azar'ı kastederek: "Bu kötü adam da hadisleri işitmiş demek" dedi.[484]

3.5.4. Abdullah b. Abdülmelik'in Mallarının Müsâderesi

Halife Velîd b. Abdülmelik, halka ve yöneticilere kötü muamelede bulunması, hazineye ait malları zimmetine geçirmesi ve rüşvet alması gibi nedenlerle Mısır'da valilik yapan kardeşi Abdullah b. Abdülmelik'i görevden aldı ve onun mallarını müsâdere etti. Abdullah, emri altındaki görevlileri herhangi bir neden olmaksızın görevden alırdı. Abdullah, kadılık ve polis teşkilatından sorumlu İmrân b. Abdurrahman b. Şürahbîl'i görevden aldı ve onu bir süre ev hapsinde tuttu. Daha sonra İmrân için kâğıttan bir elbise dikildi ve bu elbisenin üzerine İmrân'ın yaptığı hatalar yazıldı ve İmrân halkın arasında kâğıttan yapılan elbiseyle dolaştırıldı. Halife Velîd, kardeşi Abdullah'ı azletmesi için Kurre b. Şerîk el-Absî'yi görevlendirdi. Abdullah azil haberini alınca beytülmâlden aldığı mallarla Mısır'dan çıktı. Bunu haber alan Velîd, Abdullah'ı Ürdün'de ele geçirdi ve elindeki malları müsâdere etti.[485]

3.5.5. Horasan Valisi Mufaddal b. Mühelleb ve Yakınlarının Mallarının Müsâderesi

Irak Genel Valisi Haccâc, h. 85 (m. 704/705) yılında Horasan Valisi Yezîd b. Mühelleb'i azledip yerine kardeşi Mufaddal'ı tayin etti. Taberî'nin naklettiğine göre ehli kitaba mensup bir bilgin Haccâc'a, gelecekte Yezîd isimli birinin halifelik makamına oturacağını ve bu kişinin sadakatsiz biri olacağını bildirdi, Haccâc da bu anlatılandan etkilenerek Yezîd b. Mühelleb'i görevden aldı.[486] Ancak Haccâc'ı, bilginin söylediklerinden ziyade, Mühelleboğullarının[487] Emevi

---

[484] İbn Abdirabbih, **el-ʿİḳdü'l-Ferîd,** C. 5, s. 288-289; İbn Hallikân, **Vefeyâtü'l-Aʿyân ve Enbâʾü Ebnâʾi'z-Zamân**, C. 2, s. 43.

[485] İbn Abdilhakem, **Fütûḥu Mışr ve Aḫbâruhâ,** s. 238-239; Taberî, **Târîhu'l-Ümem ve'l-Mulûk,** C. 6, s. 442; Nadir Özkuyumcu, "Kurre b. Şerîk", **DİA,** Ankara 2002, C. 26, s. 446-447; Fatih Erkoçoğlu, "Abdullah b. Abdülmelik b. Mervân, Hayatı ve Faaliyetleri", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2009, C. 13, S. 1, s. 207.

[486] Taberî, **Târîhu'l-Ümem ve'l-Mulûk,** C. 6, s. 393.

[487] İsmini Emeviler'in Horasan Valiliğini yapmış Mühelleb b. Ebû Sufre'den (ö. 702) alan aile, Emeviler ve Abbasiler döneminde yetiştirdiği bürokrat, şair ve âlimlerle tanınır. Emeviler

Devleti'nde artan gücünün endişelendirdiği söylenebilir.[488] Haccâc, Yezîd'i azlettikten sonra bölgedeki dengenin bozulmaması ve Mühelleboğullarının tepkisini çekmemek amacıyla Yezîd'in kardeşi Mufaddal'ı Horasan Valiliği'ne atadı.[489]

Mufaddal, Horasan Valiliği'ni sadece dokuz ay sürdürebildi. Haccâc, Rey Valisi Kuteybe b. Müslim'i, Mufaddal'ı azletmek için görevlendirdi. Ona Mufaddal ve Mühelleboğulları ailesi mensuplarını yakalayıp kendisine getirmesini emretti. Kuteybe, istenilenleri yerine getirip Mufaddal ve ailesini Haccâc'a getirdi. Ardından Haccâc onları hapsetti ve onlardan altı milyon dirhem istedi.[490] Bu parayı almak için onlara işkence uyguladı.[491] Daha sonra Haccâc, Kuteybe'yi Mufaddal'ın yerine Horasan Valiliği'ne atadı.[492]

Mühellebboğullarına yönelik baskı ve müsâdere uygulamaları daha sonraki halifeler zamanında da devam etti. Nitekim ileride görüleceği üzere Ömer b. Abdülaziz döneminde devlet kaynaklarını sömürdüğü gerekçesiyle Yezîd b. Mühelleb sorgulanıp hapsedilmiştir.[493] Nihayet Yezîd b. Abdülmelik döneminde bu ailenin tüm bireyleri yönetime tehdit oluşturdukları gerekçesiyle tutuklanmış ve malları müsâdere edilmiştir.[494]

3.5.6. Aziz Yuhannâ Kilisesi Arazisinin Müsâderesi ve Yerine Ümeyye Camii'nin İnşası

Velîd b. Abdülmelik döneminde bir müsâdere uygulamasına da Şam'daki kilisenin yıkılıp yerine cami inşa edilmesi olayında rastlamaktayız. Halife Velîd,

---

döneminde önemli hizmetler yürüten Mühelleboğulları, artan nüfuzları nedeniyle Emevi yönetim tarafından tehlikeli görülerek toplu kıyıma uğradılar ve malları müsâdere edildi. İrfan Aycan, "Mühellebîler", **DİA**, İstanbul 2006, C. 31, s. 513-514;

[488] Fatih Erkoçoğlu, "Yezîd b. Mühelleb İsyanı", **İslâm Tarihi ve Medeniyeti-3-Emevîler**, Siyer Yayınları, İstanbul 2018, s. 200-201.

[489] Erkoçoğlu, **İslâm Tarihi ve Medeniyeti-3-Emevîler**, s. 201; Mehmet Çakırtaş, **Emevîler Döneminde Şiddet** (Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007), s. 285.

[490] Yâ'kûbî, **et-Târîh,** C. 2, s. 208; Seyfullah Kara, "İslam Tarihinde İlk Zihniyet Sapması: Emevîler Döneminde Otoritenin Dünyevîleştirilmesi", **İSTEM,** 2006, C. 4, S. 8, s. 151; Temir, **Emevîlerde Valilik**, s. 275.

[491] Çakırtaş, **Emevîler Döneminde Şiddet,** s. 285.

[492] Taberî, **Târîhu'l-Ümem ve'l-Mulûk,** C. 6, s. 424.

[493] Yâ'kûbî, **et-Târîh**, C. 2, s. 227; Taberî, **Târîhu'l-Ümem ve'l-Mulûk,** C. 6, s. 557.

[494] Taberî, **Târîhu'l-Ümem ve'l-Mulûk,** C. 6, s. 590-604; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh,** C. 4, s. 339-346.

Şamlılar nezdinde en faziletli halifelerdendi. Velîd'in faziletli olma sebepleri ise Mescid-i Aksa ve Şam Mescidi'ni (Ümeyye Camii) yaptırması, Mescid-i Nebevi'yi onarması ve bu mescitlere minareler diktirmesidir. Bunun dışında körlere gezmeleri için rehber, yürüme engelli olanlara hizmetçi tahsis etmesi ve sakatlara maaş bağlaması da faziletleri arasında sayılmaktaydı. Fakat Şam'daki kilisenin yıkılıp yerine Şam Mescidi'nin yapılması, Müslümanları hoşnut etse de Şamlı Hristiyanlar bu durumdan rahatsız oldular. Ömer b. Abdülaziz halife olduğunda, Hristiyanlar halifenin kendilerine karşı yumuşak tutumundan da istifade ederek Velîd dönemindeki bu durumu şikâyette bulunup kiliselerinin iadesini istediler. Ömer de onlara: "Medine dışındaki yerler fetihle alındı. Fakat siz yine de oradaki kilisenizi tekrar inşa etmek isterseniz, Tûma kilisesini yıkar orada mescid inşa ederiz." dedi. Onlar da Tûma kilisesinin yıkılmasından endişe ederek: "Biz bu kiliseden vazgeçtik. Siz de Tûma kilisesini yıkmaktan vazgeçin." dediler ve şikâyetlerinden vazgeçtiler.[495]

3.6. SÜLEYMAN b. ABDÜLMELİK DÖNEMİNDE (715-717) MÜSÂDERE

Süleyman b. Abdülmelik halife olduğunda ilk icraatı ağabeyi Velîd döneminde sürgün edilen veya hapsedilen muhalif grup ve kişilere genel af çıkarmak oldu. Ayrıca Velîd döneminde atanan vali ve kumandanları azletti, yeni atadığı valiler yoluyla Velîd'i destekleyen eski vali ve kumandanları sorgulatıp cezalandırdı.[496]

Süleyman b. Abdülmelik'in bir diğer icraatı da kendisinin halifeliğine karşı çıkan bürokratları cezalandırmak oldu. Süleyman, Velîd döneminde önemli fetihler gerçekleştirmiş Mûsa b. Nusayr, Tarık b. Ziyad, Kuteybe b. Müslim ve Muhammed b. Kasım gibi tecrübeli devlet adamlarını kişisel sebeplerden dolayı

[495] Taberî, **Târîhu'l-Ümem ve'l-Mulûk,** C. 6, s. 496, 499; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh**, C. 4, s. 292; Altınay, **Emevîlerde Günlük Yaşam,** s. 67; Tâlib Yâzîcî, "Emeviyye Camii", **DİA**, İstanbul 1995, C. 11, s. 108-109.
[496] Yiğit, **Emevîler,** s. 86.

görevden alarak kötü muamelede bulunmuştur. Bu durum devletin dış politikasında duraklamaya neden olmuştur.[497]

Süleyman b. Abdülmelik döneminde meydana gelen en önemli iç politik değişim ise, Muâviye b. Ebû Sûfyan'ın başlattığı, Abdülmelik b. Mervan ve Velîd b. Abdülmelik'in de titizle yürüttüğü kabileler arası dengenin terk edilmesidir. Nitekim Süleyman'ın uyguladığı yanlış politika, Arap kabileleri arasında var olan Kuzeyli-Güneyli, Mudarî-Yemenî ya da Kaysî-Kelbî bloklaşmasını aktif hale getirmiş, bu durum devletin gidişatını olumsuz etkilemiştir.[498]

Süleyman b. Abdülmelik'in üç yıldan daha az süren halifeliği döneminde menfi icraatlarının yanında âlimlerle irtibat halinde olması takdire edilecek bir durumdur. Nitekim başta Recâ b. Hayve[499] olmak üzere âlimlerin tavsiyelerini dikkate alarak Ömer b. Abdülaziz'i kendisinden sonra halife tayin etmesi önemlidir.[500]

Süleyman b. Abdülmelik'in halifeliği süresince iki müsâdere uygulaması tespit ettik. Bu uygulamalar şunlardır:

3.6.1. Ifrikiyye Valisi Musa b. Nusayr'ın Mallarının Müsâderesi

Süleyman b. Abdülmelik, Kuzey Ifrikiyye'de önemli fetihler gerçekleştirmiş ve Endülüs'ü fethetmiş kumandan Musa b. Nusayr'a işkence uyguladı, Musa'nın mallarına el koydu ve onu yüklü miktarda borçlandırdı. Süleyman, veliatht iken kendisinin emirlerini dinlemeyen ve halifeliğini istemeyen Musa ve Haccâc'a karşı büyük bir nefret besliyordu ve halife olduğunda onları asacağıyla ilgili yemin etti. Süleyman halife olduğunda Haccâc hayatta değildi. Musa ise Velîd b. Abdülmelik tarafından Endülüs'ten Şam'a çağrıldı. Mûsâ yanında mücevherler ve ganimetlerle Şam'a yaklaştığı esnada

[497] Apak, **Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi 3 (Emevîler Dönemi),** s. 189-190.
[498] Apak, **Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi 3 (Emevîler Dönemi),** s. 188.
[499] Kinde kabilesine mensup olan Recâ b. Hayve, Medine'de ilmi tahsilini tamamlamış, dönemin önemli âlimlerindendir. Emevi halifelerine danışmanlık yapmış olan Recâ, özellikle Süleyman b. Abdülmelik ve Ömer b. Abdülaziz dönemlerinde etkin olmuş, 730 yılında Hişâm b. Abdülmelik döneminde vefat etmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Fatih Erkoçoğlu, "Recâ b. Hayve el-Kindî (Hayatı ve Faaliyetleri)", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2007, C. 11, S. 2, s. 402-403.
[500] Apak, **Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi 3 (Emevîler Dönemi),** s. 197.

Velîd b. Abdülmelik ölümcül bir hastalığa yakalandı. Mûsâ, Velîd'in ölümünden üç gün önce Şam'a ulaştı. Velîd'in ölümünün ardından halife olan Süleyman, Musa'yı hapsetti ve asmak için hazırlıklar yaptı. Süleyman, Musa'yı asmak üzereyken Ömer b. Abdülaziz'in: "Musa'yı yaşlı, kilolu, nefes almakta zorlanan ve ölmek üzere olan bir hasta olarak görüyorum" demesi ve ona şefaatçi olmasından dolayı Halife Süleyman, Musa'yı astırmaktan vazgeçti. Ardından Süleyman, Yezîd b. Mühelleb'i Musa'yı ve oğulları Mervân ve Abdüla'lâ'yı borçlandırması için görevlendirdi. Yezîd, Musa'nın üzerindeki yüz bin dinara el koydu ve halifeye teslim etti. Halife, Musa'dan dört milyon otuz bin elli dinarı getirmesi için mühlet verdi. Ömer b. Abdülaziz ve halifenin çocuklarının şahitliğinde Musa'ya alacak senedi imzalattırıldı. Musa, halifenin istediği miktarı temin etmek için birçok kişinin kapısını çalmıştır. Hatta bir rivayette dilenmek zorunda kaldığından bile bahsedilir.[501] Bu olayda Musa b. Nusayr'ın, malının müsâderesinin yanında, garâmet dediğimiz para cezasına çarptırılarak borçlandığını da görmekteyiz.

3.6.2. Ebû Âkiloğullarının Mallarının Müsâderesi

Süleyman b. Abdülmelik döneminde muhalif grup veya ailelelere müsâdere uygulanmasına Ebû Âkiloğulları olayında şahit olmaktayız. Süleyman halife olduğunda, Haccâc'ın yakınları olan bu aileyi sorguladı ve onların usulsüz şekilde mal sahibi olduklarını iddia etti. Yezîd b. Mühelleb'i sorgu için görevlendirdi. Yezîd, onları sorgularken işkence yaptı ve el konulan mallarıyla birlikte Şam'ın Belkâ bölgesine sürdü. Getirdiği kişiler arasında Haccâc'ın annesi de bulunmaktaydı. Bu kadın aynı zamanda veliaht Yezîd b. Abdülmelik'in hanımıydı. İbn Mühelleb ona işkencede bulundu. Yezîd b. Abdülmelik onu serbest bırakması için İbn Mühelleb'e ricada bulundu ve onun bütün maddi sorumluluğunu yükleneceğini söyledi. İbn Mühelleb bunu da kabul etmedi. Buna

[501] İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullāh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, **el-İmâme ve's-Siyâse**, Ali Şîrî (Thk.), Dâru'l-Edva, Beyrut 1990, C. 2, s. 105-107; Bu eser her ne kadar İbn Kuteybe'nin eseri olarak meşhur olsa da bu konuda farklı düşünceler de vardır. Detaylı bilgi için bkz. M. Bahaüddin Varol, "El-İmame ve's-Siyâse" İsimli Eserin Müellifi İbn Kuteybe midir?, **İslâmî Araştırmalar**, 2003, C. 16, S. 2, s. 308-321; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh**, C. 4, s. 270-271; Câsim el-Ubûdî, "Mûsâ b. Nusayr", **DİA**, İstanbul 2006, C. 31, s. 225; Mahmud Şît Hattâb, **Kâdetu'l-Fethi'l-Endülüs**, Muessesetu'l-Ulûmi'l-Kur'ân, Şam 2003, C. 1, s. 349-350.

öfkelenen Yezîd b. Abdülmelik: “Eğer ben halife olursam senin bir organını keseceğim.” diyerek İbn Mühelleb’i tehdit etti. Daha sonra Yezîd b. Abdülmelik o kadının kurtulması için yüz bin dinar veya daha fazla para ödedi.[502]

Yezîd b. Abdülmelik döneminde Mühelleboğullarına yönelik müsâdere uygulamalarının sert bir şekilde uygulanacağını göreceğiz. Yezîd b. Abdülmelik, bu müsâderelerle Mühelleboğullarının kendisine yönelik muhalif tavırlarını çok ağır bir şekilde cezalandıracaktır.

3.7. ÖMER b. ABDÜLAZİZ DÖNEMİNDE (717-720) MÜSÂDERELER VE DAHA ÖNCE MÜSÂDERE EDİLMİŞ MALLARIN İADESİ

Yaklaşık iki buçuk yıl devlet başkanlığı görevini yürüten Ömer b. Abdülaziz, uyguladığı adil ve kucaklayıcı siyasetiyle diğer Emevi halifelerinden farklı bir yönetim sergilemiştir. Ömer, uyguladığı adil politikalarla Emevi Devleti’nin meşruiyetini sorgulayan kişilerin dahi sempatisini kazanmış, hiçbir Emevi halifesinin ulaşamadığı halk desteğini elde etmiştir. Bu özellikleri nedeniyle Müslüman tarihçiler onu Hz. Ömer’e nisbetle ikinci Ömer olarak adlandırmışlardır.[503]

Ömer b. Abdülaziz, yöneticilerini tayin ederken hangi kabileden olduğuna bakmadan ehliyet ve liyakat ilkelerini esas alarak atamaya dikkat etmiştir. Görevlendirdiği yöneticilerin adil olmasına ve malî konulara hâkim olmasına özen göstermiş, onları bu konularda denetime tabi tutmuştur.[504]

Ömer, kendisinden önceki Emevi hanedanının haksız yere elde ettikleri malların tespiti ve sahiplerine iadesi konusunu devlet politikası haline getirmiş, bu konuda yoğun mesai harcamıştır. Emevi hanedanından kendisine yönelik ölüm tehditlere rağmen bu siyasetinden vazgeçmemiştir.[505]

---

[502] Taberî, **Târîhu'l-Ümem ve'l-Mulûk,** C. 6, s. 564-565; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi’t-Târîh,** C. 4, s. 325-326.
[503] Apak, **Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi 3 (Emevîler Dönemi),** s. 197-198, 200.
[504] Mevlüt Koyuncu, **İkinci Hazreti Ömer (Ömer bin Abdulaziz**), Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1996, s. 27.
[505] Yiğit, **Emevîler,** s. 95.

Ömer, halifeliği süresince yaptığı icraatlarından dolayı ahirette hesaba çekileceği bilinciyle hareket etmiş, ülkede meydana gelen sorunlardan öncelikle kendisini sorumlu tutmuştur. Onun yönetim felsefesinde hak ve hukukun tesisi, iktidarın güçlendirmesinden öncelikli olmuştur.[506]

3.7.1. Müsâdere Uygulamaları

Ömer b. Abdülaziz'in halifeliği süresince tamamı Emevi hanedanı mensuplarına yönelik üç müsâdere uygulaması tespit ettik. Bu uygulamalar şunlardır:

3.7.1.1. Süleyman b. Abdülmelik'in Mallarının Müsâderesi

Ömer b. Abdülaziz, halife olduktan sonra ilk iş olarak kendisinden önceki halifenin terekesini müsâdere etti, mallarını satarak bedelini beytülmâle aktardı. Süleyman b. Abdülmelik, Recâ b. Hayve'nin de etkisiyle kendisinden sonra halife olarak Ömer b. Abdülaziz'i tayin etti. Süleyman'ın ölümünün ardından cenaze namazını Ömer b. Abdülaziz kıldırdı.[507] Ömer'in halife olduktan sonra ilk işi Süleyman'a ait olan elbiseleri, develeri ve şahsi eşyaları da dâhil bütün mallarını dört bin dinara satmak oldu. Sattığı malların bedelini beytülmâle aktardı.[508]

3.7.1.2. Ümeyyeoğullarından Bazılarının Mallarının Müsâderesi

Ömer b. Abdülaziz, halifeliği döneminde haksızlığa ve zulme uğramış kişilerin sorunlarının çözümü için valilerine emirnâmeler göndermiş ve bu mağduriyetleri gidermelerini emretmiştir. Bunun yanında kendisi de mağdur olanlara ve şikâyetçilere kapılarını açmıştır.[509] Emevi hanedanından bazı kişiler, halkın malını gasp veya müsâdere ederek birçok köy ve çiftliğe sahip olmuşlardı. Halife Ömer ister yakın akrabası olsun ister kardeşi olsun hakkı yerine getiriyordu. Ömer, amcası ve amcaoğullarının aldıkları mallara el koydu ve mal sahiplerine iade etti.[510] Bu durum Emevi ailesinin hoşuna gitmemişti. Bu durumu kendilerine yapılan bir zulüm olarak gördüler. Durumu Ömer'in halası Fâtıma bnt.

---

[506] Koyuncu, **İkinci Hazreti Ömer (Ömer bin Abdulaziz)**, s.27.
[507] İbn Kuteybe, **el-İmâme ve's-Siyâse,** C. 2, s. 131-132; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh**, C. 4, s. 312-314.
[508] İbn Kuteybe, **el-İmâme ve's-Siyâse**, C. 2, s. 132.
[509] Zeydân, **İslâm Uygarlık Tarihi,** C. 1, s. 359-360.
[510] Koyuncu, **İkinci Hazreti Ömer**, s. 42-44.

Mervân'a ilettiler. Fâtıma, Ömer'in yanına gelerek ona: "Ümeyyeoğullarının senin hakkında dediklerine ne diyorsun" dedi. Ömer halasına: "Allah, Resûlü'nü insanlara zulüm etmesi için değil, rahmetle muamele etmesi için görevlendirdi. Sonra da onlara eşitçe içmeleri için nehir[511] verdi. Ebûbekir ve Ömer bu nehri olduğu gibi korudu. Bana gelinceye kadar Yezîd b. Muâviye, Mervân b. Hakem, Abdülmelik b. Mervân ve Abdülmelik'in iki oğlu Velîd ve Süleyman bu nehirden faydalandılar. Bugün ise bu nehir kurudu. Bu nehir eski haline gelmedikçe insanları doyuramayacak" dedi. Fâtıma: "Ümeyyeoğulları sana kızgınlar, seninle bir gün savaşacaklarından bahsediyorlar" dedi. Ömer bu söze öfkelendi ve "Kıyamet günü dışındaki hiçbir günden çekinmiyorum" dedi. Ömer'in kararlılığını anlayan halası Fâtıma, Ümeyyeoğullarının yanına döndü ve onlara: "Ömer'i siz halife yaptınız. Siz Ömer b. Hattâb'ın çocuklarıyla da evlendiniz. Böylece dedesi Ömer b. Hattâb'a benzeyen biri meydana çıktı." dedi. Orada bulunanlar (bu durumu tasdik edercesine) sustular.[512]

3.7.1.3. Süleyman b. Abdülmelik'in Oğlunun Malının Müsâderesi

Ömer b. Abdülaziz'in Emevi hanedan üyelerine yönelik başka bir müsâdere uygulamasını, Süleyman b. Abdülmelik'in küçük oğlunun (İbn Süleyman'ın) iktâ arazisine el koyma olayında görmekteyiz. Bu duruma itiraz eden İbn Süleyman, Ömer b. Abdülaziz'in huzuruna girmek için izin ister ve aralarında şu konuşma geçer:

İbn Süleyman: "Ey Müminlerin Emiri! Benim sahip olduğum iktâ arazimi neden elimden aldınız?" diyerek sitemde bulundu.

Halife Ömer de ona: "İslâm'ın verdiği haklara el koymaktan (gasp etmekten) Allah'a sığınırım." diyerek bu malın haksız şekilde alınmadığını ifade etti.

Bunun üzerine İbn Süleyman yanında getirdiği tapuyu halifeye gösterdi ve: "Bu da tapum" dedi.

---

[511] Beytülmâl, yani devlet hazinesi nehir temsiliyle ifade edilmiştir.

[512] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh,** C. 4, s. 329-330; Yiğit, **Emevîler,** s. 95-96; Koyuncu, **İkinci Hazreti Ömer,** s. 45-46.

Tapuyu inceleyen halife: “Bu arazinin önceki sahibi kimdi?” diye sordu.

İbn Süleyman: “Bu iktâ daha önce fasık Haccâc’a aitti.”

Halife: “Öyleyse Haccâc bu arazide senden daha fazla hak sahibidir” dedi.

İbn Süleyman: “Fakat Ey Müminlerin Emiri! Bu beytülmâle ait bir araziydi” diyerek karara itiraz etti.

Halife Ömer de ona: “Bu durumda Müslümanlar bu mal üzerinde hak sahibidirler.” dedi.

Halifenin bu malı kendisine iade etmeyeceğini anlayan İbn Süleyman: “Ey Müminlerin Emiri! Tapumu geri verir misiniz? ” dedi.

Halife: “Bu tapuyu bana göstermeseydin senden bunu istemezdim. Müslümanlardan haksız şekilde alınmış bu arazinin tapusunu sana veremem.” diye cevap verdi.[513]

İbn Süleyman, bu sözler üzerine ağlamaya başladı. Orada bulunan halifenin azatlısı ve kâtibi Müzâhim, onun için şefaatçi oldu ve bu malın ona iade edilmesini istedi. Buna kızan halife: “Yazıklar olsun sana Müzâhim, onu çocuklarımdan daha fazla sevmeme rağmen nefsimle mücadele ediyorum.” diyerek onun bu isteğini reddetti.[514]

3.7.2. Müsâdere Benzeri Uygulama

Ömer b. Abdülaziz halife olduğunda eşine manevî/psikolojik baskı uygulayarak onun sahip olduğu lüks kategorisindeki malları beytülmâle aktarmasını istemiştir.[515] Bu müsâdere benzeri olay şöyledir.

---

[513] İbnü'l-Cevzî, Cemâlüddîn Ebû’l-Ferec Abdurrahmân b. Cevzî el–Kureyşî el-Bağdâdî, **Siretü 'l-Ömereyn**, Arapça Yazma, Köprülü Kütüphanesi, No: 1087, vr. 164; Ahmet Ağırakça, **İslâmî Toplumun Yeniden İnşâsı Ömer İbn Abdülaziz,** Akdem Yayınları, İstanbul 2012, s. 122-123.

[514] İbnü'l-Cevzî, **Siretü 'l-Ömereyn**, vr. 164.

[515] İbn Kuteybe, **el-İmâme ve’s-Siyâse,** C. 2, s. 132.

3.7.2.1. Ömer b. Abdülaziz'in Eşinin Lüks Kategorisindeki Mallarına Karşı Tutumu

Ömer b. Abdülaziz, devlete ait malların korunması hususunda son derece hassas davranmıştır. Bunu ihlal eden aile fertleri dahi olsa onları uyarmaktan ve gerekirse cezalandırmaktan geri durmamıştır. O, halife olduktan sonra eşinin yanına ağlamaklı bir şekilde gelip ona Ey Fâtıma: "Beni mi tercih ediyorsun, yoksa babanın (Abdülmelik b. Mervan) sana yaptırdığı elbiseyi ve verdiği mücevherleri mi tercih ediyorsun? Eğer beni istersen onları alıp beytülmâle koyacağım. Malları istersen de senden ayrılacağım. Çünkü bu mallar Müslümanlarındır. Ben, sen ve bu mallar aynı evde bulunamayız" dedi. Abdülmelik b. Mervan'ın kızına yaptırdığı elbise, inci ve yakut süslemeli, altın ipeklerle dokunmuş, yüz bin dinar değerinde bir elbiseydi. Fâtıma eşine: "Ey Müminlerin Emiri! Seni seçiyorum. Senden ayrılmaktan Allah'a sığınırım. O mallara ihtiyacım yok. Onlara istediğini yapabilirsin" diye cevap verdi. Bunun üzerine Halife Ömer, hanımının değerli elbisesini ve mücevherlerini beytülmâle Müslümanların ihtiyaçların karşılanması için koydu.[516] Ömer b. Abdülaziz vefat edip yerine Fâtıma'nın kardeşi Yezîd b. Abdülmelik halife olduğunda, ablasına "sana Ömer'in zulmettiğini biliyorum" diyerek ona bir takım mallar verdi. Fâtıma: "Vallahi bunları alamam. Ben eşime sağken itaat ettim, öldükten sonra isyan edecek değilim" diyerek bu malları kabul etmedi.[517]

3.7.3. Müsâdere Girişimleri

Ömer b. Abdülaziz'in halifeliği döneminde meydana gelen müsâderelerin veya müsâdere benzeri olayın yanı sıra, müsâderenin gerçekleştirilemediği durumlar da vardır. Bu dönemde tespit edebildiğimiz iki müsâdere girişimi ise şunlardır:

---

[516] İbn Kuteybe, **el-İmâme ve's-Siyâse**, C. 2, s. 132; İbnü'l-Cevzî, **Sîretü ve Menâḳıbü ʿÖmer b. ʿAbdilʿazîz**, s. 127-128; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh**, C. 4, s. 314; Koyuncu, **İkinci Hazreti Ömer (Ömer bin Abdulaziz)**, s. 43-44.

[517] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh,** C. 4, s. 314.

3.7.3.1. Basra Valisi Adî b. Ertât'ın Müsâdere İçin Halifeden İzin İstemesi

Valiler, müsâdere kararını kendileri vermekle beraber, müsâdere ile ilgili halifenin görüşünü sordukları durumlar da olmuştur. Ömer b. Abdülaziz'in Basra valisi Adî b. Ertât, müsâdere ile ilgili halifenin desteğini istemiş ve yapacaklarıyla ilgili kararını sormuştu. Halifeye yazdığı mektupta: "Benden önceki görevliler beytülmâlden yani Allah'ın malından büyük miktarda kendilerine aldılar. Bu kişilerin beytülmâlden aldıkları malları ancak onlara baskı uygulayarak alabildim. Eğer Emîrü'l-Mü'minîn uygun görürse diğer malları onlardan bu şekilde alayım." dedi. Valinin kendisine yazdığı mektuba şaşıran Halife Ömer ona: "Büyük şaşkınlık içindeyim. Halka baskı ve işkence uygulamak için benden izin istiyorsun. Sanki Allah'ın azabına karşı ben sana kalkan olacağım. Veya benim senden razı olmam seni Allah'ın azabından kurtaracak. Beytülmâlden çalan kişilerle ilgili olarak da eğer onlar hakkında kesin bir delil varsa adaletli bir şekilde onların ellerinden al. Bu kişiler suçlarını kabul ederlerse beyan ettiklerini onlardan al. Eğer kabul etmezlerse, Allah adına onlara yemin ettir ve serbest bırak. Allah onların hıyanetlerinin karşılığını verecektir. Allah'ın onlardan almasını tercih ederim." diyerek valisini işkence ve baskıyla o malları onlardan almaması konusunda uyardı.[518]

3.7.3.2. İbn Mühelleb'in Mallarının Müsâdere Edilme Girişimi

Ömer b. Abdülaziz, devlet kaynaklarını sömürüp kendi mülküne katan yöneticilerle ciddi bir şekilde mücadele etmiştir. Bu yöneticilerden biri de Süleyman b. Abdülmelik döneminde önemli görevlerde bulunan Yezîd b. Mühelleb'dir. Ömer, halife olunca İbn Mühelleb'in Süleyman'a yazdığı ve yanında iki milyon dirhemin[519] olduğunu belirten mektubu buldu ve İbn Mühelleb'i sorgulamak amacıyla yanına getirtti. İbn Mühelleb, o mektuptaki bilgilerin gerçek olmadığını, o yazıyı Süleyman'a yazmaktaki amacının halk arasında itibar kazanmak ve meşhur olmak olduğunu belirti ve böyle bir meblağın olmadığını söyledi. Ömer ona: "Allah'tan kork! O paraları ve malları iade et.

[518] İbnü'l-Cevzî, **Sîretü ve Menâḳıbü ʿÖmer b. ʿAbdilʿazîz**, s. 103-104.
[519] Paranın miktarıyla ilgili bilgi, sadece Yâ'kûbî'nin *et-Târîh*'inde geçmektedir.

Çünkü onlar Müslümanlarındır. Onları sana bırakacak değilim." diyerek o malları iade edene kadar İbn Mühelleb'i hapsedeceğini söyledi ve onu Halep kalesine hapsetti. İbn Mühelleb'in oğlu Muhalled b. Yezîd, babasını hapisten kurtarmak için yanına bir miktar mal alarak Horasan'dan Halife Ömer'in yanına geldi. Muhalled, Ömer'e iltifatlarda bulunduktan sonra ona: "Babasını kastederek bu yaşlı adamı neden hapsettiniz? Onunla ilgili konuda benimle anlaş" dedi. Ömer İbn Mühelleb'i hesabına geçirdiği tüm mallardan sorgulayacağını ve bu meblağı ödemek kaydıyla babasını serbest bırakacağını belirtti. İbn Mühelleb ve oğlu Muhalled, Ömer'in istediği meblağın tamamını ödemek istemediler. Bunun üzerine Ömer, İbn Mühelleb'i (toplum içinde alçaltmak amacıyla) yünden bir cübbe ile devenin üzerinde fasıkların ve hırsızların yoğun şekilde bulunduğu Dehlek'e sürgün etti.[520]

Bu olayda Ömer b. Abdülaziz'in Müslümanlara ait malları konuma konusundaki hassasiyeti görülmektedir. Fakat Ömer, İbn Mühelleb veya oğlundan belirtilen miktarı alamamıştır. Muhtemelen İbn Mühelleb, müsâdereye uğramamak amacıyla malları yakınlarına dağıtmış veya bir yerlere gizlemiştir.

3.7.4. Daha Önce Müsâdere Edilmiş Malların İadesi

Ömer b. Abdülaziz göreve geldikten sonra, malları haksız yere ellerinden alınan kimselerin mallarını iade edeceğini ilan etti. Bu çağrı üzerine malları müsâdere edilen birçok kişi, mallarının iadesi talebinde bulundu.[521] Ulaşabildiğimiz kaynaklarda haksız yere malları ellerinden alınan kişilerin mallarının iade edildiği olaylar, aşağıdaki alt başlıklarda ele alınmıştır.

3.7.4.1. Alioğullarının Müsâdere Edilen Mallarının İadesi

Ömer b. Abdülaziz, Hz. Ali'nin soyundan gelenlere, diğer Emevi halifelerinden farklı olarak iyi muamelede bulundu. Hutbelerde Hz. Ali ve yakınlarına karşı nefret söylemlerini ve lanet okumayı kaldırdı. Müsâdere edilen

[520] Yâ'kûbî, **et-Târîh**, C. 2, s. 227; Taberî, **Târîhu'l-Ümem ve'l-Mulûk,** C. 6, s. 557; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh**, C. 4, s. 319; Fatma Odabaşı, "Yezîd b. Mühelleb", **DİA,** İstanbul 2013, C. 43, s. 522-523.
[521] Zeydân, **İslâm Uygarlık Tarihi**, C. 1, s. 360.

mallarını onlara iade etti.[522] Emeviler tarafından müsâdere edilen mallardan biri de Fedek arazileriydi. Fedek antlaşmayla elde edilen yerlerden biriydi ve buranın gelirleri Resûlullah'a aitti. Hz. Peygamber bu gelirleri ihtiyaç sahiplerine, yolda kalmışlara, misafirlere verir; Haşimoğullarından fakirlere, onların kızlarını ve dullarını evlendirmek amacıyla kullanırdı. Buranın gelirleri belli bir süre Haşimoğullarına verildi. Muâviye halife olunca, burayı Mervan b. Hakem'e iktâ olarak verdi. Fedek arazileri Ömer b. Abdülaziz dönemine kadar Ümeyyeoğulları tarafından kullanıldı. Ömer halife olunca, bu toprakları şahıslardan alarak Hz. Peygamber dönemindeki statüsüne geri çevirdi. Hz. Ali'nin soyundan gelenlere bu toprakları iade etti.[523]

3.7.4.2. Rakkalı Ebû Aişe Adındaki Bir Adamın Müsâdere Edilen Malının İadesi

Haksız yere malı müsâdere edilenlerden Ebû Aişe adındaki kişinin malının iade olayı, İbn Ebi Şeybe'nin *el-Musannef*'inde yer almaktadır. Bu eserin Kitabu'z-Zekât bölümünde konuyla ilgili iki rivayet mevcuttur. Bu rivayetler esas olarak kayıp olan veya kendisinden umut kesilen malın zekâtıyla ilgilidir. Bununla bağlantılı olarak haksız yere malı elinden alınan bir kişinin malının beytülmâle konulduğu aktarılmaktadır. Ömer b. Abdülaziz halife olduğunda Ebû Aişe'nin mağduriyetinin giderilmesi için ilgili makamlara mektup yazarak malının kendisine iade edilmesini ve bu malın geçmiş yıllara ait zekâtının da alınmasını ister. Ancak bu malın kayıp mal olduğu anlaşıldığında, sadece içinde bulunulan yılın zekâtının alınmasını ister.[524] Konuyla ilgili ikinci rivayet ise daha açıklayıcıdır. İkinci rivayete göre Abdülmelik b. Mervan'ın[525] halifeliği döneminde Rakka Valisi, Ebû Aişe isimli bir adamın yirmi bin dirhemini haksız

[522] Wellhausen, Arap Devleti Ve Sukutu, s. 146; Yiğit, **Emevîler,** s. 95; Ali İhsan Şahin, **Emevi Dönemi İsyanlarında Tarafların İzledikleri Strateji ve Taktikler** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2008), s. 122.

[523] Belâzurî, **Fütûhu'l- Büldân,** s. 41-46; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh,** C. 4, s. 329; Wellhausen, **Arap Devleti Ve Sukutu,** s. 140.

[524] İbn Ebi Şeybe, **el-Musannef,** C. 2, s. 420

[525] İbn Ebi Şeybe'nin farklı üç nüshasında ise bu olayın Velîd b. Abdülmelik döneminde gerçekleştiği ifade edilmektedir. Bu nüshalar şunlardır: İbn Ebû Şeybe, **el-Musannef**, Hamd b. Abdullah el-Cuma (Thk.), Muhammed b. İbrahim el-Luheydân (Thk.), Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 2004, C. 4, s. 327-328; İbn Ebû Şeybe, **el-Musannef,** Muhammed Avvâme (Thk.), Dâru'l-Kıble li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, Cidde 2006, C. 6, s. 569; İbn Ebû Şeybe, **el-Musannef,** Ebû Muhammed Üsame b. İbrahim b. Muhammed (Thk.), el-Fârukü'l-Hadise, Kahire 2008, C. 4, s. 294-295.

bir şekilde alıp beytülmâle koymuştur. Ömer b. Abdülaziz halife olduğunda, bu adamın çocukları uğradıkları haksızlığı ona ilettiler. Halife de Rakka Valisi Meymûn'a mektup yazarak adı geçen kişinin müsâdere edilmiş parasının çocuklarına iade edilmesini ve onlardan sadece o yılın zekâtının alınmasını emretti. [526]

3.7.4.3. Basralı Bir Vatandaşın Müsâdere Edilen Malının İadesi

Ömer b. Abdülaziz yaklaşık iki buçuk yıllık halifeliği süresinde görevini kötüye kullanan görevlilere karşı sert tedbirler aldığı gibi, herhangi bir haksızlığa uğrayan vatandaşın durumunu da yakından takip etmiştir. Buna rağmen bazı görevlilerin bu uyarıları dikkate almadıkları görülmektedir. Nitekim İbn Abdilhakem el-Mâlikî'nin *Sîretü ʿÖmer b. ʿAbdilʿazîz* adlı eserinde bu konuyla ilgili şöyle bir olay anlatılmaktadır: Basra Valisi Adî b. Ertât el-Ferazî tarafından mağdur edilen bir vatandaş, Halife Ömer b. Abdülaziz'e durumunu bildirmek amacıyla Şam'a doğru yola çıktı. Şam'a vardığı sıralarda Halife kül rengi katırı üzerinde sade, basit bir gömlek giymiş olarak şehirde dolaşmaya çıkmıştı. Adam bineğinden inip karşılaştığı kişilere Halife Ömer'i sordu. Halifenin şehri dolaştığını, birazdan geleceğini söylediler. Halife yanında bir adamla konuşur haldeyken geldi. Oradakiler halifeyi işaret ederek: "Müminlerin Emiri Ömer budur" dediler. Adam Halife Ömer'in yanına gidip Basra Valisi Adî b. Ertât'tan şikâyetçi oldu. Valinin arazisine haksız yere el koyduğunu bildirdi. Halife Ömer: "Allah'a yemin olsun ki bizi yanıltan onun kafasındaki siyah sarık oldu. Onu kesin delille yanına gelenlerin hakkını teslim etmesi konusunda uyarmıştım. Buna rağmen seni buraya kadar getirtti" dedikten sonra haksız bir şekilde alınan arazinin adama iade edilmesini emretti. Daha sonra adama: "Buraya gelmek için ne kadar harcadın?" diye sordu. Bu soruya şaşıran Basralı vatandaş: "Ey Müminlerin Emiri! Siz bana yüz bin dirhemden daha kıymetli olan arazimi iade ettiniz. Bir de yol masraflarımı mı soruyorsunuz?" diyerek arazisinin iade edilmesinin yeterli olduğunu belirtti. Halife ise: "Ben sadece hakkın olanı verdim. Sen bana yolculuk masrafının ne kadar tuttuğunu söyle" dedi. Adam: "Ne kadar harcadığımı tam olarak bilmiyorum, ama yaklaşık olarak altmış dirhem harcadım"

[526] İbn Ebi Şeybe, **el-Musannef,** C. 2, s. 420; Ali Muhammed Sallâbî, **Emevîler Dönemi 2,** Harun Ünal (çev.), Ravza Yayınları, İstanbul 2014. s. 207;

dedi. Halife Ömer, adama beytülmâlden belirtilen miktarın da verilmesini emretti. Adam Basra'ya dönmek için yola çıktığında Ömer b. Abdülaziz ona seslenip yanına çağırdı: "Benim malımdan bu beş dirhemi al. İnşallah bununla evine varıncaya kadar yiyecek ihtiyaçlarını giderirsin" diyerek adamı yolculadı. [527]

Basra Valisi Adî b. Ertât'ın bazı vatandaşların mallarını müsâdere etmek için Halife Ömer'e mektup yazdığını ve halifenin kesin delil olmadıkça bu kimselerin mallarının müsâdere edilmemesi emrini verdiğini daha önce belirtmiştik.

3.7.4.4. Müsâdereye Uğrayan Bir Kişinin Malının İade Edilmesi

Ömer b. Abdülaziz, malı vali tarafından haksız yere müsâdere edilen bir kişiyle ilgilenmiş ve malını ona iade etmiştir. Azerbaycan'da yaşayan bu kişi sıkıntısını halifeye anlatmak için onun huzuruna geldi. Ömer'e: "Ey Müminlerin Emiri! İçinde bulunduğum (sıkıntılı) durumumu hatırla (ve bana adil davran) bu durum ki insanların çokluğu nedeniyle Allah'ın seninle ilgilenmediği, amellere güvenilmediği ve günahlardan beraatın olmadığı bir gün gibidir" dedi. Bu sözler halifeyi ağlattı ve ona nedir bu başına gelenler? Bir şeye ihtiyacın mı var? diye sordu. Adam: "Azerbaycan'daki âmil bana karşı düşmanlık besledi ve benim on iki bin dirhemimi müsâdere etti. Müsâdere ettiği paramı da beytülmâle koydu" diyerek durumu anlattı. Bunun üzerine Ömer, Azerbaycan'daki âmiline alınan paranın iadesi için mektup gönderdi ve bu para adama geri ödendi.[528]

Ömer b. Abdülaziz, halktan haksız yere veya fazla vergi alınmasına, halkın malına usulsüz şekilde el konulmasına müsamaha göstermemiş ve bununla ilgili olarak yöneticilerini uyarmıştır. Mısır ile Remle arasındaki Rafah bölgesinde halktan haksız yere vergi alındığını işiten Ömer, bu duruma çok öfkelenmişti. Bu olayla ilgili Abdullah b. Avf el-Kâri'ye yazdığı mektupta: "Vergi binası olarak kullanılan bu binaya git ve orayı yık. (O binadaki malzemeleri) Deniz kıyısına

[527] İbn Abdilhakem, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdilhakem b. A'yen b. Leys el-Mâlikî, **Sîretü ʿÖmer b. ʿAbdilʿazîz ʿalâ mâ Revâhü'l-İmâm Mâlik b. Enes ve Aşḥâbüh**, Ahmed Ubeyd (Thk.), Alemu'l-Kutub, Beyrut 1983, s. 129-130; Koyuncu, **İkinci Hazreti Ömer,** s. 47.
[528] İbnü'l-Cevzî, **Sîretü ve Menâḳıbü ʿÖmer b. ʿAbdilʿazîz,** s. 92-93.

götür ve onları orada un ufak et" diyerek bu durumdan ne kadar rahatsızlık duyduğunu belirtmiştir.[529]

Ömer b. Abdüaziz'in diğer Emevi halifelerinden farklı olarak adil davranmaya daha fazla dikkat ettiği anlaşılmaktadır. Yöneticilere yazdığı mektuplarda hak ve adaletin sağlanması konusundaki ısrarlı tavsiyeleri dikkat çekicidir. O, yöneticilerine hüküm verirken titiz davranmalarını, önemli konularda acele etmemelerini tavsiye etmiştir.[530]

3.8. YEZÎD b. ABDÜLMELİK (II. YEZÎD) DÖNEMİNDE (720-724) MÜSÂDERE

Ömer b. Abdülaziz'in vefatının ardından Emevi Devleti'nin başına geçen Yezîd b. Abdülmelik (II. Yezîd), yönetim anlayışı ve kişilik açısından selefi ile taban tabana zıttır. Dindar ve adil bir halifenin ardından, dini hassasiyetlerden tamamen uzak, hafif meşrep kişilikli ve sarayı eğlence merkezine çeviren biri halife olmuştur. Öyle ki II. Yezîd, Habbâbe ve Sellâme adlı iki şarkıcı cariyenin kontrolü altına girmiş, bu cariyelerden Habbâbe, halifenin siyasi danışmanı olarak hareket etmiş, yöneticilerin atanma ve azil işlemlerinde etkili olmuştur.[531]

II. Yezîd zamanında yönetim anlayışında önemli bir değişiklik ise, bir kabileye dayalı idari anlayışın yeniden başlatılmış olmasıdır. II. Yezîd, sadece Kaysî kabilesine mensup kişileri yönetici olarak atamış, bu politik tutum birtakım isyanların çıkmasına sebebiyet vermiştir.[532]

II. Yezîd döneminde dört müsâdere uygulaması tespit ettik. Bu dönemdeki müsâdere uygulamaları genellikle yönetime muhalif kişi veya gruplara yönelik gerçekleştirilmiştir. Bu uygulamalar şunlardır:

---

[529] Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, **Kitâbu'l-Emvâl,** s. 632; Ağırakça, **Ömer İbn Abdülaziz,** s. 125.
[530] Mustafa Sarıbıyık, "İbn Abdülhakem'e Göre Ömer B. Abdülaziz'in Yönetim Anlayışı ve Yöneticilerle Münasebetleri", **Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi,** 2019, C. 17, S. 33, s. 143.
[531] Apak, **Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi 3 (Emevîler Dönemi),** s. 208.
[532] Apak, **Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi 3 (Emevîler Dönemi),** s. 209-212.

3.8.1. Halifeliğini İstemeyenlerin Mallarının Müsâderesi

Süleyman b. Abdülmelik, kendisinden sonra Ömer b. Abdülaziz ve Yezîd b. Abdülmelik'in halife olmasını vasiyet etmişti. Ömer'in vefatı üzerine Yezîd b. Abdülmelik hilafet makamına geçti. II. Yezîd, halife olmadan önce halk tarafından saygı duyulan, mütevazı, istikamet üzere bir kişi olarak tanınırdı. Bu bakımdan Ömer b. Abdülaziz'in izlediği politikaya devam edeceğine inanıldı. Fakat beklendiği gibi olmadı. Yezîd halife olduğunda eğlenceye ve şaraba müptela oldu. Şehvet ve arzularının tutkunu oldu. Durum o hale geldi ki Yezîd'in cariyelerinden Habbâbe, Yezîd'e haber vermeden valileri görevden alıyor, yerlerine yeni valiler atıyordu. Bunun yanında Ömer b. Abdülaziz dönemindeki uygulamaların haracın azalmasına sebebiyet verdiğini söyleyerek, kıtlık veya bolluk farketmeden haracın her zaman alınmasını istedi. Bu hal halk tarafından hoş karşılanmadı. Kureyş'in ve Ümeyyeoğullarının önde gelenleri Yezîd'i azletmek istediler. Yezîd'i azletmek isteyenler, halifenin amcası Muhammed b. Mervân b. el-Hakem etrafında toplandılar. Yezîd, kendisine karşı isyan eden ve onu azletmek isteyen amcasını önce hapsettirdi, ardından da zehirleterek öldürdü. Ayrıca Kureyş'in ileri gelenlerinden otuz kişi de Şam kırsalına ve çeşitli bölgelere sürgün edildi. Bu kişilerin mallarına el konuldu ve bu mallar satıldı. Bunun yanında bir takım para cezalarına da çarptırıldılar. Bu kişilere yakın duranlar da yandaş ve taraftar oldukları gerekçesiyle baskıya maruz kaldılar.[533]

3.8.2. Ifrikiyye Valisi Muhammed b. Yezîd'in Malının Müsâderesi

Yezîd b. Abdülmelik döneminde görevden alınıp malı müsâdere edilen kişilerden biri de Ifrikiyye'de vali olarak görev yapmış Muhammed b. Yezîd'dir. Abdülmelik b. Mervan döneminde kâtiplik yapan ve halifenin yanında sürekli bulunan Muhammed, Süleyman b. Abdülmelik döneminden Yezîd b. Abdülmelik dönemine kadar Ifrikiyye'de vali olarak görev yapmıştı. Yezîd, halife olunca onu görevden azletti ve yerine Yezîd b. Ebû Müslim'i tayin etti. Vali olarak atanan Yezîd b. Ebû Müslim, daha önce Haccâc'ın kâtipliğini de yapmıştı. Yezîd b. Ebû Müslim Ifrikiyye'ye vali olarak atanır atanmaz eski vali Muhammed b. Yezîd'i

[533] İbn Kuteybe, **el-İmâme ve's-Siyâse,** C. 2, s. 141-142; Şahin, **Emevi Dönemi İsyanlarında Tarafların İzledikleri Strateji ve Taktikler**, s. 124.

hapsetti ve ona bir takım işkenceler uygulayıp malını müsâdere etti. Yeni vali Yezîd b. Ebû Müslim'in, Haccâc'ın Irak bölgesine uyguladığı baskıcı ve otoriter yönetimi Ifrikiyye'ye tatbik etme çabası halk tarafından tepkiyle karşılandı. Yeni Vali Yezîd, Ifrikiyye halkı tarafından öldürüldü. Halife Yezîd, eski Vali Muhammed b. Yezîd'i kısa süreli de olsa zorunlu olarak vali atadı. Muhammed, halk tarafından öldürülen Vali Yezîd ile ilgili: "O Allah'ın da Müslümanların da razı olmadığı biriydi" dedi.[534]

3.8.3. Mühelleboğullarının Mallarının Müsâderesi

Yezîd b. Abdülmelik döneminde dikkat çeken müsâdere uygulamalarından biri de yönetime isyan eden Yezîd b. Mühelleb'in ve ailesinin mallarının müsâdere edilmesidir. Emevi Devleti'nde önemli görevlerde bulunmuş olan Yezîd b. Mühelleb, Süleyman b. Abdülmelik tarafından gerek veliahtlığı gerekse de halifeliği döneminde himaye edilmiş ve çeşitli görevlere tayin edilmişti. Süleyman'ın ölümünün ardından Ömer b. Abdülaziz tarafından devlet malını zimmetine geçirdiği suçlamasıyla tutuklanan İbn Mühelleb, Ömer'in ölümüne yakın Yezîd b. Abdülmelik'in kendisini öldüreceğinden korkarak hapisten kaçtı.[535] Hapisten kaçtıktan sonra Basra'ya giden İbn Mühelleb, Ezd, Rebîa kabileleri ve mevâlînin de katılımıyla Halife II. Yezîd'e karşı isyancı bir grup oluşturdu. İsyancı grubu bastırmak için Mesleme b. Abdülmelik görevlendirildi. İbn Mühelleb, Mesleme karşısında ağır bir yenilgi aldı. Kardeşleri ve yakınları ile birlikte öldürüldü. Mühelleb'in ailesinden sağ kalanlar topladıkları mallarıyla Basra'dan Hindistan'da Kandabil'e kaçmak istedilerse de Mesleme b. Abdülmelik'in adamları tarafından mallarıyla birlikte yakalandılar. Basra'ya getirilen bu kişilerden kadın ve çocuklar İslâm şeriatına aykırı olarak Basra pazarında satılmak istendi, ancak Emevilerin sadık memurlarından Cerrâh b. Abdullah el-Hakemî bunu doğru bulmayarak bu kişileri özgürlüklerine kavuşturdu. Mühellebilere ait mallar ise müsâdere edildi.[536] Mühellebilere ait

[534] Tenûhî, el-Kādî Ebû Alî el-Muhassin b. Alî b. Muhammed et-Tenûhî, **El-ferec ba'de'ş-şidde',** Abbûd eş-Şâlcî (Thk.), Dâru's-Sadr, Beyrut 1978, C. 2, s. 144; Muhammed Türkî, **Müsâdere fi'l-Asri'l-Abbâsî**, s. 10.

[535] Taberî, **Târîhu'l-Ümem ve'l-Mulûk,** C. 6, s. 556-558, 564-565; Yiğit, **Emevîler,** s. 102.

[536] Taberî, **Târîhu'l-Ümem ve'l-Mulûk,** C. 6, s. 590-604; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh,** C. 4, s. 339-346; Wellhausen, **Arap Devleti Ve Sukutu**, s. 150-151; Yiğit, Emevîler, s. 102-103; Aycan, "Mühellebîler", **DİA**, s. 513-514; Odabaşı, "Yezîd b. Mühelleb"**, DİA,** s. 522-523.

mallar arasında Dicle ile Kesker arasındaki köylerde bulunan dört bin manda da vardı. Yezîd b. Abdülmelik, bu mandaları adamlarıyla Massîsa'ya[537] gönderdi.[538]

3.8.4. Horasan Valisi Saîd Hareşî ve Horasan Eşrafının Mallarının Müsâderesi

Yezîd b. Abdülmelik döneminde Irak ve Horasan genel Valisi Mesleme b. Abdülmelik görevden alındı ve yerine Ömer b. Hübeyre atandı. Horasan'da valilik yapan Saîd Hareşî, İbn Hübeyre'yi ciddiye almıyor, isteklerini yerine getirmiyordu, hatta ona "emîr" bile demiyordu. Yezîd b. Mühelleb'in tercümanlarından biri, İbn Hübeyre'ye Horasan'ın eşraflarında devlete ait malların bulunduğunun bilgisini verdi. İbn Hübeyre, bu kişilerin isim listesini çıkardı. Listede adı olanlardan bu malların alınması için Hareşî'ye mektup göndermiş, ancak Hareşî bu emirleri yerine getirmemişti. İbn Hübeyre, Hareşî'nin neden böyle yaptığını anlamak ve bilgi toplamak için Cümeyl b. İmrân'ı Horasan'a gönderdi. Hareşî, Cümeyl'in kendisi hakkında bilgi toplamak amacıyla görevlendirildiğini anladı ve onu içinde zehir olan karpuz yedirerek öldürmek istedi. Cümeyl karpuzu yiyince hastalandı ve İbn Hübeyre'nin yanına zorlukla dönebildi. Ardından tedavisi yapılıp iyileşince İbn Hübeyre'ye: "Durum bildiğinden daha kötü ve Hareşî seni kendi memuru olarak görüyor" dedi. Bu duruma öfkelenen İbn Hübeyre, Hareşî'yi azletti. Vücuduna karınca koyarak işkence etti ve malını müsâdere etti. Ardından Horasan'a Müslim b. Saîd'i vali tayin etti ve hazineye ait paraları tahsil etmekle görevlendirdi. Müslim, bununla ilgili Horasan'ın ileri gelenlerinden bir takım paralar istedi. Onlar Müslim'e bu paraları vermek istemedi. Müslim'e: "Eğer sen bunu yapmaya kalkarsan Horasan'da valilik yapamazsın. Çünkü bu malını istediğin kişiler buranın önde gelenleridir. Bu malları onlardan haksız şekilde, fazlaca almak istiyorsun" dediler. Bunun üzerine Müslim, İbn Hübeyre'ye aralarında Horasan eşrafından Mihzem b. Câbir'in de bulunduğu bir grupla beraber durumu anlatan bir mektup gönderdi. Mihzem, belirtilen miktarların kendilerinde bulunmadığını, bu miktarın abartılı olduğunu ve kendilerinin sınır boylarında düşmanla sürekli savaş halinde bulunduklarını belirterek İbn Hübeyre'nin bunu yapmaktan vazgeçmesini istedi.

[537] Adana'nın Ceyhan ilçesine bağlı Misis (Yakapınar) beldesi.
[538] Belâzurî, **Fütûhu'l-Büldân,** s. 229-230.

İbn Hübeyre bu malların kendisi için önemli olduğunu belirterek grubun ifade ettiği miktarın kendilerinden tahsil edilmesi için valisi Müslim'e mektup gönderdi. Müslim, bu miktarları onlardan tahsil etti. Vermek istemeyen kişilere de baskı ve işkence uygulayarak bu malları müsâdere etti.[539]

3.9. HİŞAM b. ABDÜLMELİK DÖNEMİNDE (724-743) MÜSÂDERE

Hişâm b. Abdülmelik, yaklaşık 20 yıl yürüttüğü devlet başkanlığı ile Emevi Devleti'nin en uzun süre görevde kalan halifelerindendir. O, idareyi devraldığında Hz. Ali taraftarları, Hâriciler ve bazı mevâlî (Arap olmayan Müslüman halklar) gruplar, Emevi yönetimine karşı isyan halindeydiler. Hişâm, yaşanan olumsuzlukların azaltılması ve yönetimdeki dengelerin sağlanması için çaba göstermiş, bu amaçla iktidar mücadelelerinin odağı haline gelen Şam'ı terketmiş, yönetim merkezini Rakka yakınlarındaki Rusâfe'ye taşımıştır.[540]

Hişâm b. Abdülmelik, yönetim işlerini dikkatli bir şekilde yürüten, karşılaştığı durumlara ihtiyatlı yaklaşan, ciddi ve olgun biriydi. Valilerini görevlendirirken istikamet ve adalet üzere olmalarına önem verir, halk tarafından hoş karşılanmayan hal ve harekette bulunan valileri görevden azlederdi. Hatta Hıms'a vali olarak atadığı oğlu Saîd'i şikâyet üzerine azletmiş ve onu yapmış olduğu davranışları nedeniyle azarlamıştı.[541]

Hişâm'ın yönetim anlayışının önemli bir özelliği de yürüttüğü ekonomi politikasıdır. O, beytülmâl konusunda titiz davranmış, devletin gelirlerinin artması ve giderlerinin azalması için gerekli tedbirlere başvurmuştur. Hişâm, beytülmâlden ancak zaruri harcamalara izin vermiş, sıkı bir malî bir siyaset yürütmüştür. İzlediği bu politika, onun mal biriktirmeyi seven, cimri biri olarak tasvir edilmesine de neden olmuştur.[542]

---

[539] Taberî, **Târîhu'l-Ümem ve'l-Mulûk,** C. 7, s. 19-20; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh,** C. 4, s. 363-364.
[540] Apak, **Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi 3 (Emevîler Dönemi),** s. 215.
[541] Atçeken**, Devlet Geleneği Açısından Hişâm b. Abdülmelik**, s. 43-46.
[542] Atçeken, **Devlet Geleneği Açısından Hişâm b. Abdülmelik**, s. 43-44, 204.

Hişâm'ın halifeliği döneminde dört müsâdere olayını tespit ettik. Bu müsâdere uygulamaları şunlardır:

3.9.1. Horasan Valisi Âsım b. Abdullah'ın Mallarının Müsâderesi

Hişâm b. Abdülmelik döneminde ilk müsâdere olayı daha bir sene önce Hişâm tarafından Horasan'a vali olarak atanan Âsım b. Abdullah'ın azledilmesinden sonra ona yapılan müsâderedir. Âsım, eski vali Cüneyd'i Yezîd b. Mühelleb'in kızı ile evlenmesinden dolayı azletmek ve cezalandırmak için Horasan'a geldiğinde; Cüneyd karnında su toplanmasından dolayı hayatını kaybetmişti. Âsım, Cüneyd'in vekil bıraktığı amcasının oğlu Umâre b. Hureym'e ve Cüneyd'in diğer görevlilerine baskı uyguladı ve onlara işkence yaptı. Aradan bir yıl geçmeden Horasan Valisi Âsım azledildi. Azledilme sebebi Hişâm'a yazdığı bir mektuptu. Mektupta ona: "Horasan'ın düzelmesi için, merkeze değil de Irak'a bağlanması gerekir. Çünkü halifenin birlikleri uzakta olduğundan yardım gecikiyor. Irak'tan yardımın gelmesi daha kolay olur" diye yazdı. Âsım'ın yazdıkları Hişâm'ın hoşuna gitmedi ve onun yerine Hâlid b. Abdullah Kasrî'yi vali tayin etti. Hâlid de kardeşi Esed'i, Âsım'ı azletmek amacıyla Horasan'a gönderdi. Âsım, Merv yakınlarına çekilip direndiyse de başarılı olamadı. Esed onu yakalayıp hapsettirdi, sorguya çekti ve yüz bin dirhemini müsâdere etti. Âsım'ın daha önce hapse attırdığı Cüneyd'in adamlarını ve Umâre b. Hureym'i de serbest bıraktı.[543]

3.9.2. Irak Valisi Hâlid b. Abdullah el-Kasrî ve Adamlarının Mallarının Müsâderesi

Yaklaşık 15 yıl Irak Valiliği yapmış olan Hâlid b. Abdullah el-Kasrî, Hişâm b. Abdülmelik döneminde azledilerek mal varlığı müsâdere edilmiştir. Valilerin birçoğu görevlerini fırsata dönüştürüp kısa zaman zarfında önemli servetler elde ediyorlardı. Hâlid de Irak Valiliği döneminde ciddi miktarda mal biriktirmiş, bu da çeşitli söylentilerin ortaya çıkmasına neden olmuştu. Hâlid'in azledilmesinin birden fazla sebebi olmakla beraber, Hişâm'ı kıskandıracak kadar

[543] Taberî, **Târîhu'l-Ümem ve'l-Mulûk,** C. 7, s. 93, 99-107; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh**, C. 4, s. 410-411, 413-415.

mal varlığına sahip olması en önemlisi sayılabilir.[544] Bu sebebin dışında Hâlid'in Hişâm'dan bahsederken "ahmak kadının oğlu" demesi ve bunun Hişâm tarafından öğrenilmesi, valiliği kendi çabaları sayesinde kazandığını söylemesi, Hristiyanlık, Yahudilik ve Mecusilik gibi dinleri İslâmiyet'ten üstün tuttuğu iddiaları ve tarım ürünlerini satarken Hişâm ve Hâlid'in rakip olmaları da azledilme sebeplerinden sayılabilir.[545] Bu gibi sebeplerden dolayı Hişâm, Yemen Valisi Yûsuf b. Ömer Sekafî'yi gizlice yanına çağırdı ve Hâlid'in azliyle ilgili onu görevlendirdi. Hâlid'in yerine onu Irak'a atadı. Yûsuf, yanına aldığı adamlarıyla Kûfe'ye geldi. Halka konuşma yaptı, ardından Hâlid'i ve görevlilerini hapsetti.[546] Yûsuf b. Ömer, Hâlid ve adamlarının mallarını baskı ve işkence uygulayarak müsâdere etti. Hâlid ve adamlarının müsâdere edilen malları hakkında farklı rivayetler bulunmakla beraber doksan milyon veya yüz milyon dirhem tutarında olduğu ifade edilmektedir.[547]

3.9.3. Kadın Gibi Davranan Erkek Şarkıcıların Mallarına El Konulması

Hz. Peygamber, daha önce de değindiğimiz gibi gayr-i ahlaki davranış sergileyen muhannes (kadınlaşan erkek) kişiye aralarında müsâdere cezasının da bulunduğu çeşitli cezalar öngörmüştü.[548] Bir devlet başkanı olarak Hz. Peygamber, bu uygulamasıyla toplumsal dinamiklere zarar verecek davranışların gelişimini ve yaygınlaşmasını önlemeyi hedeflemişti.

Emeviler döneminde de Peygamberimizin bu uygulamasını esas alarak, gayri ahlaki davranışlara yönelik müsâdere uygulamasını Hişâm b. Abdülmelik döneminde görmekteyiz. Hişâm, Kâbe'ye karşı son derece hürmetkârdı. Bu

---

[544] Yâ'kûbî, **et-Târîh,** C. 2, s. 252; Zeydân, **İslâm Uygarlık Tarihi,** C. 1, s. 363-364; Atçeken, **Devlet Geleneği Açısından Hişâm b. Abdülmelik**, s. 52-53.

[545] Taberî, **Târîhu'l-Ümem ve'l-Mulûk,** C. 7, s. 142-147; İbnü'l Cevzî, Cemâlüddîn Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Cevzî el–Kureyşî el-Bağdâdî, **el-Muntazam fi Tevârihi'l-Mulûk ve'l-Ümem**, Muhammed Abdulkadir Atâ, Mustafa Abdulkadir (Thk.), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1995, C. 7, s. 201; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh,** C. 4, s. 436-440; Atçeken, **Devlet Geleneği Açısından Hişâm b. Abdülmelik,** s. 50-53.

[546] Cehşiyârî, **Kitâbü'l-Vüzerâ ve'l-Küttâb**, s. 62; Atçeken, **Devlet Geleneği Açısından Hişâm b. Abdülmelik**, s. 52-53.

[547] Taberî, **Târîhu'l-Ümem ve'l-Mulûk,** C. 7, s. 151; İbnü'l Cevzî, **el-Muntazam fi Tevârihi'l-Mulûk ve'l-Ümem,** C. 7, s. 201; Atçeken, **Devlet Geleneği Açısından Hişâm b. Abdülmelik**, s. 52-53; Muhammed Türkî, **Müsâdere fi'l-Asri'l-Abbâsî**, s. 30-31.

[548] İbn Mâce, **Sünen-i İbn Mâce**, s. 444 (İbn Mâce, **Hudud,** 38).

nedenle onu değerli ve güzel bir örtüyle örtmüştü. Bu örtü Abbasiler dönemine kadar Kâbe'nin üzerinde kalmıştı. Hişâm hac farizasını yerine getirdiği esnada yardımcısı Ebraş el-Kelbî, kadın gibi davranan erkek şarkıcıları yakalatmıştır. Bunun üzerine Hişâm, onların hapsedilmesini, mallarına el konulmasını ve mallarının beytülmâle aktarılmasını istemiştir.[549]

Bu bölümde anlatılageldiği üzere Emeviler dönemindeki müsâderelerin büyük çoğunluğu bürokratlara ya da onlarla bağlantılı kişilere uygulanmıştır. Hişâm döneminde gerçekleşen bu müsâdere ise hem bürokrasiyle ilgili olmaması hem de gerçekleşme nedeni açısından dikkat çekicidir.

3.9.4. Kureyşli İbrahim b. Muhammed'in Malının Müsâderesi

Hişâm b. Abdülmelik'in halifeliği döneminde Hişâm'ın hac emirliği yaptığı h. 106 (m.724/725) yılında, İbrahim b. Muhammed b. Talha adında bir Kureyşli Hicr'de bulunan Hişâm b. Abdülmelik'e gelerek malının haksız şekilde müsâdere edildiğini belirtti.

Hişâm'a: "Allah'ın ve hürmet ederek geldiğin Kâbe'nin hatırına haksızlığa uğradığım şeyi bana iade et" dedi.

Hişâm, İbrahim'e: "Hangi konuda haksızlığa uğradın?" diye sordu. Adam: "Evim konusunda haksızlığa uğradım."

Hişâm: "Halife Abdülmelik zamanında neden bu talebini iletmedin?" dedi.

İbrahim: "Allah'a yemin ederim ki o bana zulmetti."

Hişâm: "Peki Halife Velîd ve Süleyman döneminde ne yaptın?"

İbrahim: "Onlar da bana zulmetti."

Hişâm: "Ömer b. Abdülaziz zamanında ne oldu?"

İbrahim: "Allah, Halife Ömer'e rahmet eylesin. Bana evimi iade etti."

---

[549] Taberî, **Târîhu'l-Ümem ve'l-Mulûk,** C. 7, s. 206; Atçeken, **Devlet Geleneği Açısından Hişâm b. Abdülmelik**, s. 235.

Hişâm: “Yezîd b. Abdülmelik zamanında ne oldu?”

İbrahim: “O da bana zulmetti ve evimi tekrardan benden aldı ve şimdi bu ev sizde” diye cevap verdi.

Hişâm, adamı tersledi ve ona: “Eğer senin dövülmeyi kaldıracak bir vücudun olsaydı seni döverdim.”

İbrahim: “Allah’a yemin olsun ki ben korkak biri değilim, vücudumda kılıç ve kırbaç izleri var” diye cevap verdi.

Bunun üzerine Hişâm, adamdan yüz çevirdi ve arkasında bulunan yardımcısı Ebreş’e: “Bu adam nasıl biriydi?” diye sordu.

Ebreş: “ Ne kadar da cesur biri” diye cevap verdi.

Hişâm: “Al sana Kureyş ve Kureyş’in dili (üslubu) hala insanlar arasında bu tarz kişiler var” dedi.[550]

Halife Hişâm ile Kureyşli İbrahim b. Muhammed b. Talha arasındaki konuşmadan müsâdere olayının Abdülmelik b. Mervan veya öncesinde olduğu anlaşılmaktadır. Hişâm’ın hakkını talep etmesi için söylediği ilk halifenin Abdülmelik olması, büyük ihtimalle olayın bu dönemde gerçekleştiğini göstermektedir. Aralarındaki konuşmalardan bu kişinin evinin ilk olarak Abdülmelik b. Mervan dönemi veya öncesi, ikinci defa da Yezîd b. Abdülmelik döneminde müsâdere edildiği anlaşılmaktadır.

3.10. VELÎD b. YEZÎD (II. VELÎD) DÖNEMİNDE (743-744) MÜSÂDERE

Hişâm b. Abdülmelik’in ardından devlet yönetimini devralan Velîd b. Yezîd (II. Velîd), halifelik döneminde devlet meseleleriyle ilgilenmek yerine zamanını saray eğlenceleri ve av partileriyle geçirmiştir. Hafifmeşrep bir kişiliğe sahip olan II. Velîd’in en yakın arkadaşları aynı zamanda danışmanları, şarkıcılar ve şairlerdi. Ayrıca O, halkın sempatisini kazanmak amacıyla beytülmalden aşırı

[550] İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi’t-Târîh**, C. 4, s. 376.

harcamalar yapmış, bu da selefi Hişâm b. Abdülmelik'in meydana getirdiği sağlam malî dengeyi bozmuştu.[551]

II. Velîd zamanında; eski Irak valisi Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'nin öldürülmesi, Hz. Ali'nin soyundan gelen Yahya b. Zeyd'in öldürülmesi, Yemen asıllı kabilelere yönelik düşmanca tavırlar ve Hişâm b. Abdülmelik'in yakınlarına yönelik baskı ve müsâdere olayları II. Velîd'e yönelik büyük bir isyancı grubun meydana gelmesine neden oldu. Liderliğini kendisinden sonra Emevi halifeliğini yapacak olan Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik'in (III. Yezîd'in) yürüttüğü isyan, II. Velîd'in Tedmur yakınlarındaki Bahrâ Sarayı'nda yakalanarak öldürülmesiyle son buldu.[552]

II. Velîd'in halifeliği döneminde Hişâm b. Abdülmelik'in Yakınlarına ve valilerine yönelik müsâdere uygulaması gerçekleşmiştir. Bu olay aşağıdaki gibidir.

3.10.1. Hişâm b. Abdülmelik'in Yakınlarının ve Valilerinin Mallarının Müsâderesi

Velîd b. Yezîd, tahta geçmesinin hemen sonrasında valilerini azletmiş, Hişâm b. Abdülmelik ve yakınlarının mallarına el koymuştur. II. Velîd, içkiye, kadına ve eğlenceye düşkün hafifmeşrep kişiliği nedeniyle Hişâm tarafından veliahtlıktan azledilmek istenmişti. Onun bu kararı Irak Valisi Yûsuf b. Ömer es-Sekafî dışında tüm valiler tarafından desteklendi. Bu olayı halifeliğe geçtikten sonra bulduğu bir belgeden öğrenen II. Velîd, Hişâm'ın Irak Valisi Yûsuf b. Ömer es-Sekafî ve Horasan Valisi Nasr b. Seyyâr hariç tüm valileri azletti. Onlara çeşitli işkencelerde bulunup bazılarının mallarını müsâdere etti. Bunun yanında Abbas b. Velîd b. Abdülmelik b. Mervan'ı, Hişâm'ın ailesinin, yakınlarının ve âmillerinin mallarını müsâdere için görevlendirdi. II. Velîd, Hişâm'ın oğlu Mesleme'yi müsâdere edilecek kişilerin dışında bıraktı. Mesleme'yi hariç tutmasının nedeni Mesleme'nin, babası Hişâm'a rağmen Velîd'i koruması ve Velîd'e yumuşak

[551] Apak, **Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi 3 (Emevîler Dönemi),** s. 239.
[552] Yiğit, **Emevîler,** s. 119.

davranmasını istemesiydi. II. Velîd, halifeliği döneminde Hişâm'ın akrabalarına ve taraftarlarına çeşitli baskılar yaptı.[553]

II. Velîd, müsâdere uygulamalarını gerçekleştirirken intikam duygusuyla hareket etmiş ve siyasi müsâdereler yapmıştır. O, kendisini halife olarak görmek istemeyenlerle hesaplaşmak, onları güçsüz hale getirmek amacıyla mallarını müsâdere etmiştir. Benzer uygulamalar Yezîd b. Abdülmelik'in (II. Yezîd'in) halifeliğinin ilk yıllarında da görülmüştü.

Emeviler dönemindeki müsâdere uygulamalarıyla ilgili olarak şu husus dikkat çekicidir. Hz. Peygamber ve Hulefa-i Râşidin dönemindeki müsâdere uygulamalarının önemli bir kısmı şer'î kurallara uymayanlara yönelik iken, Emeviler döneminde bunun sadece bir örneğine rastlamaktayız. O da Hişâm zamanında kadın gibi davranan erkek şarkıcılara yönelik yapılan müsâderedir.

Emeviler döneminde gerçekleşen müsâderelerin genellikle yönetime muhalif olan kişi, grup ve bürokraside görevli vali ve memurlara yönelik olduğu görülmektedir.

Emeviler döneminde bazı kişi ve gruplar bir defadan fazla müsâdereye uğramışlardır. Mesela Muâviye, halifeliği döneminde Irak Valiliği yapan Ziyâd b. Ebîh'in mallarını iki defa müsâdere etmiştir. Bu dönemde önemli görevler üstlenen Mühelleboğulları ailesi de hem Velîd b. Abdülmelik (I.Velîd) hem de Yezîd b. Abdülmelik (II. Yezîd) zamanında müsâdereye uğramıştır.

Abdülmelik b. Mervan döneminde (685-705) müsâdere ile yakın ilişkili Dâru'l-İstihrâc ve Divân-ı Mezâlim kurulmuştur. Bunlardan Dâru'l-İstihrâc, devletin valileri ve maliye görevlilerinin mal varlıklarını soruşturur, gerekli durumlarda da el koyardı. Bunun yanı sıra devlete isyan edenlerin mallarına da el koyardı. Divân-ı Mezâlim ise haksızlığa uğrayan görevlilerin mallarının iadesi ilgilenen kurumdu.

---

[553] Yâ'kûbî, **et-Târîh,** C. 2, s. 261-262; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh**, C. 4, s. 469-470; Atçeken, **Devlet Geleneği Açısından Hişâm b. Abdülmelik,** s. 262; İsmail Hakkı Atçeken, "Velîd II", **DİA**, İstanbul 2013, C. 43, s. 31-33; Yiğit, **Emevîler,** s. 118-119;

Emeviler dönemindeki müsâdere uygulamalarının önemli bir kısmının yönetime muhalif grup ve ailelere yönelik olduğunu görmekteyiz. Abdülmelik b. Mervan döneminde Haccâc'ın Umeyr b. Dabi' el-Hanzalî'ye ve Enes b. Mâlik'e uyguladığı müsâdereler, muhalif grupları güçsüzleştirmek, onlara gözdağı vermek amacıyla yapılmıştı. Aynı şekilde Abdülmelik döneminde Abdullab b. Zübeyr ve destekçileri ile Sabit ve Hureys'e yönelik müsâdereler de bu tür müsâderelere örnektir. Velîd b. Abdülmelik ve Yezîd b. Abdülmelik döneminde Mühellebboğullarına yönelik yapılan müsâdereler, bu ailenin Emevi hanedenını tehdit edecek kadar güç sahibi olmasıyla ilgiliydi. Velîd b. Abdülmelik döneminde Mufaddal b. Mühelleb ve yakınlarının malları müsâdere edilmiş, bu siyaset Yezîd b. Abdülmelik'in Mühelleboğullarının tüm mallarını müsâdere etmesiyle sonuçlanmıştır. Ayrıca Süleyman b. Abdülmelik döneminde etkili olan Yezîd b. Mühelleb'in de halifeye muhalif Ebû Âkiloğullarına benzer şekilde müsâdere uyguladığı görülmektedir.

Bazı Emevi halifeleri, halifeliğini engellemek isteyenlere veya kendisini halifelikten azletmek isteyenlere müsâdere uygulamışlardır. Müsâdereyi bu kişileri cezalandırmak, güçsüzleştirmek ve onlardan intikam almak amacıyla kullanmışlardır. Özellikle Yezîd b. Abdülmelik (II. Yezîd) ve Velîd Yezîd'in (II. Velîd) bu yola başvurduğu görülmektedir. II. Velîd, içki ve kadınlara düşkünlüğünden dolayı halife Hişâm tarafından veliahtlıktan azledilmek istenmişti. Halife olduktan sonra bunu öğrenen II. Velîd, halifeliğini engellemek isteyenlerden intikam almak için onların mallarını müsâdere etmiştir. II. Yezîd ise halife olduktan sonra eğlenceye ve içkiye düşkünlüğünden dolayı Ümeyyeoğullarının önde gelenleri tarafından azledilmek istenmiştir. Bunu öğrenen II. Yezîd, bu girişimde bulunanların mallarını müsâdere etmiştir.

Bu dönemde bazı yöneticiler, halifeler veya valiler tarafından müsâdere edilmemek amacıyla birtakım yollara başvurmuşlardır. Örneğin Hz. Muhammed'in (sas) halası Beyza'nın oğlu olan Basra Valisi Abdullah b. Âmir, pasif bir yönetim sergilediği gerekçesiyle Muâviye tarafından azledileceğini öğrenince, malının müsâdere edilmesini engellemek için Muâviye'nin yanına gitti ve onunla üç maddelik bir anlaşma yaptı. Böylelikle Abdullah malını

müsâdereden kurtardı. Bir diğer müsâdereden kaçınma çabasını Yezîd b. Muâviye'nin Sicistân Valisi Abbâd b. Ziyâd'da görmekteyiz. Abbâd, valilikten azledidiğini öğrenince elindeki malların bir kısmını kölelerine diğer bir kısmını da borç almak isteyenlere verdi. Abbâd'ın yerine gelen yeni vali Selm b. Ziyâd, beytülmâldeki malları sorunca ona sınır bölgelerinde yönetimin zor olduğunu ve bu parayı halka verdiğini söyledi. Ömer b. Abdülaziz döneminde de İbn Mühelleb müsâdereden kurtulmak için büyük miktardaki parayı gizlemiştir. Görüldüğü gibi bazı yöneticiler müsâdereden kaçınmak amacıyla halifeyle anlaşma, ellerindeki malı dağıtma, borç verme ve malı gizleme gibi yöntemlere başvurmuşlardır.

Ömer b. Abdülaziz döneminde, diğer dönemlerden farklı olarak daha önce haksız yere müsâdereye uğrayanların mallarının iade edildiği görülmektedir. Ömer b. Abdülaziz halife olduğunda mağdur olanların mağduriyetlerini bildirmeleri için ilanlarda bulundu ve onlara kapılarını açtı. Emevi ailesinden bu konuda tepkiler alsa da adeletli uygulama konusunda kararlı davrandı.[554] Bunun yanında Halife Ömer'in bazı Ümeyyeoğullarının mallarına, Süleyman b. Abdülmelik'in vefatının ardından onun mallarına ve Süleyman'ın oğluna ait arsaya müsâdere uygulaması da dikkat çekicidir. Bu uygulamalar, Ömer'in kendi yakınları veya akrabaları dahi olsa adaleti gerçekleştirme konusunda kararlı olduğunu ve onları kayırmadığını göstermesi açısından önemlidir.

[554] Zeydân, **İslâm Uygarlık Tarihi,** C. 1, s. 360.

SONUÇ

İslâm dini özel mülkiyeti tanımakla beraber bunu sınırsız ve mutlak bir hak olarak görmemiştir. Bu hakkın kamu menfaati doğrultusunda ve sosyal adalete zarar vermeyecek şekilde kullanılmasını istemektedir. İslâm devletinde yöneticiler, devletin güvenliği ve toplumsal huzurun tehlikeye girdiğini düşündükleri anda müsâdereye başvurmuşlardır.

Devlet veya bir organı tarafından vatandaşlarının (teba'asının) mallarının bedel ödemeksizin cebren (baskıyla) alınması olarak tanımladığımız müsâdere, en eski sözlüklerde ve incelediğimiz döneme (622-750) ilişkin İslâm tarihi kaynaklarında ahz, şâtara, kabz, kâseme, istesfâ, mütâlebe, münâzara, mürâfa'a kelimeleriyle karşılanmaktadır.

Hz. Peygamber dönemi müsâdere uygulamaları, kamu menfaati gözetilerek yapılanlar, şer'î kurallara uymayanlara verilen cezalar ve Hâlid b. Velîd'in uygulamaları olmak üzere üç kısımda ele alınmıştır. Hz. Peygamber dönemi müsâdere uygulamalarına bakıldığında ihanet, görevi kötüye kullanma, çalıntı mal, haram olan giyecek ve içeceklerin bulundurulması, kölesine kötü muamele, israf, hane mahremiyetinin ihlal edilmesi, alacaklılara borcunun geri ödenmesi gibi gerekçelerle yapıldığı görülmüştür.

Hz. Peygamber, kişilerin özel mülkiyet hakkına saygılı olmuştur. Bununla beraber, Onun özel mülkiyetin yerinde kullanılmadığı durumlara müdahale ettiği ve bu mallara müsâdere cezası uyguladığı görülmektedir. El konulan malların cüz'î bir miktar olmasının sebebi ise Müslümanların henüz servet sahibi olmamalarıdır.

Hz. Peygamber dönemindeki müsâderelerin İslâm şeriatının tatbik edilmesi, adaletin sağlanması, güvenin tesis edilmesi ve toplum ahlakının korunması gayesiyle yapıldığı söylenebilir. Hz. Peygamber'in malî alandaki bu

uygulamaları, daha sonraki Müslüman devlet yöneticilerinin siyasetlerine yön vermesi açısından önem arz etmektedir.

Yaklaşık otuz yıllık süreyi kapsayan Hulefâ-i Râşidîn dönemindeki müsâdere uygulamalarına bakıldığında, bu uygulamaların Hz. Ömer (634-644) ve Hz. Ali (656-661) dönemlerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bunun sebebi olarak iki halifenin de otoriter ve sert bir yönetim anlayışına sahip olmaları gösterilebilir.

Hz. Ebûbekir dönemi (632-634) müsâdere uygulamalarına bakıldığında, Hz. Ebûbekir'in halifelik süresinin kısa olması, devletin enerjisinin irtidat olayları nedeniyle çıkan isyanların bastırılmasına harcanması ve devletin kurumsal yapısının henüz oturmamış olması sebepleriyle müsâdere uygulamalarının sık görülmediği söylenebilir. Bu dönemde tespit edebildiğimiz kadarıyla tek bir müsâdere uygulaması meydana gelmiştir. Bu uygulamada da Hz. Ömer'in etkili olduğunu görülmektedir.

Hz. Ömer, halifeliği süresince (634-644) devlet yönetiminde ve beytülmâlin kullanılmasında kendisini sadece bir emanetçi ve bekçi olarak görmüş; bu sebeple devlet malının korunması konusunda gayet hassas davranmış ve kendi aile bireyleri dahi olsa kimseye herhangi bir imtiyaz göstermemiştir. Hz. Ömer atadığı görevlileri sıkça denetlemiş, onlarla ilgili en küçük şikâyeti dahi dikkate almış ve gereğini yapmıştır.

Hz. Ömer dönemi müsâdere uygulamalarına bakıldığında, bu dönemde müsâdere cezasının çoğunlukla valilere ve devlet memurlarına uygulandığı görülmektedir. Hz. Ömer, valileri ve diğer görevlileri atamadan önce mallarını tespit ettirmiş, yani günümüzdeki karşılığıyla onların mal beyannamelerini almış, geliri ile mal varlığının karşılaştırılması neticesinde aşırı zenginleştiği tespit edilen görevlileri sorgulamış ve zimmetine beytülmalden para veya mal geçiren görevlilerin mallarını müsâdere etmiştir. Ayrıca sorgulama neticesinde suçu sabit olmasa da aşırı zenginleştiği kanaatine vardığı görevlinin de malına müsâdere uygulamıştır. Halife Ömer'in yaptığı müsâderelerde genellikle mal varlıklarının yarısına el konulmuştur. Onun bu uygulamasının özellikle Emeviler dönemindeki halifelerde de bir gelenek olarak sürdürülmesi bakımından önemlidir.

Hz. Osman'ın halifelik süresi (644-656) nispeten uzun (12 yıl) olmasına rağmen fazla müsâdere uygulamasıyla karşılaşılmamaktadır. Bunun sebebi olarak Hz. Osman'ın yumuşak huylu olması ve bu yapısının da yönetim anlayışına yansıması gösterilebilir. O, birçok olayda cezalandırmayı değil de affetmeyi seçmiştir. Bu yönetim anlayışı halifeliğinin ilk altı yıllık döneminde problemlere sebebiyet vermezken, ikinci altı yılda ciddi sıkıntılara yol açmıştır. Hz. Osman döneminde müsâderenin sık görülmemesinin diğer sebepleri ise, devletin önemli kademelerine birçok akrabasını getirmiş olması, onları yeterince denetlememesi ve onlara gereken cezaları vermemesi şeklinde ifade edilebilir.

Hz. Ali döneminde (656-661) Müslümanlar arasında ciddi dini-siyasi ayrışmalar meydana gelmiş, bu durum onun icraatlarına da yansımıştır. Nitekim kendisine muhalif olan kişilere yoğun bir biçimde müsâdere uygulamıştır. Hz. Ali dönemi müsâdere uygulamalarına bakıldığında, kendisine ihanet ettikleri gerekçesiyle bazı kişilerin mal varlıklarına el koyduğu, bazılarının ise evlerini yıktırdığı tespit edilmiştir. Halife Ali döneminde yapılan müsâderelerin bir kısmı da şer'î kurallara uymayanlara uygulanmıştır. Bu müsâdere uygulamalarında Hz. Ali'nin yakma yoluyla cezalandırması dikkat çekicidir. Bu tarz cezalandırmada Hz. Ali'nin otoriter yönetim anlayışının yanı sıra İslâm toplumundaki siyasi kutuplaşmaların da etkili olduğu ifade edilebilir.

Emeviler dönemi müsâdere uygulamalarına bakıldığında, Emevilerin kurucusu ve ilk halifesi Muâviye'nin (661-680), Hz. Ömer'in müsâdere uygulamalarından etkilendiği ve kendi malının yarısının vefatının ardından el konulmasını vasiyet ettiği görülmektedir. Bu uygulamanın daha sonra göreve gelen halifeler tarafından vefat eden görevlilerin malının müsâdere edilmesi şeklinde devam ettiği görülmektedir.

Emeviler döneminde halifelerin ve valilerin azlinin ardından da birçok müsâdere uygulaması gerçekleşmiştir. Halifeler, kendilerinden önceki halifenin ve onların atadıkları vali ve diğer memurların mallarına kendileri veya yeni atadıkları valiler yoluyla müsâdere uygulamışlardır.

Abdülmelik b. Mervan döneminde müsâdere ile ilişkili bazı kurumlar tesis edilmiştir. Bunlar Dâru'l-İstihrâc ve Divân-ı Mezâlim'dir. Bu yapıların uygulamaları daha önce de mevcut olmakla birlikte, bu yapıların kurumsallaşması Halife Abdülmelik döneminde gerçekleşmiştir. Dâru'l-İstihrâc, valilerin ve memurların azlinin ardından yaptıkları usulsüzlüklerini tespit etmek için veya halifeye isyan eden kişi ve destekçilerini cezalandırmak için mal varlıklarına el koyan kurumdu. Bu kurum, Abbasiler döneminde Müsâdere Dîvânı olarak adlandırılmıştır. Divân-ı Mezâlim ise özellikle üst düzey yönetici ve nüfuzlu kişileri yargılayan, alt mahkemelerin karara bağlayamadıkları davalara bakan bir yüksek mahkemeydi. Bu mahkeme veya divân, haksızlığa uğrayanların haklarının iadesi konusunda önemli görevler üstlenmiştir. Özellikle Ömer b. Abdülaziz döneminde birçok kişi Mezâlim mahkemelerine başvurarak mağduriyetlerini gidermiştir.

Ömer b. Abdülaziz döneminde (717-720), diğer dönemlerden farklı olarak daha önce haksız yere müsâdereye uğrayanların mallarının iade edildiği görülmektedir. Ömer b. Abdülaziz halife olduğunda, haksız yere malı müsâdere edilenlerin mağduriyetlerini bildirmeleri için talepte bulunmuş, Emevi ailesinden bu konuda tepkiler almasına rağmen adaleti uygulama konusunda mağdurlara kapılarını açmış ve bu kişilere mallarının iade edilmesini sağlamıştır.

Emeviler dönemde bazı yöneticiler, halifeler veya valiler tarafından müsâdere edilmemek amacıyla mallarını başkasına devretme, borç verme yollarına başvurmuşlardır. Bazı görevliler de müsâdereden kurtulmak için halife veya valilerle pazarlık yapmışlardır.

Emeviler dönemi müsâdere uygulamaları ile Hz. Peygamber ve Hulefa-i Râşidin dönemindekiler karşılaştırıldığında, Hz. Peygamber ve Hulefa-i Râşidin dönemindekilerinin önemli bir kısmının şer'î kurallara uymayanlara yönelik uygulandığı görülmektedir. Emeviler döneminde gerçekleşen müsâderelerin ise genellikle yönetime muhalif olan kişi ve gruplara ya da üst düzey bürokratlara yönelik uygulandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Müsâdere ile ilgili uygulamaların devlet hazinesine etkisi üç bakımdan ele alınabilir. İlkin hazinede olumlu veya olumsuz hiçbir sonuç doğurmayan müsâdere uygulamalarıdır. Bunlar şarap küplerinin kırılması, zararlı mekânların veya maddelerin ortadan kaldırılması şeklinde gerçekleşen müsâderelerdir. İkinci olarak beytülmâle ayni veya nakdi bir değerin dâhil edilmesi şeklinde sonuçlanan müsâderelerdir. Devlet hazinesine aktarma genellikle valiler ve diğer devlet görevlilerinin konumlarından dolayı aldıkları hediyeler, usulsüz şekilde sahip oldukları mallar ve öldükten sonra geride bıraktıkları mallarda görülmektedir. Bu tarz müsâdereler, devlet hazinesine pozitif yönde etki eden uygulamalardır. Son olarak ise devlet hazinesine negatif etki eden uygulamalardan bahsedilebilir. Bunlar daha önce müsâdere edilen malların iadesi durumlarında görülmüştür. Ömer b. Abdülazîz döneminde daha önce müsâdere edilen kişilerin mallarının sahiplerine iadesi bu şekilde gerçekleşmiştir.

İncelediğimiz dönemle (622-750) ilgili müsâdere konusu enine boyuna ele alınmış ve bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Bunlardan en önemlisi müsâderenin idarecilerin yönetim anlayışıyla doğrudan ilişkili olmasıdır. Başka bir deyişle müsâderenin yöneticinin inisiyatifine bırakılmış bir ceza türü olduğu anlaşılmıştır. Bunun temel nedeni olarak da müsâdere ile ilgili Kur'an ve Sünnet'te kesin sınırların belirlenmemiş olması gösterilebilir. Bununla beraber müsâderenin, halifeler tarafından toplumsal düzeni ve siyasal yapıyı muhafaza etmenin bir aracı olarak da kullanıldığı tespit edilmiştir. Müsâdere, atanan görevlilerin keyfi uygulamalarını engellemek ve onları denetim altında tutmak için başvurulan yasal yöntemlerden biri olmuştur. Öte yandan zaman zaman müsâdere kişilerin şahsını küçük düşürmek ve onları toplumda zayıflatmak için de tatbik edilmiştir.

KAYNAKÇA

KUR'AN-I KERİM

ABDULGANÎ, Ebû'l-Azm, **el-Mu'cemu'l-Ganî ez-Zâhir,** (I-IV), Muessesetu'l-Ganî li'n-Neşr, Rabat 2013.

ABDÜ'LMÜNİM, Abdü'l-Aziz b. Muhammed, "İslâm'da Kamu Yararına İstimlâkın Meşruiyyeti", Seyyid Ali Toprak (çev.), **Diyanet Dergisi**, C. 20, S. 2, Ankara 1984, s. 58-64.

ABDÜ'LMÜNİM, Mahmud Abdurrahman, **Mu'cemü'l-Mustalahât ve'l- Elfâzi'l-Fıkhıyye**, Dâru'l-Fâzile, Kahire t.y.

ABDÜRREZZÂK, Ebû Bekr b. Hemmâm es-San'ânî, **el-Musannef,** Habiburrahmân el-A'zamî (Thk.), el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1972.

AĞIRAKÇA, Ahmet, **İslâmî Toplumun Yeniden İnşâsı Ömer İbn Abdülaziz,** Akdem Yayınları, İstanbul 2012.

AHMAD AL SAADİ, "el-Mülkiyyetü'l-Âmme fi'l-İslâm Nazra Fıkhiyye Te'sîliyye", **Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2012, C. 1, S. 2, s. 265-286.

AHMED b. HANBEL, **el-Müsned**, Ahmed Muhammed Şâkir (Thk.), Dâru'l-Hadis, Kahire 1995.

AHMED ZERKÂ, **Şerhu'l-Kavâidi'l-Fıkhıyye,** Abdüssettâr Ebû Gudde (Thk.), Dâru'l-Kalem, Dımaşk 1989.

Aksu, Ali, "Emevîlerin Siyasî Tarihi", **İslâm Tarihi ve Medeniyeti-3-Emevîler,** Siyer Yayınları, İstanbul 2018, s. 531-554.

AKTAN, Hamza, "İstimlâk", **DİA**, İstanbul 2001, C. 23, s. 364-366.

AKYILMAZ, Sevgi Gül, "Osmanlı Devleti'nde Yönetici Sınıf Açısından Müsâdere Uygulaması", **GÜHFD,** C. 12, S. 1-2, Ankara 2008. s. 389-420.

ALGÜL, Hüseyin, "Hârice b. Huzâfe", **DİA**, İstanbul 1997, C. 16, s. 168.

ALGÜL, Hüseyin, "Mescid-i Kubâ", **DİA,** Ankara 2004, C. 29, s. 279-280.

ALGÜL, Hüseyin, "Mescid-i Dırâr", **DİA,** Ankara 2004, C. 29. s. 272-273.

Hüseyin Algül, "Râşid Halifeler Döneminde Siyasi Durum", **İslâm Tarihi ve Medeniyeti 2 (Râşid Halifeler Dönemi),** Siyer Yayınları, İstanbul 2018, (53-80).

ALİ EL-HAFÎF, **el-Milkiyye fi'ş-Şerî'ati'l-İslâmiyye**, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Nasr 1996.

ALİ EL-KÂRÎ, Ebû'l-Hasan Nureddin Ali b. Sultan Muhammed, **Mirkatü'l-Mefatih Şerhu Mişkati'l-Mesabih**, eş-Şeyh Cemal Aytânî (Thk.), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2001.

ALİ, Salih Ahmed, **et-Tanzîmâtü'l-İctimâiyye ve'l-İktisâdiyye fi'l-Basra fi'l-karni'l-evvel el-hicri,** Matbaatü'l-Maârif, Bağdat 1953.

ALTINAY, Ramazan, **Emevîlerde Günlük Yaşam**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2006.

APAK, Âdem, **Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi 2 (Hulefâ-i Râşidîn Dönemi),** Ensar Yayınevi, İstanbul 2015.

APAK, Âdem, **Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi 3 (Emevîler Dönemi),** Ensar Yayınevi, İstanbul 2015.

APAK, Âdem, “Hz. Ali’nin İlk Dönem Siyasi Hadiselerdeki Rolü”, **Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim],** C. 5, S. 1, s. 121-143.

ARIK, Feda Şamil, “Eski Türk Ceza Hukukuna Dair Notlar”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi,** C. 17, S. 28. s. 1-50.

ARSAL, Sadri Maksudi, **Türk Tarihi ve Hukuk,** İÜHF Yayınları, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1947.

ARSAL, Sadri Maksudi, **Umumî Hukuk Tarihi**, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1944.

ATÇEKEN, İsmail Hakkı, **Devlet Geleneği Açısından Hişâm b. Abdülmelik**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2001.

ATÇEKEN, İsmail Hakkı, “Emevîlerin Siyasî Tarihi”, **İslâm Tarihi ve Medeniyeti-3-Emevîler**, Siyer Yayınları, İstanbul 2018.

ATÇEKEN, İsmail Hakkı, “Velîd II”, DİA, İstanbul 2013, C. 43, s. 31-33.

AVCI, Mustafa, “İslâmın Ceza Hukukuna Katkısı”, **İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi**, S. 8, Konya 2006, s. 113-147.

AYCAN, İrfan, “”Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî, **DİA,** İstanbul 1996, C. 14, s. 427-428.

AYCAN, İrfan, “Muâviye b. Ebû Süfyân”, **DİA**, İstanbul 2005, C. 30, s. 332-334.

AYCAN, İrfan, “Mühellebîler”, **DİA,** İstanbul 2006, C. 31, s. 513-514.

AYCAN, İrfan, “Ziyâd b. Ebîh”, **DİA,** İstanbul 2013, C. 44, s. 480-482.

AYCAN, İrfan, **Saltanata Giden Yolda Muâviye b. Ebî Süfyân**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2010.

AYCAN, İrfan, SARIÇAM, İbrahim, **Emevîler,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2014.

AYDIN, M. Âkif, **Türk Hukuk Tarihi,** Beta Yayıncılık, İstanbul 2017.

AYDIN, Mehmet Âkif, "Gasp", **DİA,** İstanbul 1996, C. 13. s. 387-392.

AYDIN, Mehmet Âkif, "İslâm Hukukunda Gasp", **İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi,** Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1995, C. 9, S. [Prof. Dr. Nihad M. Çetin Hatıra Sayısı], s. 163-217.

AYDIN, Nevzat, "Hadislerde Mesken Mahremiyetini Tehdit Eden Unsurlara Karşı Alınan Önlemler", **EKEV Akademi Dergisi**, Erzurum 2015, S. 63, s. 287-314.

AYDINLI, Abdullah, "Âsım b. Adî", **DİA**, İstanbul 1991, C. 3. s. 474

AYGÜN, Dursun, **İslâm Hukukunda İstimlâk** (Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ankara 1998.

AYKAÇ, Mehmet, **Abbâsi Devleti'nin İlk Dönemi İdarî Teşkilâtında Dîvânlar (132-232/750-847),** TTK Basımevi, Ankara 1997.

AYVERDİ, İlhan, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2006.

BAKTIR, Mustafa, "İçki", **DİA,** İstanbul 2000, C. 21, s. 458-462.

BARDAKOĞLU, Ali "Toplum-Hukuk İlişkisi Açısından Cahiliyye Hukuku Örneği" **Dünden Bugüne İslâm Dünyasında Zihniyet Değişiklikleri ve Çağdaşlaşma Problemleri Sempozyumu**, Bursa 1990, s. 93-104.

BARDAKOĞLU, Ali "Ceza", **DİA**, İstanbul 1993, C. 7, s. 470-478.

BARDAKOĞLU, Ali "Garâmet", **DİA**, İstanbul 1996, C. 13, s. 359-361.

BAŞOĞLU, Tuncay, "Ta'zîr", **DİA,** İstanbul 2011, C. 40, s. 198-202.

BAYSUN, M. Cavid, ”Musâdere”, **İA**, MEB, İstanbul 1971, C. 8, s. 669-673.

BAYTAZ, Abdullah Batuhan, **Türk Ceza Hukukunda Müsâdere (TCK M. 54-55)** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2009.

BELÂZURÎ, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir, **Ensâbu'l-Eşrâf,** Süheyl Zekkâr ve Riyâd Zerkây (Thk.), Dâru’l-Fikr, Beyrut 1996.

BELÂZURÎ, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir**, Fütûhu’l-Büldân**, Abdullah Enis et-Tabba'- Ömer Enis et-Tabba' (Thk. ve Nşr.), Mektebetu'l-Maarif, Beyrut 1987.

BEYAZYÜZ, Kevser, **Mısır’da Toplum, Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Yaşam-Fethinden Emevîler Döneminin Sonuna Kadar** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ankara 2015.

BEYHAKÎ, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî, **es-Sünenü’l-Kübrâ**, Muhammed Abdülkâdir Atâ (Thk.), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.

BEYYÛMÎ, İsmail eş-Şirbînî, **Müsâderetü'l-Emlâk fî'd-Devleti'l-İslâmiyye (ʿAşri Selâṭîni'l-Memâlîk),** Metâbiu'l-Heyeti'l-Misriyyeti'l-Ammeti'l-Kitâb, Kahire 1997.

BİLGE, Mustafa L., “Ahvaz”, **DİA,** İstanbul 1989, C. 2, s. 192-193.

BOZKURT, Nebi, “Kıyafet”, **DİA**, Ankara 2002, C. 25, s. 508-510.

BOZKURT, Nebi, “Mihrican”, **DİA**, İstanbul 2005, C. 30, s. 38-39.

BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, **el-Câmiʿu’ṣ-Saḥîḥ**, Dâru İbn Kesir, Dımaşk 2002.

CEHŞİYÂRÎ, Ebû Abdullah, Muhammed b. Abdus, **Kitâbü'l-Vüzerâ ve'l-Küttâb**, Mustafa es-Sakka, İbrahim el-Ebyarî, Abdulhafız Şelebî (Thk.), Matbaatu’l-Mustafa’l-Babi’l-Halebî, Kahire 1938.

CENTEL, Nur, ZAFER, Hamide, ÇAKMUT, Özlem, **Türk Ceza Hukukuna Giriş,** Beta yayıncılık, İstanbul 2001.

CEVÂD ALİ, **el-Mufassal fî Târîhi'l-Arab Kable'l-İslâm**, Bağdat 1993.

CEVHERÎ, İsmail b. Hammad **es-Sihâh**, **Tâcü'l-luġa ve Sıḥâḥu'l-ʿArabiyye,** "صدر", Ahmed Abdulğafur Attar (Thk.), Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrut 1990.

CİN, Halil, AKGÜNDÜZ, Ahmet, **Türk Hukuk Tarihi,** OSAV Yayınları, İstanbul 1995.

CUBRÂN MESÛD, **er-Râid-Mu'cemu'l-Luğaviyyûn ve'l-Asriyyûn**, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut 1992.

ÇAKAN, İsmail Lütfi, "Avf b. Mâlik", **DİA,** İstanbul 1991, C. 4, s. 115.

ÇAKIRTAŞ, Mehmet, **Emevîler Döneminde Şiddet** (Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ankara 2007.

ÇALIŞKAN, İbrahim, "İslâm Hukukunda Ceza Kavramı ve Hadd Cezaları", **AÜİFD**, Ankara 1990, S. 1, C. 31, s. 367-397.

ÇAYIROĞLU, Yüksel, "İslâm Hukukuna Göre İhtikâr Yasağı", **Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** C. 17, S. 2, Diyarbakır 2015, s. 315-370.

ÇELİKKOL, Yaşar, **Cahiliye Döneminde Mekke (m. 400-600 Yılları Arası Mekke'nin Fizikî, Etnik, Dinî ve İdarî Yapısı)** (Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ankara 2002.

ÇIPLAK, Esra, **Burcî Memlûkler Döneminde (1382-1517) Müsâdere** (Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ankara 2015.

ÇUBUKÇU, Asri "Fâtıma bint Hüseyin", **DİA**, İstanbul 1995, C. 12, s. 226-227.

DALKILIÇ, Aysun, **Türk Ceza Hukukunda Müsadere** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü) İstanbul 2011.

DEMİRCAN, Adnan, "Hz. Hasan ve Halifeliği", **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** 1995, S. 1, s. 81-109.

DEMİRCİ, Abdurrahman, "Toplumsal Barışa Katkısı Yönüyle Asr-ı Saadette Mescid (Mescdi-i Kubâ ve Mescid-i Dırar Kıyası)", **V. Ulusal Din Görevlileri Sempozyum Bildirileri:** Toplumsal Barışa Katkısı Açısından Cami ve Din Görevlileri, Mardin 2014, s. 261-276.

DEMİRCİ, Mustafa, "Sevâd", **DİA,** İstanbul 2009, C. 36, s. 576-578.

DEMİRCİOĞLU, Halil, "Roma Devleti'nin Eyalet (Provincia) Sistemi Hakkında", **TAD,** C. 5, S. 8, 1967. s. 443-459.

DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2002.

DOĞAN, D. Mehmet, **Büyük Türkçe Sözlük**, Rehber Yayınları, Ankara 1990.

DURAN, Ahmet, **"**İslâm Hukukunda Olağanüstü Yetkili Bir Mahkeme Olarak Velâyetü'l-Mezâlim (Mezâlim Mahkemeleri)", **İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi,** 2015, S. 25, s. 251-273.

DURMUŞ, İsmail "Tahmân b. Amr", **DİA,** İstanbul 2016, C. Ek 2, s. 578-579.

EBÛ DÂVÛD, Süleymân b. el-Eş'as el-Ezdî es-Sicistânî, **Sünen-i Ebû Dâvûd,** Şuayb el-Arnaût-Muhammed Kâmil Karabelli (Thk.), Dâru'r-Risâle el-Alemiye, Dımaşk 2009.

EBÛ İSHAK EŞ-ŞÎRÂZÎ, **el-Mühezzeb fi Fıkhi'l-İmâm eş-Şâfiî,** Muhammed ez-Zuhaylî (Thk.), Dâru'l-Kalem, Dımaşk 1996.

EBÛ NUAYM, Ahmed b. Abdullah b. İshak İsfahani, **Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ**, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1996.

EBÛ UBEYD, Kâsım b. Sellâm, **Kitâbu'l-Emvâl,** Cemaleddin Saylık (çev.), Ankara Okulları Yayınları, Ankara 2016.

EBÛ UBEYD, Kâsım b. Sellâm, **Kitâbu'l-Emvâl,** Muhammed Ammâre (Thk.), Dâru'ş- Şurûk, Beyrut-Kahire 1989.

EBÛ YÛSUF, Ya'kûb b. İbrahim, **Kitâbü'l-Ḫarâc,** Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1979.

EKİNCİ, Ekrem Buğra, **Hukukun Serüveni,** Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2011.

EL-UBÛDÎ, Câsim, "Mûsâ b. Nusayr", **DİA**, İstanbul 2006, C. 31, s. 224-225.

ERDOĞAN, Mehmet, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, Ensar Neşriyat, İstanbul 2015.

ERKAL, Mehmet, "Âmil", **DİA**, İstanbul 1991, C. 3, s. 58-60.

ERKOÇOĞLU, Fatih, "Abdullah b. Abdülmelik b. Mervân, Hayatı ve Faaliyetleri", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2009, C. 13, S. 1, s. 181-214.

ERKOÇOĞLU, Fatih, **Emevî Devleti'nin Dönüm Noktası Abdülmelik b. Mervân,** TDV Yayınları, Ankara 2011.

ERKOÇOĞLU, Fatih, "Recâ b. Hayve el-Kindî (Hayatı ve Faaliyetleri)", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2007, C. 11, S. 2, s. 365-403.

ERKOÇOĞLU, Fatih, "Yezîd b. Mühelleb İsyanı", **İslâm Tarihi ve Medeniyeti-3-Emevîler**, Siyer Yayınları, İstanbul 2018, s. 199-208.

EROL, Hakan, "Asur Ticaret Kolonileri Devrinde Anadolu Şehir Devletlerinin İdari Yapısı", **Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi**, C. 3, Ankara 2012, s. 1305-1316.

ERSOY, Tolga "Justinianus Döneminde Müsadere Uygulamaları", **Prof. Dr. Belgin Erdoğmus'a Armağan,** M. Murat İnceoğlu (drl.), Der Yayınları, İstanbul 2011. s. 93- 104.

ERSOY, Tolga, "Antik İran Medeniyetinin Hukukî Temelleri: Mâtîkân ê Hazâr Dâtastân ve Sâsânî Yasama Faaliyeti", **Tarih ve Uygarlık İstanbul Dergisi,** S. 7, İstanbul 2015, s. 43-57.

ERSÖZ, Emine, **Manu Kanunnamesi'ne Göre Hinduizm** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İzmir 2007.

ERUL, Bünyamin, "Semüre b. Cündeb", **DİA,** İstanbul 2009, C. 36, s. 501-502.

ERUL, Bünyamin, "Talha b. Ubeydullah", **DİA**, İstanbul 2010, C. 39, s. 504-505.

ESEN, Hüseyin, "İslâm Hukuku Açısından Müsâdere", **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** 2002, S. 15, s. 191-225.

ESEN, Hüseyin, **İslâm Hukukunda Mâlî Cezalar**, Yeni Akademi Yayınları, İzmir 2006.

EZRAKÎ, **Ahbâru Mekke**, Yunus Vehbi Yavuz (çev.), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2017.

EZRAKÎ, Ebu'l Velîd Muhammed b. Abdullah b. Ahmed el- Ezrakî, **Ahbâru Mekke vemâ câe fîhâ mine'l-Asâr**, Rüşdî es-Sâlih Melhas (Thk.), Dâru'l-Endülüs, Beyrut 1983.

ez-ZİRİKLÎ, Hayruddin, **el-A‘lâm Kâmûsu Terâcim**, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, Beyrut 2002.

FAYDA, Mustafa “Abdullah b. Âmir”, **DİA,** İstanbul 1988, C. 1, s. 84-85.

FAYDA, Mustafa, “Atâ”, **DİA,** İstanbul 1991, C. 4, s. 33-34.

FAYDA, Mustafa, “Câhiliye”, **DİA,** İstanbul 1993, C. 7, s. 17-19.

FAYDA, Mustafa, “Celûlâ Savaşı”, **DİA**, İstanbul 1993, C. 7, s. 272-273.

FAYDA, Mustafa, “Cerîr b. Abdullah”, **DİA,** İstanbul 1993, C. 7, s. 410-411.

FAYDA, Mustafa, “Ebû Bekir”, DİA, İstanbul 1994, C. 10, s. 101-108.

FAYDA, Mustafa, “Fey”, **DİA,** İstanbul 1995, C. 12, s. 511-513.

FAYDA, Mustafa, “Mâlik b. Nüveyre”, DİA, Ankara 2003, C. 27, s. 514-515.

FERÂHÎDÎ, Halil b. Ahmed **Kitâbu’l-‘Ayn,** “صدر”, Abdulhamid Hendâvî (Thk.), Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 2003.

FEVDE, Seyyid Abdülhamid Ahmed Muhammed el-Bağdâdî**, Mu‘cezü Târîhi’l-Kânûni’l-Mısrî,** t. y. , y. y.

FÎRÛZÂBÂDÎ, Muhammed b. Yakub, **el-Kâmûsu’l-Muhît,** “صدر”, el-Heyetu'l-Misriyyetu'l-Ammetu li’l-Kitâb, Kahire 1979.

GALANTİ, Avram, **Asur Kanunu,** Bankalar Matbaası, İstanbul 1933.

GALANTİ, Avram, **Hammurabi Kanunu,** Kâğıtçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi, İstanbul 1925.

GARTHWAITE, Gene R., **İran Tarihi,** Fethi Aytuna (çev.), İnklâp Yayınları, İstanbul 2016.

GENCA, Elif, **Eski Mezopotam'da Hukuk Hareketleri ve Düzenlemeler (Sümer, Babil ve Eski İsrail Hukuku**) (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2009.

GENÇ, Sinan, **5327 Sayılı Türk Ceza Kanununda Müsadere** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Antalya 2009.

GÜLER, Musa, **Muaz Bin Cebel Hayatı, Kişiliği Ve İslâm Tarihi Ve Kültüründeki Yeri** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü), Diyarbakır 2001.

GÜLER, Zekeriya, "Mâlik b. Duhşüm", **DİA,** Ankara 2003, C. 27, s. 505-506.

GÜNAY, Hacı Mehmet, "Himâ", **DİA,** İstanbul 1998, C. 18, s. 52-55.

GÜNDÜZ, Şinasi, "Nevruz", **DİA**, İstanbul 2007, C. 33, s. 60-61.

GÜRTEN, Kadir, "Roma'da Devlete Karşı işlenen Bazı Suçlar ve Cezaları", **Ankara Barosu Dergisi,** Ankara 2017, S. 2017/3. s. 55-79.

HACAK, Hasan, "Mal", **DİA,** Ankara 2003, C. 27, s. 461-465.

HÂKİM EN-NÎSÂBÛRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed, **el-Müstedrek ale's-Sahîhayn**, Mustafa Abdülkadir Atâ (Thk.), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2002.

HAMİDULLAH, Muhammed, **İslâm Peygamberi,** Mehmet Yazgan (çev.), Beyan Yayınları, İstanbul 2009.

HASAN İBRAHİM, Hasan, HASAN İBRAHİM, Ali, **en-Nuzûmu'l-İslâmiyye,** Mektebetu Nahdeti'l-Mısriyye, Kahire 1939.

HATTÂB, Mahmud Şît, **Kâdetu'l-Fethi'l-Endülüs,** Muessesetu'l-Ulûmi'l-Kur'ân, Şam 2003.

HATTÂB, Mahmud Şît, **Kâdetu'l-Fethi'l-İslâmî fi Bilâd-i Mâverâünnehir**, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1998.

HÜSEYNOV, Emin, **Türk ve Azerbaycan Hukukunda Taksirli Müessir Fiil (**Basılmamış Yüksek lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ankara 2004.

İBN ABDİLHAKEM, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdilhakem b. A'yen b. Leys el-Mâlikî, **Sîretüʿ Ömer b. ʿAbdilʿazîz ʿalâ mâ Revâhü'l-İmâm Mâlik b. Enes ve Aṣḥâbüh**, Ahmed Ubeyd (Thk.), Alemu'l-Kutub, Beyrut 1983.

İBN ABDİLHAKEM, Ebû'l-Kāsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Hakem el-Mısrî el-Kureşî, **Fütûḥu Mışr ve Aḫbâruhâ**, Charles C. Torrey (Ed.), Yale University Press, Leiden 1920.

İBN ABDİRABBİH, Ahmed b. Muhammed b. Abdirabbih b. Habîb el-Kurtubî el-Endelüsî, **el-ʿİḳdü'l-Ferîd,** Müfîd Muhammed Kumeyhe (Thk.), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1983.

İBN ÂBİDÎN, Muhammed Emin, **Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr Şerhu Tenvîri'l-Ebsâr,** Adil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvaz (Thk.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.

İBN ASÂKİR, Ebû'l-Kāsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyn ed-Dımaşkī eş-Şâfiî, **Târîhu Medîneti Dımaşk**, Muhibbüddîn Ebû Saîd Ömer b. Garâme el-'Amravî (Thk.), Dâru'l-Fikr, Beyrut 1998.

İBN ATIYYE, Ebû Muhammed Abdülhak b. Galib el-Endelüsî, **el-Muharrerü'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz,** Abdüsselam Abdüşşâfî Muhammed (Thk.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2001.

İBN EBİ ŞEYBE, Ebû Bekir Abdullāh b. Muhammed b. Ebû Şeybe el-Kûfî el-Absî, **el-Musannef,** Kemâl Yûsuf el-Hût (Thk.), Dâru't-Tâc, Beyrut 1989.

İBN HACER, Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalâni, **el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe,** Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve Alî Muhammed Muavvad (Thk.), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1995.

İBN HALLİKÂN, Ebû'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebû Bekr, **Vefeyâtü'l-Aʿyân ve Enbâʾü Ebnâʾi'z-Zamân**, İhsan Abbas (Thk.), Dâru's-Sadr, Beyrut 1978.

İBN HAZM, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî, **el-Muhallâ bi'l-Âsâr,** Abdülgaffar Süleyman el-Bendari (Thk.), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.

İBN HİBBÂN, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî**, es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ,** Sa'd Kerim el-Fekî (Thk.), Dâr'ul İbn Haldûn, İskenderiye t.y.

İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısrî, **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, Ömer Abdüsselam Tedmûrî (Thk.), Dâru'l-Kitabi'l Arabi, Beyrut 1990.

İBN İSHAK, Muhammed b. İshâk b. Yesâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî, **es-Sîretü'n-Nebeviyye,** Ahmed Ferîd el-Mezîdî (Thk.), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2004.

İBN KESÎR, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkī eş-Şâfiî, **Hadislerle Kur'an-ı Kerîm Tefsîri,** Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner (çev.), İstanbul 2010.

İBN KUTEYBE, Ebû Muhammed Abdullāh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, **Uyûnü'l-Aḫbâr,** Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1925.

İBN KUTEYBE, Ebû Muhammed Abdullāh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, **el-İmâme ve's-Siyâse,** Ali Şîrî (Thk.), Dâru'l-Edva, Beyrut 1990.

İBN KUTEYBE, Ebû Muhammed Abdullāh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, **el-Maarif,** Servet Ukkaşe (Thk.), Dâru'l-Maârif, Kahire 1969.

İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, **Sünen-i İbn Mâce,** Muhammed Nasreddin el-Elbânî (Thk.), Mektebetü'l-Maarif, Riyad t. y.

İBN MANZÛR, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfiî**, Muhtasar Tarih-i Dımaşk li İbn Asâkir**, Rûhiyye en-Nehhâs vd. (Thk.), Dâru'l-Fikr, Dımaşk 1983.

İBN MANZÛR, **Lisânu'l-Arab**, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1999.

İBN RÜSTE, Ebû Alî Ahmed b. Ömer b. Rüste, **el-A'lâku'n-Nefîse,** Ali Fuat Eker (çev.), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2017.

İBN RÜŞD, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Kurtubî, **el-Beyân ve't-Taḥṣîl**, Muhammed Huccî (Thk.), Dâru'l-Garbi'l-İslâmi, Beyrut 1988.

İBN SA'D, Muhammed b. Sa'd b. Menî ez-Zührî, **Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr,** Ali Muhammed Ömer (Thk.), Mektebetü'l-Hâncî, Kahire t.y.

İBN SÎDE, Ebû'l-Hasen Alî b. İsmâîl ed-Darîr el-Mürsî, **el-Muhkem ve'l-Muhitu'l-Â'zam,** Abdülhamid Hindavî (Thk.), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.

İBN ŞEBBE, Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Nümeyrî el-Basrî, **Târîhu'l-Medîneti'l-Münevvere**, Fehîm Muhammed Şeltût (Thk.), y.y. t.y.

İBN TEYMİYYE, Ebû'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim b. Teymiyye, **el-Hisbe fî'l-İslâm Vazîfetü'l-Hukûmeti'l-İslâmiyye,** Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut t.y.

İBN ZENCEVEYH, Ebû Ahmed Humeyd b. Mahled b. Kuteybe el-Horasânî**, Kitâbü'l-Emvâl,** Şâkir Zîb Feyyâz (Thk.), Riyad 1986.

İBNÜ'L-ESÎR, **en-Nihâye fi Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser**, "المال (m-v-l)", Ali b. Hasan b. Ali b. Abdülhamid el-Halebî (Thk.), Dâr-u İbnü'l-Cevzî, Riyad 2000.

İBNÜ'L-CEVZÎ, Cemâlüddîn Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Cevzî el–Kureyşî el-Bağdâdî, **Siretü 'l-Ömereyn**, Arapça Yazma, Köprülü Kütüphanesi, No: 1087.

İBNÜ'L-CEVZÎ, Cemâlüddîn Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Cevzî el–Kureyşî el-Bağdâdî, **el-Muntazam fi Tevârihi'l-Mulûk ve'l-Ümem**, Muhammed Abdulkadir Atâ, Mustafa Abdulkadir (Thk.), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1995.

İBNÜ'L-CEVZÎ, Cemâlüddîn Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Cevzî el–Kureyşî el-Bağdâdî, **Sîretü ve Menâḳıbü ʿÖmer b. ʿAbdilʿazîz,** Naim Zerzur (Thk.), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1983.

İBNÜ'L-CEVZÎ, Cemâlüddîn Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Cevzî el-Kureyşî el-Bağdâdî, **Menâkıbu Emîri'l-Mü'minîn Ömer b. el-Hattâb,** Âmir Hasan Sabri et-Temîmî (Thk.), el-Meclisu'l-A'lâ li'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, Bahreyn 2013.

İBNÜ'L-ESÎR, Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, **el-Kâmil fi't-Târîh,** Ebû'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî (Thk.), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1987.

KALIPÇI, Mahmud Esad, **Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Müsadere Kurumu** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2013.

KALLEK, Cengiz, "Hisbe", **DİA,** İstanbul 1998, C. 18, s. 133-143.

KALLEK, Cengiz, "İhtikâr", **DİA**, İstanbul 2000, C. 21, s. 560-565.

KALLEK, Cengiz, "Mudârebe", **DİA,** İstanbul 2005, C. 30, s. 359-363.

KALLEK, Cengiz, **Asr-ı Saâdet'te Yönetim Piyasa İlişkisi,** İz Yayıncılık, İstanbul 1997.

KANAR, Mehmet, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Derin Yayınları, İstanbul 2003.

KANDEHLEVİ, Muhammed Yûsuf, **Hayatü's-Sahâbe,** Beşşar Avvâd Ma'rûf (Thk.), Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1999.

KANEN, Halil Muhammed, **Musâderetü'l-Emvâl fi'l-Fikhi'l-İslâmî** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi Câmi'ati'l-İslâmiyye) Gazze 2003.

KARA, Seyfullah, "İslam Tarihinde İlk Zihniyet Sapması: Emevîler Döneminde Otoritenin Dünyevîleştirilmesi", **İSTEM,** 2006, C. 4, S. 8, s. 145-170.

KARADENİZ-ÇELEBİCAN, Özcan, **Roma Hukuku,** AÜHF Yayınları, Ankara 2000.

KARAMAN, Hayrettin, **İslâm Hukuk Tarihi**, İz Yayıncılık, İstanbul 2004.

KARAMAN, Hayrettin "Asr-ı Saadet Rasulullah'ın Davranışlarının Bağlayıcılığı", (283-302), **Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm,** Vecdi Akyüz (Ed.), Beyan Yayınları, İstanbul 2006, C. 1.

KARSLI, İlyas, **el-Mu'cemu'l-Cedîd**, Ensar Neşriyat, İstanbul 2013, s. 1400.

KAYAK, Sevgi. "Roma Ceza Yargılama Hukukunda Sorgulama ve Cezalandırma Yöntemleri", **Prof. Dr. Belgin Erdoğmuş'a Armağan,** M. Murat İnceoğlu (drl.), Der Yayınları, İstanbul 2011. s. 155-185.

KILIÇ, Ünal, "Râşid Halifeler Döneminde İdarî, Dinî, Askerî, Adlî Ve Ekonomik Durum", **İslâm Tarihi ve Medeniyeti 2 (Râşid Halifeler Dönemi),** Siyer Yayınları, İstanbul 2018, (367-395).

KILIÇ, Ünal, **Tartışmaların Odağındaki Halife Yezîd**, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2013.

KILIÇ, Yusuf, AKKUŞ MUTLU, Suzan, "Çivi Yazılı Hukukta Kölelere Verilen Cezalar", **Journal of Turkish Studies (Türk Çalışmaları Dergisi)** C. 8, S. 7, Ankara 2013. s. 283- 292.

KİSTER, M. J., **İlk Dönem İslâm Tarihi Üzerine Makaleler**, Ali Aksu (drl.), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2014.

KOMİSYON, **Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir,** Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları, Ankara 2012.

KOYUNCU, Mevlüt, **İkinci Hazreti Ömer (Ömer bin Abdulaziz),** Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1996.

KOYUNCU, Mevlüt, "Velîd I**", DİA,** İstanbul 2013, C. 43, s. 30-31.

KÖSE, Saffet, **İslâm Hukunda Hakkın Kötüye Kullanılması,** M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1997.

KURTUBÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebûbekir, **el-Câmiʿ li-Aḥkâmi'l-Ḳurʾân,** Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Thk.), Müessesetü'r-Risâle, Lübnan 2006.

KUŞ, Şinasi, **Kur'an-ı Kerim ve Tefsir'e Göre Bütün Yönleriyle Münafık** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Konya 1996.

KUŞAK, Mahmut Şevket, "İhtikâr", **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**, C. 3, S. 10-11, Ankara 1964, s. 245-246.

MÂLİK b. ENES, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebû Âmir el-Asbahî el-Yemenî, **el-Muvatta',** Muhammed Fuâd Abdulbâkî (Thk.), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1985.

MÂVERDÎ, Ebû'l-Hasan Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî, **el-Ahkâmü's-Sultâniyye,** Ahmed Cad (Thk.), Dâru'l-Hadis, Kahire 2006.

MECME'U'L-LUGATİ'L-ARABİYYE, **el-Mu'cemu'l-Vasît,** "**صدر**", Mektebetu'ş-Şurûki'd-Devliyye, Mısır 2004, s. 509.

Mecmeu'l-Luğati'l-Arabiyye (Komisyon), **el-Mu'cemu'l-Vasît,** Mektebetu'ş-Şurûki'd-Devliyye, Mısır 2004.

MEVDÛDÎ, Ebu'l-Ala, **Tefhimu'l-Kur'an**, Heyet (çev.) İnsan Yayınları, İstanbul 1996.

MİNKARÎ, Ebû'l-Fazl Nasr b. Müzâhim b. Seyyâr el-Minkārî et-Temîmî, **Vak'atu Sıffîn**, Abdüsselam Muhammed Harun (Thk.), Dâru'l-Cîl, Beyrut 1990.

MOSCA, Gaetano, "Eski Yunanistan'da Siyasî Müessese ve Doktrinler", Mukbil Özyörük (çev.), **AÜHFD,** C. 2, S. 4, Ankara 1945, s. 234-256.

MUHAMMED TÜRKÎ, Muhammed Şatnavî, **Müsâdere fi'l-Asri'l-Abbâsî** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yermük Üniversitesi), Yermük 1994.

MURTAZÂ, Mehdî-Lidînillâh Ahmed b. Yahyâ, el-Bahrü'z-Zeḫḫâr, **el-Câmiʿ li-Mezâhibi ʿUlemâʾi'l-Emsâr**, Muhammed b. Yahya Behran (Thk.), Dârü'l-Hikmeti'l-Yemeniyye, San'a 1988.

MUTÇALI, Serdar, **el-Mu'cemu'l-Arabiyyu'l-Hadîs**, Dağarcık Yayınları, İstanbul 2014.

MÜSLİM, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, **Sahîh-i Müslim**, Dâru Tayyibe, Riyad 2006.

NARÇIN, Ali, **A'dan Z'ye Asur,** Ozan Yayıncılık, İstanbul 2013.

NAZLIGÜL, Habil, "Ma'n b. Adî", **DİA**, Ankara 2003, C. 27, s. 554.

NEHCÜ'L-BELÂĞA, Eş-Şerîf er-Radî (drl.), Adnan Demircan (çev.), Beyan Yayınları, İstanbul 2009.

NESÂÎ, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî, Sünen-i Nesâî, **Beytü'l-Efkâr ed-Devleviyye**, Riyad t. y.

ODABAŞI, Fatma, "Yezîd b. Mühelleb", **DİA**, İstanbul 2013, C. 43, s. 522-523.

OKANDAN, Recai G., "Hamurabi Mecellesi", **İÜHFM,** C. 17, S. 1-2, İstanbul 1951, s. 283-315.

OKANDAN, Recai G., "Kadîm Yunanda Husûsî Hukuk, Ceza Hukuku, Adlî Teşkilât ve Muhakeme Usulü", **İÜHFM,** C. 17, S. 3-4, İstanbul 1951. s. 786-815.

OKANDAN, Recai G., "Romalıların Suç Telâkki Ettikleri Fiiller ve Bunlara Terettüp Eyleyen Cezalar", **Tahir Taner'e Armağan,** İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1956, s. 327-350.

OKANDAN, Recai G., **Umumî Hukuk Tarihi Dersleri**, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1952.

ÖMERÎ, Abdullah, MEŞ'UR, Firas, "en-Nefakâtu'l-İdâriyye fi 'Ahdi'l-Halife Ömer b. Hattab", **Ulumi'l-İnsaniyye ve'l-İçtimaiye Dergisi,** 2000, C. 27, S. 2, s. 333-353.

ÖMERÎ, Ekrem Ziyâ, **Asrü'l-Hilâfeti'r-Râşide,** Mektebetü'l-Ubeykan, Medine 1994.

ÖZCAN, Hüseyin, **Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü,** Alfa Yayınevi, İstanbul 1993.

ÖZDEMİR, Mehmet, "Hz. Peygamber (sas) ve Temel İnsanî Değerler", (695-740), **İslâm Tarihi ve Medeniyeti 1 (Hz. Peygamber Dönemi),** Siyer Yayınları, İstanbul 2018.

ÖZEL, Ahmet, "Hz. Peygamber'in (sas) Yöneticilik Misyonu, **İslâm Tarihi ve Medeniyeti 1 (Hz. Peygamber Dönemi),** Siyer Yayınları, İstanbul 2018.

ÖZKUYUMCU, Nadir, "Kurre b. Şerîk", **DİA,** Ankara 2002, C. 26, s. 446-447.

ÖZÖN, Mustafa Nihat, **Osmanlıca-Türkçe Sözlük,** İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1973.

ÖZŞENEL, Mehmet, "Sender", **DİA**, İstanbul 2009, C. 36, s. 512.

PAKALIN, Mehmet Zeki, **Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971.

RÂZÎ, Fahrûddîn, **Mefâtîhu'l- Gayb,** Tefsîr-i Kebîr, Heyet (çev.), Huzur Yayınevi, İstanbul 2013.

REFÎK YUNUS EL-MISRÎ, **Fıkhu'l-Muâmelâti'l-Mâliyye**, Dâru'l-Kalem, Dımaşk 2005.

SALLÂBÎ, Ali Muhammed, **Emevîler Dönemi 1,** Harun Ünal (çev.), Ravza Yayınları, İstanbul 2009.

SALLÂBÎ, Ali Muhammed, **Emevîler Dönemi 2,** Harun Ünal (çev.), Ravza Yayınları, İstanbul 2014.

SALLÂBÎ, Ali Muhammed, **II. Halife Hz. Ömer Hayatı, Şahsiyeti Ve Dönemi,** Mehmet Akbaş (çev.), Ravza Yayınları, İstanbul 2016.

SARI, Mevlüt, **Türkçe-Arapça Sözlük**, İzmir t.y., s. 1093.

SARIBIYIK, Mustafa, "İbn Abdülhakem'e Göre Ömer B. Abdülaziz'in Yönetim Anlayışı ve Yöneticilerle Münasebetleri", **Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi,** 2019, C. 17, S. 33, s. 137-150.

SARIÇAM, İbrahim, **Hz. Ebu Bekir**, TDV Yayınları, Ankara 2014.

SARIÇAM, İbrahim, **Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007.

SARIÇAM, İbrahim, **Hz. Ömer,** TDV Yayınları, Ankara 2013.

SAVMAÂ, Abduh Abdullah Abdullah, **el-Ukûbâtu'l-Mâliye fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye ve'l-Kânûni'l-Yemenî ve Tatbikâtuha'l-Kadâiyye** (Basılmamış Doktora Tezi, Malaya Üniversitesi), Kuala Lumpur 2015.

SAVRAN, Ahmet, "İmruülkays b. Hucr", **DİA**, İstanbul 2000, C. 22, s. 237-238.

SEVER, Erol, **Asur Tarihi,** Kaynak Yayınları, İstanbul 1993.

SEYDİŞEHRÎ (EFENDİ), Mahmud Esad, **Tarih-i İlm-i Hukuk**, Yetkin Yayınları, Fethi Gedikli (Ed.), haz. Komisyon, Ankara 2012.

SOYGÜT ARSLAN, Mualla Buket, **Türk Ceza Hukukunda Müsâdere** (Basılmamış Doktora Tezi, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2014.

SULEIMAN, Shareef Ali, **İslâm Hukukunda Gecikmeli Borçlarla İlgili Ceza Hükümleri** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Van 2016.

SÜHEYL AHMED EBÛ LEBDE, **Tetavvur Cihâzi'ş-Şurta fi Sadri'l-İslâm ve'l-Ahdi'l-Emevî** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, el-Câmiatü'l-İslâmiyye), Gazze 2011.

SÜLEYMAN EL-BEDR, Abdurrezzak b. Muhammed, **Ukûbâtu'l-Müsâdere fi'ş-Şerîat ve'n-Nizâm ve Tatbîkâtuhâ fi'l-Memleketi'l-Arabiyyeti's-Suûdiyye** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Naif Arab University for Security Sciences (NAUSS), Riyad 2000.

SÜYÛTÎ, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebû Bekr, **el-Eşbâh ve'n-Nezâir fî Kavâid ve Furû' Fıkhı'ş-Şâfiî,** Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1983.

SÜYÛTÎ, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebû Bekr, **el-Ḥâvî li'l-Fetâvî**, Abdüllatîf Hasan Abdurrahman (Thk.), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2000.

SÜYÛTÎ, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebû Bekr, **Târîhu'l-Hulefâ,** Dâru'l-Menhec, Beyrut 2013.

ŞAHİN, Ali İhsan, **Emevi Dönemi İsyanlarında Tarafların İzledikleri Strateji ve Taktikler** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Samsun 2008.

ŞENEL, Abdülkadir, "Muaykīb b. Ebû Fâtıma", **DİA,** İstanbul 2005, C. 30, s. 337.

ŞULUL, Kasım, **İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber (a.s.) Devri Kronolojisi,** İnsan Yayınları, İstanbul 2011.

ŞURUNBÂSÎ, Ramazan Ali Seyyid, **et-Ta'zîr bi'l-Mâl** (el-Fıkhu'l-Mukâren içinde), Mektebetu'l-Fellâh, Kuveyt 1989.

TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, **Câmiu`l-Beyân `An Te`vili Âyâti`l Kur'ân,** Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Thk.), Dâru Hicr, Kahire, 2001.

TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, **Taberî Tefsîri,** Kerim Aytekin, Hasan Karakaya (çev.), Hisar Yayınevi, İstanbul 1996.

TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, **Târîhu'l-Ümem ve'l-Mulûk,** Muhammed Ebû'l Fadl İbrahim (Thk.), Dâru'l-Maârif, Kahire 1967.

TÂRIK EBÛ'L-VEFÂ' MUHAMMED, **Târîhu'l-San'a Münẕü Fecri'l-İslâm Hatte Evahiril- Karni'r-Râbi'l-Hicrî**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1971.

TAŞTANOVA, Ayzada, **İslâm Ceza Hukukunda İçki İçme ve Sarhoşluk Haddi (Haddü'ş-Şürb ve Haddü's-Şükr) Ayrımı ve Hukukî Sonuçları** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ankara 2012.

TEMİR, Hakan, **Emevîlerde Valilik,** SAMER Yayınları, Kahramanmaraş 2019.

TENÛHÎ, el-Kādî Ebû Alî el-Muhassin b. Alî b. Muhammed et-Tenûhî, **El-ferec ba'de'ş-şidde'**, Abbûd eş-Şâlcî (Thk.), Dâru's-Sadr, Beyrut 1978.

TEZOKUR, M. Hadi, "Manu Yasalarında Kadın", **Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 8, S. 1, Diyarbakır 2006. s. 83-107.

TİRMİZÎ, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ, **el-Câmiu'l-Kebîr,** Beşşâr Avad Ma'rûf (Thk.), Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1996.

TOMAR, Cengiz, "Müsâdere", **DİA**, İstanbul 2006, C. 32, s. 65-67.

TOSUN, Mebrure; YALVAÇ, Kadriye, **Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Saduqa Fermanı,** TTK Yayınları, Ankara 1989.

TUNCAY, Ertuğrul Gazi, "İslâm Hukukunda Sınırı Belirlenmemiş Cezalar", **İslâm Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Samsun 2017, S. 3, s. 82-99.

TURGUT, Mücahit, **İslâm Hukukuna Göre İhtiyaç Fazlası Malların Biriktirilmesi** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2019.

TÜNAY, Mustafa, **Müsâdere ve Müsâdere Muhakemesi** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ankara 2014.

TÜRK DİL KURUMU TÜRKÇE SÖZLÜK, "Müsâdere", TDK Yayınları, Ankara 2005.

TÜRK DİL KURUMU TÜRKÇE SÖZLÜK, "Site", TDK Yayınları, Ankara 2005.

ÛDEH, Abdülkâdir, **Seküler Ceza Hukuku Kurumlarıyla Mukayeseli İslâm Ceza Hukuku,** Ali Şafak (çev.), Kayıhan Yayınları, İstanbul 2012.

USLU, Recep, "Cündişâpûr", **DİA,** İstanbul 1993, C. 8, s. 117-118.

USLU, Recep, "Hûzistan", **DİA**, İstanbul 1998, C. 18, s. 436-439.

USLU, Rifat, **İslâm Hukukunda Devlet Başkanının Suç Ve Ceza Belirleme Yetkisi** (Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Konya 1998.

UTRÛŞ, Hasan b. Ali, **Kitâbü'l-İḥtisâb (**Nşr. R. B. Serjeant, Rivista degli studi orientali, *a Zaıdī Manual of Hısbah of the 3rd Century (h),* C. 28, S. 1/4 (Giugno 1953), Sapienza -Universita di Roma, s. 1-34), Roma 1953.

UYANIK, Mehmet Zeki, **İslâm Hukukunda İhtikâr** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Konya 2005.

ÜÇOK, Coşkun, MUMCU, Ahmet, **Türk Hukuk Tarihi**, AÜHF Yayınları, Ankara 1982.

ÜNAL, Necdet, "Kur'an'ın İçki Yasağı Tedriciliği Üzerine Bir Araştırma"**, KADER**, 2011, C. 9, S. 2, s. 149-181.

ÜNALAN, Abdülkerim, **İslâm Ceza Hukukunda Kısas ve Kısas Felsefesi,** Dicle Üniversitesi Basımevi, Diyarbakır 1999.

VÂKIDÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî, **Kitâbu'l-Megâzî**, Marsden Jones (Thk.), Oxford University Press, Londra 1966.

VANKULU MEHMED EFENDİ, Mehmed b. Mustafâ el-Vânî, **Vankulu Lügati**, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2014.

VAROL, M. Bahaüddin "El-İmame ve's-Siyâse İsimli Eserin Müellifi İbn Kuteybe midir? ", **İslâmî Araştırmalar,** 2003, C. 16, S. 2, s. 308-321.

VEKÎ', Ebû Bekir Muhammed b. Halef b. Hayyân Vekî' ed-Dabbî, **Aḫbârü'l-Ḳuḍât,** 'Âlemu'l-Kutub, Beyrut t.y.

WELLHAUSEN, Julius, **Arap Devleti Ve Sukutu,** Fikret Işıltan (çev.), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1963.

YÂ'KÛBÎ, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ebû Ya'kūb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzıh, **et-Târîh**, Abdülemir Minhâ (Thk.), Şeriketü'l-A'lemî li'l-Matbu'ât, Beyrut 2010.

YÂ'KÛBÎ, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ebû Ya'kūb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzıh, **Mûşâkeletu'n-Nâs li Zemânihim**, William Millward (Thk.), Dârü'l-Kitâbi'l-Cedîd, Beyrut 1980.

YÂKŪT EL-HAMEVÎ, Şihâbüddîn Ebi Abdillâh Yâkūt b. Abdillâh el-Hamevî er-Rûmî el-Bağdâdî, **Muʿcemü'l-Büldân**, Dâru'l- Sadr, Beyrut 1977.

YALÇIN, İsmail, "İslâm Hukukunda Karşı Cinse Benzeme Yasağının Kılık Kıyafetle İlgili Sınırları", **International Journal of Cultural and Social Studies** (IntJCSS), Denizli 2016, C. 2, s. 371-377.

YAMAN, Ahmet, "Seleb", **DİA,** İstanbul 2009, C. 36, s. 398-399.

YAZICI, Tahsin, "Erdeşîr", **DİA,** İstanbul 1995, C. 11, s. 284-285.

YAZICI, Tahsin, "Hulvân", **DİA**, İstanbul 1998, C. 18, s. 345-346.

YAZICI, Tahsin, "Devrak", DİA, İstanbul 1994, C. 9, s. 246-247.

YÂZÎCÎ, Tâlib, "Emeviyye Camii", **DİA**, İstanbul 1995, C. 11, s. 108-109.

YENİÇERİ, Celal "Mezâlim", **DİA**, Ankara 2004, C. 29, s. 515-518.

YILDIZ, Hakkı Dursun , "Abdullah b. Zübeyr b. Avvâm", **DİA**, İstanbul 1988, C. 1, s. 145-146.

YILDIZ, Hakkı Dursun " Abbâd b. Ziyâd b. Ebû Süfyân", **DİA,** İstanbul 1988, C. 1, s. 13.

YILDIZ, Hakkı Dursun, Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, Çağ Yayınları, İstanbul 1993.

YILMAZ, Ejder, **Hukuk Sözlüğü,** Yetkin Yayınları, Ankara 1992.

YILMAZ, Metin, "Emevî Valisi Haccâc b. Yûsuf'un Zindanları", **İSTEM**, 2015, C. 13, S. 25, s. 3-29

YILMAZ, Metin, **Hz. Peygamber (sas) Döneminde İstihbarat**, Siyer Yayınları, İstanbul 2007.

YİĞİT, İsmail, **Emevîler,** TDV Yayınları, Ankara 2016.

YİĞİT, İsmail, "Osman", **DİA,** İstanbul 2007, C. 33, s. 438-443.

ZEBÎDÎ, Muhammed Murtazâ el-Hüseynî, **Tâcü'l-ʿArûs min Cevâhiri'l-Ḳāmûs,** "صدر", Mustafa Hicazî (Thk.), Matbaatü'l-Hükümetü'l-Kuveyt, Kuveyt 1973.

ZEHEBÎ, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân, **Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-Aʿlâm',** Ömer Abdusselam Tedmûrî (Thk.), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1989.

Zerkā, Ahmed b. Muhammed b. Osmân ez-Zerkā el-Halebî, **Şerhu'l-Kavâidi'l-Fıkhıyye**, Abdüssettâr Ebû Gudde (Thk.), Dâru'l-Kalem, Dımaşk 2012.

ZEYDÂN**,** Corcî, **İslâm Uygarlık Tarihi**, Nejdet Gök (çev.), İletişim Yayınları, İstanbul 2012.

ZEYDÂN, Corcî, **Târihu't-Temeddünni'l-İslâmî**, Müessesetü'l Hindâvî li'l-Ta'lîm ve's-Sekâfe, Kahire 2012.

ZÜMRÜT, Osman, "İslâm Tarihinde Zararlı Mescid" (Mescid-İ Dırar) Olayı ve Günümüze Anımsattıkları", **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** S. 17, s. 9-30.

EKLER

EK 1: Hz. Peygamber Dönemi Müsâdere Uygulamaları

Sayı	**Müsâdereyi Uygulayan Kişi**	**Müsâdere Edilen Kişi veya Kişiler**	**Müsâdere Edilen Malın Türü ve Miktarı**	**Müsâderenin Gerekçesi**
1	Hz. Peygamber	Münafıklar	Mescid-i Dırâr	İhanet, Fitne, Bozgunculuk Çıkarma
2	Hz. Peygamber	Münafıklar	Yahudi Süveylim'in Evi	İhanet, Fitne Çıkarma
3	Hz. Peygamber	Zekât Memuru İbn el-Lutbiye el-Ezdî	Kendisine Verilen Hediyeler	Görevini kötüye Kullanma
4	Hz. Peygamber	Ganimet Malını Çalan Kişi	Ganimet Malları ve Kendisine Ait Yanındaki Mallar	Hırsızlık
5	Hz. Peygamber	Yetim Çocuklar	İçki ve İçki Kapları	Haram Olan Maddelerin İmhası
6	Hz. Peygamber	Abdullah b. Ömer	Boyalı Elbise	Bayanlara Benzer Giyinme
7	Hz. Peygamber	Üvey Annesi ile Evlenen Kişi	Tüm Mal Varlığı	Gayri Ahlaki Davranış
8	Hz. Peygamber	Zinbâ' Ebû Ravh'	Kölesi Sender	Kölesine İşkence ve Kötü Muamele
9	Hz. Peygamber	Hz.Abbas (Abbas b. Abdulmutalip)	Fazladan Yaptırdığı Evin Odası	İsraf ve Fitneye Sebebiyet Vermesi
10	Hz. Peygamber	Semüre b. Cündeb	Hurma Ağacı	Komşusunun Mahretiyetini İhlal
11	Hz. Peygamber	Muâz b. Cebel	Tüm Mal Varlığı	Alacaklılarına Vermek İçin
12	Hâlid b. Velîd	Cezîmeoğullarından Bazı Kişiler	Cezîmeoğullarının Beraberindeki Mallar	Kişisel Husumet, Kan Davası
13	Hâlid b. Velîd	Humeyr Kabilesinden Bir Adam	Savaşta Elde Ettiği Seleb	Selebin Değerinin Fazla Görülmesi

EK 2: Hulefâ-i Râşidîn Dönemi Müsâdere Uygulamaları

Sayı	Müsâdereyi Gerçekleştiren Kişi	Müsâdere Edilen Kişi	Müsâdere Edilen Malın Türü ve Miktarı	Müsâderenin Gerçekleştiği Dönem	Müsâderenin Gerekçesi
1	Hz. Ebûbekir	Muâz b. Cebel	Tüm Mal Varlığı	Hz. Ebûbekir	Hazinedeki Malları Kullanarak Zenginleşmek
2	Muhammed b. Mesleme	Mısır Valisi Amr b. Âs	Mal Varlığının Yarısı	Hz. Ömer	Haksız Kazançla Zenginleşme
3	Hz. Ömer	Bahreyn Valisi Ebû Hüreyre	On Bin Dirhem	Hz. Ömer	Haksız Kazançla Zenginleşme
4	Ebû Musa el-Eşarî	Basra Valisi Muğîre b. Şube	Tüm Mal Varlığı	Hz. Ömer	Gayri Ahlaki Davranış
5	Hz. Ömer	Taif Valisi Utbe b. Ebû Süfyân	Otuz Bin Dirhem	Hz. Ömer	Kaynağı Şüpheli Mal
6	Hz. Ömer	Basra Valisi Ebû Musa el-Eşarî'	Akîle isimli Cariye	Hz. Ömer	Kaynağı Şüpheli Mal
7	Ebû Ubeyde b. el-Cerrrâh	Hâlid b. Velîd	Mal Varlığının Yarısı	Hz. Ömer	Halka Zulüm
8	Hz. Ömer	Hâlid b. Velîd	Yirmi Bin Dirhem	Hz. Ömer	Kaynağı Şüpheli Mal

9	Hz. Ömer	Hâris b. Vehb	İki Yüz Dinar	Hz. Ömer	Kaynağı Şüpheli Mal
10	Hz. Ömer	Fırat Valisi el-Haccâc b. Atîk es-Sakafî	Mal Varlığının Yarısı	Hz. Ömer	Haksız Kazançla Zenginleşme
11	Hz. Ömer	Sürrak Valisi Cez' b. Muâviye	Mal Varlığının Yarısı	Hz. Ömer	Haksız Kazançla Zenginleşme
12	Hz. Ömer	Cündişâpûr Valisi Bişr b. el-Muhtefez	Mal Varlığının Yarısı	Hz. Ömer	Haksız Kazançla Zenginleşme
13	Hz. Ömer	Ubulle Uşûr Tahsildarı Nâfi' b. Hâris b. Kelede	Mal Varlığının Yarısı	Hz. Ömer	Haksız Kazançla Zenginleşme
14	Hz. Ömer	Ubulle Uşûr Tahsildarı Nâfi' b. Hâris b. Kelede'nin kardeşi Nufey' Ebû Bekre	Mal Varlığının Yarısı veya On Bin Dirhem	Hz. Ömer	Haksız Kazançla Zenginleşme
15	Hz. Ömer	İsfahan Hazinedarı Hâlid b. el-Hâris	Mal Varlığının Yarısı	Hz. Ömer	Haksız Kazançla Zenginleşme
16	Hz. Ömer	Menâzir Valisi Âsım b. Kays Salt	Mal Varlığının Yarısı	Hz. Ömer	Haksız Kazançla Zenginleşme

		es-Sülemî			
17	Hz. Ömer	Ahvâz Çarşısı Sorumlusu Semüre b. Cündeb	Mal Varlığının Yarısı	Hz. Ömer	Haksız Kazançla Zenginleşme
18	Hz. Ömer	Dicle İlçelerinin Sorumlusu Nu'mân b. Âdî b. Nadle Abdiluzzâ b. Hursân	Mal Varlığının Yarısı	Hz. Ömer	Haksız Kazançla Zenginleşme
19	Hz. Ömer	Ganimet Muhafızı Şibl b. Ma'bed el-Becelî el-Ahmesî	Mal Varlığının Yarısı	Hz. Ömer	Haksız Kazançla Zenginleşme
20	Hz. Ömer	Râmhürmüz Valisi İbn Muharriş Ebû Meryem el-Hanefî	Mal Varlığının Yarısı	Hz. Ömer	Haksız Kazançla Zenginleşme
21	Hz. Ömer	Basra Toprakları ve Zekâtı Sorumlusu Mucaşi' b. Mes'ud es-Sülemî'	Mal Varlığının Yarısı veya Elli Bin Dirhem	Hz. Ömer	Haksız Kazançla Zenginleşme
22	Hz. Ömer	Bahreyn Valisi Kudâme b.	Mal Varlığının	Hz. Ömer	Haksız Kazançla Zenginleşme

		Maz'ûn el-Cumahî	Yarısı		
23	Hz. Ömer	Yemen Valisi Ya'lâ b. Ümeyye	Mal Varlığının Yarısı	Hz. Ömer	Haksız Kazançla Zenginleşme
24	Hz. Ömer	Şam Valisi Şürahbîl b. Hasene	Mal Varlığının Yarısı	Hz. Ömer	Şürahbîl'in Malının Yarısının Müsâdere Edilme Vasiyeti
25	Hz. Ömer	Mekke valisi Nâfi' b. Amr el- Huzaî	Mal Varlığının Yarısı	Hz. Ömer	Haksız Kazançla Zenginleşme
26	Hz. Ömer	Kûfe Valisi Sa'd b. Ebû Vakkas	Mal Varlığının Yarısı	Hz. Ömer	Haksız Kazançla Zenginleşme
27	Hz. Ömer	Ruveyşid es-Sakafî	Meyhaneye Çevirilen Evi	Hz. Ömer	Şarap Ticareti Yapması, Evini Meyhaneye Çevirmesi
28	Hz. Ömer'in Sevâd Valisi	Sevâd'da Şarap Ticareti Yapan Bir Zimmî	İçki Kap-Kacakları, Koyun, Sığır ve Develeri	Hz. Ömer	Şarap Ticareti Yapması
29	Hz. Ömer	Abdullah b. Zübeyr	İpek Elbise	Hz. Ömer	Kadınlara Özgü Elbise Giymesi
30	Muhammed b. Mesleme	Kûfe Valisi Sa'd b. Ebi Vakkas	Kûfe'deki Köşkün Kapısı ve Özel Odası	Hz. Ömer	İsraf ve Gösteriş

31	Hz. Ömer	Mısır Valisi Amr b. Âs	Hz. Ömer İçin Mısır'da Yaptırılan Ev	Hz. Ömer	İsraf
32	Hz. Ömer'in görevlendirdiği Elçi	Humus Emiri	Evinin İkinci Katı	Hz. Ömer	Komşu Mahremiyetinin İhlali
33	Amr b. Âs	Mısır Polis Teşkilatı Âmiri Hârice b. Huzâfe	Evinin İkinci Katı	Hz. Ömer	Komşu Mahremiyetinin İhlali
34	Basra Valisi Ebû Musa el-Eşarî	Basralı Hadra Adlı Kadın	Evin İç Duvarlarına Yaptırılan Süslü Perdeler	Hz. Ömer	İsraf ve Gösteriş
35	Hz. Ömer	Hz. Ömer'in eşi Ümmü Gülsüm bnt. Ali	Pahalı bir gerdanlık	Hz. Ömer	Halifeye Yakınlığını Kullanarak Maddi Kazanç Elde Etme
36	Hz. Ömer	Abdullah b. Ömer	Meraya Salınan Develerin Kârı	Hz. Ömer	Halifeye Yakınlığını Kullanarak Maddi Kazanç Elde Etme
37	Hz. Ömer	Abdullah b. Ömer	Üç Yüz Yirmi Bin Dirhem	Hz. Ömer	Halifeye Yakınlığını Kullanarak Maddi Kazanç Elde Etme
38	Hz. Ömer	Abdullah b.	Hazine	Hz. Ömer	Halifeye

		Ömer ve Ubeydullah b. Ömer	Malıyla Yaptıkları Ticaretin Kârının Yarısı		Yakınlığını Kullanarak Maddi Kazanç Elde Etme
39	Hz. Ömer	Âsım b. Ömer	Iraklıların Verdikleri Hediyeler	Hz. Ömer	Halifeye Yakınlığını Kullanarak Maddi Kazanç Elde Etme
40	Hz. Ömer	Âsım b. Ömer	Bir Dirhem	Hz. Ömer	Beytülmâle Ait Paranın Zimmete Geçirilmesi
41	Hz. Ömer	Benî Sa'lebe kabilesinden biri veya bir Bedevi	Rebeze'de bir mera	Hz. Ömer	Zekât develeri için himâ(koruluk) yapmak
42	Hz. Osman	Yemen Valisi Ya'lâ b. Ümeyye	Mal Varlığının Yarısı	Hz. Osman	Görevden Azil
43	Hz. Osman	Şarap Taşıyan Biri	Şarap ve Şarap Kapları	Hz. Osman	Şarap Ticareti
44	Hz. Ali	Basra Valisi Abdullah b. Abbas	On Bin Dirhem	Hz. Ali	Haksız Kazançla Zenginleşme
45	Hz. Ali	Hz. Ali'nin Kızı	İnci Gerdanlık	Hz. Ali	Beytülmâle Ait Malın Zimmete Geçirilmesi
46	Hz. Ali	Zekât Memuru Dubay'a b.	Halk Tarafından Kendisine	Hz. Ali	Haksız Kazanç Elde Etme

		Züheyr	Verilen Hediyeler		
47	Hz. Ali	Hz. Ali'nin Kölesi Kanber	Köle Kanber'in Biriktirdiği Mallar	Hz. Ali	Beytülmâle Ait Malın Zimmete Geçirilmesi
48	Hz. Ali	Erdeşîr-i Hurre Valisi Maskala b. Hübeyre eş-Şeybânî	Maskala'nın Evi	Hz. Ali	İhanet ve İsyan
49	Hz. Ali	Cerîr b. Abdullah el-Becelî ve Destekçisi Sevber b. Âmir	Mâlikâneleri	Hz. Ali	İhanet ve İsyan
50	Hz. Ali	Bir Tefeci	Tefecinin Sahip Olduğu Mallar	Hz. Ali	Tefecilik
51	Hz. Ali	Sevâd'da Bir Karaborsacı	Karaborsa olarak biriktirdiği Mallar Yaklaşık Yüz Bin Dirhem	Hz. Ali	Karaborsacılık
52	Hz. Ali	Sevâd'da Zürâre Köyü	Sevâd'da Zürâre Köyünün Bağları	Hz. Ali	Şarap Ticareti

EK 3: Emeviler Dönemi Müsâdere Uygulamaları

Sayı	Müsâdereyi Gerçekleştiren Kişi	Müsâdere Edilen Kişi	Müsâdere Edilen Malın Türü ve Miktarı	Müsâderenin Gerçekleştiği Dönem	Müsâderenin Gerekçesi
1	Muğîre b. Şu'be	Ziyâd b. Ebîh	Bir Milyon Dirhem	Muâviye b. Ebû Süfyân	İhanet Edebileceği Endişesi
2	Muâviye b. Ebû Süfyân	Ziyâd b. Ebîh	Altı Milyon Dinar	Muâviye b. Ebû Süfyân	Ölümünün Ardından Terekesine El Koyma
3	Ziyâd b. Ebîh	Bûşenc Valisi Nâfi'	Yüz Bin Dirhem veya Sekiz Yüz Bin Dirhem	Muâviye b. Ebû Süfyân	Mal Gizleme, Görevini Kötüye Kullanma
4	Muâviye b. Ebû Süfyân	Amr b. Âs	Mal Varlığının Yarısı	Muâviye b. Ebû Süfyân	Ölümünün Ardından Terekesine El Koyma
5	Muâviye b. Ebû Süfyân	Horasan Valisi Saîd b. Osman b. Affan	Horasan Haracından Aldığı Bir Miktar Mal	Muâviye b. Ebû Süfyân	Görevden Azil
6	Muâviye b. Ebû Süfyân	Halktan Bazı Kişiler	Halka Ait Bazı Mallar	Muâviye b. Ebû Süfyân	Sebebi Bilinmiyor
7	Ubeydullah b. Ziyâd	Irak Vali Yardımcısı Abdurrahman b. Ümmü Bürsün	İki Yüz Bin Dirhem	Yezîd b. Muâviye	Zimmetine Para Geçirme, İhanet
8	Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî	Umeyr b. Dabi' el-Hanzalî	Mal Varlığının Tamamı	Abdülmelik b. Mervan	İsyan, İhanet, Hz. Osman'ın Katliyle İtham
9	Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî	Enes b. Mâlik	Mal Varlığının Tamamı	Abdülmelik b. Mervan	İsyancıları Destekleme
10	Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî	Nîşâbur Valisi Humrân b. Ebân	Yüz Bin Dirhem	Abdülmelik b. Mervan	Sebebi Bilinmiyor
11	Haccâc'ın Kardeşi Yemen Valisi Muhammed b. Yûsuf	Yemen Halkı	Yemen'de el-Harâc Olarak Adlandırılan Tarım Arazileri	Abdülmelik b. Mervan	Öşür Arazilerinin Harac Arazisine Dönüştürülmesi
12	Dahhâk b. Abdurrahman	Malının Yarısı, Çoğunlukla Bakır (kap kacak veya sikke)ve Mücevherler	Abdülaziz b. Mervan	Abdülmelik b. Mervan	Ölümünün Ardından Terekesine El Koyma
13	Abdülmelik b. Mervan	Gayrimenkuller Mallar (Mekke'deki Evler ve Arsalar)	Abdullah b. Zübeyr	Abdülmelik b. Mervan	İsyan, İhanet
14	Horasan Valisi Yezîd b.	Huzâ'alı Hureys b. Kutbe ve	Hureys ve Sabit Kardeşlerin Bazı	Abdülmelik b. Mervan	İsyan, İhanet

	Mühelleb	kardeşi Sabit b. Kutbe	Mal Varlıkları		
15	Velîd b. Abdülmelik	Bedeviler	Bedevilerin İhya Ettikleri Topraklar	Velîd b. Abdülmelik	Keyfi Müsâdere
16	Osman b. Hayyân	Medine Valisi İbn Hazm ve Yakınları	İbn Hazm ve Yakınlarına Ait Mallar, Arsalar	Velîd b. Abdülmelik	İsyan, İhanet
17	Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî	Azar Merd b. el-Hürbüzî	Bir Milyon Dirhem	Velîd b. Abdülmelik	Zimmetine Para Geçirme, İhanet
18	Velîd b. Abdülmelik	Halifenin Kardeşi Abdullah b. Abdülmelik	Abdullah b. Abdülmelik'in beraberinde getirdiği Mallar	Velîd b. Abdülmelik	Zimmetine Para Geçirme, Rüşvet, Halka Kötü Muamele
19	Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî	Horasan Valisi Mufaddal b. Mühelleb ve Yakınları	Altı Milyon Dirhem	Velîd b. Abdülmelik	İsyan, İhanet
20	Velîd b. Abdülmelik	Şamlı Hristiyanlar	Aziz Yohannes Kilisesi Arazisi	Velîd b. Abdülmelik	Ümeyye Camii İnşaası Amacıyla
21	Yezîd b. Mühelleb	Ifrikiyye Valisi Musa b. Nusayr	Yüz Bin Dinar	Süleyman b. Abdülmelik	Kişisel Husumet, Muhalifleri Cezalandırma
22	Yezîd b. Mühelleb	Ebû Âkiloğulları	Ebû Âkiloğullarının Sahip Oldukları Mallar	Süleyman b. Abdülmelik	Kişisel Husumet, Muhalifleri Cezalandırma
23	Ömer b. Abdülaziz	Süleyman b. Abdülmelik	Süleyman b. Abdülmelik'in Şahsı Eşyalarına Varıncaya Kadar Tüm Malları	Ömer b. Abdülaziz	Ölümünün Ardından Terekesine El Koyma
24	Ömer b. Abdülaziz	Bazı Ümeyyeoğulları	Gayrimenkuller, Çiftlik, Köy, vs.	Ömer b. Abdülaziz	Haksız Şekilde Mal Biriktirme, Gasp
25	Ömer b. Abdülaziz	Süleyman b. Abdülmelik'in Oğlu	İktâ Arazisi	Ömer b. Abdülaziz	Haksız Şekilde Mal Biriktirme
26	Yezîd b. Abdülmelik	II. Yezîd'i Halifelikten Azletmek İsteyen Yakınları ve Onların Taraftarları	Bu Kişilere Ait Mallar	Yezîd b. Abdülmelik	İsyan, İhanet, Muhalifleri Cezalandırma
27	Ifrikiyye Yeni Valisi Yezîd b. Ebû Müslim	Ifrikiyye Eski Valisi Muhammed b. Yezîd	Yezîd b. Ebû Müslim'in Malları	Yezîd b. Abdülmelik	Muhalifleri Cezalandırma
28	Mesleme b. Abdülmelik	Mühelleboğulları	Mühelleboğullarının Tüm Malları	Yezîd b. Abdülmelik	İsyan, İhanet,
29	Horasan Yeni Valisi Müslim b. Saîd	Horasan Eski Valisi Saîd Hareşî ve Horasan Eşrafı	Saîd'in Tüm Malları ve Horasan Eşrafının Bazı Malları	Yezîd b. Abdülmelik	İtaatsizlik, İhanet,
30	Esed b.	Horasan Valisi	Yüz Bin Dirhem	Hişâm b.	Görevden Azil

	Abdullah Kasrî'yi	Âsım b. Abdullah		Abdülmelik	
31	Yûsuf b. Ömer Sekafî	Irak Valisi Hâlid b. Abdullah el-Kasrî ve Adamları	Doksan Milyon veya Yüz Milyon Dirhem	Hişâm b. Abdülmelik	İtaatsizlik, İhanet, Kişisel Husumet
32	Halife Hişâm'ın Yardımcısı Ebraş el-Kelbî	Kadın Gibi Davranan Erkek Şarkıcılar	Bu kişilere Ait Mallar	Hişâm b. Abdülmelik	Gayri Ahlaki Davranışlar
33	Abdülmelik b. Mervan	İbrahim b. Muhammed b. Talha Adında bir Kureyşli	Bu Kişiye Ait Ev	Hişâm b. Abdülmelik	Keyfi Müsâdere
34	Abbas b Velîd b. Abdülmelik b. Mervan	Hişâm b. Abdülmelik'in Yakınları ve Valileri	Bu Kişilere Ait Mallar	Velîd b. Yezîd	Kişisel Husumet, İntikam